

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

**«ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ: Η
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΔΙΣΣΩΝ ΛΟΓΩΝ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΤΣΙΝΙΑΡΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ
Στις «Επιστήμες της Αγωγής με Νέες Τεχνολογίες»

Ειδίκευση «Ανθρωπιστικές Σπουδές με Νέες Τεχνολογίες»

Τριμελής επιτροπή:

Σακελλαρίου Αγγελική, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΠΤΔΕ (Επιβλέπουσα)

Ακριτόπουλος Αλέξανδρος, Καθηγητής ΠΤΔΕ

Ηλιάδου-Τάχου Σοφία, Καθηγήτρια ΠΤΔΕ

ΦΛΩΡΙΝΑ

2023

Φύλλο Εξέτασης

1. Επόπτης: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2. Δεύτερος Βαθμολογητής:

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

3. Τρίτος Βαθμολογητής:

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός: - _____

Η συγγραφέας Τσινιάρη Αικατερίνη βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω ολόθερμα την επόπριά μου, αναπληρώτρια καθηγήτρια, κυρία Αγγελική Σακελλαρίου, της οποίας η καθοδήγηση, η επιστημονική κατάρτιση και η συνεχής και με σαφήνεια ανατροφοδότηση υπήρξαν σημαντικοί και καθοριστικοί παράγοντες για την επίτευξη του στόχου μου. Πάνω απ' όλα βέβαια της οφείλω ιδιαίτερες ευχαριστίες για τη στήριξή της σε κάθε στάδιο, την κατανόησή της σε κάθε δυσκολία που παρουσιάστηκε αλλά και για την ευκαιρία που μου προσέφερε να συνεργαστώ για άλλη μια φορά μαζί της.

Ευχαριστίες οφείλω και στα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς επιτροπής, τον καθηγητή, κύριο Αλέξανδρο Ακριτόπουλο και την καθηγήτρια, κυρία Σοφία Ηλιάδου-Τάχου για τα εποικοδομητικά και αναλυτικά τους σχόλια.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου για την ηθική υποστήριξη και συμπαράστασή τους, στοιχεία απαραίτητα για την επίτευξη των στόχων μου.

Άγιος Νικόλαος, Μάρτιος 2023

*Στη μνήμη της γιαγιάς
μου, Ευαγγελίας!*

*Και στην οικογένειά μου, μα
πάνω απ' όλα, στη μητέρα και
την αδελφή μου!*

Περιεχόμενα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	7
ABSTRACT	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
1. ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ.....	12
1.1. Ιστορική αναδρομή και οριοθέτηση	12
1.2. Η λογοϊστορική κριτική ανάλυση λόγου	15
1.3. Γλώσσα, πολιτική και ΚΑΛ.....	19
2. ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ.....	21
2.1. Η επιχειρηματολογία και η σχέση της με τη ρητορική τέχνη	21
2.2. Επιχειρηματολογικά μοντέλα-θεωρίες	28
2.3. Κριτική Ανάλυση Λόγου και επιχειρηματολογία	31
2.4. Οι πλάνες και η χρήση τους στον λόγο	32
2.5. Οι τόποι ως μέθοδος επιχειρηματολογίας	37
3. ΟΙ ΔΙΣΣΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ	49
3.1. Οι δισσοί λόγοι.....	49
3.2. Δομή των δισσών λόγων	52
4. ΈΡΕΥΝΑ.....	55
4.1. Σκοπός της έρευνας-ερευνητικά ερωτήματα.....	55
4.2. Δεδομένα και Μεθοδολογία.....	56
4.3. Η αντιμαχία Κλέωνα και Διοδότου (Αποστασία της Μυτιλήνης)	59
4.4. Θέσεις και επιχειρήματα ομιλητών	62
4.4.1. Κλέων.....	62
4.4.2. Διόδοτος.....	67
4.5. Αντιστοιχία επιχειρημάτων.....	72
4.6. Αξιοποίηση της λογικής, του ήθους και του πάθους.....	77
4.6.1. Αξιοποίηση της λογικής.....	77
4.6.2. Αξιοποίηση ήθους	85
4.6.3. Αξιοποίηση πάθους.....	88
4.7. Οι πλάνες στους λόγους.....	90
4.7.1. Κλέων.....	90
4.7.2. Διόδοτος	97
4.8. Οι τόποι στους δισσοίς λόγους Κλέωνα και Διοδότου	104
4.8.1. Κλέων.....	104

4.8.2.	Διόδοτος	110
4.9.	Η χρήση της αντίθεσης και των αντιθετικών ζευγών ως χαρακτηριστικό των θουκυδίδειων δημηγοριών	116
4.10.	Η χρήση των ρημάτων και των επιθέτων	129
4.10.1.	Επιλογή ρημάτων (χρόνοι, εγκλίσεις, πρόσωπα)	129
4.10.2.	Επιλογή επιθέτων	138
4.11.	Η στρατηγική του αρνητικού άλλου	140
5.	ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	146
5.1.	Διαπιστώσεις-Συζήτηση	146
5.2.	Περιορισμοί-Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες	151
6.	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	153
7.	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	163
7.1.	Πίνακας Αντιστοιχίας Επιχειρημάτων	163
7.2.	Συγκεντρωτικός Πίνακας Πλανών	166
7.3.	Συγκεντρωτικός πίνακας τόπων	172
7.4.	Πίνακας αντιπαραβολής ρημάτων Κλέωνα-Διοδότου	177
7.5.	Παράρτημα, Πίνακας Επιθέτων	179

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο «*Επιχειρηματολογία και κριτική ανάλυση λόγου: Η περίπτωση των δισσών λόγων του Θουκυδίδη*» εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος του ΠΤΔΕ, του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Σκοπός της είναι η μελέτη της επιχειρηματολογίας και η κριτική ανάλυση των δισσών λόγων, Κλέωνα και Διοδότου, σχετικά με την απόφαση της τιμωρίας των Μυτιληναίων για την αποστασία τους. Η επιλογή των λόγων δεν έγινε τυχαία αλλά στηρίχθηκε στην απόφαση των Αθηναίων να απορρίψουν την αρχική τους απόφαση και να θέσουν το θέμα σε νέα συζήτηση στην εκκλησία του Δήμου. Εκεί εκφωνήθηκαν, κατά τον Θουκυδίδη, οι δημηγορίες που μελετώνται, προκειμένου να αναδειχτούν οι διαφορές των ρητορικών αντιπάλων στο ιδεολογικό και κοινωνικό επίπεδο, μέσα από τον τρόπο που χειρίζονται τον λόγο.

Η επιχειρηματολογία μελετήθηκε κυρίως με βάση τις κλασικές κατηγορίες του Αριστοτέλη (λόγος, ήθος, πάθος), ενώ τα επιχειρήματα των ρητόρων αντιπαρατέθηκαν, για να φανούν οι ομοιότητες και οι διαφορές τους. Έμφαση δόθηκε στη χρήση των τόπων και των πλανών, όπως αυτές ορίζονται μέσα από την πραγμα-διαλεκτική θεωρία της επιχειρηματολογίας (van Eemeren κ.ά., 2002).

Για την κριτική ανάλυση των δημηγοριών επιλέχθηκε η λογοϊστορική ανάλυση της Wodak (2015), επειδή εστιάζει στον ρόλο του ιστορικού και κοινωνικοπολιτικού πλαισίου, ενώ ενδιαφέρεται και για την επιχειρηματολογία και τους τόπους. Η ανάλυσή μας αναδεικνύει, επίσης, τη χρήση της στρατηγικής του αρνητικού άλλου, που συνίσταται στη θετική παρουσίαση του εαυτού και στην αρνητική παρουσίαση του άλλου, στρατηγική που χρησιμοποιείται στους ιδεολογικά προκατειλημμένους λόγους (van Dijk, 2005).

Προέκυψε, λοιπόν, ότι οι ρήτορες μεταχειρίζονται διάφορους τρόπους, ώστε να προσανατολίσουν το κοινό στην προτίμηση της δικής τους πρότασης και αυτό γίνεται εμφανές μέσα από τις επιλογές τους στον λόγο. Έτσι, ο λόγος του Κλέωνα χαρακτηρίζεται από απολυτότητα και εκδικητικότητα, αφού χρησιμοποιεί επιθετικό, στρατιωτικό λεξιλόγιο, ο λόγος του βρίθει από πλάνες που επιδιώκουν να παραπλανήσουν, επιλέγει τόπους που εστιάζουν στην απειλή και τον κίνδυνο. Αντίθετα, ο λόγος του Διοδότου παρουσιάζει μετριοπάθεια και αποβλέπει στην κοινή ωφέλεια (σύμφωνα με τον ίδιο), αφού ο ρήτορας χρησιμοποιεί διαλλακτικό λεξιλόγιο, αποφεύγει τη χρήση πλανών, τις οι οποίες χρησιμοποιεί υποστηρικτικά, ώστε να

αντικρούσει τις πρότερες επιθέσεις του αντιπάλου του και επιλέγει τρόπους που αναδεικνύουν την ωφέλεια που θα προκύψει από την επιλογή της δικής του πρότασης.

Λέξεις-κλειδιά: επιχειρηματολογία, κριτική ανάλυση λόγου, δισσοί λόγοι, τόποι, πλάνες

ABSTRACT

This diploma thesis titled: «*Argumentation and Critical Discourse Analysis: The case of double speeches of Thucydides*» was elaborated in the context of the Postgraduate Program of the PTDE, University of Western Macedonia. Its purpose is the study of the argumentation and the critical analysis of the speeches of Cleon and Diodotus, regarding the decision to punish the Mytileneans for their apostasy. The selection of the speeches was based on the decision of the Athenians to reject their initial decision and bring the issue at the community gathering. This fact has given rise to the belief that these discourses present a linguistic, ideological and argumentative diversity that is worth exploring.

Argumentation was studied mainly based on Aristotle's classical categories (logos, ethos, pathos), while the arguments of the orators were contrasted, to show their similarities and differences. Emphasis was placed on the use of topoi and fallacies, as they are defined through the pragma-dialectical theory of argumentation (van Eemeren et al., 2002).

For the study of the speeches Wodak's (2001) historical critical discourse was chosen, because it focuses on the role of historical and socio-political context, while also being interested in argumentation and topoi. Our analysis also highlights the use of the negative other strategy, consisting of positive self-presentation and negative other-presentation, a strategy used in ideologically biased discourses (van Dijk, 2005).

It emerged that orators use various ways to orient the audience to the preference of their own proposal and this becomes evident through their speech choices. Thus, Cleon's speech is characterized by a severity that is reflected in every way, since he uses absolute, 'military' vocabulary, his speech is full of fallacies that seek to mislead the audience, and he chooses topoi on threat and danger. On the contrary, Diodotos' speech shows moderation and aims at the common good (according to him), since the orator uses compromise vocabulary, avoids the use of fallacies and uses them only supportively, while chooses topoi that concern the highlighting of the advantage and benefit from the choice of his proposal.

Key words: argumentation, critical discourse analysis, Dissoi logoi, topoi, fallacies

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι δισσοί λόγοι του Θουκυδίδη αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης για πολλούς ερευνητές. Η πιστότητα τους (ο όρος αναφέρεται στην πιστή ή μη καταγραφή των λόγων από τον ιστορικό), οι λόγοι ενσωμάτωσής τους στην *Ιστορία* και η χρησιμότητά τους, οδήγησαν τους μελετητές στην υιοθέτηση διαφορετικών απόψεων. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι οι δημηγορίες έχουν κατασκευαστεί από τον Θουκυδίδη και πως ο ιστορικός δεν μετέφερε τα λόγια των ομιλητών αλλά πως με αυτές σχολιάζει γεγονότα και προβάλλει διδάγματα (Montanari, 2008· De Romilly, 2013· Λάσκαρης, 2014· Livingstone, 1943· Collingwood, 1946· Pearson, 1947 όπως αναφέρονται στο Κυθρεώτου, 2017: 40). Αντίθετα, υπάρχουν μελετητές που πιστεύουν ότι όσα καταγράφονται στις δημηγορίες εκφωνήθηκαν στο σύνολό τους ή ότι ο ιστορικός έχει κρατήσει την κεντρική ιδέα συλλέγοντας πληροφορίες για το θέμα που εξετάζοταν κάθε φορά. Θεωρούν, έτσι, περισσότερο αξιόπιστες αυτές, για τις οποίες ο Θουκυδίδης θα μπορούσε να έχει τις περισσότερες πληροφορίες ή ακόμα καλύτερα να τις έχει παρακολουθήσει ο ίδιος (McDonagh, 2013· Κυθρεώτου, 2017).

Η *Ιστορία* περιλαμβάνει 41 δημηγορίες. Η μελέτη των δημηγοριών αφορά μια γενικότερη παρουσίαση των λόγων (Stadter, 1973· Lauriello, 2009· Linderborg, 2022), τον ρόλο και τη λειτουργία τους σε σχέση με τα ιστορικά γεγονότα και κατά πόσο αυτά επηρεάστηκαν από την εκφώνηση αυτών, την ανάλυση και την περιγραφή των επιχειρημάτων που επιλέγονται, τις αντιθέσεις ή άλλα στοιχεία που χρησιμοποιούν οι ομιλητές (Κυθρεώτου, 2017), τη στάση και τις ιδέες των ρητόρων (Ostwald, 1979· Debnar, 2000· Steyn, 2007· Harris, 2013· Kostopoulos & Tsakmakis, 2020), ενώ συγκρίνονται και με άλλους λόγους (Wet, 1963) ή συσχετίζονται με άλλα πολιτικά ζητήματα (Green, 2016· Morrell, 2017).

Η απόφαση να μελετηθεί το παρόν θέμα, στηρίχθηκε στο γεγονός ότι οι δημηγορίες του Κλέωνα και του Διοδότου δεν έχουν εξετασθεί σε βάθος, όπως δείχνει η λιγοστή βιβλιογραφία για το θέμα. Ειδικότερα, δε, οι λόγοι αυτοί δεν έχουν μελετηθεί υπό το πρίσμα της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου ούτε υπό το πρίσμα μιας θεωρίας της επιχειρηματολογίας.

Η διερεύνηση του ιστορικού-κοινωνικού-πολιτικού πλαισίου μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα οι δημηγορίες αλλά και πώς αυτό το πλαίσιο επηρεάζει τους λόγους, όπως και μια μικρο-ανάλυση αναφορικά με τη χρήση πλανών, τόπων, ρηματικών

προσώπων-χρόνων, επιθέτων και στρατηγικών είναι στοιχεία που δεν έχουν εξεταστεί, όσον αφορά τους παρόντες λόγους.

Η έρευνα αυτή στοχεύει στην Κριτική Ανάλυση των λόγων και στη μελέτη της επιχειρηματολογίας που μεταχειρίζονται οι ρήτορες. Τα ερευνητικά δεδομένα μπορούν να δώσουν σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο που οι ρήτορες χειρίζονται τον λόγο, προκειμένου να πετύχουν τον βαθύτερο στόχο τους αλλά και να βοηθήσουν τους αναγνώστες να δουν με μια πιο κριτική και αναλυτική ματιά στοιχεία που σε άλλη περίπτωση θα αγνοούσαν ή θα παρέβλεπαν.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Στο θεωρητικό μέρος γίνεται η οριοθέτηση των εννοιών της κριτικής ανάλυσης λόγου και της επιχειρηματολογίας, παρουσιάζεται η σχέση της επιχειρηματολογίας με τη ρητορική τέχνη, γίνεται αναφορά στα επιχειρηματολογικά μοντέλα και τις θεωρίες στους τόπους, τις πλάνες και τη στρατηγική του αρνητικού άλλου. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται ο στόχος και τα ερευνητικά ερωτήματα, η μεθοδολογία και τα δεδομένα της έρευνας, τα επιχειρήματα των ρητόρων, η χρήση των έντεχνων πίστευων, οι πλάνες που χρησιμοποιούν και η αξιοποίηση των τόπων. Ακόμη, αναλύεται η χρήση των ρημάτων (πρόσωπα και εγκλίσεις) και των επιθέτων από τους ομιλητές, προκειμένου να διαπιστωθεί και να διαμορφωθεί η στάση των ρητόρων για το ζήτημα, ενώ παρουσιάζεται και η χρήση του αντιθετικού σχήματος, καθώς είναι ένα σχήμα που υπάρχει ή υπονοείται σε όλα τα είδη των ρητορικών λόγων.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τη συζήτηση των ευρημάτων, γίνονται προτάσεις για μελλοντικές έρευνες και καταγράφονται οι περιορισμοί που συναντήθηκαν. Τέλος, ακολουθεί η Βιβλιογραφία (ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση) και το Παράρτημα, στο οποίο ενσωματώνονται οι πίνακες που αποτυπώνουν με συντομία τα βασικά σημεία που εντοπίστηκαν στους λόγους.

1. ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ

1.1. Ιστορική αναδρομή και οριοθέτηση

Η Κριτική Γλωσσολογία (ΚΓ) αποτέλεσε τον πρόδρομο της ΚΑΛ και έτσι συχνά οι όροι συγχέονται και χρησιμοποιούνται για να προσδιορίσουν το ίδιο θέμα. Θα λέγαμε, ωστόσο, προς αποφυγή παρανοήσεων πως η ΚΑΛ αναπτύχθηκε λόγω της αδυναμίας της ΚΓ να εντάξει στην μεθοδολογία της και πραγματολογικές διαστάσεις της επικοινωνίας, τη μελέτη δηλαδή, κοινωνικών διαστάσεων της γλώσσας με βασικό σκοπό την ανάδειξη της σχέσης της με την εξουσία και την ιδεολογία. Η ΚΑΛ συσχετίζει τις γλωσσικές χρήσεις με συγκεκριμένες ιδεολογικές διαδικασίες και ερμηνεύει τον τρόπο με τον οποίο τα κείμενα διαμορφώνονται ιδεολογικά μέσα από συγκεκριμένους γλωσσικούς μηχανισμούς. Αυτό σημαίνει πως η γλώσσα διαμεσολαβεί την ιδεολογία σε διάφορους κοινωνικούς θεσμούς και αποκτά ισχύ κατά τη χρήση της από ισχυρούς ανθρώπους.

Η διαφοροποίηση της ΚΓ έναντι της ΚΑΛ, λοιπόν, έγκειται στο γεγονός ότι η πρώτη αναλύει το κείμενο χωρίς να λαμβάνει υπόψη της τις διαδικασίες παραγωγής και πρόσληψής του, αντιμετωπίζοντάς το έτσι, ως ένα αυτοτελές προϊόν και όχι ως δυναμική διαδικασία στην οποία το περιεχόμενο κατέχει ενεργό ρόλο στη διαμόρφωσή του.

Το κίνημα της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (ΚΑΛ) έκανε την εμφάνισή του μέσα από μια σειρά δημοσιεύσεων το 1970 και αναγνώριζε τον ρόλο που κατέχει η γλώσσα, στη δόμηση σχέσεων εξουσίας στην κοινωνία (Anthonissen, 2001 όπως αναφέρεται στο Wodak & Meyer, 2001: 5).

Οι διάφορες κοινωνιογλωσσικές έρευνες την εποχή αυτή, στόχευαν στην περιγραφή και εξήγηση της γλωσσικής παραλλαγής/αλλαγής και τις δομές της επικοινωνιακής αλληλεπίδρασης χωρίς ωστόσο, η έρευνα να προσανατολίζεται σε θέματα κοινωνικής ιεραρχίας και εξουσίας.

Ο όρος Κριτική Ανάλυση Λόγου χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Fairclough σ' ένα άρθρο του που δημοσιεύτηκε το 1985, ενώ έγινε ευρύτερα γνωστός από το βιβλίο του με τίτλο *Language and Power* και παγιώθηκε από τη δημοσίευσή του που φέρει τον τίτλο *Critical Discourse Analysis* (1995). Επιπλέον, στη συγκρότηση του πεδίου, καθοριστικό ρόλο έπαιξαν η έκδοση του βιβλίου του van Dijk (1984), με τίτλο *Prejudice in Discourse*, η κυκλοφορία του περιοδικού *Discourse & Society*

(1990), με επιμελητή τον ίδιο και ο συλλογικός τόμος που επιμελήθηκε η Wodak (1989) με τίτλο *Language, Power and Ideology* (Breeze, 2011· Wodak, 2012).

Η ΚΑΛ μελετά τη γλώσσα μέσα στο κοινωνικό, πολιτισμικό και ιστορικό πλαίσιο στο οποίο εμφανίζεται και δεν εστιάζει μόνο στη δομή και στην τυπική μορφή του γλωσσικού συστήματος (Breeze, 2011· Τσάμη, 2018 όπως αναφέρεται στο Νιώτη, 2020: 4). Γι' αυτήν η γλώσσα είναι μια κοινωνική πρακτική και για τον λόγο αυτόν το πλαίσιο μέσα στο οποίο χρησιμοποιείται θεωρείται κρίσιμο (Fairclough & Wodak, 1997 όπως αναφέρεται στο Wodak & Meyer, 2001: 1· Wodak, 2012).

Το 1991 σε ένα συμπόσιο στο Άμστερνταμ συναντήθηκαν οι μεγαλύτεροι εκπρόσωποι της ΚΑΛ, προκειμένου να συζητήσουν πάνω σε θεωρίες και μεθόδους (Wodak & Meyer, 2001). Η συνάντηση αυτή ανέδειξε τις ομοιότητες και τις διαφορές των θεωριών που εκπροσωπούσε κάθε μελετητής, φέρνοντας στην επιφάνεια την προβληματική, σχετικά με τις διαφορετικές προσεγγίσεις για θέματα γλώσσας, κοινωνίας και ιδεολογίας. Έγινε αποδεκτό ότι παρά την ποικιλία των μεθοδολογικών και θεωρητικών προσεγγίσεων που παρουσιάζει η ΚΑΛ, το στοιχείο που ενώνει όλες τις προσεγγίσεις κάτω από την ομπρέλα της είναι η μελέτη του λόγου ως το μέσο για τη δημιουργία της κοινωνικής πραγματικότητας, των σχέσεων εξουσίας και των κοινωνικών ανισοτήτων (Στάμου, 2014).

Όλες οι θεωρητικές προσεγγίσεις αποδέχονται ως βασικές αρχές για τη θεμελίωση ορισμένων κοινών παραδοχών τα εξής: αντικείμενο της κριτικής έρευνας είναι τα κοινωνικά προβλήματα, ο χαρακτήρας των κοινωνικών διαδικασιών είναι εν μέρει γλωσσικός, η κοινωνία και ο πολιτισμός συγκροτούν αλλά και συγκροτούνται από τον λόγο, ο λόγος έχει ιδεολογικές διαστάσεις και ιστορική προοπτική και ο λόγος είναι μια μορφή κοινωνικής δράσης (Wodak & Fairclough, 1997 όπως αναφέρεται στο van Dijk 2015: 467).

Σύμφωνα, επίσης, με τον Kress (1989), η ΚΑΛ στηρίζεται σε ορισμένα βασικά κριτήρια/παραδοχές που περιλαμβάνουν τις εξής υποθέσεις: η γλώσσα είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο και εκτός από τα άτομα, τόσο οι θεσμοί όσο και οι κοινωνικές ομάδες φέρουν συγκεκριμένες έννοιες και αξίες που εκφράζονται με συστηματικούς τρόπους στη γλώσσα. Τα κείμενα, ακόμη, αποτελούν τη βάση της επικοινωνίας, ενώ η σχέση των αναγνωστών/ με τα κείμενα, τη γλώσσα, την επιστήμη, τους θεσμούς κ.ο.κ. ακροατών παύει να είναι παθητική.

Έτσι, η ΚΑΛ ορίζεται ως η ανάλυση της λειτουργίας των κειμένων εντός κοινωνικών-πολιτιστικών συμφραζομένων (Fairclough, 1995 όπως αναφέρεται στο

Παγκουρέλια & Παπαδοπούλου, 2005: 8-9) αλλά και ως ανάλυση που επιδιώκει τη συστηματική διερεύνηση αδιαφανών σχέσεων αιτιότητας και προσδιορισμού μεταξύ λεκτικής πρακτικής, γεγονότων, κειμένων και ευρύτερων κοινωνικών και πολιτιστικών διαδικασιών, σχέσεων και δομών. Στόχος της διερεύνησης αυτής είναι να μελετηθεί ο τρόπος με τον οποίο τα κείμενα, οι διάφορες πρακτικές και τα γεγονότα διαμορφώνονται από τις σχέσεις εξουσίας, από τους αγώνες για την εξουσία αλλά και να αναδειχθούν οι αιτίες για τις οποίες οι αδιαφανείς σχέσεις αποτελούν βασικό παράγοντα για την εξασφάλιση της εξουσίας και της ηγεμονίας μεταξύ λόγου και κοινωνίας (Fairclough, 1993 όπως αναφέρεται στο Horváth, 2009: 46).

Αυτό που επιδιώκει η μέθοδος της ΚΑΛ να ανιχνεύσει, είναι το μήνυμα πίσω από κάθε κείμενο, το οποίο λανθάνει ή εννοείται και προσπαθεί να συνδέσει τον λόγο με τα κοινωνικά συμφραζόμενα.

Πιο απλά στόχος της ΚΑΛ είναι να γίνει αντιληπτή η χρήση της γλώσσας ως κοινωνική πρακτική (Horváth, 2009: 45· Vaara, 2015), καθώς οι χρήστες μιας γλώσσας δεν λειτουργούν έξω από ένα πολιτισμικό, ψυχολογικό και κοινωνικό πλαίσιο.

Η ΚΑΛ, επομένως, μελετά πρωτίστως τον τρόπο με τον οποίο η κατάχρηση της κοινωνικής εξουσίας, η κυριαρχία και η ανισότητα, θεσμοθετούνται, αναπαράγονται και αποτελούν αντικείμενο αντίστασης, μέσω του κειμένου και της ομιλίας στο κοινωνικό και πολιτικό περικείμενο (van Dijk, 2001a: 352). Διαφορετικά, θα λέγαμε, «*αναλύει τις αδιαφανείς όσο και διαφανείς δομικές σχέσεις κυριαρχίας, διακρίσεων, εξουσίας και ελέγχου που εκδηλώνονται στη γλώσσα*» (Wodak 1995: 204· Wodak & Meyer, 2001). Οι δομικές σχέσεις που εμφανίζονται στη γλώσσα και αναλύονται από την ΚΑΛ μπορούν να είναι διαφανείς και αδιαφανείς, αντιμετωπίζοντας τη γλώσσα ως μέσο κυριαρχίας και κοινωνικής δύναμης. Έτσι, η ΚΑΛ παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη σχέση της γλώσσας με την εξουσία, στοχεύοντας στην περιγραφή κοινωνικών διαδικασιών και δομών που προκαλούν τη δημιουργία παραγωγής κειμένων, τα οποία αποκτούν ανάλογα νοήματα μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με άτομα ή ομάδες ως κοινωνικά, ιστορικά υποκείμενα (Fairclough & Kress, 1993 όπως αναφέρεται στο Wodak & Meyer, 2001 σ. 3).

Αντικείμενο μελέτης της είναι τα θεσμοθετημένα και δημόσια κείμενα, καθώς σε αυτά εντοπίζονται συχνότερα ζητήματα κοινωνικής εξουσίας και ανισότητας. Ειδικότερα, οι θεσμοί που έχουν απασχολήσει τους μελετητές της ΚΑΛ είναι η πολιτική, τα ΜΜΕ και η δημόσια διοίκηση, ενώ υπήρχε η θεωρία ότι τέτοιου είδους κείμενα διανέμονται ευρέως και καθίστανται σημαντική πηγή διαμόρφωσης της

αντίληψης για την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα (van Dijk, 2001a όπως αναφέρεται στο Στάμου, 2014: 5).

Σύμφωνα με τον van Dijk (2001β) η ΚΑΛ δεν είναι μέθοδος ή μοντέλο αλλά μια οπτική/ερευνητική τακτική με βάση την οποία μπορούμε να διεξάγουμε έρευνα με οποιαδήποτε προσέγγιση και επιμέρους κλάδο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών (Horváth, 2009: 46· Στάμου, 2014: 9· van Dijk, 2001: 96).

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η ΚΑΛ εμπεριέχει τάσεις και ρεύματα, τα οποία διαφέρουν θεωρητικά και αναλυτικά, δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο και διαφορετικές προσεγγίσεις. Το κοινό στοιχείο που τις συνδέει είναι η μελέτη του λόγου ως μέσου συγκρότησης της κοινωνικής πραγματικότητας, της κοινωνικής ανισότητας και της άσκησης εξουσίας αλλά και η κοινή προοπτική και οι γενικοί στόχοι (van Dijk, 2001). Παρακάτω θα αναφερθούμε στη λογοϊστορική προσέγγιση της ομάδας της Βιέννης με επικεφαλής τη Wodak (Wendt, 1992 όπως αναφέρεται στο Σερενίδη, 2013: 52).

1.2. Η λογοϊστορική κριτική ανάλυση λόγου

Η λογοϊστορική ανάλυση (discourse historical) ή αλλιώς ιστορική προσέγγιση του λόγου της Wodak, προσεγγίζει τον λόγο μέσα από το ιστορικό-πολιτικό του πλαίσιο, εστιάζοντας σε μια ιστορική προοπτική. Ο λόγος αντιμετωπίζεται ως κοινωνική πρακτική, γι' αυτό και το περιεχόμενο μέσα στο οποίο τοποθετείται είναι καθοριστικής σημασίας. Η προσέγγιση του λόγου με βάση το ιστορικό υπόβαθρο οδηγεί σε μια πολύπλευρη και ιστορικά τεκμηριωμένη ανάλυση, ενώ ερευνούνται όλες οι πληροφορίες που σχετίζονται με την ιστορική διάσταση του λόγου και τη συμβατικοποίηση της χρήσης του μέσα σε κοινωνικώς καθορισμένα πεδία δράσης. Επομένως, κατ' αυτόν τον τρόπο γίνεται η σύνδεση του μικροεπιπέδου του κειμένου με το μακροεπίπεδο των κοινωνικών δομών (Νιώτη, 2020).

Σύμφωνα με τον Reisigl (2017) η ιστορική προσέγγιση εστιάζει στη συστηματική ανάλυση του πλαισίου και στη διαλεκτική του σχέση με τη δημιουργία νοήματος. Ως πλαίσιο ορίζεται η νοητικά αναπαριστώμενη δομή των ιδιοτήτων της κοινωνικής κατάστασης που σχετίζονται με την παραγωγή ή την κατανόηση του λόγου. Ο λόγος, για τους μελετητές της λογοϊστορικής ανάλυσης, είναι ένα σύμπλεγμα σημειωτικών πρακτικών σε άμεση σχέση με το πλαίσιο, είναι κοινωνικά δομημένος

και συγκροτημένος, σχετίζεται με ένα μακρόθεμα και συνδέεται με την επιχειρηματολογία, όσον αφορά τους ισχυρισμούς εγκυρότητας (Reisigl & Wodak, 2009 όπως αναφέρεται στο Datondji & Amousou, 2001: 71). Ο λόγος, έτσι, παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά: τη μακροθεματική σχέση, καθώς συνδέεται συγχρονικά και διαχρονικά με άλλους λόγους και επικοινωνιακά γεγονότα που συμβαίνουν ή έχουν συμβεί, την πολυπροοπτική, η οποία αφορά τον διαφορετικό τρόπο παραγωγής και κατανόησης του λόγου, σύμφωνα με τις εκάστοτε νοητικές δομές, τα κοινωνικά συμφραζόμενα και την επιχειρηματολογία, η οποία αποτελεί το βασικό εργαλείο και μέσο για την επιβολή της ιδεολογίας και την επικράτηση της κυριαρχούσας κοινωνικής ομάδας (Sugiharti, 2019).

Η ιστορική προσέγγιση του λόγου επιδιώκει να ενσωματώσει τη διαθέσιμη γνώση σχετικά με τις ιστορικές πηγές και το υπόβαθρο των κοινωνικών και πολιτικών πεδίων στα οποία είναι ενσωματωμένα τα λογικά γεγονότα. Για τους εκφραστές της προσέγγισης τα κείμενα αντιμετωπίζονται ως τόποι κοινωνικής πάλης και κανάλια νομιμοποίησης της εξουσίας, ενώ η γλώσσα αποκτά την ισχύ της, διαμέσου του τρόπου χρήσης της από τους “ισχυρούς” ανθρώπους. Οι αναλυτές, επομένως, επιδιώκουν να αποκωδικοποιήσουν τις ιδεολογίες που κρύβονται ή υπονοούνται μέσα στα κείμενα (Reisigl & Wodak, 2008 όπως αναφέρεται στο Datondji & Amousou, 2001: 72).

Όσον αφορά τα γνωρίσματα της μεθόδου, χαρακτηρίζεται από διεπιστημονικότητα και μια πολυθεωρητική προοπτική και άρα βρίσκεται σε διαρκή διάλογο με άλλες θεωρίες και κλάδους. Δεν πρόκειται, επομένως, για μια καθορισμένη εμπειρική ανάλυση αλλά για ένα σύμπλεγμα μεθόδων. Το πλαίσιο της είναι κυρίως ιστορικό (εξού και η ιστορική ανάλυση που ακολουθεί), εφαρμόζει την αρχή της τριγωνοποίησης συστηματικά (η αρχή συνεπάγεται τη λήψη μιας σειράς εμπειρικών παρατηρήσεων, θεωριών, μεθόδων και βασικών πληροφοριών και χρησιμοποιεί συχνά και την ποιοτική και την ποσοτική έρευνα για το ίδιο ερευνητικό πρόβλημα) (Morse, 1991 όπως αναφέρεται στο Ευαγγέλου, 2015: 112), η έννοια της ρητορικής κατέχει εξέχοντα ρόλο και περιλαμβάνει την επιχειρηματολογία. Σε αντίθεση με τις άλλες μεθόδους είναι πολυπροοπτική, καθώς ο λόγος περιλαμβάνει διάφορες προοπτικές σε κοινωνικές κλίμακες και όχι μία μονο-προοπτική, αυτή της κοινωνικής πραγματικότητας (Datondji & Amousou, 2001).

Σύμφωνα με τη Wodak (2015a) οι βασικές αρχές της λογοϊστορικής ανάλυσης συνοψίζονται ως εξής: η προσέγγιση χαρακτηρίζεται ως διεπιστημονική, καθώς περιλαμβάνει θεωρία, μεθόδους, ερευνητική πρακτική και πρακτική εφαρμογή.

Ακόμη, είναι προσανατολισμένη στο πρόβλημα (πχ. ρατσισμός ή άλλη κοινωνική ανισότητα), μελετά πολυάριθμα κειμενικά είδη, γι' αυτό είναι διακειμενική, αναπτύσσοντας διαλογικές σχέσεις και λαμβάνει υπόψη της το ιστορικό πλαίσιο για την ερμηνεία κειμένων και λόγου. Πιο συγκεκριμένα, διερευνά τους τρόπους που κειμενικά είδη υπόκεινται σε αλλαγές με την πάροδο του χρόνου και πώς ενσωματώνονται κοινωνικές θεωρίες για την εξήγηση των συμφραζομένων. Η αναπλαισίωση, έτσι, αναδεικνύεται σε σημαντική διαδικασία, καθώς συνδέει τα κείμενα και τους λόγους διαχρονικά μέσω της διακειμενικότητας και του διαλόγου (Datondji & Amousou, 2001· Zainab, 2012· Sugiharti, 2019).

Το μοντέλο της λογοϊστορικής ανάλυσης ακολουθεί τρία στάδια: την εύρεση συγκεκριμένων θεμάτων, περιεχομένου και λόγου, την προβολή των στρατηγικών του λόγου και των επιχειρηματολογικών στρατηγικών και την ανάλυση του νοήματος του λόγου σε ορισμένα πλαίσια (Sugiharti, 2019).

Για μια λεπτομερέστερη εφαρμογή της ανάλυσης έχουν προταθεί πέντε ερωτήσεις (Wodak & Meyer, 2001): πώς κατασκευάζονται τα ονόματα των προσώπων, αντικειμένων, φαινομένων/γεγονότων, των διαδικασιών και των ενεργειών και πού αναφέρονται γλωσσικά, ποια είναι τα χαρακτηριστικά και οι μορφές σχεδίασης που αποδίδονται σε κοινωνικούς φορείς, αντικείμενα, φαινόμενα/γεγονότα και διαδικασίες, ποια επιχειρήματα χρησιμοποιούνται στον εκάστοτε λόγο, ποια η οπτική γωνία από την οποία εκφράστηκαν οι επισημάνσεις και τα επιχειρήματα και αν είναι η παράδοση του μηνύματος σαφής και αν αρθρώνονται απροκάλυπτα οι αντίστοιχες ρήσεις; (Sugiharti, 2019· Datondji, 2001· Wodak & Meyer, 2001). Η χρηστική αξία αυτών των ερωτήσεων γίνεται αντιληπτή κατά την προσπάθεια του αναλυτή να εντοπίσει τα γλωσσικά ή ρητορικά μέσα, μέσω των οποίων επιδιώκονται και υφίστανται οι διακρίσεις.

Η ιστορική προσέγγιση του λόγου εστιάζει στη διάσταση του περιεχομένου των προκατειλημμένων σχολίων, τα οποία εξαρτώνται από την κοινωνική ομάδα στόχο, τις επιχειρηματολογικές στρατηγικές και τις γλωσσικές πραγματοποιήσεις (Διαμαντής, 2016). Τα εργαλεία και οι κατηγορίες για την εφαρμογή της εξαρτώνται και καθορίζονται κάθε φορά από το υπό διερεύνηση πρόβλημα. Σκόπιμο, επομένως, είναι σε αυτό το σημείο, να παρουσιαστεί το πρόγραμμα οκτώ σταδίων που πρότεινε η Wodak (2015a), στο οποίο μπορεί να στηριχθεί μια διεξοδική ιστορική ανάλυση του λόγου. Αρχικά, πραγματοποιείται ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και ενεργοποίηση των θεωρητικών γνώσεων για το θέμα. Συλλέγονται συστηματικά τα δεδομένα και οι πληροφορίες που αφορούν στο εκάστοτε πλαίσιο, το οποίο καθορίζεται από τα

ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται και τα κειμενικά είδη που μελετώνται/επιλέγονται και προετοιμάζονται τα δεδομένα για συγκεκριμένες αναλύσεις. Ακόμη, προσδιορίζονται τα ερευνητικά ερωτήματα και διατυπώνονται οι παραδοχές, ενώ ακολουθεί η ποιοτική πιλοτική ανάλυση και οι λεπτομερείς περιπτωσιολογικές μελέτες. Τέλος, διατυπώνεται η κριτική επί των αποτελεσμάτων και εφαρμόζονται ή προτείνονται τα αναλυτικά αποτελέσματα (Datondji, 2001· Wodak, 2016).

Η ανάλυση, επιπρόσθετα, περιλαμβάνει τρεις πτυχές, την κριτική, την ιδεολογία και την εξουσία. Η κριτική συνδυάζει την κριτική του κειμένου, η οποία στοχεύει στην εύρεση ασυνεπειών, αυτο-αντιφάσεων, παράδοξων κτλ., της κοινωνίας που βασίζεται σε κοινωνικά μοντέλα για να ερμηνεύσει γεγονότα του λόγου και της προοπτικής που αφορά το μέλλον και επιδιώκει να συμβάλλει στη βελτίωση της επικοινωνίας. Η ιδεολογία, επιπλέον, αφορά τις νοητικές αναπαραστάσεις, απόψεις και αξιολογήσεις που ανήκουν σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, διατηρώντας τις διαφορές στην εξουσία, διαμέσου του λόγου. Η λειτουργία τους αποτελεί μέσο για τον μετασχηματισμό των σχέσεων εξουσίας. Η εξουσία, από την άλλη μεριά σχετίζεται με την υπεροχή μιας κοινωνικής ομάδας έναντι μιας άλλης. Για την προσέγγιση η γλώσσα δεν είναι ισχυρή από μόνη της αλλά αποκτά την ισχύ της μέσα από τη χρήση των ισχυρών ανθρώπων (Reisigl & Wodak, 2009).

Για την ανάλυση και κατανόηση της πολυπλοκότητας των υπό διερεύνηση αντικειμένων, η προσέγγιση μελετά πολλές και διαφορετικές πηγές δεδομένων. Η αρχή, επομένως, του τριγωνισμού που έχει ήδη αναφερθεί, θεωρείται εξαιρετικά σημαντική και στηρίζεται σε τέσσερα επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο περιλαμβάνει την άμεση γλώσσα και το συγκεκριμένο, δηλαδή τον λόγο. Το δεύτερο αφορά τις διακειμενικές και διαλογικές σχέσεις μεταξύ κειμένων/λόγων και το τρίτο τις εξωγλωσσικές κοινωνικές μεταβλητές και τα θεσμικά πλαίσια. Εν κατακλείδι, το τέταρτο επίπεδο αφορά το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό και ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ενσωματώνονται οι υπό εξέταση πρακτικές.

Οι μελετητές που θα επιλέξουν την συγκεκριμένη ανάλυση επιδιώκουν μέσω αυτής να κατανοήσουν τον στόχο του δημιουργού του κειμένου. Προκύπτει, έτσι, ότι ανάλογα με τον στόχο χρησιμοποιούνται και διαφορετικές στρατηγικές, γλωσσικές, πραγματικές και ρητορικές συσκευές (Wodak, 2016).

Τα πεδία που μελετά η ανάλυση δεν σχετίζονται μόνο με την ιστορική διάσταση των λόγων αλλά αντικείμενα μελέτης αποτελούν και: ο λόγος και οι διακρίσεις, τα γλωσσικά εμπόδια σε διάφορους κοινωνικούς θεσμούς, ο λόγος και η πολιτική, ο λόγος

και η ταυτότητα, ο λόγος και η ιστορία, ο λόγος στα μέσα ενημέρωσης, η οργανωτική επικοινωνία και ο λόγος και η οικολογία.

Η λογοϊστορική ανάλυση, λοιπόν, θεωρείται ότι δεν είναι απλώς μια μέθοδος γλωσσικής ανάλυσης αλλά ένα πολυδιάστατο εργαλείο που ενσωματώνει θεωρία, μεθόδους, μεθοδολογία και εμπειρικές ερευνητικές πρακτικές. Το ενδιαφέρον της για τη ρητορική και τις πολιτικές ομιλίες αποδεικνύεται έντονο, συμπεριλαμβανομένης της επιχειρηματολογίας, γι' αυτό και η ιστορική προσέγγιση του λόγου θεωρήθηκε ως η καταλληλότερη για την ανάλυση των δισσών λόγων, του Κλέωνα και του Διοδότου.

1.3. Γλώσσα, πολιτική και ΚΑΛ

Οι δισσοί λόγοι που ο Θουκυδίδης ενσωματώνει στην *Ιστορία* του αποτελούν δείγματα ρητορικών λόγων. Οι λόγοι που μελετώνται ανήκουν στην κατηγορία των συμβουλευτικών λόγων, δηλαδή πολιτικών λόγων που εκφωνούνται στις συνελεύσεις του λαού. Η μελέτη, έτσι, της γλώσσας κρίνεται απαραίτητη, από τη στιγμή που συνδέεται στενά με τον πολιτικό λόγο. Μέσω της γλώσσας αντανακλάται η ιδεολογία των ομιλητών και η πολιτική γλώσσα μπορεί να επηρεάσει την πολιτική σκέψη. Η ΚΑΛ, η γλώσσα και η πολιτική συνδέονται στενά, καθώς δεν υφίσταται πολιτική δραστηριότητα χωρίς τη γλώσσα.

Για τον λόγο αυτόν αποφασίστηκε ότι η ΚΑΛ, η οποία μελετά τη γλώσσα μέσα στο κοινωνικό, πολιτισμικό και ιστορικό πλαίσιο, χωρίς να εστιάζει μόνο στη δομή και στην τυπική μορφή του γλωσσικού συστήματος, θα μπορούσε να μας δώσει σημαντικές πληροφορίες και να συμβάλει σε μια αποτελεσματική ανάλυση των λόγων του Κλέωνα και του Διοδότου. Οι ομιλητές που εκφωνούν έναν πολιτικό λόγο μεταχειρίζονται γλωσσικά και ρητορικά σχήματα, προκειμένου να πείσουν με κάθε τρόπο το κοινό τους, στοιχεία που η ΚΑΛ μελετά και επιδιώκει να εντοπίσει.

Ο πολιτικός λόγος, θα λέγαμε, πως σχετίζεται με την κλασική παράδοση της ρητορικής, η οποία με τις διάφορες μορφές της ήταν ένα μέσο κωδικοποίησης του τρόπου που οι δημόσιοι ρήτορες μεταχειρίζονταν τη γλώσσα για να πειστικούς ή άλλους λόγους (Chilton, 2004).

Όπως αναφέρει ο Chilton (2004) η πολιτική έρχεται αντιμέτωπη με ζητήματα γλώσσας, τα οποία ξεκινούν από την επιλογή των λέξεων μέχρι και την επιλογή της

ίδιας της γλώσσας. Η πολιτική είναι σε μεγάλο βαθμό η χρήση της γλώσσας χωρίς να ισχύει ότι κάθε χρήση της γλώσσας είναι πολιτική.

Για μια καλύτερη κατανόηση της σχέσης της γλώσσας με την πολιτική έχει προταθεί η μελέτη δύο απόψεων σχετικά με το πώς έχει προκύψει το γλωσσικό όργανο. Η πρώτη άποψη αναφέρει ότι η γλώσσα εξελίχθηκε από μια αυθαίρετη γενετική μετάλλαξη και είναι μια νέα ειδική για το είδος, ικανότητα. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, λοιπόν, προκύπτει ότι η γλώσσα δεν θα είχε άμεση γενετική ή νευρολογική σύνδεση με την κοινωνική ομαδοποίηση και θα ήταν ανεξάρτητη, χωρίς να επηρεάζεται από την ανθρώπινη κοινωνική συμπεριφορά. Τουναντίον, η δεύτερη άποψη υποστηρίζει ότι η γλώσσα εξελίχθηκε από υπάρχουσες δομές στον εγκέφαλο των πρωτεύοντων και πιο συγκεκριμένα, η κοινωνική νοημοσύνη είναι αυτή που παρέχει τη βάση για τη γλώσσα.

Όπως συμπεραίνουμε η γλώσσα έχει άμεση σχέση με την κοινωνία και επομένως, δεν μπορεί να είναι απαλλαγμένη από ιδεολογίες, τις οποίες για να τις υποστηρίξουν οι ομιλητές συχνά επιλέγουν να διαστρεβλώσουν εσκεμμένα την επικοινωνία μέσα από την εφαρμογή ορισμένων στρατηγικών. Οι άνθρωποι, ωστόσο, μπορούν να ανιχνεύσουν μία διαστρεβλωμένη επικοινωνία και η ανάλυση του λόγου είναι ένα μέσο ανάδειξης της ανισότητας και της κυριαρχίας αλλά και για τον προσανατολισμό σε ένα πιο δίκαιο και χειραφετικό λόγο. Για να προσδιοριστεί, όμως, η μη εγκυρότητα των επιχειρημάτων ενός λόγου πρέπει οι συμμετέχοντες σε αυτόν να μπορούν να προσδιορίσουν τα μέσα με τα οποία οι ομιλητές επιδιώκουν να πείσουν.

Γίνεται, έτσι, λόγος για στρατηγική χρήση της γλώσσας και οι Chilton και Schöffner (1997) κάνουν λόγο για τρεις στρατηγικές λειτουργίες. Η πρώτη στρατηγική αφορά τον εξαναγκασμό, ο οποίος εξαρτάται από τη δύναμη του ομιλητή. Σ' αυτήν τη στρατηγική οι ομιλητές εξαναγκάζουν το κοινό για συμμόρφωση με τη δική τους θέση, στηρίζοντας τον λόγο τους σε κυρώσεις, όπως εντολές, νόμους και διατάγματα ή στην πρόκληση του συναισθήματος. Η δεύτερη στρατηγική αναφέρεται στη νομιμοποίηση και απονομιμοποίηση. Οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται στη νομιμοποίηση αφορούν επιχειρήματα, τα οποία σχετίζονται με τα θέλω του εκάστοτε κοινού, με τη χαρισματική προβολή της ηγεσίας και τη θετική αυτοπαρουσίαση. Αντίθετα, στην απονομιμοποίηση παρουσιάζονται αρνητικά στοιχεία εναντίων των "εχθρών". Τέλος, η τρίτη στρατηγική αφορά την αναπαράσταση και παραπλάνηση. Στην αναπαράσταση παρέχονται πληροφορίες ποσοτικά ανεπαρκείς για τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των ακροατών, ενώ στην ποιοτική παραπλάνηση παρουσιάζεται απλώς ένα ψέμα, μία

παράληψη ή γίνεται μια υπεκφυγή. Οι στρατηγικές αυτές επηρεάζουν ακόμα και τη δομή της γλώσσας, προκειμένου να επιτύχουν να πείσουν το κοινό (Chilton, 2004).

Οδηγούμαστε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι η πολιτική έχει άμεση σχέση με τη γλώσσα, η οποία χρησιμοποιείται αναλόγως, ώστε να μπορέσουν οι ομιλητές να πείσουν το κοινό. Έτσι, η γλώσσα δεν μπορεί παρά να φέρει ιδεολογίες και εξουσία στα “χέρια” ισχυρών ομιλητών, οι οποίοι επιδιώκουν να πείσουν ή να εξαναγκάσουν σε πειθώ το κοινό τους.

Συνεπώς, η επιλογή της λογοϊστορικής ανάλυσης των λόγων στην παρούσα εργασία θεωρείται η καταλληλότερη μέθοδος για την ανάλυση των δισσών αυτών πολιτικών λόγων, καθώς μπορεί να βοηθήσει στη διαμεσολάβηση μεταξύ λόγου και κοινωνίας (Wodak, 2001).

2. ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

2.1. Η επιχειρηματολογία και η σχέση της με τη ρητορική τέχνη

Η επιχειρηματολογία και κατ’ επέκταση το επιχείρημα, αποτελεί ένα βασικό εργαλείο στα χέρια ενός ομιλητή στο πλαίσιο κάθε μορφής επικοινωνίας. Το επιχείρημα είναι μια έκφραση, η οποία επιδιώκει να καταστήσει μία άποψη αληθή ή αναληθή ή να την υπερασπιστεί (Andriessen, 2003 όπως αναφέρεται στο Μαργαρίτη, 2019: 1). Ο λόγος που οδηγεί στην παραγωγή και χρήση των επιχειρημάτων είναι οι διαφωνίες των ανθρώπων που λαμβάνουν χώρα σε κάθε στιγμή της καθημερινότητας, από τα πιο απλά πράγματα μέχρι τα πιο σύνθετα, με τους ομιλητές να βασίζονται κυρίως στη λογική. Η ανάγκη για επιχειρηματολογία, επομένως, προκύπτει όταν οι άνθρωποι υπερασπίζονται μια άποψη που υποθέτουν ή είναι βέβαιοι ότι δεν συμφέρει και δεν αποδέχονται κάποιοι άλλοι (van Eemeren & Grootendorst, 1987· van Eemeren & Verheij, 2017). Για την υπεράσπιση της επίμαχης άποψης, η επιχειρηματολογία χρησιμοποιεί ένα σύνολο προτάσεων, οι οποίες ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό και το μέγεθος της αμφιβολίας χαρακτηρίζονται και από την αντίστοιχη πολυπλοκότητα (van Eemeren κ.α., 1996· van Eemeren κ.α., 2014).

Για να δικαιολογήσει ή να αντικρούσει μια άποψη και να εξασφαλιστεί η συμφωνία ανάμεσα στις απόψεις, η επιχειρηματολογία χρησιμοποιεί τη γλώσσα. Η

μελέτη της επιχειρηματολογίας επικεντρώνεται είτε σε μια αλληλεπίδραση μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων, είτε σε επιχειρήματα που προβάλλονται από ένα άτομο πάνω σε κείμενα ή συζητήσεις (van Eemeren, 2015).

Η επιχειρηματολογία ορίζεται ως ένα μη βίαιο γλωσσικό και γνωστικό μοτίβο επίλυσης προβλημάτων, που εκδηλώνεται με μια ακολουθία λεκτικών πράξεων σχηματίζοντας ένα σύνθετο δίκτυο εκδηλώσεων, ενώ δεν πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως μια αυτόνομη λεκτική πράξη (Wodak, 2015). Κατά τον van Eemeren (2010) η επιχειρηματολογία (γραπτή και προφορική) είναι κομμάτι της καθημερινότητάς μας και δεν αποτελεί μόνο μέρος της επιστημολογικής και επιστημονικής λειτουργίας. Ακολουθώς, ένας άλλος ορισμός αναφέρει πως η επιχειρηματολογία είναι ένα επικοινωνιακό και αλληλεπιδραστικό σύμπλεγμα πράξεων που αποβλέπει στην επίλυση μιας διαφοράς απόψεων, χρησιμοποιώντας ένα σύνολο προτάσεων, ώστε η επίμαχη άποψη να γίνει αποδεκτή από έναν λογικό κριτή που προχωρά σε μια λογική κριτική (van Eemeren & Verheij, 2017).

Αρκετοί μελετητές αναφέρουν πως η σύνθεση ενός ακριβέστερα οριοθετημένου ορισμού πρέπει να στηριχθεί αρχικά στη λεξιλογική σημασία της λέξης «επιχειρηματολογία» και στο πώς αυτή συνηθίζεται να χρησιμοποιείται. Έτσι, ο ορισμός για την επιχειρηματολογία πρέπει να συνδυάζει και να εμπεριέχει τις έννοιες της διαδικασίας και του προϊόντος, να εξετάζει τον τρόπο που περιγράφεται η διαδικασία της επιχειρηματολογίας, δηλαδή αν πρόκειται για μια προσπάθεια υπεράσπισης μιας θέσης ή για μια σκόπιμη προσπάθεια επίλυσης διαφορών και να λαμβάνει υπόψη της, ότι η άποψη και οι προκείμενες που χρησιμοποιούνται για την υπεράσπιση ή την κατάρριψη μιας θέσης θεωρούνται δύο συνδεδεμένες έννοιες αλλά αποτελούν διαφορετικές οντότητες (van Eemeren κ.α., 2014· van Eemeren, 2015· van Eemeren & Verheij, 2017). Σύμφωνα, έτσι, με όσα αναφέρθηκαν, ένας πλήρης ορισμός για την επιχειρηματολογία πρέπει να κάνει αναφορά στην έννοια της διαδικασίας, όπως φαίνεται στο παράδειγμα «Είμαι στη μέση της επιχειρηματολογίας μου» και στην έννοια του προϊόντος, δηλαδή στο αποτέλεσμα αυτής «Εξέτασα την επιχειρηματολογία σας και δεν βρήκα ισχυρά τα επιχειρήματά σας», να τονίζει τον σκοπό της επιχειρηματολογίας αλλά και να διακρίνει ως διαφορετικές οντότητες την άποψη και τις προκείμενες, στις οποίες στηρίζεται η επιχειρηματολογία, αφού η άποψη μπορεί να γενικευτεί.

Κατά τους van Eemeren κ.ά. (2014) η επιχειρηματολογία είναι ένα σύμπλεγμα επικοινωνιακών, αλληλεπιδραστικών πράξεων που αποτελείται από ένα λειτουργικό

συνδυασμό επικοινωνιακών κινήσεων (συνήθως λεκτικές). Στόχος της είναι η πρόκληση μιας απάντησης, η οποία συμφωνεί με την άποψη που υπερασπίζεται ο πομπός στην επιχειρηματολογία του ως μέρος ενός διαλόγου με τον παραλήπτη. Η επιχειρηματολογία μπορεί να είναι σαφής και φανερή (ρητή) όταν λαμβάνει χώρα σε μια συζήτηση ή σιωπηρή (άρρητη, μη φανερή) όταν απευθύνεται σε ένα μη διαδραστικό κοινό, όπως είναι το αναγνωστικό κοινό (στην περίπτωση αυτή η επιχειρηματολογία δεν είναι φανερή από τη στιγμή που δεν υπάρχει άμεση επικοινωνία/συζήτηση). Ο ορισμός αυτός συνδυάζει τη διαδικασία της επιχειρηματολογίας, ως ένα σύμπλεγμα επικοινωνιακής και αλληλεπιδραστικής πράξης για την επίλυση μιας διαφοράς απόψεων και τη διάσταση του προϊόντος της επιχειρηματολογίας ως σύνολο προτάσεων που δημιουργήθηκαν, προκειμένου να γίνει μια άποψη αποδεκτή (van Eemeren κ.α., 1996· van Eemeren κ.α., 2009 όπως αναφέρεται στο Boukala, 2016: 251· van Eemeren κ.α., 2014· van Eemeren & Verheij, 2017).

Όπως υποστηρίζει η Amossy (2009) η επιχειρηματολογία σχετίζεται με τη χρήση λεκτικών μέσων, προκειμένου έτσι να διασφαλιστεί η μερική και εύθραυστη συναίνεση για το τι μπορεί να θεωρηθεί λογικό από ένα σύνολο ανθρώπων ή με το τι ορίζει η κοινωνία ως λογικό άτομο. Το στοιχείο που αναδεικνύεται με τον παρόντα ορισμό είναι αυτό της λογικής. Τα λεκτικά μέσα δεν χρησιμοποιούνται αυθαίρετα αλλά στηρίζονται στη λογική, ώστε με τον τρόπο αυτόν να γίνουν αποδεκτά όχι μόνο από διάφορες ομάδες ατόμων αλλά και το άτομο που τα χρησιμοποιεί να θεωρείται από την κοινωνία λογικό. Η λογική, όπως προκύπτει, είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό, το οποίο πρέπει να συνοδεύει τα λεκτικά μέσα μιας επιχειρηματολογίας, έτσι ώστε αυτή να είναι κοινώς αποδεκτή ή τουλάχιστον στο μεγαλύτερο μέρος της (Boukala, 2016).

Πρόκειται, επομένως, για μια προσπάθεια να πειστεί ο συνομιλητής για μια άποψη που για τον ίδιο δεν είναι αποδεκτή. Η διαδικασία αυτή δεν είναι μηχανιστική και αφηρημένη αλλά μια λεκτική και κοινωνική δραστηριότητα και για τον λόγο αυτόν τα επιχειρήματα πρέπει να μελετώνται ως προϊόν επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης και όχι ως ένα απλό ανεπαρκές λογικό σχήμα συμπερασμάτων. Αυτό σημαίνει ότι η θεωρία της επιχειρηματολογίας πρέπει να αναζητά στοιχεία άρρητα ή πολυσημίας, τα οποία είναι δύσκολο να εντοπιστούν, ενώ υπάρχει και η πιθανότητα σκόπιμης διατύπωσης μιας αποκλίνουσας άποψης από αυτό που πραγματικά εννοείται από τον ομιλητή (van Eemeren & Grootendorst, 1987).

Η επιχειρηματολογία που προβάλλεται για την υποστήριξη των επίμαχων ή διαφορετικών απόψεων αφορά όλα τα κοινωνικά στρώματα και όλα τα είδη θεμάτων με αποτέλεσμα το πεδίο της να είναι ευρύ, αφού μπορεί να αναφέρεται από τη δημόσια και επαγγελματική σφαίρα ως τη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα. Η κοινωνική φύση της επιχειρηματολογίας είναι άμεσα ορατή, αφού η συζήτηση πραγματοποιείται ανάμεσα σε δύο ή περισσότερους συνομιλητές. Θα έλεγε, λοιπόν, κανείς πως η συζήτηση με τον εαυτό μας δεν αποτελεί προϊόν κοινωνικής συμπεριφοράς, εφόσον δεν υπάρχει συνομιλητής. Ωστόσο, ο συλλογισμός των υπέρ και κατά των ιδεών μας, μας κατατάσσει στην κοινωνική συμπεριφορά και αυτό γιατί η προσπάθεια στάθμισης των σκέψεων μας δημιουργεί την αίσθηση ότι προσμένουμε μια απάντηση από έναν συνομιλητή, ακόμα και αν οι αντιδράσεις είναι μόνο δικές μας (van Eemeren κ.α., 1996).

Για την καλύτερη κατανόηση του πεδίου μελέτης της επιχειρηματολογίας μπορούμε να διακρίνουμε τρεις επιστημονικούς στόχους. Ο πρώτος είναι καθοριστικός/κανονιστικός και αναφέρεται σε ένα σύνολο αρχών που λένε στους ανθρώπους πώς να διαφωνούν καλά. Ο δεύτερος είναι περιγραφικός και αφορά στην ανάδειξη ενός εμπειρικά σωστού μοντέλου επιχειρηματολογικού λόγου με την ανάλογη μορφή και ουσία, με μοντέλα φαινομένων, όπως η συζήτηση για το θέμα, η διαχείριση του λόγου ή η διαπραγμάτευση κοινωνικών ταυτοτήτων. Ο τρίτος στόχος είναι κριτικός και αναφέρεται στην ανάπτυξη ενός πλαισίου για την αξιολόγηση και τη βελτίωση των πραγματικών επιχειρηματολογικών πρακτικών, αντιμετωπίζοντας τις πρακτικές ως φαινόμενα που πρέπει να εξηγηθούν και ως ευκαιρίες για παρέμβαση, ώστε να επιφέρουν την κοινωνική αλλαγή (van Eemeren, 2015). Στις τυπικές λογικές προσεγγίσεις δίνεται έμφαση στην κανονιστική διάσταση, ενώ οι ρητορικές και γλωσσικές προσεγγίσεις εστιάζουν στην περιγραφική (van Eemeren, 2017).

Όσον αφορά τους στόχους της επιχειρηματολογικής μελέτης ένας εξ αυτών αφορά την καλλιέργεια της ικανότητας στην ανάλυση και την κριτική διερεύνηση. Η επιχειρηματολογία λαμβάνει χώρα όταν δεν είναι δυνατό να παρουσιαστούν οριστικά αποδεικτικά στοιχεία και όταν απαιτείται η αιτιολόγηση για μια άποψη, η οποία πρέπει να γίνει αποδεκτή.

Η πραγμα-διαλεκτική θεωρία της επιχειρηματολογίας, των van Eemeren και Grootendorst, θεωρείται μια σύνθετη λεκτική πράξη που έχει αιτιολογική ή διαψευστική λειτουργία, ενώ στόχος της είναι η επίλυση μιας διαφοράς απόψεων. Η θεωρία υποστηρίζει πως μια ορθή ανάλυση της επιχειρηματολογίας πρέπει να

περιλαμβάνει την ανάλυση του επιχειρηματολογικού λόγου, τον εντοπισμό των πλανών και την αξιολόγηση της επιχειρηματολογίας. Η ανάλυση περιλαμβάνει τον καθορισμό των ζητημάτων που αμφισβητούνται και αυτών που πρέπει να επιλυθούν. Για τον εντοπισμό των πλανών είναι απαραίτητος ο καθορισμός των σημείων, στα οποία ενυπάρχουν παραβιάσεις των κανόνων, που είναι αναγκαίοι για την επίλυση των διαφορών. Για την αξιολόγηση, ωστόσο, ενός επιχειρήματος είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε τη δομή του λόγου, η οποία μπορεί να γίνει αντιληπτή μόνο μετά από μια ενδελεχή ανάλυση. Προκύπτει, έτσι, ότι η μελέτη της επιχειρηματολογίας πρέπει να περιλαμβάνει ένα περίγραμμα της σχέσης ανάμεσα σε συγκεκριμένες παραβιάσεις του κώδικα δεοντολογίας και ορισμένων κλασικών πλανών (van Eemeren & Grootendorst, 1987).

Μια πιο επαρκής ανάλυση ενός σύνθετου λόγου είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί αφού έχει προηγηθεί μια διάκριση μεταξύ απλής, πολλαπλής, συντεταγμένης και δευτερεύουσας επιχειρηματολογίας. Αναλυτικότερα, η απλή επιχειρηματολογία είναι εντελώς σαφής και απαρτίζεται από δύο δηλώσεις που δικαιολογούν ή αντικρούουν μια πρόταση και μαζί με την αρχική υποστηριζόμενη άποψη αποτελούν μια πλήρη επιχειρηματολογία. Η πολλαπλή επιχειρηματολογία, από την άλλη μεριά, αποτελείται από ένα σύνολο απλών επιχειρημάτων που σχετίζονται όλα με την ίδια άποψη και καθένα από αυτά εμφανίζεται ως ανεξάρτητο και πειστικό. Η επιχειρηματολογία συντεταγμένων επιχειρημάτων, αποτελείται από έναν αριθμό απλών επιχειρημάτων που αφορούν την ίδια άποψη αλλά εκλαμβάνονται ως ισχυρή άποψη μόνο όταν παρουσιάζονται από κοινού (συνδυασμός απλών επιχειρημάτων). Τέλος, η δευτερεύουσα επιχειρηματολογία συνίσταται από μια σειρά απλών επιχειρημάτων που παρουσιάζονται μόνο μαζί ως συμπερασματική υπεράσπιση της άποψης, για την οποία λαμβάνει χώρα η επιχειρηματολογία αλλά δεν αφορούν όλα άμεσα την άποψη αυτήν.

Για την επίλυση μιας διαφωνίας είναι απαραίτητο η συζήτηση ανάμεσα στους συνομιλητές να έχει έναν διαλεκτικό χαρακτήρα. Αυτό σημαίνει ότι στόχος των συνομιλητών είναι η επίλυση της διαφοράς μέσω μιας ρυθμιζόμενης συζήτησης κατά την οποία οι θέσεις παρουσιάζονται όσο το δυνατόν πιο ισχυρά, ώστε να καθοριστεί η πιο βιώσιμη άποψη. Η στάση που ακολουθείται σε μια διαλεκτική συζήτηση χαρακτηρίζεται ως κριτική ορθολογιστική στάση και υποδηλώνει ότι τα άτομα διατυπώνουν τις απόψεις τους όσο γίνεται σαφέστερα απορρίπτοντας τη χρήση

ανοσοποιητικών στρατηγικών, όπως η χρήση συναισθηματικών απόψεων, ενδόμυχων πεποιθήσεων και αδιαμφισβήτητων προσωπικών αρχών.

Η παράδοση, λοιπόν, της μελέτης της επιχειρηματολογίας ανάγεται στο μακρινό παρελθόν και στα αρχαία ελληνικά κείμενα σχετικά με τη λογική (απόδειξη), τη ρητορική (πειθώ) και τη διαλεκτική (έρευνα) και ειδικότερα στα γραπτά έργα του Αριστοτέλη. Από την κλασική εποχή η μελέτη της επιχειρηματολογίας είχε ως αντικείμενό της τη βελτίωση της συλλογιστικής και του λόγου (Αριστοτέλης, 2004). Κατά τον van Eemeren (1995) η επιχειρηματολογία αποτελεί μια ρητορική μορφή επικοινωνίας, η απαρχή της οποίας βρίσκεται στις διαφορετικές απόψεις.

Η επιχειρηματολογία έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα, στη διαλεκτική και τη ρητορική του Αριστοτέλη. Ο όρος της ρητορικής περιέχει τις γλωσσικές διαδικασίες που αφορούν τη λογική οργάνωση, το περιεχόμενο του λόγου και τους τρόπους πειθούς. Πρόκειται, δηλαδή, για την τέχνη να πείθει κανείς ως «πειθούς δημιουργός» (Αριστοτέλης, 2004). Ο Kennedy συνακόλουθα, ορίζει τη ρητορική ως μια έμφυτη ενέργεια στο συναίσθημα και τη σκέψη που μεταδίδεται μέσω ενός συστήματος σημείων, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας σε άλλους, για να επηρεάσουν τις αποφάσεις ή τις πράξεις τους (Herrick, 2021).

Η ρητορική τέχνη ξεκινά στο δεύτερο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ. από τη Σικελία ως αντικείμενο των σοφιστών με ιδρυτές τον Κόρακα και τον Γισία, οι οποίοι διδάσκουν τη δεξιότητα της πειθούς σε νεαρούς άνδρες που στόχευαν να αναδειχθούν σε μια δημοκρατική κοινωνία μέσα από την ικανότητα να πείθουν με ευκολία την εκκλησία του δήμου. Η ρητορική, επομένως, γίνεται το μέσο της πειθούς, και καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική, αφού γίνεται μέρος της εκπαίδευσης των νέων με την ίδρυση των σχολών ρητορικής (Kennedy, 2005· Rubinelli, 2018).

Στόχος της ρητορικής ήταν να συγκινήσει το κοινό και αρχή της ήταν η πεποίθηση ότι η διαφωνία είναι υπαρκτή παντού και πάντα. Έτσι, η ρητορική απέβλεπε στη διευκόλυνση των διαμαχών και όχι στην καταστολή τους, ενώ στόχος της ήταν να πείσει ένα τρίτο πρόσωπο και όχι απαραίτητα να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους μιας ρητορικής διαμάχης. Η διδακτική τεχνική, έτσι, των δισσών λόγων, εμφύσησε στους μαθητές την ικανότητα να αντιτάσσουν σε κάθε επιχείρημα ένα αντεπιχείρημα και σε κάθε αντεπιχείρημα μια αντίκρουση (Fleming, 2014).

Ο Αριστοτέλης προσέγγισε την επιχειρηματολογία ως ένα μέσο για την ανάδειξη του λάθους στη σκέψη και τη διαμόρφωση του λόγου ως ορθολογικό ιδανικό. Ο ίδιος πίστευε ότι η ρητορική μπορεί να ενισχύσει τη χρήση της γλώσσας και τον

αποτελεσματικό τρόπο ομιλίας για σοβαρά ζητήματα που έχουν σχέση με τις ανθρώπινες υποθέσεις (Ryan, 1992 όπως αναφέρεται στο Rubinelli, 2009: 50). Η επιχειρηματολογία, έτσι, γίνεται το κεντρικό και ουσιαστικό ζήτημα της ρητορικής τέχνης, αφού εξερευνά τα διαθέσιμα μέσα πειθούς για κάθε θέμα.

Κατά τον Αριστοτέλη στο έργο του *Ρητορική* υπήρχαν τρία είδη λόγων, οι συμβουλευτικοί, οι δικανικοί και οι επιδεικτικοί. Το επίμαχο σημείο που πραγματεύονται οι συμβουλευτικοί λόγοι, είναι το αν μια ενέργεια είναι επωφελής ή επιβλαβής, ενώ οι δικανικοί αν μια πράξη που έγινε θεωρείται νόμιμη ή παράνομη, άδικη ή δίκαιη. Οι επιδεικτικοί, τέλος, αφορούν τελετουργικές στιγμές, που ένα άτομο, μια πράξη ή ένα πράγμα επαινείται ή καταδικάζεται (Rubinelli, 2009: 52· van Eemeren κ.α., 2014).

Για τον Αριστοτέλη η ρητορική σχετίζεται με την επιλογή του πιο κατάλληλου μέσου για να πειστεί ένα συγκεκριμένο κοινό και τη διαχωρίζει από τη διαλεκτική, η οποία αφορά τη διεξαγωγή μιας κριτικής συζήτησης (van Eemeren & Grootendorst, 2004· Fleming, 2014).

Ο φιλόσοφος, έτσι, διαχώρισε τα μέσα πειθούς σε δύο κατηγορίες: τα άτεχνα και τα έντεχνα μέσα. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα μέσα που δεν κατασκευάζονται από τον ρήτορα αλλά προϋπάρχουν και χρησιμοποιούνται για να ενισχύσουν μια άποψη. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα αρχαία, οι μαρτυρίες, οι συμβάσεις και τα συμβόλαια, κάθε είδους συμγωνητικά, οι καταθέσεις από ανακρίσεις, οι όρκοι, οι νόμοι και ό,τι σήμερα θα ονομάζαμε νομολογία. Τα έντεχνα μέσα, αντίθετα, κατασκευάζονται από τον ρήτορα με τη βοήθεια της ρητορικής τέχνης και αφορούν το ήθος (ο ρήτορας επιχειρηματολογεί βάσει του χαρακτήρα του που θεωρείται αξιόπιστος, εφόσον είναι φορέας και θετικών χαρακτηριστικών), τον λόγο (ο ρήτορας χρησιμοποιεί πραγματικά, λογικά μέσα που σχετίζονται με τη φύση του θέματος) και το πάθος (ο ρήτορας διεγείρει συναισθήματα, συγκινήσεις και πάθη) (Αριστοτέλης, 2004). Με τον λόγο η πειθώ, επιτυγχάνεται μέσω επιχειρημάτων, τα οποία μελετά η επιστήμη της επιχειρηματολογίας.

Οι σύγχρονες προσεγγίσεις της επιχειρηματολογίας έχουν επηρεαστεί από τη διαλεκτική και τη ρητορική προοπτική. Οι προσεγγίσεις που έχουν επηρεαστεί από τη διαλεκτική εστιάζουν στην ποιότητα της επιχειρηματολογίας, ενώ όσες είναι ρητορικά προσανατολισμένες επικεντρώνονται στους παράγοντες που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητά της. Η σύγχρονη θεώρηση έχει υποστηρίξει πως η σύνδεση της

διαλεκτικής και της ρητορικής μπορεί να εμπλουτίσει την ανάλυση και την αξιολόγηση του επιχειρηματολογικού λόγου (van Eemeren & Verheij, 2017).

Συνοψίζοντας, η επιχειρηματολογία έχει άμεση σχέση με τη ρητορική και μάλιστα σε αυτήν οφείλει τις ρίζες της. Τα επιχειρήματα ή κατά τον Αριστοτέλη τα ενθυμήματα είναι βασικό μέσο πειθούς και η επιλογή των καταλληλότερων καθίσταται ένα σημαντικό ζήτημα. Έτσι, προκύπτει ότι η ρητορική χρησιμοποιεί επιχειρήματα και χωρίς αυτά δεν υφίσταται. Είναι, επομένως, λογικό και στην παρούσα δημηγορία οι ρήτορες να κάνουν χρήση της επιχειρηματολογίας και μάλιστα ακολουθώντας κάθε μέσο (ήθος, λόγος, πάθος) όπως αυτά έχουν παρουσιαστεί από τον Σταγειρίτη φιλόσοφο.

2.2. Επιχειρηματολογικά μοντέλα-θεωρίες

Οι ρίζες της επιχειρηματολογίας εντοπίζονται στα αρχαία χρόνια και πιο συγκεκριμένα στη διαλεκτική και τη φιλοσοφία. Ωστόσο, η επιχειρηματολογία δεν αφορά μόνο τον τομέα της φιλοσοφίας αλλά έχει διεισδύσει στη γλώσσα, τη ρητορική, τη νομική, την επικοινωνία και την τεχνητή νοημοσύνη. Είναι πρόδηλο, επομένως, ότι τα μοντέλα αναπαράστασης των επιχειρημάτων είναι ποικίλα. Τα μοντέλα αυτά εξυπηρετούν τρεις σκοπούς, τον αναλυτικό, τον κανονιστικό και τον περιγραφικό. Ο αναλυτικός σχετίζεται με την ανάλυση των επιχειρημάτων στα δομικά τους στοιχεία και πώς αυτά συνδέονται μεταξύ τους. Από την άλλη μεριά, ο κανονιστικός σκοπός αφορά την κρίση της ισχύος και της ποιότητας που συνθέτουν μια επιχειρηματολογία και ο περιγραφικός βοηθά στην περιγραφή ισχυρισμών για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι επιχειρηματολογούν. Όπως είναι αντιληπτό κάθε μοντέλο δεν εξυπηρετεί και τους τρεις σκοπούς (van Eemeren, 1995· Nussbaum, 2011).

Περνώντας σε μια παρουσίαση των κυριότερων μοντέλων, ένα από τα κυρίαρχα, που είχε ως στόχο την αναπαράσταση της οργάνωσης των επιχειρημάτων και που αντικατέστησε το αριστοτελικό μοντέλο επιχειρηματολογίας, ήταν αυτό του Toulmin (1958), όπως αυτό παρουσιάστηκε στο βιβλίο του *The uses of argument* (Rahwan & Simari, 2009). Το αριστοτελικό μοντέλο εισηγούνταν πέντε επιχειρηματολογικά σχήματα (Corbett & Connors, 1999). Αναλυτικότερα, το πρώτο σχήμα περιλαμβάνει επιχειρήματα ορισμού, που εκφράζουν το γένος και τη διαίρεση,

στο δεύτερο εντάσσονται επιχειρήματα σύγκρισης, που εκφράζουν την ομοιότητα, την αναλογία και τη διαφορά, το τρίτο εμπειρικλείει επιχειρήματα σχέσεων, που εκφράζουν τη σχέση ανάμεσα στην αιτία και το αποτέλεσμα, ανάμεσα στο προηγούμενο και το επόμενο, τη σχέση της αντίθεσης και της αντίφασης και στο τέταρτο σχήμα εντοπίζουμε τα επιχειρήματα μαρτυρίας (επιχειρήματα από αυθεντία, μαρτυρίες, παραδείγματα, στατιστικές, νόμους και αποφθέγματα). Τέλος, το πέμπτο σχήμα αφορά τα επιχειρήματα περιπτώσεων, που αφορούν το δυνατό ή αδύνατο μιας πράξης και την πραγμάτωση παρελθοντικών ή μελλοντικών γεγονότων.

Τον Toulmin, ωστόσο, τον απασχόλησε το κατά πόσο μπορεί να υπάρξει ένα σύστημα κριτηρίων αξιολόγησης ή ξεχωριστά κριτήρια για κάθε κατηγορία επιχειρημάτων. Το μοντέλο του εστίαζε λιγότερο στη λογική εγκυρότητα ενός ισχυρισμού και εξέταζε τη δομή και το σημασιολογικό περιεχόμενο αυτού. Η προσέγγισή του αυτή ονομάστηκε άτυπη λογική σε αντιδιαστολή με την τυπική λογική. Κεντρική θέση του Toulmin είναι ότι τα πρότυπα και οι αξίες του πρακτικού συλλογισμού δεν είναι αφηρημένα και τυπικά και ότι τα κριτήρια ορθότητας εξαρτώνται αρκετά από τη φύση των επίμαχων προβλημάτων. Θεωρεί πως για την αξιολόγηση των επιχειρημάτων δεν υπάρχουν καθολικοί κανόνες και οι κανόνες αυτοί προέρχονται από την τυπική λογική.

Το μοντέλο περιλαμβάνει έξι συνιστώσες σύμφωνα με τις οποίες ένα επιχειρήμα μπορεί να εκτιμηθεί με σαφήνεια (van Eemeren, 2014). Πιο συγκεκριμένα, η θέση (claim) σχετίζεται με τον ισχυρισμό, ο οποίος γνωστοποιείται με σκοπό να γίνει αποδεκτός από το κοινό. Ακολούθως, τα δεδομένα (data) αποτελούν τα αποδεικτικά στοιχεία και τις δηλώσεις που χρησιμοποιούνται για την υποστήριξη της θέσης, ενώ η εγγύηση (warrant) γεφυρώνει τη μετάβαση από τα δεδομένα στη θέση, αξιοποιώντας ορισμούς, νόμους ή κανόνες. Επίσης, η ενίσχυση (backing) αφορά το σύνολο των επιπρόσθετων στοιχείων βοηθώντας την εγγύηση του επιχειρήματος και η ανασκευή (rebuttal) αποτελεί την επισήμανση των συνθηκών της εξαίρεσης κατά τις οποίες τα δεδομένα και η εγγύηση δεν οδηγούν στο επιθυμητό συμπέρασμα. Οι τροπικοί προσδιορισμοί (qualifier), ακόμη, είναι λέξεις ή φράσεις με τις οποίες ο ομιλών δηλώνει τον βαθμό βεβαιότητάς του για το επιχείρημα που εξέφρασε. Οι έξι αυτές συνιστώσες δεν συναντώνται ταυτόχρονα σε ένα επιχείρημα. Για την ακρίβεια, η θέση, τα δεδομένα και η εγγύηση εντοπίζονται σε κάθε επιχείρημα, ενώ η ενίσχυση, η ανασκευή και οι τοπικοί προσδιορισμοί μπορούν να απουσιάζουν (Toulmin, 1958· Rahwan & Simari, 2009· Bentahar κ.α., 2010).

Η αξία αυτού του μοντέλου έγκειται στο γεγονός ότι με αυτό είναι δυνατή η αξιολόγηση της ποιότητας των επιχειρημάτων και του προσδιορισμού του αριθμού των δομικών στοιχείων. Ωστόσο, η αδυναμία του εντοπίζεται στο ότι επικεντρώνεται στη δομή παραβλέποντας το περιεχόμενο της επιχειρηματολογίας.

Ακολούθως, το μοντέλο των Perelman και Olbrechts-Tyteca παρέχει μια συστηματική έρευνα της γνώσης, η οποία είναι σημαντική, καθώς επιφέρει σημαντικά πειστικά αποτελέσματα στους ανθρώπους που απευθύνεται η επιχειρηματολογία. Η θεωρία αυτή είναι γνωστή ως νέα ρητορική και το ενδιαφέρον της εστιάζει στη σχέση της λογικής ορθολογικότητας και των αξιολογικών κρίσεων. Οι μελετητές τονίζουν ότι επικεντρώνεται σε διαφορές στις οποίες οι αξίες έχουν ουσιαστικό ρόλο και δεν μπορούν να επιλυθούν με εμπειρική επαλήθευση, επίσημη απόδειξη ή και τα δύο. Η έννοια του κοινού είναι ιδιαίτερα σημαντική για την κοινωνία και οι ομιλητές σχεδιάζουν την επιχειρηματολογία τους με στόχο να το πείσουν για κάτι. Έτσι, οι τεχνικές που επιλέγουν οι ομιλητές πρέπει να εναρμονίζονται με τις εμπειρίες, τις απόψεις, τις γνώσεις και τις προσδοκίες του κοινού. Όπως σημειώθηκε η θεωρία αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο της νέας ρητορικής και η διαφορά της με την κλασική ρητορική έγκειται στο γεγονός ότι η τελευταία αφορά ομιλίες που γίνονται στο πλαίσιο του δικαίου, της πολιτικής ή ειδικών περιστάσεων. Αντικείμενο, όμως, της νέας ρητορικής είναι η γραπτή και προφορική επιχειρηματολογία που σχετίζεται με οποιοδήποτε θέμα και οποιοδήποτε κοινό (van Eemeren, 2014).

Εν συνεχεία, το ανθρωπιστικό μοντέλο του C. Rogers αναφέρει πως τα άτομα δέχονται με μεγαλύτερη ευκολία την αλλαγή όταν δεν αισθάνονται απειλή. Έτσι, το μοντέλο αυτό αποβλέπει στην εξέταση των κοινών στοιχείων των αντιτιθέμενων απόψεων και δεν εστιάζει σε αυτά που είναι φανερά αντίθετα. Ο ομιλητής, επομένως, παρουσιάζει την αντίθετη άποψη εμμένοντας στις περιπτώσεις που αυτή ισχύει. Έπειτα, οι αντιτιθέμενοι ομιλητές κατά την εκτέλεση του διαλόγου εντοπίζουν τις συνθήκες εκείνες που θα καταστούν ωφέλιμες για την κάθε πλευρά (Μαργαρίτη, 2019).

Το μοντέλο των Zohar και Nemet, ακόμη, αξιολογεί την ποιότητα των γραπτών επιχειρημάτων σύμφωνα με το περιεχόμενο της αιτιολόγησης. Οι μελετητές υποστηρίζουν πως ένα επιχείρημα αποτελείται από ισχυρισμούς ή συμπεράσματα και τις ανάλογες αιτιολογήσεις. Βασικό κριτήριο για ένα ισχυρό επιχείρημα αποτελούν οι αιτιολογήσεις που γίνονται, ενώ με βάση την ύπαρξη ή μη επιστημονικών γνώσεων κατέταξαν τα επιχειρήματα σε τέσσερις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει το επιχείρημα που δεν λαμβάνει υπόψη του την επιστημονική γνώση, η δεύτερη το

επιχείρημα που περιλαμβάνει ανακριβή επιστημονική γνώση, η τρίτη το επιχείρημα που περιλαμβάνει μη εξειδικευμένη επιστημονική γνώση και τέλος, η τέταρτη το επιχείρημα που περιλαμβάνει ορθή επιστημονική γνώση (Zohar & Nemet, 2002 όπως αναφέρεται στο Κωστήρη, 2019: 30).

Επιπρόσθετα, η θεωρία της φυσικής λογικής του Jean-Blaise Grize αποτελεί την εναλλακτική της τυπικής λογικής στην ανάλυση της επιχειρηματολογίας. Στόχος της θεωρίας αυτής δεν είναι η ανάπτυξη κριτηρίων αξιολόγησης των επιχειρημάτων αλλά η περιγραφή της λογικής του επιχειρηματολογικού λόγου με έναν μη κανονιστικό, νατουραλιστικό τρόπο. Έτσι, προτείνεται η μελέτη της επιχειρηματολογίας ως φαινόμενο λόγου, στοιχείο που απέχει κατά πολύ από την προσέγγιση της τυπικής λογικής.

Μια άλλη θεωρία αυτή των Oswald Ducrot και Jean-Claude Anscombe υποστηρίζει ότι η επιχειρηματολογία αποτελεί γενικό χαρακτηριστικό κάθε γλωσσικής χρήσης, σε αντίθεση με άλλες θεωρίες που η επιχειρηματολογία θεωρείται γνώρισμα μιας συγκεκριμένης μορφής λόγου. Στόχος τους είναι να εξηγήσουν τη σημασία των προτάσεων με επιχειρηματολογικούς όρους και να δείξουν ότι η παρουσία ορισμένων λέξεων και φράσεων παρέχει στις προτάσεις έναν προσανατολισμό που είναι εγγενώς επιχειρηματολογικός.

Το μοντέλο του Rescher, εν κατακλείδι, απεικονίζει με εύστοχο τρόπο την επίσημη προσέγγιση της επιχειρηματολογίας. Σε αυτό γίνεται λόγος για τρεις ρόλους: του υποστηρικτή, του αντιπάλου και του καθοριστή. Ο υποστηρικτής ξεκινά τη διαμάχη παρουσιάζοντας μια θέση στην οποία ο αντίπαλος πρέπει να αντιταχθεί και ο υποστηρικτής θα υπερασπιστεί. Ο καθοριστής, τέλος, έχει τη θέση του διαιτητή και κρίνει τη διεξαγωγή της διαφοράς χωρίς να παίρνει μέρος στη συζήτηση. Με την ολοκλήρωση της διαφωνίας ο καθοριστής πρέπει να εκθέσει την απόφασή του (van Eemeren, 2014).

2.3. Κριτική Ανάλυση Λόγου και επιχειρηματολογία

Όπως έχει ήδη αναφερθεί η ΚΑΛ ασχολείται με την κριτική ανάλυση διαφόρων μορφών λόγου, συμπεριλαμβανομένου και του πολιτικού λόγου. Κύρια δραστηριότητα σε έναν τέτοιο λόγο είναι η επιχειρηματολογία και επομένως η ΚΑΛ δεν μπορεί παρά να εστιάζει σ' αυτήν (Fairclough, & Fairclough, 2018).

Ο Fairclough (2017) πρότεινε ότι η ΚΑΛ είναι μια μορφή λόγου και μια μορφή πρακτικής επιχειρηματολογίας, από ένα σύνολο υποθέσεων σ' ένα ισχυρισμό για το τι πρέπει να γίνει, η οποία αναλύει κριτικά.

Στην ανάλυση ενός πολιτικού λόγου, όπως αυτών που μελετώνται, η εστίαση στην επιχειρηματολογία προσφέρει το πλεονέκτημα ότι δίνει στην ανάλυση μια συνεκτική προσέγγιση των σχέσεων προβλήματος-λύσης (Fairclough, 2013).

Στο επίπεδο της επιχειρηματολογίας τα επιχειρήματα υπέρ και κατά ορισμένων κοινωνικών παραγόντων αναλύονται κριτικά. Ο αναλυτής, έτσι, πρέπει να αξιολογήσει ποια επιχειρήματα υπάρχουν πραγματικά και ποια είναι τα πιθανά σ' ένα κείμενο και να εντοπίσει γιατί ορισμένα από αυτά έχουν μείνει εκτός. Αναλύεται, ακόμη, η ποιότητα των επιχειρημάτων και εξετάζεται η σχέση τους με την υπό διερεύνηση κοινωνική ομάδα, η οποία τα μεταχειρίζεται για την κάλυψη ορισμένων ιδεολογικών χειρισμών (KhosraviNik, 2010).

Η κριτική αξιολόγηση της πρακτικής επιχειρηματολογίας θεωρείται για την ΚΑΛ κλειδί για την εφαρμογή της επεξηγηματικής πρακτικής (Caterina, 2018).

Η ιστορική προσέγγιση του λόγου είναι η μόνη προσέγγιση που εξ αρχής έχει ενσωματώσει την επιχειρηματολογία στο αναλυτικό της πλαίσιο. Στη λογοϊστορική κριτική ανάλυση λόγου η πολυεπίπεδη προσέγγιση αποτελείται από τρία αναλυτικά βήματα: την ανάλυση περιεχομένου, την ανάλυση του λόγου και των επιχειρηματολογικών στρατηγικών και της ανάλυσης των γλωσσικών χαρακτηριστικών (Lamond & Platt, 2016).

Οι στρατηγικές επιχειρηματολογίας, τέλος, που υιοθετεί η ιστορική κριτική ανάλυση σημειώνεται ότι δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη χρήση των τόπων (Ihnen & Richardson, 2011), οι οποίοι θα μελετηθούν παρακάτω.

2.4. Οι πλάνες και η χρήση τους στον λόγο

Μια λογική πλάνη συνιστά ένα σφάλμα στον συλλογισμό και στηρίζεται σε μια λανθασμένη σύνδεση ανάμεσα στις προκείμενες και το συμπέρασμα. Οι πλάνες είναι επιχειρήματα που αποτυγχάνουν να είναι παραγωγικά χωρίς αυτό να είναι άμεσα ορατό στους αποδέκτες (Ναϊρούζ, 2018). Πρόκειται, δηλαδή, για παραβιάσεις των κανόνων για κριτική συζήτηση που εμποδίζουν ή αποκρύπτουν τη λύση από μια διαφορετική

άποψη (van Eemeren κ.α., 2002). Σύμφωνα με τον van Eemeren (2010), στη διαλεκτική προοπτική του Αριστοτέλη «οι πλάνες είναι ψευδείς κινήσεις που χρησιμοποιούνται στις προσπάθειες του επιτιθέμενου να αντικρούσει τη θέση του υπερασπιστή», ενώ η Wodak (2015) κάνει λόγο για «παραβιάσεις των κανόνων κριτικής συζήτησης που προκύπτουν ως εκτροχιασμοί στρατηγικών ελιγμών».

Διαφορετικές θεωρήσεις εστιάζουν την προσοχή τους κάθε φορά σε διαφορετικά στοιχεία. Ειδικότερα, η λογική θεωρεί τις πλάνες ως μη έγκυρα επιχειρήματα, η επιστήμη της επικοινωνίας τονίζει την παραπλανητική και πειστική φύση του εσφαλμένου λόγου, ενώ η πραγματο-διαλεκτική θεωρία ορίζει τις πλάνες ως εκτροχιασμούς στρατηγικών ελιγμών, ως παραβιάσεις, δηλαδή, των κανόνων μιας ορθολογικής επιχειρηματολογικής συζήτησης (Al-Sieedy & Al-Jilhawī, 2020· Goffredo κ.α., 2022).

Η μελέτη των πλανών αρχίζει με τον Αριστοτέλη, ο οποίος τις τοποθετεί σ' ένα διαλεκτικό πλαίσιο (μια θέση αντικρούεται από το ένα μέρος και υπερασπίζεται από το άλλο) ενός διαλόγου και τις ομαδοποιεί σε δεκατρείς διαφορετικούς τύπους. Χωρίζει, έτσι, τις διαλεκτικές πλάνες σε δύο ομάδες, τις διαψεύσεις που εξαρτώνται από τη γλώσσα και αυτές που είναι ανεξάρτητες από τη γλώσσα. Οι πρώτες συνδέονται με ασάφειες και μετατοπίσεις του νοήματος, ενώ οι δεύτερες μπορούν να συμβούν και σε γλώσσα ξεκάθαρη και από κάθε άποψη καλά καθορισμένη. Η διάκριση αυτή πλέον έχει αντικατασταθεί από τις πλάνες αμφισημίας και τις πλάνες σχετικότητας (van Eemeren & Grootendorst, 2004· van Eemeren κ.α., 2009).

Η πραγμα-διαλεκτική προσέγγιση προσφέρει για την ανάλυση των πλανών 10 βασικούς κανόνες/εντολές που απαριθμούν τις απαγορεύσεις σε μια επιχειρηματολογική συζήτηση, εμποδίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την επίλυση μιας διαφοράς απόψεων (van Eemeren & Grootendorst, 1987· van Eemeren κ.α., 2002· van Eemeren & Grootendorst, 2004 όπως αναφέρεται στο van Eemeren κ.α., 2009: 21· van Eemeren & Henkemans, 2017). Οι κανόνες αυτοί έχουν ως εξής:

1. Ο κανόνας της ελευθερίας. Οι συνομιλητές δεν επιτρέπεται να εμποδίζουν ο ένας τον άλλον να προωθήσουν ή να αμφισβητήσουν απόψεις. Η απεριόριστη ελευθερία για την παρουσίαση και την κριτική των επιχειρημάτων αποτελεί απαίτηση. Η εντολή παραβιάζεται με την τοποθέτηση ορίων στις απόψεις ή τις αμφιβολίες που εκφράζονται και με τον περιορισμό της ελευθερίας της δράσης ενός εκ των δύο ομιλητών. Ένας τρόπος παραβίασης αυτής της εντολής μπορεί να είναι η δήλωση απόψεων και αμφιβολιών ως δεδομένες και μη

αμφισβητούμενες ή η παρουσίασή τους ως ταμπού. Ακόμη, η άσκηση πίεσης για την αποτροπή προβολής μιας άποψης, η δυσφήμιση στα μάτια του κοινού (argumentum ad hominem), η απειλή οποιασδήποτε μορφής και ο συναισθηματικός εκβιασμός στοχεύουν στον περιορισμό της ελεύθερης διατύπωσης ή κριτικής μιας άποψης. Έτσι, στον κανόνα αυτόν εντάσσονται οι πλάνες του ραβδιού (argumentum ad baculum) και της έκκλησης για οίκτο (argumentum ad misericordiam).

2. Ο κανόνας της υποχρέωσης, υπεράσπισης ή απόδειξης μιας άποψης. Οι συμμετέχοντες σε μια συζήτηση δεν μπορούν να αρνηθούν να μην υπερασπιστούν την άποψή τους όταν τους ζητηθεί. Ο κανόνας, επομένως, παραβιάζεται όταν κάποιος προσπαθεί να αποφύγει να υπερασπιστεί μια άποψη. Ο πιο συχνός τρόπος αποφυγής από την υποχρέωση υπεράσπισης της άποψης είναι η πλάνη της μετάθεσης του βάρους της απόδειξης στον αντίπαλο/συνομιλητή αλλά και η παρουσίαση της άποψης ως κάτι που δεν χρειάζεται καμία απόδειξη, ως κάτι αυτονόητο.
3. Ο κανόνας της άποψης. Ο κανόνας αυτός αφορά τις επιθέσεις του ενός μέρους σε μια θέση, που πρέπει να σχετίζεται με τη θέση που όντως έχει προωθηθεί από το άλλο μέρος (συνομιλητή). Ο κανόνας αυτός συνεπώς, παραβιάζεται όταν η άποψη που δέχεται επίθεση δεν είναι αυτή που ο ομιλητής είχε διατυπώσει. Μια τέτοια επίθεση μπορεί να γίνει με την παραποίηση της αρχικής άποψης ή με την πλασματική απόδοση μιας άποψης στον αντίπαλο. Η πλάνη που εντοπίζεται κατά την παραβίαση αυτής της εντολής είναι αυτή του αχυράνθρωπου (strawman). Με λίγα λόγια στον αντίπαλο αποδίδεται μια άποψη που είναι εύκολο να γκρεμιστεί, όπως ένας αχυρένιος άνθρωπος.
4. Ο κανόνας της συνάφειας. Αναφέρει ότι οι απόψεις (standpoints) δεν μπορούν να μη εκφράζονται με σχετική επιχειρηματολογία ή επιχειρηματολογία που δεν είναι σχετική με την άποψη. Οι παραβιάσεις αυτού του κανόνα είναι δύο ειδών. Η πρώτη αφορά την παρουσίαση άσχετης επιχειρηματολογίας και η δεύτερη την υπεράσπιση μιας άποψης με άλλα μέσα εκτός της επιχειρηματολογίας (μη επιχειρηματολογία). Τα μέρη της αντιπαράθεσης, έτσι, αντί να χρησιμοποιήσουν επιχειρήματα μεταχειρίζονται τα συναισθήματα ή τις προκαταλήψεις του κοινού στο οποίο απευθύνονται. Η πλάνη που σχετίζεται με τον κανόνα αυτόν, συνεπώς, αξιολύπητη/αξιοθρήνητη πλάνη.

5. Ο κανόνας του μη εκφρασμένου κανόνα της υπόθεσης. Οι συνομιλητές δεν επιτρέπεται να αποδίδουν ψευδώς ανέκφραστες υποθέσεις στο άλλο μέρος, ούτε να αποφύγουν την ευθύνη για τις δικές τους ανέκφραστες υποθέσεις. Τα μέρη σε μια συζήτηση μπορεί να επιδιώξουν να ανακατασκευάσουν την ανέκφραστη υπόθεση, προκειμένου να κάνουν την επίθεση στην άποψη πιο εύκολη. Μια τέτοια πλάνη ονομάζεται μεγέθυνση του ανέκφραστου και συνίσταται στην προσθήκη μιας ανέκφραστης υπόθεσης που υπερβαίνει αυτό που δικαιολογείται και στην απόδοση μιας υπόθεσης που υπερβαίνει τις δεσμεύσεις για υπεράσπιση. Αντίθετα, αν ο αντίπαλος αρνείται τις ανέκφραστες υποθέσεις που συνάγονται από τον λόγο του τότε διαπράττει την πλάνη της άρνησης της ανέκφραστης υπόθεσής του.
6. Ο κανόνας της αφετηρίας. Οι συνομιλητές δεν μπορούν να παρουσιάσουν ψευδώς κάτι ως σημείο εκκίνησης ή να αρνηθούν ότι κάτι είναι αποδεκτό σημείο εκκίνησης. Για να επιλυθεί μια διαφορά απόψεων, τα μέρη της συζήτησης πρέπει να έχουν κοινά ορισμένα σημεία εκκίνησης. Σε διαφορετική περίπτωση δεν θα καταφέρουν να πείσουν ποτέ ο ένας τον άλλον για την αποδοχή μιας οποιασδήποτε άποψης. Ο κανόνας αυτός παραβιάζεται όταν το ένα μέρος παρουσιάζει ψευδώς ότι μια υπόθεση ανήκει στα κοινά σημεία εκκίνησης, όταν αρνείται μια προϋπόθεση που συμφωνήθηκε ότι θα ανήκει στα σημεία εκκίνησης ή όταν ενεργεί σαν να έγινε αποδεκτή μια συγκεκριμένη πρόταση ως αφετηρία χωρίς αυτό να συμβαίνει.
7. Ο κανόνας της εγκυρότητας. Ο κανόνας διασφαλίζει ότι οι συνομιλητές χρησιμοποιούν έγκυρους συλλογισμούς και είναι σε θέση να καθορίσουν αν οι απόψεις που παρουσιάζονται απορρέουν λογικά από την επιχειρηματολογία. Ο ομιλητής πρέπει να χρησιμοποιήσει σωστά το επιχειρηματολογικό σχήμα, ώστε η υπεράσπιση της άποψης να είναι επιτυχής. Η χρήση, επομένως, ενός ακατάλληλου σχήματος παραβαίνει τον κανόνα και οι παραβιάσεις αυτές δύσκολα αναγνωρίζονται. Κάποιες από τις πλάνες που αντιστοιχούν στον κανόνα 7 είναι η λαϊκιστική (argumentum ad populum), η οποία στηρίζεται στο ότι μια άποψη πρέπει να γίνει αποδεκτή, επειδή πολλοί άνθρωποι συμφωνούν μ' αυτήν και η πλάνη κατάχρησης εξουσίας (argumentum ad verecundiam), μέσω της οποίας μια άποψη παρουσιάζεται ως αποδεκτή, γιατί κάποιο άτομο ή γραπτή πηγή αναφέρουν ότι είναι έτσι.

8. Ο κανόνας του σχήματος ορισμάτων. Ο κανόνας αυτός αναφέρει πως οι απόψεις δεν υποστηρίζονται αν ο πρωταγωνιστής και ο ανταγωνιστής δεν συμφωνήσουν ότι χρησιμοποιούνται τα κατάλληλα επιχειρήματα και εφαρμόζονται σωστά. Ο κανόνας παραβιάζεται μόνο όταν ο συλλογισμός ενώ έχει καταστήσει ρητό ό,τι έμεινε ανέκφραστο συνεχίζει να είναι άκυρος. Στις παραβιάσεις του κανόνα ανήκουν οι πλάνες της διαίρεσης και της σύνθεσης και αφορούν την εσφαλμένη απόδοση μιας ιδιότητας του συνόλου στα συστατικά μέρη και το αντίστροφο.
9. Ο κανόνας του τελικού σταδίου, ο τελικός κανόνας. Η εντολή αυτή εξασφαλίζει ότι οι συνομιλητές θα οδηγηθούν σ' ένα σωστό κοινό αποτέλεσμα. Αν τα μέρη δεν καταφέρουν να συμφωνήσουν η διαφορά παραμένει, ενώ αν συμφωνούν για το αποτέλεσμα τότε πρέπει να αποδεχτούν και τις συνέπειες. Έτσι, δημιουργούνται δύο πλάνες, της άρνησης ανάκλησης μιας άποψης που δεν έχει υποστηριχθεί επιτυχώς (αφορά τον υποστηρικτή της άποψης) και της άρνησης ανάκλησης της κριτικής μιας άποψης που έχει υπερασπιστεί επιτυχώς (αφορά τον ανταγωνιστή της άποψης).
10. Ο κανόνας του γενικού κανόνα χρήσης της γλώσσας. Οι συνομιλητές δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούν ασαφείς διατυπώσεις ή αμφιλεγόμενες ούτε να ερμηνεύουν εσκεμμένα τις διατυπώσεις του άλλου μέρους. Η ασαφής ή διφορούμενη γλώσσα οδηγεί σε αρνητικές συνέπειες για την επίλυση της διαφοράς, σχεδιάζοντας την πλάνη της ασάφειας.

Οι πλάνες σε ορισμένες περιπτώσεις είναι εύκολα αναγνωρίσιμες, ενώ σε άλλες περιπτώσεις τίθεται θέμα αν τελικά υφίστανται ή όχι. Αυτό σημαίνει ότι ο ομιλητής μπορεί να υποστηρίξει ότι δεν έχει παραβιάσει κάποιον κανόνα συζήτησης και πως πρόκειται για μια κακή εκτίμηση ότι στο συγκεκριμένο σημείο υπάρχει μια πλάνη (van Eemeren & Grootendorst, 2004).

Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει μια αναφορά στην ομοιότητα που παρουσιάζει η χρήση των πλανών με τη λεγόμενη ξύλινη γλώσσα, την οποία μεταχειρίζονται κυρίως οι σύγχρονοι πολιτικοί, δημοσιογράφοι, δημαγωγοί και θρησκευτικοί ηγέτες. Η ξύλινη γλώσσα αναφέρεται σ' έναν «*άκαμπτο, ξηρό, απαρέγκλιτο και υποταγμένο λόγο*». Ο λόγος αυτός βρίθεται από τυποποιημένα σχήματα χωρίς φυσικότητα, επιλέγοντας μεγάλες λέξεις, εκφράσεις και προτάσεις (Ξυδόπουλος, 2005).

Η ξύλινη γλώσσα αποτελεί ένα από τα είδη της «διπλής γλώσσας», η οποία «παρουσιάζει το κακό ως καλό, το αρνητικό ως θετικό, το δυσάρεστο ως ευχάριστο

κτλ. και βοηθά όποιον επιθυμεί να απαλλαγεί από τις ευθύνες και να διαστρεβλώσει την ορθή σημασία των πραγμάτων» (Ξυδόπουλος, 2005). Στόχος της ξύλινης γλώσσας είναι η παραπλάνηση του κοινού και η παράκαμψη του πραγματικού ζητήματος της ομιλίας. Ο στόχος αυτός προωθείται και επιδιώκεται και με τη χρήση των πλανών, γι' αυτό και εντοπίζεται μια ομοιότητα στη χρήση τους.

Κατά τον Lutz (1990) η ξύλινη γλώσσα ορίζεται ως η προσπάθεια να κατακλυστεί το κοινό με λέξεις, που είναι εντυπωσιακές στο άκουσμά τους, ενώ όσο μεγαλύτερες είναι οι λέξεις και οι προτάσεις τόσο πιο θετικά είναι τα αποτελέσματα. Στην ίδια λογική κινείται και ο ορισμός του Maverick που κάνει λόγο για εξαιρετικά μεγάλες προτάσεις και χρήση μιας προσχηματικής, αφηρημένης γλώσσας (Reich, 2013).

Ο λεκτικός συμβολισμός καθίσταται στα χέρια των ομιλητών ένα εργαλείο τήρησης και εφαρμογής των ιδεών, των απόψεων και των σκέψεων τους. Το περιεχόμενο των λέξεων αλλοιώνεται, ώστε ο λαός να ακούσει αυτό που θέλει ή αυτό που έχει ανάγκη. Οδηγούμαστε, έτσι, στο συμπέρασμα ότι ο πιο "δυνατός" λόγος βρίσκεται στα χέρια αυτών που διαθέτουν και την πιο μεγάλη δύναμη (Μαρμούτα, 2018) μια θέση που όπως θα αναφερθεί και παρακάτω, υποστηρίζεται και από τη λογοϊστορική προσέγγιση κατά την οποία ο λόγος ενέχει πάντα εξουσία και ιδεολογίες.

Εξετάζοντας, παρακάτω, τις δημηγορίες, Κλέωνα και Διοδότου, μπορούμε να εντοπίσουμε πλάνες, οι οποίες έχουν ως βασικό στόχο να παραπλανήσουν το κοινό, ώστε να πειστεί να επιλέξει την υποστηριζόμενη από τους ρήτορες πρόταση. Η παραπλάνηση αυτή μπορεί να είναι επιτηδευμένη ή ανεπιτηδευτη και αποσκοπεί κυρίως στο να θεωρηθούν λογικά, επιχειρήματα, τα οποία με μια δεύτερη ματιά παρουσιάζουν αδυναμίες.

2.5. Οι τόποι ως μέθοδος επιχειρηματολογίας

Μια από τις προσεγγίσεις που χρησιμοποιεί η ιστορική ανάλυση λόγου για την εφαρμογή της αρχής της τριγωνοποίησης, είναι η θεωρία των τόπων, καθώς μέσω αυτών οι ομιλητές μπορούν να αποσαφηνίσουν τις θέσεις τους όσον αφορά ποικίλους προβληματισμούς (Alemi κ.α., 2018 όπως αναφέρεται στο Tawffeeek κ.α., 2022). Οι τόποι μπορούν να περιγραφούν ως μέρη της επιχειρηματολογίας που ανήκουν στις

υποχρεωτικές ή ρητές ή συναγόμενες προϋποθέσεις (Reisigl & Wodak, 2001 όπως αναφέρεται στο Boukala, 2016: 252· Sakellariou & Goutsos, 2021· Tawffeeek κ.α., 2022· Wodak & Boukala, 2015· Wodak, 2016). Η χρήση της λέξης «τόπος» είναι μεταφορική και πιθανώς να προέρχεται από τη μνημονική τεχνική κατά την οποία τα δεδομένα που πρέπει να θυμάται κάποιος αποθηκεύονται σε συγκεκριμένες τοποθεσίες (τόπους) της νοητικής μας αναπαράστασης (van Emmeren κ.α., 2014). Μέσω αυτών συνδέονται τα επιχειρήματα με το συμπέρασμα, δικαιολογώντας παράλληλα αυτήν τη μετάβαση (Kienpointner, 1992 όπως αναφέρεται στο Žagar, 2010: 5· Boukala, 2016).

Ειδικότερα, οι Kienpointner (2016) και Walton (1996) αναφέρουν ότι οι τόποι αποτελούν τύπους αναζήτησης, βοηθώντας στη γνωστοποίηση του πού και του πώς μπορεί κανείς να αναζητήσει επιχειρήματα (Wodak, 2015 όπως αναφέρεται στο Kanaan-Khudheyer, 2018: 135· Zompetti, 2006). Για να εξεταστεί η εγκυρότητα μιας δήλωσης εφαρμόζεται η τεχνική της ανάλυσης των επιχειρημάτων από τα οποία αυτή απαρτίζεται κάθε φορά. Η ιστορική ανάλυση του λόγου, επομένως, δεν μπορεί να παραβλέψει τις στρατηγικές επιχειρηματολογίας, οι οποίες εκδηλώνονται μέσω της χρήσης των τόπων (Boukala, 2016).

Η Rubinelli (2009) υποστηρίζει πως οι τόποι είναι στρατηγικές επιχειρηματολογίας που προσπαθούν να δημιουργήσουν επιτυχημένους λόγους και οι Reisigl και Wodak (2009) ορίζουν τους τόπους ως μέρη επιχειρηματολογίας που εντάσσονται στις απαιτούμενες προϋποθέσεις, ενώ δεν εκφράζονται ρητά και μπορούν να γίνουν αντιληπτοί ως εξαρτημένες ή αιτιακές παραφράσεις (Rubinelli, 2009· Boukala, 2016· Kanaan-Khudheyer, 2018). Για τον Solmsen (1929) οι τόποι δεν αποτελούν μέρος ενός επιχειρήματος αλλά σχετίζονται με τη μορφή του (Rubinelli, 2009). Ακόμη, ο Walton (1996) ισχυρίζεται ότι ο τόπος είναι ένα εργαλείο εύρεσης εκείνων των επιχειρημάτων, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να δοθεί προτεραιότητα στη στρατηγική τους δύναμη.

Το παράδοξο στοιχείο που αναδεικνύεται από τους παραπάνω ορισμούς είναι, ότι η έννοια του τόπου εκλαμβάνεται σαν κάτι το αυτονόητο, το κοινώς αποδεκτό και γνωστό. Ωστόσο, πρόκειται για μια από τις πλέον αμφιλεγόμενες και ασαφείς έννοιες που αφορούν τη ρητορική και την επιχειρηματολογία (Žagar, 2010). Ένα ερώτημα, λοιπόν, που γεννάται είναι αν οι τόποι είναι εντολές που σχετίζονται με το περιεχόμενο ή είναι γενικευμένες βασικές ιδέες. Όπως αναφέρθηκε, οι τόποι εξασφαλίζουν τη μετάβαση από ένα επιχείρημα σε ένα συμπέρασμα, επομένως, κρίνεται ότι είναι κάτι περισσότερο από μια γενικευμένη ιδέα που εφαρμόζεται ως μια εντολή ή ως κανόνας.

Οι περισσότερες μελέτες, έτσι, συμφωνούν στο ότι οι τόποι είναι στρατηγικές επιχειρημάτων που στοχεύουν στο να πείσουν τους ανθρώπους με τα συμπεράσματα ή τις υποσχέσεις που προσφέρουν (Kanaan-Khudheyar, 2018).

Για να δοθεί μια ασφαλέστερη απάντηση σ' αυτό το ερώτημα είναι απαραίτητη η μελέτη και η αναφορά στα έργα των συγγραφέων που ασχολήθηκαν με τους τόπους, του Αριστοτέλη και του Κικέρωνα.

Ο Αριστοτέλης δεν όρισε ποτέ την έννοια του τόπου και οι προσπάθειες των μελετητών να εντοπίσουν στα έργα του κάποια σχετική αναφορά δεν έφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Ιδιαίτερη προσοχή, ωστόσο, δόθηκε σ' ένα απόσπασμα στη *Ρητορική* (B 26, 1403a 18–19), στο οποίο ο φιλόσοφος δηλώνει ότι *στοιχείον* και *τόπο* ονομάζει αυτό κάτω από το οποίο εμπίπτουν πολλά ενθυμήματα (Rubinelli, 2009· van Eemeren κ.α., 2014· Boukala, 2016). Το απόσπασμα αυτό αποτελεί τη μοναδική αναφορά στον όρο «τόπος» από τον Αριστοτέλη.

Το ενθύμημα κατά τον Αριστοτέλη είναι ως ένας συλλογισμός που στηρίζεται σ' ένα έγκυρο επιχείρημα και η αλήθεια του συμπεράσματος προκύπτει από την αλήθεια της υπόθεσης. Ένα ενθύμημα στηρίζεται σε θέσεις που μπορεί να είναι καθολικά αληθείς ή αληθείς για τους περισσότερους και δηλώνεται με μια αποσιωπημένη προϋπόθεση (Rubinelli, 2009). Ο Kienpointner (2011) τονίζει πως το ενθύμημα είναι ένα ρητορικό επιχείρημα που εκκινεί από απλές εύλογες υποθέσεις, οι οποίες γίνονται αποδεκτές από ένα ευρύ κοινό χωρίς να είναι απολύτως σαφείς ή λογικά έγκυρες (Boukala, 2016).

Όπως φαίνεται στα *Τοπικά* (Z 2, 139b 32–35), ο τόπος είναι ένα σχήμα επιχειρημάτων με καθολική εφαρμογή που περιγράφει τον τρόπο κατασκευής ενός επιχειρήματος εστιάζοντας στην τυπική δομή των προτάσεων που το συνθέτουν. Η περιγραφή αυτή ακολουθεί δύο βασικά μέρη, μια οδηγία και έναν νόμο. Η οδηγία παρέχει πληροφορίες σχετικά με το πώς πρέπει να αντιμετωπιστεί η υπό διερεύνηση πρόταση από μια αφηρημένη οπτική, ώστε να εντοπιστεί η καταλληλότερη υπόθεση και πώς αυτή θα χρησιμοποιηθεί για την θεμελίωση ή την απόρριψη της πρότασης. Ο νόμος, από την άλλη πλευρά, είναι μια αρχή που εγγυάται την αξιοπιστία των λειτουργιών που προτείνονται από την οδηγία. Ο νόμος συσχετίζει τις υποθέσεις που επιλέχθηκαν μέσω της οδηγίας με το συμπέρασμα το οποίο επιδιώκεται να θεμελιωθεί ή να καταρριφθεί. Σε ένα κείμενο μια τέτοια σχέση μπορεί να είναι εμφανής ή να συνάγεται από τη δηλωτική μορφή του νόμου.

Όπως προκύπτει από τα λεγόμενα του Αριστοτέλη τα επιχειρήματα προέρχονται από προϋποθέσεις/υποθέσεις, οι οποίες παρέχουν στους ομιλητές τη δυνατότητα να επιχειρηματολογούν και για να τις έχει κανείς στη διάθεσή του ή να είναι σε θέση να τις κατασκευάσει χρειάζεται τέσσερα όργανα (όργανα). Το πρώτο όργανο αφορά τη συλλογή των υποθέσεων και τονίζει πως οι ομιλητές θα πρέπει να συλλέγουν προτάσεις που μοιράζονται από κοινού οι άνθρωποι, δηλαδή τα ένδοξα, το δεύτερο την ικανότητα να διακρίνει κανείς με πόσες έννοιες χρησιμοποιείται μια συγκεκριμένη έκφραση στοχεύοντας έτσι, στον εντοπισμό της σαφήνειας ή της ασάφειας, το τρίτο σχετίζεται με την ανακάλυψη των διαφορών, καθώς οι ομιλητές μπορούν γνωρίζοντας τις διαφορές, να επιλέξουν με ευκολία τις προϋποθέσεις για την ομοιότητα ή τη διαφορά και το τέταρτο αφορά τη διερεύνηση των ομοιοτήτων, μια αντίστροφη δηλαδή διαδικασία με αυτή του τρίτου οργάνου, η οποία καθίσταται ένα δύσκολο έργο (Rubinelli, 2009).

Στη διαλεκτική του Αριστοτέλη κεντρικό ρόλο κατέχουν το *ένδοξον* και οι *συλλογισμοί*. Στα *Τοπικά* ο συλλογισμός ορίζεται ως ένα επιχείρημα στο οποίο τίθενται πράγματα και ανάλογα με αυτά προκύπτει και μια διαφορετική θέση. Προκύπτει, έτσι, ότι οι τόποι αποτελούν τύπους αναζήτησης που εξετάζουν το *ένδοξον* ή την κοινή γνώση και περιλαμβάνουν λανθασμένους συλλογισμούς.

Οι τόποι εντάσσονται στο θέμα της διαλεκτικής που ο Αριστοτέλης καλεί *ένδοξον*. Το *ένδοξον* (ανήκει στη σφαίρα της δόξας, δηλαδή της κοινής γνώμης) αφορά μια προϋπάρχουσα κοινή γνώμη, η εγκυρότητα της οποία υπόκειται σε διαλεκτικό συλλογισμό (Boukala, 2016). Για την Amossy (2002), η δόξα αποτελεί το κριτήριο της ορθολογικότητας αλλά και το σημάδι μιας συγκεκριμένης κουλτούρας, αυτό δηλαδή που φαίνεται λογικό στον καθένα σύμφωνα με την ιδέα του ορθολογισμού που πλάθει ο ρήτορας σε ένα δεδομένο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο. Ακολούθως, ο Αριστοτέλης υποστηρίζει πως τα ένδοξα είναι αποδεκτές απόψεις που υπόκεινται σε έλεγχο από όλους, από την πλειοψηφία ή από τους σοφούς. Αφορά, δηλαδή, μια άποψη που μπορεί να γίνει αποδεκτή από την πλειοψηφία των ατόμων, καθώς αντιπροσωπεύει τη λεγόμενη παραδοσιακή γνώση. Στόχος της διαλεκτικής, συνεπώς, είναι να θέσει υπό έλεγχο το ένδοξον και τις αποδεκτές απόψεις (Rubinelli, 2009).

Σχετικά με τα ένδοξα άλλοι μελετητές αναφέρουν ότι είναι αρχές που γίνονται αποδεκτές από ένα ευρύ κοινό ή από ειδικούς (λιγότερο ή περισσότερο) χωρίς να είναι αναγκαία αληθινές ή καθολικά έγκυρες (Braet, 2005 όπως αναφέρεται στο Boukala, 2016: 253) ή ότι πρόκειται για κοινώς αποδεκτές πεποιθήσεις ή δεσμεύσεις που

συνδέονται με κανονικές πεποιθήσεις που είναι αποδεκτές από το κοινό (van Eemeren, 2010).

Ο Αριστοτέλης επικεντρώνεται στη λογική συνοχή που εντοπίζεται ανάμεσα στο υποκείμενο και το κατηγορημα μιας πρότασης και τονίζει την ύπαρξη τεσσάρων προβλέψεων (όπως τα προσδιορίζουν οι μελετητές, αφού ο Αριστοτέλης δεν τους απέδωσε κάποια ονομασία) που βοηθούν στην ανάπτυξη του διαλεκτικού συλλογισμού. Πρόκειται, λοιπόν, για τον ορισμό (*ορισμός*), το γένος (*γένος*), την ιδιότητα (*ίδιον*) και το ατύχημα (*συμβεβηκόν*). Ο ορισμός, το γένος και η ιδιότητα σύμφωνα με τον φιλόσοφο ακολουθούν κάθε πράγμα, ενώ το ατύχημα μπορεί να ανήκει ή όχι σε αυτό. Το ατύχημα εκφράζει ό,τι δεν μπορεί να προσδιοριστεί ως ορισμός, γένος και ιδιότητα. Με τον όρο αυτόν δηλώνονται χαρακτηριστικά που δεν φέρουν άλλα κατηγορήματα. Η ύπαρξη αυτών των προβλέψεων είναι σημαντική, μιας και παρέχουν τη δυνατότητα στον αναγνώστη να ελέγξει αν ένα κατηγορημα χρησιμοποιείται σωστά ή όχι. Μέσω των προβλέψεων αυτών οι ομιλητές εντοπίζουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για τη θεμελίωση ή την απόρριψη μιας πρότασης, αφού επιτρέπουν μια γενική προσέγγιση της επιχειρηματολογίας ανεξάρτητα από το περιεχόμενό της. Όπως προκύπτει από τα *Τοπικά* οι τέσσερις αυτές προβλέψεις διαμορφώνουν τον διαλεκτικό συλλογισμό και τις διαφορετικές κατηγορίες των τόπων που είναι σημαντικές για τη διαλεκτική. Για τη διαλεκτική οι τόποι αποτελούν κριτήριο και αφορούν τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι όταν θέλουν να επιχειρηματολογήσουν για την αλήθεια, ενώ έχουν σχέση με τα *ένδοξα* και τις *προβλέψεις*. Μέσω αυτών αναπτύσσονται οι διαλεκτικοί συλλογισμοί, επαληθεύονται τα *ένδοξα* και επιλύονται τα διαλεκτικά προβλήματα μέσω των προβλέψεων (Rubinelli, 2009· Boukala, 2016).

Η άποψη ότι οι τόποι είναι επιχειρήματα έτοιμα για χρήση είναι λανθασμένη και πρόκειται για μια παρανόηση, η οποία οφείλεται στο γεγονός ότι ο Αριστοτέλης διέκρινε δύο είδη τόπων, τους γενικούς και τους κοινούς. Οι γενικοί μπορούν να χρησιμοποιηθούν παντού και οπουδήποτε, ανεξάρτητα από την κατάσταση, ενώ οι κοινοί είναι συγκεκριμένοι και εντοπίζονται στα τρία είδη της ρητορικής τέχνης, τους δικανικούς, τους συμβουλευτικούς και τους επιδεικτικούς λόγους (van Eemeren, 2014· Boukala, 2016).

Οι αριστοτελικοί τόποι διαθέτουν δύο λειτουργίες για την κατασκευή ορισμένων τύπων επιχειρημάτων, την επιλεκτική και την αποδεικτική. Επιλεκτική γιατί μέσω των τόπων γίνεται η εύρεση και η επιλογή των σχετικών επιχειρημάτων, μέσα

από ένα σύνολο πιθανών επιχειρημάτων και αποδεικτική, αφού οι τόποι προσφέρουν την αληθοφάνεια της μετάβασης από το επιχείρημα στο συμπέρασμα (Rubinelli, 2009· Kienpointner, 2001 όπως αναφέρεται στο Boukala, 2016: 253-52· Wodak, 2009· Sakellariou & Goutsos, 2021· Zompetti, 2006). Πιο συγκεκριμένα, οι τόποι παρέχουν διαφορετικά είδη πληροφοριών για την κατασκευή ορισμένων τύπων επιχειρημάτων, ωστόσο, δεν προσφέρουν τη δυνατότητα να υποδείξουν το καταλληλότερο σχήμα για μια δεδομένη κατάσταση και έναν συγκεκριμένο συνομιλητή. Η επιλογή, συνεπώς, ενός σχήματος άπτεται των γενικών γνώσεων του ομιλητή για το εκάστοτε θέμα αλλά είναι και σύμφωνη με την άποψή του για το τι μπορεί να γίνει αποδεκτό από τον συνομιλητή του. Επίσης, η εύρεση των καταλληλότερων τόπων προϋποθέτει αυτό που ονομάζουμε «τοπική/θεματική ικανότητα». Η επιλογή των τόπων δεν είναι εύκολη υπόθεση και χρήζει εκπαίδευσης. Οι τόποι, λοιπόν, προσφέρουν τις θεωρητικές βάσεις για την ενίσχυση και βελτίωση μιας επιχειρηματολογίας· ωστόσο, ελλοχεύει ο κίνδυνος οι ομιλητές να μην πράξουν σωστά αν δεν κατανοήσουν την ουσία και τον σκοπό της επιλογής τους.

Ο Αριστοτέλης αναφέρεται στους τόπους επισημαίνοντας ότι η χρήση τους προσφέρει τη δυνατότητα κατασκευής διαλεκτικών και ρητορικών συλλογισμών. Στη *Ρητορική* του εισάγει τους «κοινούς τόπους» και τα *ίδια* που αποδίδονται ως «ειδικοί τόποι» (Core, 1867 όπως αναφέρεται στο Rubinelli, 2009: 61-62· Zompetti, 2006· Eemeren κ.α., 2014). Τα *ίδια* μπορούν να εφαρμοστούν σε επιστήμες που σχετίζονται με τη ρητορική και πρόκειται για συγκεκριμένες προτάσεις που οδηγούν στην κατασκευή συλλογισμών για κάθε επιστήμη. Οι προτάσεις αυτές περιγράφουν γενικές έννοιες (πχ. δίκαιο, άδικο, καλό) και τα συγγενικά τους είδη (πχ. είδη καλού). Οι «κοινοί τόποι», από την άλλη πλευρά, μπορούν να εφαρμοστούν καθολικά σε όλες τις επιστήμες, κυρίως στην Ηθική και την Πολιτική. Στη *Ρητορική* αναφέρονται οι τόποι με την αυστηρή αριστοτελική έννοια, ενώ δίνονται και συγκεκριμένες ρητορικές στρατηγικές όπως οι ισχυρισμοί κινήτρων

Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά την αποδεικτική λειτουργία των τόπων, η εφαρμογή τους οδηγεί στη δημιουργία επιχειρημάτων που έχουν τη μορφή υποθετικών συλλογισμών. Αυτό σημαίνει ότι οι τόποι είναι κανονιστικά δεσμευτικοί, γιατί αν ο αποδέκτης αποδέχεται τις προϋποθέσεις του επιχειρήματος και το επιχείρημα αποτελεί δείγμα ενός γνήσιου τόπου τότε το συμπέρασμα ακολουθεί με έγκυρο τρόπο

Η ιστορική προσέγγιση του λόγου στηρίζεται στην έννοια των τόπων, καθώς μέσω αυτών ελαχιστοποιείται ο κίνδυνος μεροληψίας. Κατά τον Richardson (2004),

ακόμη, οι τόποι αποτελούν γενικευμένες βασικές ιδέες, από τις οποίες μπορούν να δημιουργηθούν συγκεκριμένες δηλώσεις ή επιχειρήματα. Ο αριστοτελικός τόπος, είναι ένα επιχειρηματολογικό σχήμα που δίνει τη δυνατότητα στον ρήτορα ή το άτομο που επιχειρηματολογεί να ερμηνεύσει ένα επιχείρημα για ένα δεδομένο συμπέρασμα.

Οι τόποι στην πρώτη ρητορική εκλαμβάνονταν ως έτοιμα επιχειρήματα που τοποθετούνταν σε ορισμένα στάδια μιας ομιλίας, ώστε να οδηγήσουν σ' ένα συγκεκριμένο συμπέρασμα και να το δικαιολογήσουν. Ο όρος υποδείκνυε δύο είδη στρατηγικών επιχειρηματολογίας: ο τόπος αποτελούσε τον δείκτη ενός θέματος που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σ' ένα επιχείρημα και ένα σχήμα επιχειρημάτων. Οι αριστοτελικοί τόποι, αντίθετα, κατανοούνται ως γενικές οδηγίες που επιτρέπουν ένα συμπέρασμα ορισμένης μορφής, από ορισμένης μορφής υποθέσεις. Σύμφωνα με αυτήν την οπτική, οι τόποι έχουν προκαθορισμένη μορφή και μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο κάθε λόγου, ωστόσο, κάτι ανάλογο δεν ισχύει για το περιεχόμενό τους. Η παράμετρος του περιεχομένου κάνει τα πράγματα πιο ξεκάθαρα, αφού έτσι οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι οι τόποι ακολουθούν μία πρότυπη, καθορισμένη μορφή, χωρίς όμως το ίδιο να συμβαίνει και με το περιεχόμενό τους, το οποίο ορίζεται κάθε φορά από το θέμα της επιχειρηματολογίας που λαμβάνει χώρα (Rubinelli, 2009· Žagar, 2010).

Εν συνεχεία, ο Κικέρων ορίζει τους τόπους ως αποθήκες μέσα στις οποίες φωλιάζουν τα επιχειρήματα και λειτουργούν ως θεματικοί δείκτες. Πιο συγκεκριμένα, η Rubinelli (2009) αναφέρει σχετικά με τους τόπους του Κικέρωνα (*locus communis*), πως πρόκειται για έτοιμα επιχειρήματα που μπορούν να μεταφερθούν σε παρόμοιες περιπτώσεις. Ο Κικέρων, επίσης, παρατηρεί ότι οι αριστοτελικοί τόποι μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή επιχειρημάτων που αφορούν ρητορικές και φιλοσοφικές συζητήσεις, ωστόσο, σε αντίθεση με τον Αριστοτέλη, δεν προσφέρει καμία θεωρητική ένδειξη για το πώς κατασκευάζονται (Rubinelli, 2009). Το χαρακτηριστικό αυτό αναδεικνύει το πλεονέκτημα της υψηλής εφαρμογής των τόπων. Ο όρος παρουσιάζεται από τον Κικέρωνα στο *De Invention* με τις εξής τρεις έννοιες: ο τόπος ως θέμα, ως δείκτης θέματος, ως σχήμα επιχειρημάτων, ως επιχείρημα και ως έτοιμο επιχείρημα. Για τον Κικέρωνα οι τόποι λειτουργούν ως φόρμουλες αναζήτησης των επιχειρημάτων και δεν προορίζονται για να τα κατασκευάσουν (Zampetti, 2006). Η ιδέα αυτή αναδεικνύει την επιλεκτική λειτουργία που παρουσιάζουν οι αριστοτελικοί τόποι.

Εξετάζοντας τους καταλόγους του Κικέρωνα γίνεται αντιληπτό ότι οι τόποι του δεν εμφανίζουν άμεση σχέση με αυτούς του Αριστοτέλη. Αρκετοί τόποι εντοπίζονται στους καταλόγους και των δύο, ωστόσο, πολλοί υπάρχουν μόνο στους καταλόγους του Κικέρωνα. Όσον αφορά τη σχέση των τόπων του Κικέρωνα με αυτούς του Αριστοτέλη αποδεικνύεται πως αυτή δεν είναι άμεση, αν σκεφτεί κανείς πως ο Κικέρων απαριθμεί 19 τόπους αναλογικά με τους 300 τόπους που καταγράφει ο Αριστοτέλης στα *Τοπικά* του.

Στη Νέα Ρητορική οι τόποι χαρακτηρίζονται από ακραία γενικότητα, στοιχείο που τους καθιστά εύχρηστους σε κάθε περίπτωση (Perelman, 1958· Olbrechts-Tyteca, 1983 όπως αναφέρονται στο Žagar, 2010: 21). Για τη νέα ρητορική οι τόποι δεν θεωρούνται μέρη που κρύβουν επιχειρήματα αλλά γενικές προϋποθέσεις που συμβάλλουν στη δημιουργία αξιών και ιεραρχιών.

Οι τόποι βοηθούν την κατασκευή ορισμένων τύπων επιχειρημάτων, ωστόσο, δεν μπορούν να πουν ποιο σχήμα είναι καλύτερο και προτιμότερο σε μια συγκεκριμένη κατάσταση με έναν συγκεκριμένο συνομιλητή. Χρησιμοποιώντας κανείς τους τόπους εξοικειώνεται με τη χρήση των πιο συχνών επιχειρημάτων, ενώ είναι σε θέση να αναγνωρίσει τα πιο κατάλληλα σχήματα για κάθε περίπτωση, να προβλέψει τα επιχειρήματα των αντιπάλων και να τα αντικρούσει (Rubinelli, 2009).

Η Rubinelli (2009), επιπρόσθετα, τονίζει πως ο Αριστοτέλης εισήγαγε στο έργο του τους τόπους ως έναν τρόπο να βοηθήσει τους ρήτορες να δημιουργούν τα επιχειρήματά τους και πως τα *ίδια* είναι προτάσεις που προβάλλουν τα συγκεκριμένα περιεχόμενα συγκεκριμένων κλάδων. Οι δύο έννοιες διαφέρουν αφού οι τόποι προσφέρουν οδηγίες για την κατασκευή ενός ορίσματος/επιχειρήματος, ενώ τα *ίδια* προσφέρουν μόνο το περιεχόμενο και δεν αναφέρονται στην πραγματική δομή των επιχειρημάτων.

Οι κοινοί τόποι όπως και τα *ίδια* είναι προτάσεις, ωστόσο, η διαφορά τους εντοπίζεται στο ότι οι κοινοί τόποι είναι κοινά περιεχόμενα και στα τρία είδη ρητορικής, ενώ τα *ίδια* είναι προτάσεις που συνδέονται με ένα από τα είδη της ρητορικής.

Σχετικά με την ταξινόμηση των τόπων ο Κοϊντιλιανός τόνισε τη δυσκολία μιας αυστηρής κατηγοριοποίησής τους και υπογράμμισε την προβληματική μιας τέτοιας επιλογής, η οποία θα οδηγούσε σε σύγχυση παρά σε διευκρίνιση (Zompetti, 2006· Rubinelli, 2009).

Ο Κικέρων στο *De Oratore* διέκρινε δύο κατηγορίες τόπων, αυτούς που προέρχονται από την ουσιαστική φύση του υπό συζήτηση θέματος και εκείνους που προέρχονται απ' έξω. Η πρώτη κατηγορία αφορά τους τόπους που ανήκουν σε έναν από τους εν λόγω όρους, όπως ο τόπος από την ετυμολογία, που οι ομιλητές οδηγούνται σ' ένα συμπέρασμα διερευνώντας τη σημασία ενός όρου, ενώ η δεύτερη κατηγορία αναφέρεται σε επιχειρήματα που προέρχονται από την εξουσία. Η πρώτη κατηγορία τόπων διαιρείται σε τέσσερις υποκατηγορίες, τα μέρη που αναφέρονται είτε στο είδος ενός γένους, είτε στα μέρη ενός συνόλου.

Η Rubinelli (2009) προχώρησε σε μια ταξινόμηση των τόπων του Κικέρωνα λαμβάνοντας ως κριτήριο το αν οι τόποι εντοπίζονται και στα δύο έργα του Αριστοτέλη, αν εμφανίζονται μόνο στη *Ρητορική*, αν βρίσκονται μόνο στα *Τοπικά* και αν δεν παρουσιάζονται σε κανένα έργο του Αριστοτέλη. Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει αναφορά στους τόπους που δεν εντοπίζονται σε κανένα έργο του Αριστοτέλη και αποδίδονται καθαρά στον Κικέρωνα. Αυτοί είναι οι τόποι της διαφοράς «Locus ex differentia» και του αποτελέσματος «Locus ab effectis».

Στη *Ρητορική* του ο Αριστοτέλης κατέγραψε 29 τόπους τεσσάρων διαφορετικών ειδών χωρίς, όμως, να είναι σαφής ο ρόλος και η λειτουργία τους. Οι τόποι έχουν ομαδοποιηθεί με βάση το χαρακτηριστικό ότι όλοι είναι σχήματα επιχειρημάτων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε κάθε ρητορική περίπτωση παρόλο που όλα δεν μπορούν να έχουν καθολική εφαρμογή (Rubinelli, 2009).

Ακολουθώντας την αριστοτελική τακτική ταξινόμησης των τόπων αρκετοί μελετητές προέβησαν σε ανάλογες ταξινομήσεις. Πιο συγκεκριμένα, η Amossy (2002) διέκρινε τους τόπους σε αυτούς που βασίζονται σε λογικά, καθολικά πρότυπα και σε εκείνους που στηρίζονται σε κοινωνικές και πολιτισμικές πεποιθήσεις σχετικές με μια δεδομένη ιδεολογία. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται οι ρητορικοί τόποι (κοινοί τόποι), ενώ στη δεύτερη οι ειδικοί τόποι. Οι Perelman και Olbrecht-Tyteca (1969), από την άλλη μεριά έκαναν λόγο για τόπους ποσότητας και τόπους ποιότητας. Οι τόποι ποσότητας εξηγούν, ότι πρέπει να προτιμάται μια ενέργεια όταν επωφελούνται από αυτήν όσο το δυνατόν περισσότεροι άνθρωποι, ενώ οι τόποι ποιότητας ότι πρέπει να γίνει μια ενέργεια, επειδή αυτή είναι η καλύτερη επιλογή. Συνεπάγεται, έτσι, ότι οι τόποι είναι σχήματα επιχειρηματολογίας που στηρίζονται σε ιεραρχίες αξιών και χρησιμοποιούνται ως αιτιολόγηση για τις δηλώσεις, στον βαθμό που εκφράζουν τις προτιμήσεις ενός συγκεκριμένου κοινού (Boukala, 2016).

Η Rubinelli (2009) παρουσιάζει τέσσερις διαφορετικούς τύπους σχημάτων επιχειρημάτων ανάλογα με το επίπεδο εφαρμογής τους, όπως φαίνεται στη *Ρητορική* του Αριστοτέλη. Κατέταξε, έτσι, τους τόπους σε τέσσερις τύπους με βάση το επίπεδο εφαρμογής τους. Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος τύπος περιλαμβάνει τόπους που εμφανίζονται και στα *Τοπικά* και έχουν καθολική εφαρμογή, ενώ στον δεύτερο τύπο ανήκουν τόποι που δεν αναφέρονται στα *Τοπικά*, αλλά εξακολουθούν να έχουν καθολική εφαρμοσιμότητα. Ο τρίτος τύπος περιλαμβάνει λιγότερο αφηρημένες εκδοχές του τόπου των λιγότερων και των περισσότερων που χρησιμοποιούνται μόνο σε ρητορικά πλαίσια και ο τέταρτος τύπος εστιάζει σε συναισθηματικές και διαπροσωπικές πτυχές των ανθρώπινων σχέσεων ή σε εκτιμήσεις που έχουν ισχύ αποκλειστικά σε ρητορικά πλαίσια.

Πιο αναλυτικά, η τετραπλή αυτή τυπολογία οδήγησε στην εξής ταξινόμηση 29 τόπων που αναφέρονται στη *Ρητορική Β23*:

1. Τόπος από τα αντίθετα
2. Τόπος των ομοίων πτώσεων
3. Τόπος των συσχετίσεων
4. Τόπος των περισσότερων και των λιγότερων
5. Τόπος της ομοιότητας
6. Τόπος από την εξέταση της ώρας
7. Τόπος της επιστροφής των λεγομένων στο πρόσωπο από το οποίο ειπώθηκαν
8. Τόπος του ορισμού
9. Τόπος της ποικίλης σημασίας
10. Τόπος της διαίρεσης
11. Τόπος από επαγωγή
12. Τόπος από μια προηγούμενη κρίση
13. Τόπος από τα μέρη
14. Τόπος από τη συνέπεια 1
15. Τόπος από τη συνέπεια 2
16. Τόπος του μη φανερά και κρυφά επαινείν
17. Τόπος της αναλογίας
18. Τόπος από το επιχείρημα ότι αν ένα αποτέλεσμα είναι το ίδιο, τα ίδια είναι και τα στοιχεία που προκύπτουν από αυτό

19. Τόπος της μη επιλογής πάντα του ίδιου πράγματος πριν και μετά αλλά το αντίστροφο
20. Τόπος από την εξέταση του σκοπού
21. Τόπος της σκέψης των επιτρεπόμενων και των μη επιτρεπτόν
22. Τόπος των πραγμάτων που θεωρείται ότι έχουν συμβεί αλλά είναι απίθανα
23. Τόπος εξέτασης των αντιφάσεων
24. Τόπος του λέγειν την αιτία του παράδοξου
25. Τόπος από την αιτία
26. Τόπος του αν υπήρχε ή υπάρχει ένα καλύτερο σχέδιο
27. Τόπος πραγμάτων που έγιναν και πρόκειται να γίνουν μαζί
28. Τόπος από το επιχείρημα με βάση τα λάθη που έγιναν
29. Τόπος από τη σημασία ενός ονόματος

Ορισμένοι από τους τόπους που παρουσιάστηκαν παραπάνω εντοπίζονται και στα *Τοπικά* και πρόκειται για τόπους καθολικής εφαρμογής. Αυτοί είναι οι τόποι από τον ορισμό, από αντιθέσεις όρων, από συντεταγμένες και εγκλίσεις, από την περίπτωση ομοιών πραγμάτων, από τον μεγαλύτερο και τον μικρότερο βαθμό και από τον όμοιο βαθμό.

Με βάση την παραπάνω τυπολογία η Rubinelli (2009) παρουσίασε τους πιο κοινούς αριστοτελικούς τόπους στηριζόμενη στη διάκριση μεταξύ των τόπων αποδεικτικών/πραγματικών ενθυμημάτων και των τόπων ψευδών ενθυμημάτων. Πιο συγκεκριμένα, οι τόποι αυτοί είναι οι εξής: τόπος αντιθέτων, τόπος του επακόλουθου, τόπος ορισμού, τόπος καλύτερης επιλογής, τόπος της λογικής του παραπέρα και του λιγότερου, τόπος επαγωγής και ο τόπος που δέχεται ως αιτία κάτι που δεν αποτελεί αιτία.

Ο Kienpointer (1996), επίσης, καθόρισε τυπικά επιχειρηματολογικά σχήματα που εμφανίζονται συχνά στην επιχειρηματολογία όπως οι εξής (Kienpointer, 1996 όπως αναφέρεται στο Wodak & Boukala, 2015):

- Τόπος του ορισμού
- Τόπος του είδους και του γένους
- Τόπος της σύγκρισης (τόπος ομοιότητας ≠ τόπος διαφοράς)
- Τόπος του μέρους και του όλου
- Τόπος της αυθεντίας
- Τόπος του παραδείγματος

➤ Τόπος της αναλογίας

Σύμφωνα με τη Wodak (2011) και την ιστορική ανάλυση του λόγου, οι τόποι είναι αναπόσπαστο μέρος κάθε πολιτικού λόγου λόγω της πειστικής τους λειτουργίας. Διαμέσου αυτών δικαιολογούνται η θετική και αρνητική απόδοση μέσω της επιχειρηματολογίας, ανήκουν στις υποχρεωτικές προϋποθέσεις ενός επιχειρήματος, είτε η επιχειρηματολογία είναι ρητή είτε σιωπηλή και μπορούν να περιγραφούν ως γενικευμένες δεξαμενές βασικών ιδεών από τις οποίες μπορούν να δημιουργηθούν συγκεκριμένες δηλώσεις ή επιχειρήματα.

Η Wodak (2006) στο κεφάλαιο «The Discourse-Historical Approach» παρουσιάζει δεκαπέντε κατηγορίες τόπων ως:

1. Τόπος χρησιμότητας, πλεονεκτήματος
2. Τόπος ματαιότητας, μειονεκτήματος
3. Τόπος ορισμού, όνομα-ερμηνεία
4. Τόπος κινδύνου, απειλής
5. Τόπος ανθρωπισμού
6. Τόπος δικαιοσύνης
7. Τόπος υπευθυνότητας
8. Τόπος επιβάρυνσης, στάθμισης
9. Τόπος οικονομικών
10. Τόπος πραγματικότητας
11. Τόπος αριθμών
12. Τόπος νόμου και δικαίου
13. Τόπος ιστορίας
14. Τόπος πολιτισμού
15. Τόπος κατάχρησης

Λίγα χρόνια αργότερα η Wodak (2009) στο *The Discourse of Politics in Action* ανέφερε εννέα τύπους με τους πιο συνηθισμένους τόπους που ο εκάστοτε ομιλητής μπορεί να χρησιμοποιήσει για να αντιμετωπίσει τα ζητήματα που θα προκύψουν κατά την εκτέλεση μιας επιχειρηματολογίας. Αυτοί είναι:

1. Ο τόπος της επιβάρυνσης: σύμφωνα με αυτόν ο ομιλητής προσπαθεί να ελαχιστοποιήσει ή να μειώσει τα ζητήματα από τα οποία πάσχει η κυβέρνηση ή ο θεσμός του.
2. Ο τόπος της πραγματικότητας: ο ομιλητής προσπαθεί να μιλήσει για την πραγματικότητα στην πολιτική δράση.

3. Ο τόπος των αριθμών: οι αριθμοί χρησιμοποιούνται για την αιτιολόγηση και την υποστήριξη των δεδομένων που αναφέρονται.
4. Ο τόπος της ιστορίας: η αναφορά στην ιστορία έχει ως στόχο να δείξει ότι η ιστορία διδάσκει πως συγκεκριμένες ενέργειες έχουν και συγκεκριμένες συνέπειες.
5. Ο τόπος της εξουσίας: με αυτόν τον τόπο νομιμοποιείται η δράση ή η απόφαση που πρέπει να ληφθεί.
6. Ο τόπος της απειλής: μέσω αυτού του τόπου ο ομιλητής προσπαθεί να δικαιολογήσει ότι πρέπει να γίνουν οι απαραίτητες ενέργειες για τη μείωση κάθε κινδύνου.
7. Ο τόπος του ορισμού: με τον τόπο αυτόν εξηγείται ότι ένα πράγμα ή ένας άνθρωπος που χαρακτηρίζεται ως X πρέπει να φέρει και τα X αυτά χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την έννοια που του προσδόθηκε.
8. Ο τόπος της δικαιοσύνης: σύμφωνα με αυτόν τον τόπο τα πρόσωπα/πράξεις/καταστάσεις που είναι ίσα με βάση μια συγκεκριμένη άποψη θα πρέπει να αντιμετωπίζονται και με τον ίδιο τρόπο.
9. Ο τόπος της επείγουσας ανάγκης: ο τόπος αυτός υπογραμμίζει την ανάγκη εκτέλεσης των αποφάσεων πολύ γρήγορα λόγω ενός εξωτερικού, σημαντικού και αμετάβλητου γεγονότος πέρα από τις δυνατότητες και τις ευθύνες κάποιου.

Καθορισμένα κριτήρια και κανόνες για τη σύνθεση των τόπων σε λίστες δεν υπάρχουν και η ένταξη ή η αφαίρεση ορισμένων από τις λίστες δεν μπορεί να στηριχθεί σε κάποια μεθοδολογική αρχή. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχουν συγκεκριμένες λίστες που οι μελετητές μπορούν να ακολουθήσουν και να εφαρμόσουν πιστά προκειμένου να εντοπίσουν σ' έναν λόγο τους τόπους που μεταχειρίζεται ο ομιλητής.

3. ΟΙ ΔΙΣΣΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ

3.1. Οι δισσοί λόγοι

Σύμφωνα με τον ίδιο τον Θουκυδίδη για να πραγματευθεί κάποιος τα δράματα πρέπει να στηριχθεί σε δύο τρόπους, στις συντελεσμένες πράξεις και στους εκφωνημένους λόγους. Το έργο του αποτελεί εξαιρετικό δείγμα πολιτικής ευγλωττίας

(συναθροίσεις, πρεσβείες, συζητήσεις, ποικίλες δημηγορίες) κατά την εποχή του Πελοποννησιακού Πολέμου. Μέσω των λόγων αυτών δίνεται η δυνατότητα σύνθεσης μιας δεδομένης κατάστασης ή της στάσης ενός ανθρώπου. Τα αντιθετικά αυτά ζεύγη παρουσιάζουν ένα θέμα από δύο διαφορετικές οπτικές γωνίες και γίνονται έτσι εργαλεία αμεροληψίας, εφόσον οι ακροατές ακούν και τις δύο απόψεις, εργαλεία διαλεύκανσης των υποθέσεων αλλά και μέσο κατανόησης των γεγονότων που εξιστορούνται (Pernot, 2005). Οι δημηγορίες μπορεί να είναι αυτοτελείς ή αντιθετικές (σε ζεύγη), με τις πρώτες να παρουσιάζουν ιδέες και με τις δεύτερες να αντιπαραθέτουν ιδέες (De Romilly, 2013).

Οι δημηγορίες ή αλλιώς οι δισσοί λόγοι είναι δημόσιοι λόγοι πολιτικών, βασιλιάδων, πρέσβων που εκφωνούνταν στην Εκκλησία του Δήμου σε τακτικές ή έκτακτες συναντήσεις και ο μόνος τρόπος για να μπορέσουν να διασωθούν ήταν στηριζόταν στην ικανότητα απομνημόνευσης των ακροατών (Kennedy, 2009).

Οι λόγοι αυτοί καταλαμβάνουν ένα μεγάλο μέρος της *Ιστορίας* και κάθε βιβλίο αριθμεί ένα μικρό ή μεγάλο αριθμό τέτοιων αντιλογιών. Από το σύνολο των 917 παραγράφων του έργου οι 194 αφορούν τις δημηγορίες, στοιχείο που αποδεικνύει τη σημασία τους για την *Ιστορία* του Θουκυδίδη. Αναλυτικότερα, στο πρώτο βιβλίο περιλαμβάνονται 8 δημηγορίες, στο δεύτερο 9, στο τρίτο 6, στο τέταρτο 7, στο πέμπτο 2, στο έκτο 10, στο έβδομο 4 και στο όγδοο καμία, γεγονός που, όπως υποστηρίζεται, οφείλεται στον θάνατο του Θουκυδίδη και στη συνέχεια του έργου του από τον Ξενοφώντα (Λάσκαρης, 2014).

Μέσω των δημηγοριών, προβάλλεται η ρητορική διάσταση της ιστοριογραφίας του Θουκυδίδη. Η ρητορική εκπαίδευση ήταν συνυφασμένη με την κοινωνική ζωή της εποχής και η σύνταξη μιας αγόρευσης (ἀγών λόγων) που θα μπορούσε να επηρεάσει τις αποφάσεις μιας συνέλευσης αποτελούσε βασικό προσόν. Οι λόγοι αυτοί δεν ήταν γραπτοί και άρα δεν προορίζονταν για να σωθούν.

Ωστόσο, σημαντικό ζήτημα αποτελεί το κατά πόσο ο Θουκυδίδης διείσδυσε στη ρητορική θεωρία ή το αν οι θεωρητικοί της ρητορικής εντρυφήσαν στον Θουκυδίδη. Αξίζει, όμως, να αναφερθεί το γεγονός ότι σε μια πραγματεία του 4^{ου} αιώνα με τίτλο *Ρητορική προς Αλέξανδρον* εντοπίζονται ομοιότητες ανάμεσα στις υποδείξεις του συγκεκριμένου εγχειριδίου ρητορικής και του τρόπου γραφής των δημηγοριών του Θουκυδίδη.

Ένα εύλογο ερώτημα που δημιουργείται, είναι γιατί ο Θουκυδίδης επέλεξε να συνθέσει και να εντάξει στο έργο του τις δημηγορίες. Μέσα από την πρωτοπρόσωπη

αφήγηση ο λόγος αποκτά αμεσότητα, παραστατικότητα και ενδιαφέρον. Έτσι, η αφοσίωση και η προσοχή των αναγνωστών διατηρούνται αμείωτες, καθώς η αφήγηση εναλλάσσεται προσδίδοντάς της ζωντάνια.

Η παρουσίαση από την άλλη πλευρά των αντιθετικών αυτών λόγων επιτρέπει στον δημιουργό να χειριστεί με μεγαλύτερη άνεση την εξιστόρηση των γεγονότων, κάνοντας αναφορές στο παρελθόν, ενώ ακόμη δίνεται η δυνατότητα τόσο στον δημιουργό όσο στο αναγνωστικό κοινό να προβούν σε ψυχολογικές αναλύσεις για το πρόσωπο που τους εκφωνεί. Οι δημηγορίες δεν παρατίθενται στο έργο με σκοπό την προώθηση μιας αναγνωστικής χαλάρωσης, ούτε αποτελούν δευτερεύουσες πληροφορίες. Ο Θουκυδίδης τις εντάσσει στα πιο καίρια σημεία της *Ιστορίας* του αφιερώνοντάς αρκετές παραγράφους σε καθένα από τα βιβλία του (Λάσκαρης, 2014).

Υποψίες, ωστόσο, εγείρει το πώς ο Θουκυδίδης διέσωσε αυτούς τους λόγους και κατά πόσο όσα γράφτηκαν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα (Montanari, 2008· De Romilly, 2013· Λάσκαρης, 2014). Η πιστότητα των δημηγοριών φαίνεται να είναι ένα θέμα που απασχόλησε πολλούς μελετητές. Την απάντηση για τον τρόπο συγγραφής τους αλλά και του περιεχομένου τους δίνει στο έργο του ο ίδιος ο Θουκυδίδης (κεφάλαιο 1.22.1). Όπως αναφέρει, ήταν δύσκολο να μεταφέρει με ακρίβεια τα λεγόμενα των εκφωνητών, είτε είχε ακούσει τους λόγους ο ίδιος, είτε αυτοί είχαν φτάσει σε αυτόν μέσω τρίτων (αυτόπτες μάρτυρες). Αυτό που έκανε ήταν να γράψει όλα όσα θα έπρεπε να είχαν ειπωθεί ή αυτά που θα ταίριαζαν καλύτερα σε κάθε περίπτωση με γνώμονα όσα πραγματικά είχαν λεχθεί. Οι μελετητές που προσέγγισαν το θέμα της πιστότητας των δημηγοριών είτε πιστεύουν ότι όσα καταγράφονται από τον ιστορικό εκφωνήθηκαν στο σύνολό τους, είτε υποστηρίζουν την αυθεντικότητα της βασικής κεντρικής ιδέας με βάση τις πληροφορίες που διέθετε κάθε φορά ο ιστορικός (αποδίδουν περισσότερη αξιοπιστία σε όσες δημηγορίες θα μπορούσε ο ιστορικός να είχε παρακολουθήσει) (McDonagh, 2013· Κυθρεώτου, 2017).

Όσον αφορά το ύφος, τα επιχειρήματα και τις ιδέες που εκφράζονται, πολλοί μελετητές υποστηρίζουν πως ανήκουν στον ιστορικό και έτσι οι λόγοι αποτελούν θουκυδίδειες εκδοχές των αυθεντικών λόγων που εκφωνήθηκαν. Αντίθετα, υπάρχουν και μελετητές που θεωρούν ότι οι δημηγορίες είναι απλά δημιούργημα του Θουκυδίδα και λειτουργούν ως ένα εκφραστικό μέσο, μέσω του οποίου ο ιστορικός σχολιάζει τα γεγονότα και προβάλλει διδάγματα (Livingstone, 1943· Collingwood, 1946· Pearson, 1947 όπως αναφέρονται στο Κυθρεώτου, 2017: 40).

Αναφορικά με τα κοινά χαρακτηριστικά των δημηγοριών, αυτά εντοπίζονται στη διάταξη, στη διατύπωση και στον τρόπο της επιχειρηματολογίας. Οι αντιθετικοί αυτοί λόγοι κινούνται παράλληλα, με τον δεύτερο αγορητή να βασίζεται στην αρχική δομή του πρώτου, προκειμένου να ανασκευάσει τα επιχειρήματα που παρουσιάστηκαν. Ακολούθως, στη διατύπωση των δημηγοριών εντοπίζονται κοινά χαρακτηριστικά, όπως οι λέξεις-αρμοί αλλά και ουσιαστικές λέξεις που εκφράζουν την ίδια σκέψη. Τέλος, όσον αφορά τον τρόπο επιχειρηματολογίας οι ομιλητές στοχεύουν στην ανατροπή των επιχειρημάτων του αντιπάλου μένοντας όσο πιο κοντά γίνεται στα αντίμαχα επιχειρήματα και καταλήγοντας έτσι και σε αντίθετα συμπεράσματα (De Romilly, 2014).

Οι δημηγορίες συναντάμε στην ομηρική και στην ηροδότεια παράδοση αλλά και στην αττική δραματική ποίηση. Η καινοτομία, ωστόσο, του Θουκυδίδη έγκειται στο γεγονός ότι τις ενέταξε στην *Ιστορία* του ως συμπληρώματα των πολεμικών γεγονότων, μέσω των οποίων ο αναγνώστης μπορεί να διεισδύσει στην ψυχοσύνθεση των ομιλητών (Κυθρεώτου, 2017).

Ανάλογα με τη θεματική τους οι δημηγορίες χωρίζονται σε συμβουλευτικές, δικανικές και επιδεικτικές, με τον Μαρκελλίνο να εντάσσει όλες τις δημηγορίες του έργου στις συμβουλευτικές, εκτός του Επιτάφιου λόγου του Περικλή που τον θεωρεί επιδεικτικό και την αντιλογία των Πλαταιέων και των Θηβαίων που την εντάσσει στους δικανικούς λόγους (Rittelmeyer, 1915 όπως αναφέρεται στο Κυθρεώτου, 2017: 34).

Στις δημηγορίες κατά ζεύγη, όπως αυτή του Κλέωνα και του Διοδότου που θα μελετηθεί στην παρούσα έρευνα, ο πρώτος ομιλητής εκθέτει τα επιχειρήματά του, ενώ ο δεύτερος καλείται να τα αντικρούσει, προσθέτοντας και τις δικές του παραμέτρους. Στόχος του δεύτερου ομιλητή είναι να καταρρίψει τα επιχειρήματα του πρώτου προβάλλοντας μια άλλη διάσταση των ιδεών και των επιχειρημάτων που άκουσε, μετατοπίζοντας την οπτική γωνία των γεγονότων που εξετάζονται (Λάσκαρης, 2014).

3.2. Δομή των δισσών λόγων

Πριν η ανάλυση των λόγων προχωρήσει σε βάθος, θα ήταν επιθυμητό να προηγηθεί μια παρουσίαση της δομής τους. Όπως έχει ήδη αναφερθεί οι λόγοι αυτοί είναι αντιθετικοί και οι ομιλητές έχουν ως βασικότερο στόχο τους την κατάρριψη των επιχειρημάτων του αντιπάλου και την παγίωση των δικών τους θέσεων. Οι λόγοι

ακολουθούν μια τριμερή δομή και όπως φαίνεται από τον λόγο του Διοδότου οι αναφορές στα επιχειρήματα του Κλέωνα είναι εμφανείς, ακολουθώντας πιστά την πορεία των επιχειρημάτων του αντιπάλου του, στοχεύοντας έτσι, στην αποδυνάμωσή τους.

Πιο συγκεκριμένα, τα κεφάλαια (3.42-43) και (3.44-47) του Διοδότου παρουσιάζουν αντιστοιχία με τα κεφάλαια (3.37-38) και (3.39-40) του Κλέωνα. Στα δύο πρώτα κεφάλαια κάθε δημηγορίας οι ομιλητές τοποθετούνται αναφορικά με την επανεξέταση του θέματος των Μυτιληναίων και της συμβολής των αγορεύσεων και των ρητόρων στην εξέταση και επιλογή της σωστότερης πρότασης για το θέμα, ενώ στα επόμενα οι ρήτορες εστιάζουν στην παρουσίαση επιχειρημάτων σχετικά με την υποστήριξη της θέσης τους.

Ο Κλέων ξεκινά τον λόγο του εκφράζοντας τη δυσαρέσκειά του, αναφορικά με την επανεξέταση του θέματος της αποστασίας, στοιχείο που εντοπίζεται και στον λόγο του Διοδότου. Η αντιστοιχία αυτή δίνει στους ακροατές των λόγων τη δυνατότητα για μια παράλληλη, θα μπορούσαμε να πούμε, παρακολούθηση των επιχειρημάτων που προβάλλονται κάθε φορά για την υποστήριξη της αντίστοιχής θέσης, διευκολύνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το έργο των ακροατών για μια πιο δίκαιη και ουσιαστικότερη επιλογή ανάμεσα στις απόψεις των αντιμαχόμενων. Η αντιστοιχία αυτή, εξάλλου, έχοντας και ως γνώμονα ότι οι λόγοι είναι προφορικοί, λειτουργεί και σαν μια μορφή στοιχειοθέτησης των επιχειρημάτων των δύο πλευρών, έτσι ώστε τα επιχειρήματα να είναι ευδιάκριτα, προκειμένου να τεθούν στην κριτική των ακροατών αλλά και του αντιπάλου.

Στη συνέχεια του λόγου του ο Κλέων εξετάζει τη συμβολή των αγορεύσεων και των ρητόρων στην επιλογή της ορθότερης πρότασης για το υπό συζήτηση θέμα. Σε αυτό το σημείο του λόγου ο ρήτορας κατακρίνει τη χρήση ωραίων λόγων και ρητορικών σχημάτων από τους ομιλητές, που στόχο έχουν να παρασύρουν τον λαό με την ωραιότητα των λόγων και όχι των πράξεων. Μέσα από την παράθεση των επιχειρημάτων του, προσπαθεί να καταστήσει ανεπαρκή όποιον αποπειραθεί να τον αντιμετωπίσει, βάζοντας με τον τρόπο αυτόν στο κάδρο και τον Διόδοτο, αφού γνωρίζει ότι αυτός θα εκφωνήσει τον αντιθετικό προς τον δικό του, λόγο. Ο Κλέων δεν κάνει άμεση αναφορά στον Διόδοτο, ωστόσο, οι ακροατές μπορούν να αντιληφθούν τα όσα υπαινίσσεται, καθώς πέρα από το γεγονός ότι οι δύο τους είχαν “συγκρουστεί” και στην πρώτη Εκκλησία του Δήμου, αναφορικά με το θέμα, οι πολίτες πιθανά βλέπουν με τα μάτια τους ότι αυτός που θα τον διαδεχτεί στον ρητορικό αγώνα είναι ο Διόδοτος.

Το τρίτο μέρος του λόγου αφιερώνεται στην υποστήριξη της κεντρικής θέσης. Κεντρική θέση και για τους δύο ρήτορες αποτελεί ο τρόπος τιμωρίας των αποστατών. Ο Κλέων φαίνεται να κρατά μια πιο απόλυτη και λιγότερο ανθρωπιστική στάση, εμμένοντας στην αρχική του θέση, που ήταν και αυτή που πάρθηκε στην πρώτη Εκκλησία του δήμου. Αντίθετα, ο Διόδωτος κρατά μια μετριοπαθή στάση, που θα τη χαρακτηρίζαμε πιο ανθρωπιστική, καθώς ζητά την τιμωρία μόνο των υπαιτίων (ολιγαρχικοί) μετατοπίζοντας τη συζήτηση στο όφελος που μπορεί και πρέπει να αποκομίσει η πολιτεία. Το θέμα πρέπει να μελετηθεί ωφελιμιστικά προσβλέποντας στα οφέλη που μπορούν να προκύψουν και όχι εγωιστικά και κάτω από τα αισθήματα της οργής και της βιασύνης όπως υποστηρίζει ο αντίπαλός του.

Ο Διόδωτος ακολουθεί τη δομή του λόγου του Κλέωνα για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω. Ο ρήτορας στο πρώτο μέρος του λόγου του προσπαθεί να αντιστρέψει τις κατηγορίες του αντιπάλου του και μάλιστα κάνοντας άμεσες αναφορές στο πρόσωπό του. Χωρίς να έχει κατηγορηθεί άμεσα από τον Κλέωνα εξετάζει τις κατηγορίες σαν να ήταν ονομαστικές, προκειμένου να μην αφήσει στο κοινό καμία υποψία και αμφιβολία. Εν συνεχεία, στο δεύτερο μέρος του λόγου του γνωστοποιεί τη δική του θέση και εκθέτει μια σειρά από επιχειρήματα που δεν στηρίζονται στην τρομοκρατία και την οργή αλλά στη ωφέλεια και το συμφέρον.

Προκύπτει, επομένως, πως ο Κλέων συνδυάζει τα στοιχεία της αποτροπής και της κατηγορίας, εκφωνώντας έτσι, έναν αποτρεπτικό λόγο, που στόχο έχει να αποτρέψει το κοινό να αλλάξει την αρχική του απόφαση. Αντίθετα, ο Διόδωτος στην αρχή του λόγου του επικροτεί τη μεταστροφή της αρχικής άποψης, κατευθύνοντας το κοινό στην αποτροπή της επιλογής της πρότασης του Κλέωνα, ενώ στη συνέχεια ο λόγος του γίνεται συμβουλευτικός, αφού αποβλέπει στο καλό της πολιτείας.

Ο Θουκυδίδης, λοιπόν, ακολούθησε τη ζευγαρωτή παρουσίαση των ομιλιών και σε κάθε βιβλίο καταγράφεται ένα αριθμός τέτοιων. Στόχος είναι να δοθούν δύο ή και περισσότερες αντιθετικές απόψεις για το ίδιο θέμα, δίνοντας με τον τρόπο αυτόν στο κοινό την ευκαιρία να κρίνει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο (Stadter, 1973).

Η δομή των ρητορικών λόγων, επομένως, δεν είναι τυχαία και ανάλογα με τον σκοπό, στον οποίο αποβλέπουν οι ρήτορες κάνουν και τις αντίστοιχες επιλογές. Η δομή είναι σημαντική, καθώς ο τρόπος που ο λόγος δομείται μπορεί να συμβάλει στην αποτελεσματικότητά του ή όχι. Μια σωστή δομή αναδεικνύει τις ιδέες, βοηθά στην αντιδιαστολή τους και δηλώνει τη συλλογιστική πορεία του ρήτορα. Οι ιδέες και οι θέσεις, για να υποστηριχθούν πρέπει να στηριχθούν σε προκείμενες προτάσεις που

στόχο έχουν να οδηγήσουν στο συμπέρασμα. Η λογική μετάβαση από προκείμενη σε προκείμενη και από αυτές στο συμπέρασμα δεν μπορεί να επιτευχθεί αν δεν τηρείται μια δομή. Στην προκειμένη περίπτωση η δομή των δημηγοριών είναι ακόμα πιο σημαντική, καθώς οι αντίπαλοι δομούν τα επιχειρήματά τους επάνω στα επιχειρήματα του αντιμαχόμενου κάνοντας έτσι διακριτά τα σημεία στα οποία πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή από τους ακροατές και βοηθώντας τους με τον τρόπο αυτόν να αξιολογήσουν τα επιχειρήματα και να οδηγηθούν στα ασφαλέστερα αποτελέσματα.

4. ΈΡΕΥΝΑ

4.1. Σκοπός της έρευνας-ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η Κριτική Ανάλυση του Λόγου (μακρο-ανάλυση και μικρο-ανάλυση) και η μελέτη της επιχειρηματολογίας στους δισσοφύλους λόγους του Κλέωνα και του Διοδότου.

Διατυπώθηκαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποια τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν οι ρήτορες στους λόγους τους;
2. Ποια τα μέσα πειθούς (λογική, ήθος, πάθος) που μεταχειρίζεται κάθε ρήτορας;
3. Ποιο το ευρύτερο ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα οι λόγοι και πώς τους επηρεάζει;
4. Ποιες πλάνες εντοπίζονται στους λόγους και τι εξυπηρετεί η επιλογή τους από τους ρήτορες;
5. Ποιοι οι τόποι που χρησιμοποιούν οι ρήτορες; Πώς η επιλογή τους σχετίζεται με τη θέση που υποστηρίζει ο καθένας;
6. Ποια γλωσσικά μέσα (ρήματα, χρόνοι, επίθετα) μεταχειρίζονται οι ρήτορες και με ποιες λειτουργίες; Πώς αυτά τους διαφοροποιούν;
7. Χρησιμοποιούν οι ρήτορες αντιθέσεις στους λόγους τους;
8. Επιλέγουν οι ρήτορες τη χρήση της στρατηγική του αρνητικού άλλου; Με ποιον σκοπό;

4.2. Δεδομένα και Μεθοδολογία

Αντικείμενο της παρούσας έρευνας αποτέλεσαν οι δημηγορίες Κλέωνα (3.37.1-3.40.7) και Διοδότου (3.42.1-3.48.2), οι οποίες είναι αποτέλεσμα της αποστασίας των Μυτιληναίων. Οι δισσοί αυτοί λόγοι εκφωνούνται για δεύτερη φορά αναφορικά με το θέμα από τους ίδιους και πάλι ρήτορες, λόγω της μετάνοιας των Αθηναίων και της επιθυμίας τους να άρουν την αρχική τους απόφαση, η οποία αφορούσε την τιμωρία του συνόλου των αποστατών.

Οι λόγοι δεν μελετήθηκαν από το πρωτότυπο αλλά από μετάφραση¹ του Άγγελου Βλάχου. Η επιλογή των συγκεκριμένων λόγων, από το σύνολο των δισσών λόγων του Θουκυδίδη, στηρίχθηκε στο γεγονός ότι επανεξετάζεται το ίδιο θέμα, οδηγώντας τελικά στην επιλογή της αντίθετης άποψης έναντι της αρχικής. Αυτό και μόνο το στοιχείο, καθιστά την παρούσα αντιλογία ιδιαίτερα σημαντική, ώστε να μας κατευθύνει στη διερεύνηση όλων εκείνων των μέσων και των επιχειρημάτων που μεταχειρίστηκαν οι ρήτορες, προκειμένου να πείσουν το κοινό. Η επιλογή της πρότασης του Διοδότου έγινε μετά από ψηφοφορία και τελικά επικράτησε με μικρή διαφορά ψήφων. Το στοιχείο αυτό αναδεικνύει την αποτελεσματικότητα, την αρτιότητα και την πειστικότητα των δύο λόγων, σε τέτοιο σημείο που η επιλογή του ενός ή του άλλου να καθίσταται εξαιρετικά δύσκολη.

Επιπλέον, κριτήριο για την επιλογή των συγκεκριμένων λόγων για έρευνα αποτέλεσαν και οι εκφωνητές τους, οι οποίοι είναι δύο εκ διαμέτρου αντίθετοι χαρακτήρες που αντιπροσωπεύουν διαφορετικές αντιλήψεις και εκπροσωπούν διαφορετικά κοινωνικά στρώματα (Κλέων: δημαγωγός πολιτικός, εκπρόσωπος μιας αυστηρής/απόλυτης πολιτικής. Διόδοτος: απλός, άσημος πολίτης, εκπρόσωπος μιας μετριοπαθούς πολιτικής), προσδίδοντας στον λόγο περισσότερη ποικιλομορφία που αξίζει να ερευνηθεί.

Η μεθοδολογία που επιλέχθηκε για τη διερεύνηση των λόγων είναι η λογοϊστορική ανάλυση της Wodak (2001), η οποία εστιάζει στη μελέτη της γλώσσας, εξετάζει τη διακειμενική και διαλογική σχέση μεταξύ ρημάτων, κειμένων, ειδών και λόγων, περιλαμβάνει τις εξωγλωσσικές κοινωνικές μεταβλητές και τα θεσμικά πλαίσια αλλά και το ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσονται οι λόγοι/κείμενα (Reisigl & Wodak, 2008· Wodak, 2016).

¹ Αναρτημένη στην ιστοσελίδα του *Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας* στην κατηγορία Αρχαία Ελληνική → Μνημοσύνη. Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/index.html.

Τα πλεονεκτήματα της ανάλυσης είναι ο διεπιστημονικός της χαρακτήρας, η αποτύπωση ενός θέματος από διαφορετικές οπτικές γωνίες και η τριγωνοποίηση που εξασφαλίζει την αποφυγή της υποκειμενικότητας. Η ιστορική ανάλυση ενσωματώνει όλους τους τρόπους κριτικής ανάλυσης λόγου και χρησιμοποιεί πολλές πηγές πληροφοριών από πολλούς τομείς με βασικό τον τομέα της ιστορίας, στοιχείο που τη διακρίνει από τις άλλες αναλύσεις.

Η λογοϊστορική προσέγγιση υποστηρίζει ότι ο λόγος ενέχει πάντα εξουσία και ιδεολογίες, ότι είναι πάντα ιστορικός (συνδέεται συγχρονικά και διαχρονικά με άλλα επικοινωνιακά γεγονότα) και ότι μια μόνο ερμηνεία δεν υπάρχει αλλά οι ερμηνείες μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο επαρκείς.

Η Wodak (2002), συνοψίζοντας τα χαρακτηριστικά της μεθόδου υπογραμμίζει ότι η προσέγγιση είναι διεπιστημονική και η διεπιστημονικότητά της εντοπίζεται σε πολλά επίπεδα, ότι είναι προσανατολισμένη στα προβλήματα, ότι η μεθοδολογία προσαρμόζεται και επιλέγεται ανάλογα με το θέμα, ότι μελετά πολλά κειμενικά είδη, ότι το ιστορικό πλαίσιο πάντα αναλύεται και ενσωματώνεται στην ερμηνεία των λόγων/κειμένων και ότι τα εργαλεία ορίζονται σύμφωνα με το θέμα (Zainab, 2012: 17).

Η προσέγγιση περιλαμβάνει τον προσδιορισμό του συγκεκριμένου περιεχομένου ή του θέματος του λόγου, τη διερεύνηση των στρατηγικών του λόγου και την εξέταση των γλωσσικών τύπων (γενικών και ειδικών σημείων) (Wodak, 2016· Sugiharti, 2019).

Ειδικότερα, στην παρούσα εργασία η ανάλυση επικεντρώθηκε στη μελέτη της χρήσης ρημάτων και επιθέτων (προκειμένου να διαφανεί το πώς επηρεάζεται η επιλογή τους σύμφωνα πάντα με τον επιδιωκόμενο στόχο και την πρόθεση των ρητόρων), παρουσιάστηκε το ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της εποχής μέσα στο οποίο εκφωνήθηκαν οι λόγοι, καθώς αυτό καθορίζει τις στάσεις των ρητόρων, αναλύθηκαν τα επιχειρήματα με τα οποία οι ομιλητές επιδιώκουν να πείσουν το κοινό τους, αλλά και οι τόποι και οι πλάνες που μεταχειρίζονται οι ρήτορες, ενώ παρουσιάστηκε και η στρατηγική του αρνητικού άλλου (negative other), η οποία αποτελεί βασική στρατηγική της λογοϊστορικής ανάλυσης, μέσω της οποίας οι ρήτορες προβάλλουν τους εαυτούς τους με θετικά χαρακτηριστικά και τους αντιπάλους τους με αρνητικά.

Η προσήλωση της λογοϊστορικής ανάλυσης στο ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα ένας λόγος/κείμενο και η πεποίθηση ότι ο λόγος ενέχει πάντα εξουσία και ιδεολογίες (Wodak, 2002 όπως αναφέρεται στο Zainab, 2012: 17· Wodak & Ludwig, 1999 όπως αναφέρεται στο

Wodak, 2016), θεωρήθηκαν δύο πολύ σημαντικοί λόγοι για την εφαρμογή αυτής της μεθόδου σε αυτές τις δημηγορίες.

Οι δημηγορίες αυτές εκφωνούνται μέσα σε τεταμένο ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Η αποστασία της Μυτιλήνης από την αθηναϊκή συμμαχία και η τιμωρία που πρέπει να της επιβληθεί έχει διχάσει τους Αθηναίους. Από τα πρώτα κίολας λόγια των ρητόρων διαφαίνεται η αξία που έχει η ιστορία για την εξέλιξη της δημηγορίας τους. Οι ρήτορες αναφέρονται σε παλαιότερα ιστορικά γεγονότα, ώστε μέσα από τη χρήση του ιστορικού παραδείγματος να πείσουν το κοινό για τις μελλοντικές του επιλογές. Κεντρικό ρόλο, όμως, φαίνεται ότι κατέχει και το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Η στάση της κοινωνίας της Αθήνας και αυτή της Μυτιλήνης διαφέρει, ενώ με τον λόγο του ο κάθε ρήτορας οξύνει ή αμβλύνει τις διαφορές ανάμεσά τους. Το πολιτικό πλαίσιο σχετίζεται με τον ρόλο και τις πεποιθήσεις των ομιλητών, οι οποίες γίνονται αντιληπτές κατά την αντιμαχία τους.

Οι τόποι αποφασίστηκε, επίσης, να μελετηθούν, διότι θεωρούνται σημαντικοί για την ανάλυση τόσο λανθασμένων όσο και εύλογων επιχειρημάτων, ενώ η λογοϊστορική ανάλυση τους θεωρεί αναπόσπαστο μέρος κάθε πολιτικού λόγου λόγω της πειστικής τους λειτουργίας.

Αντικείμενο μελέτης αποτέλεσαν και οι πλάνες. Η πλάνη έρχεται σε αντίθεση με τους νόμους της λογικής και των ορθολογικών επιχειρημάτων και προσφέρει στον ομιλητή τη δυνατότητα να πλάσει μια αρνητική εικόνα του αντιπάλου του χωρίς επαρκή στοιχεία (Wodak & Reisigl, 2001). Οι ρήτορες επιδιώκουν έντονα να δημιουργήσουν μια αρνητική εικόνα του αντιπάλου τους και επομένως, είναι πρόδηλο ότι σε αυτήν τους την προσπάθεια μεταχειρίζονται και τις πλάνες. Οι πλάνες αναζητήθηκαν στους λόγους με τη βοήθεια των 10 βασικών κανόνων/εντολών, που συνοψίζουν τις απαγορεύσεις σε μια επιχειρηματολογική συζήτηση, όπως έχουν παρουσιαστεί [παραπάνω](#) από τους van Eemeren και Grootendorst (2002).

Τέλος, η επιθυμία των ρητόρων να παρουσιάσουν τον αντίπαλό τους αρνητικά, ώστε να επωφεληθούν οι ίδιοι, επιδιώκεται μέσω της στρατηγικής του αρνητικού άλλου. Η στρατηγική αποβλέπει στην προβολή των θετικών στοιχείων του εαυτού του ρήτορα και στα αρνητικά χαρακτηριστικά του άλλου (αντίπαλος), θέλοντας να προκαλέσει την αποδοκιμασία του αντιπάλου και να επιδιώξει τη δημιουργία μιας προκατειλημμένης άποψης γι' αυτόν.

4.3. Η αντιμαχία Κλέωνα και Διοδότου (Αποστασία της Μυτιλήνης)

Οι δημηγορίες Κλέωνα και Διοδότου που θα εξεταστούν εντάσσεται στο 3^ο βιβλίο της Ιστορίας του Θουκυδίδη (χωρία: 3.37-3.49) και πρόκειται για μια συμβουλευτική αντιλογία των δύο, μπροστά στην Εκκλησία του Δήμου αναφορικά με την τύχη των Μυτιληναίων αποστατών.

Η αντιλογία αυτή είναι αποτέλεσμα της αποστασίας της Μυτιλήνης το 428 π.Χ. έναντι της αθηναϊκής κυριαρχίας. Ο διακαής πόθος των Σπαρτιατών να καταλάβουν την Αθήνα και να την αντιμετωπίσουν, τους οδηγεί σε μια προσπάθεια μετατόπισης του πολέμου στις συμμαχικές πόλεις, προκειμένου μέσω της υποκίνησης σε αποστασία να πλήξουν οικονομικά την αθηναϊκή ηγεμονία. Η Μυτιλήνη, έτσι, και οι κυριότερες πόλεις της Λέσβου εκτός της Μήθυμνας αποστατούν. Η είδηση της αποστασίας φτάνει γρήγορα στην Αθήνα, η οποία βλέπει τα συμφέροντά της να κλονίζονται. Η Λέσβος αποτελεί μια από τις πιο βασικές συμμαχικές πόλεις της ηγεμονίας, λόγω της ισχυρής ναυτικής της δύναμης και της προσφοράς της σε πλοία. Ο φόβος, επομένως, της αθηναϊκής ηγεμονίας είναι δριμύς, καθώς αν η αποστασία επιτύχει, το παράδειγμα θα ακολουθήσουν και άλλες συμμαχικές πόλεις, ενώ αν η Λέσβος συμμαχήσει με τους Σπαρτιάτες, ο λεσβιακός στόλος θα τους προσφέρει τη δυνατότητα να αποκτήσουν ισχύ και στη θάλασσα (Mosse & Schnapp- Gourbeillon, 2001· Finley, 2013).

Επιπλέον, το γεγονός ότι οι πόλεις της Μυτιλήνης εξουσιάζονταν από ολιγαρχικό καθεστώς εξηγεί το ότι οι ολιγαρχικοί του νησιού ήταν αυτοί που προκάλεσαν την αποστασία. Η ύπαρξη ολιγαρχικής κυβέρνησης στο πλαίσιο της αθηναϊκής δημοκρατίας δημιουργεί απορίες, ωστόσο εξηγείται, καθώς ο βασικός λόγος για τον οποίο η Λέσβος είχε ενταχθεί στην συμμαχία δεν ήταν άλλος από την προστασία τους έναντι της περσικής εισβολής. Την περίοδο αυτή η Αθήνα ταλανίζεται από τον λοιμό, ο οποίος πήρε στο διάβα του και τον Περικλή, ενώ ταλαιπωρείται από την εισβολή των Πελοποννησίων στην πόλη. Οι ολιγαρχικοί λαμβάνουν κάθε μέτρο προστασίας και εφοδιασμού, ώστε να αντιμετωπίσουν τους Αθηναίους, η αντίδραση των οποίων έρχεται άμεσα στέλνοντας 40 πλοία υπό τον Κλεϊπίδη, ζητώντας να λήξει η αποστασία. Οι Μυτιληναίοι αρνούνται και ο στόλος ξεκινά την πολιορκία του νησιού. Παράλληλα στην Αθήνα συλλαμβάνονται τα πληρώματα των 10 συμμαχικών πλοίων που αγκυροβολούσαν στο λιμάνι του Πειραιά, ενώ η πρεσβεία που στέλνουν οι Μυτιληναίοι για τη λήξη της κατάστασης δεν καταφέρνει να συμφωνήσει (Finley, 2013).

Προκειμένου να διευθετηθεί η κατάσταση, η Αθήνα στέλνει τον στρατηγό Πάχη στη Μυτιλήνη, ο οποίος την ανακτά με τη βία, στέλνοντας τους ολιγαρχικούς Μυτιληναίους, που βρίσκονταν στην Τένεδο μαζί με τον Σπαρτιάτη Σάλαιθο (η μόνη βοήθεια που είχε σταλεί από τους Πελοποννήσιους) και το μεγαλύτερο μέρος του αθηναϊκού στρατού που πλέον ήταν περιττό στην Αθήνα. Εν τω μεταξύ, η κατάσταση στη Μυτιλήνη γίνεται όλο και δυσκολότερη, μιας και δεν έχει φτάσει η επιθυμητή βοήθεια. Ταυτόχρονα οι ολιγαρχικοί του νησιού προβαίνουν σε ένα λάθος μεγίστης σημασίας, αφού αποφασίζουν να δώσουν (έπειτα και από παραίνεση του Σάλαιθου) στους πολίτες όπλα, για να συμβάλλουν στην άμυνα της πόλης. Με την απειλή των όπλων ο λαός ζητά τη μοιρασιά των προμηθειών κάνοντας γνωστό στους ολιγαρχικούς πως αν το αίτημά τους δεν εκπληρωθεί θα παραδώσουν το νησί στους Αθηναίους. Ο φόβος της πιθανής συνθηκολόγησης με την Αθήνα, που φαινόταν ότι θα εξήρε τους ολιγαρχικούς από αυτήν, έβαλε τους τελευταίους σε σκέψεις και το καλοκαίρι του 427π.Χ. η συνθηκολόγηση ήταν γεγονός. Ο βασικότερος όρος της ήταν να μην εκτελεστεί κανένας Μυτιληναίος αν πρωτύτερα δεν επέστρεφαν οι πρέσβεις που είχαν σταλεί για να παρευρεθούν στην Εκκλησία του δήμου αναφορικά με την τύχη της πόλης τους (Mosse & Schnapp- Gourbeillon, 2001· Finley, 2013).

Όταν οι άνδρες που έστειλε ο Πάχης έφτασαν στην Αθήνα, οι Αθηναίοι σκότωσαν αμέσως τον Σάλαιθο και στη συνέλευση του Δήμου που ακολούθησε ψηφίστηκε η θανάτωση όλων των αρρένων Μυτιληναίων, είτε είχαν ηγηθεί της επανάστασεως είτε όχι και η πώληση των γυναικών και των παιδιών ως σκλάβων. Σκοπός αυτού του ψηφίσματος ήταν ο παραδειγματισμός των άλλων πόλεων, ώστε να μην προχωρήσουν μελλοντικά σε μια ανάλογη συμπεριφορά. Η οργή των Αθηναίων στηρίχθηκε κυρίως στο γεγονός ότι οι Πελοποννήσιοι έσπευσαν στην Ιωνία για να βοηθήσουν τους Μυτιληναίους πράγμα που αποδείκνυε πως η εξέγερση ήταν οργανωμένη (Κυθρεώτου, 2017· Debbar, 2000).

Η διαταγή για την εφαρμογή του ψηφίσματος δόθηκε άμεσα, ωστόσο, την επόμενη ημέρα η αντίδραση που προκλήθηκε στην Αθήνα οδήγησε στη σύγκληση της συνέλευσης για δεύτερη φορά, με σκοπό η απόφαση να αναθεωρηθεί και να τιμωρηθούν μόνο οι ένοχοι (Kennedy, 2009). Μπροστά, λοιπόν, στην Εκκλησία του Δήμου, ανάμεσα σε όσους πήραν τον λόγο για το θέμα είναι και ο Κλέων, ο γιος του Κλεαινέτου (πλούσιος βυρσοδέψης), διάδοχος του Περικλή, ο οποίος στην προηγούμενη συνέλευση είχε υποστηρίξει την πιο αυστηρή τιμωρία «ως την πιο δίκαιη και πρόσφορη, αφού θα αποτρέψει μελλοντικές εξεγέρσεις» και ο Διόδωτος, γιος του

Ευκράτη, ο οποίος πρότεινε την τιμωρία μόνο των ενόχων, στηρίζοντας την πρότασή του στη βάση του τι είναι συμφερότερο για την Αθήνα και όχι τι είναι ηθικό και ανθρωπιστικό (Kennedy, 2009: 39· Πτερνέας, 2015).

Ο Κλέων ήταν Αθηναίος πολιτικός και οι πρώτες του πολιτικές πράξεις ήταν επιθέσεις εναντίον του Περικλή το 431 και 430π.Χ. Μετά τον θάνατο του Περικλή ήταν ο πολιτικός με τη μεγαλύτερη επιρροή. Στόχος του ήταν η νίκη στον πόλεμο με κάθε τρόπο και μέσο, αρκεί να έφερναν στον αθηναϊκό λαό, δόξα, δύναμη και πλούτο. Ο Θουκυδίδης τον παρουσιάζει ως άξεστο, αδίστακτο δημαγωγό αλλά και αρκετά βίαιο (Steyn, 2007). Η επίδρασή του στον λαό στηριζόταν στο ρωμαλέο και φωνακλάδικο ρητορικό ύφος του, στο αντιπνευματικό και αντιαριστοκρατικό του τόνο και στην ευσυγκινησία και τις προκαταλήψεις του κοινού (Howatson, 1996: 420).

Μετά από τον Κλέωνα στο βήμα ανεβαίνει ο Διόδοτος, ο γιος του Ευκράτη, ο οποίος και στη σύγκληση της πρότερης συνέλευσης είχε κρατήσει μια μετριοπαθή στάση υποδεικνύοντας ως υπαίτιους τους ολιγαρχικούς του νησιού και άρα τους μόνους υπεύθυνους να τιμωρηθούν. Για τον Διόδοτο δεν υπάρχει καμία άλλη αναφορά και πληροφορία στην *Ιστορία* του Θουκυδίδη πέρα από τα παραπάνω (Κυθρεώτου, 2017).

Με την ολοκλήρωση της ψηφοφορίας και τη νίκη με μικρή διαφορά του Διοδότου η Αθήνα στέλνει ένα δεύτερο πλοίο, προκειμένου να προλάβει αυτό που προπορευόταν και είχε ως μοναδικό του στόχο να εκτελέσει την αρχική εντολή που είχε παρθεί στην πρώτη Εκκλησία του δήμου για το θέμα της αποστασίας. Για καλή τύχη των Μυτιληναίων το δεύτερο πλοίο που έπλεε ταχύτατα πρόφτασε το πρώτο, προλαμβάνοντας, έτσι, τη μεγάλη σφαγή και τραγωδία που θα εκτυλισσόταν.

Οι Αθηναίοι, από την άλλη μεριά, σκότωσαν τους πρωταίτιους της αποστασίας (περίπου χίλιοι) που είχε στείλει στην Αθήνα ο Πάχης κατά τη συμβουλή του Κλέωνα και επέβαλαν άλλου είδους τιμωρία στο νησί. Κατεδάφισαν, λοιπόν, τα τείχη του, πήραν τον στόλο του, διαίρεσαν το νησί σε τρεις χιλιάδες κλήρους (εκτός των Μηθυμναίων που ήταν φιλικά προσκείμενοι των Αθηναίων καθ' όλη τη διάρκεια της αποστασίας), που τους μοίρασαν σε δικούς τους κληρούχους με κλήρο. Τους υποχρέωσαν, ακόμη, να δίνουν στους κληρούχους δύο μνες τον χρόνο για κάθε κλήρο και να καλλιεργούν οι ίδιοι τη γη τους, ενώ πήραν και τις μικρές πολιτείες που εξουσίαζαν οι Μυτιληναίοι στην αντικρινή ηπειρωτική ακτή και τις υπέταξαν (Mosse & Schnapp- Gourbeillon, 2001).

Οι δημηγορίες Κλέωνα και Διοδότου παρουσιάζουν κοινή δομή, καθώς και οι δύο στο πρώτο μέρος εξετάζουν το κατά πόσο ένα θέμα πρέπει ή όχι να συζητηθεί δεύτερη φορά, ενώ στο δεύτερο μέρος γίνεται αναφορά αποκλειστικά στο θέμα της Μυτιλήνης. Η εφαρμογή της δύναμης από τις ηγεμονικές πόλεις απέναντι στα άλλα κράτη και τους συμμάχους που αποστατούν έχει οδηγήσει στην επιλογή δύο στρατηγικών, οι οποίες διαφαίνονται και στην παρούσα δημηγορία.

Στηριζόμενοι στα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί ο κάθε ομιλητής γίνεται αντιληπτό πως ο Κλέων στηρίζει τη *Machtpolitik* στρατηγική, ενώ αντίθετα, ο Διόδωτος στηρίζει τη *Realpolitik*. Η *Machtpolitik* στρατηγική ακολουθεί την ανοιχτή σύγκρουση με τον εχθρό, δεν επηρεάζεται από θέματα ηθικής και δεν επιλέγει συμβιβαστικές λύσεις και μετριοπαθείς προτάσεις. Επιθυμία αυτής της στρατηγικής είναι η υποταγή του αντιπάλου στη δύναμη του ισχυρού, ο οποίος φέρεται σκληρά και ωμά στηριζόμενος στον νόμο. Από την άλλη μεριά, η *Realpolitik* στρατηγική επιλέγει τον ειρηνικό και διπλωματικό τρόπο επίλυσης εξετάζοντας διάφορες παραμέτρους σε συνάρτηση με το πολιτικό κόστος των εκάστοτε επιλογών και οι συγκρούσεις επιλύονται με τρόπο επιεική και μετριοπαθή (Σταμούλη, 2008).

Παρακάτω θα παρουσιαστούν τα επιχειρήματα που επιστρατεύει κάθε ομιλητής στον λόγο του στα οποία διαφαίνεται ο προσανατολισμός προς την ανάλογη στρατηγική σύμφωνα και με τους σκοπούς των “αντιμαχόμενων”.

4.4. Θέσεις και επιχειρήματα ομιλητών

4.4.1. Κλέων

Η δημηγορία του Κλέωνα στο εισαγωγικό της μέρος (3.37-38) πραγματεύεται το θέμα του επαναπροσδιορισμού της τιμωρίας των Μυτιληναίων, ενώ στο κύριο μέρος (3.39-40) παρουσιάζεται η συμβουλή του στην Εκκλησία του Δήμου σχετικά με την αποστασία των Μυτιληναίων συνοψίζοντας στο δίκαιο και συμφέρον της Αθήνας. Μελετώντας τον λόγο του εντοπίζουμε την εξής κεντρική-κυρίαρχη θέση, η οποία υποστηρίζεται από ανάλογα επιχειρήματα.

Κεντρική θέση:

Μην ανακαλέσετε την αρχική απόφαση περί θανάτου όλων των Μυτιληναίων.

Επιχειρήματα υποστήριξης της θέσης:

1^ο επιχείρημα: Η δημοκρατία είναι ανίκανη να εξουσιάζει άλλους λαούς

Προκείμενες:

1. το αποδεικνύει ο αθηναϊκός λαός επειδή μετάνιωσε για την απόφασή που πήρε για τη Μυτιλήνη.
2. επειδή έχει μάθει να ζει χωρίς φόβο και επιβολή στην καθημερινή του ζωή (λόγω δημοκρατίας) κρατά ανάλογη συμπεριφορά και για τους συμμάχους και αν κάνει κάποιο λάθος και υποχωρήσει (ο αθηναϊκός λαός) είτε επειδή πείσθηκε είτε από οίκτο φαίνεται αδύναμος, στοιχείο πολύ επικίνδυνο αφού δεν προκαλεί την ευγνωμοσύνη των συμμάχων.
3. η εξουσία που ασκεί η Αθήνα είναι τελικά τυραννίδα, αφού επιβάλλεται σε ανθρώπους που δεν τη θέλουν και την επιβουλεύονται αλλά υπακούν σ' αυτή λόγω της δύναμής της και όχι λόγω φιλίας ή πίστης.

2^ο επιχείρημα: Πρέπει να υπάρχει σταθερότητα στις αποφάσεις.

Προκείμενες:

1. Γιατί οι πολιτείες που έχουν κακούς νόμους και τους εφαρμόζουν είναι ισχυρότερες, ενώ οι πολιτείες που έχουν καλούς νόμους και δεν τους εφαρμόζουν είναι ανίσχυρες.
2. Η αμάθεια όταν συνδυάζεται με σωφροσύνη είναι πιο ωφέλιμη από την επιτηδειότητα συνδυασμένη με την αστάθεια.
3. Οι ταπεινοί διοικούν καλύτερα από τους μορφωμένους γιατί οι μορφωμένοι προσπαθούν να φαίνονται σοφότεροι από τους νόμους και να επιβάλλουν τη γνώμη τους, κάνοντας επίδειξη γνώσεων και οδηγώντας τις πολιτείες στη καταστροφή, ενώ οι ταπεινοί δεν εμπιστεύονται την κρίση τους, δεν υποστηρίζουν ότι ξέρουν καλύτερα τους νόμους και κρίνουν αμερόληπτα τον καλό ρήτορα επειδή δεν έχουν τις ανάλογες ικανότητες. Οι μορφωμένοι κρίνουν ως συναγωνιστές και οι ταπεινοί ως αμερόληπτοι τρίτοι.

Συμπέρασμα:

Πρέπει να ακολουθήσουν το παράδειγμα των ταπεινών και να μην παρασύρονται από τη ρητορική δεινότητα και το συναγωνισμό εξυπνάδας που μπορούν να οδηγήσουν σε λανθασμένες συμβουλές.

3^ο επιχείρημα:

Η εκ νέου συζήτηση του θέματος και η αργοπορία ωφελεί τους φταίχτες.

Προκείμενες:

1. η χρονοτριβή απαλύνει τον θυμό αυτού που έπαθε, ενώ η άμεση αντίδραση στην αδικία επιβάλλει αυστηρότερη τιμωρία.
2. αυτός που θα υποστηρίξει ότι σωστά επανεξετάζεται το θέμα είτε έχει πολλή πίστη στη ρητορική του ικανότητα ή έχει κάποιο υλικό συμφέρον.

4^ο επιχείρημα:

Η πολιτεία ευθύνεται για το γεγονός ότι οι πολίτες πείθονται από τα ωραία λόγια και τα ρητορικά σχήματα.

Προκείμενες:

1. Γιατί θέσπισε κακούς κανόνες για το αγώνισμα και συνηθίζει να είναι θεατής των λόγων και ακροατής των πράξεων.
2. Γιατί κριτήριο για όσα πρέπει να γίνουν έχει τα ωραία λόγια και για όσα έχουν συμβεί τους λόγους επιτήδειων ρητόρων και όχι όσα είδαν με τα μάτια τους.
3. Γιατί γοητεύονται με τα ωραία σχήματα λόγου και τα δοκιμασμένα επιχειρήματα και από το παράδοξο περιφρονώντας το δοκιμασμένο.
4. Γιατί θέλουν όλοι να έχουν το χάρισμα του λόγου και έτσι επιδίδονται σε αγώνες κρύβοντας την αδυναμία παρακολούθησής τους.
5. Γιατί δεν μπορούν να κρίνουν με βάση την πραγματικότητα και έτσι αναζητούν έναν άλλον κόσμο από αυτόν που ζουν.
6. Γιατί η κρίση τους παρασύρεται από τα ωραία λόγια και μοιάζουν παρατηρητές λόγων των σοφιστών και όχι σκεπτόμενοι πολίτες.

5^ο επιχείρημα:

Καμία άλλη πολιτεία δεν σας έβλαψε όσο οι Μυτιληναίοι.

Προκείμενες:

1. Γιατί συγχώρεση υπάρχει για τους συμμάχους που επαναστάτησαν, επειδή δεν άντεχαν μια ανυπόφορη διοίκηση ή εξαναγκάστηκαν από τους εχθρούς της Αθήνας. Οι Μυτιληναίοι όμως, ήταν οχυρωμένοι, διέθεταν καράβια και δεν είχαν τίποτα να φοβηθούν, ενώ ήταν ανεξάρτητοι και τιμημένοι από την αθηναϊκή πολιτεία.
2. Γιατί το παράδειγμα άλλων αποστατών δεν τους φάνηκε αρκετό ούτε το γεγονός ότι ήταν ευτυχισμένοι.
3. Γιατί άρχισαν τον πόλεμο βάζοντας τη βία πάνω από το δίκαιο, στηριζόμενοι σε μεγαλύτερες ελπίδες σε σχέση με τις δυνάμεις τους και χτύπησαν την Αθήνα χωρίς να είχαν αδικηθεί.
4. Γιατί οι πολιτείες που ξαφνικά ευημερούν γίνονται υπεροπτικές γι' αυτό και είναι ασφαλέστερη η ευτυχία που έρχεται με μέτρο.

Συμπέρασμα:

Άρα συνωμότησαν και αποστάτησαν, προκειμένου να ενωθούν με τους χειρότερους εχθρούς της Αθήνας για να την καταστρέψουν.

6^ο επιχείρημα:

Έπρεπε από την αρχή οι Μυτιληναίοι να μην τιμηθούν και να μην διακριθούν από τους άλλους.

Προκείμενη:

Γιατί οι άνθρωποι από τη φύση τους περιφρονούν αυτούς που τους περιποιούνται και εκτιμούν όσους δεν υποχωρούν.

7^ο επιχείρημα:

Να τιμωρηθούν οι Μυτιληναίοι σύμφωνα με τα εγκλήματά τους και όχι μόνο οι ολιγαρχικοί αλλά και οι δημοκρατικοί.

Προκείμενες:

1. Γιατί αν οι δημοκρατικοί είχαν πάρει το μέρος μας τώρα θα κυβερνούσαν την πολιτεία τους αλλά θεώρησαν σωστό να συμμεριστούν τον κίνδυνο με τους ολιγαρχικούς.
2. Γιατί αν η τιμωρία είναι ίδια για συμμάχους που εξαναγκάστηκαν να αποστατήσουν και για αυτούς που το έκαναν από μόνοι τους τότε θα

αποστατούν, αφού αν τα καταφέρουν θα έχουν ελευθερία, ενώ αν αποτύχουν δεν θα πάθουν κάτι ανεπανόρθωτο.

3. Γιατί οι Αθηναίοι θα βάζουν σε κίνδυνο ζωές και περιουσίες και θα παραλαμβάνουν μια κατεστραμμένη πολιτεία χωρίς εισοδήματα, τα οποία αποτελούν τη βάση της αθηναϊκής δύναμης και αν αποτυγχάνουν να την επανακτήσουν θα αποκτούν και άλλους εχθρούς και θα σπαταλούν χρόνο πολεμώντας τους συμμάχους, ενώ θα μπορούσαν να πολεμούν εχθρούς.

8^ο επιχείρημα:

Μην ανακαλέσετε την απόφασή σας.

Προκείμενη:

γιατί αν ανακαλέσετε θα ενδώσετε στους 3 κυριότερους εχθρούς κάθε εξουσίας (οίκτος, γοητεία των ωραίων λόγων, επιείκεια). Ο οίκτος αφορά αυτούς με τους οποίους μοιραζόμαστε τα ίδια συναισθήματα όχι αυτούς που από την ανάγκη των πραγμάτων είναι πάντα εχθροί μας. Τα ωραία λόγια δεν έχουν θέση σε σημαντικές περιστάσεις όπως αυτή που κινδυνεύει η πολιτεία και η επιείκεια δίνεται σε αυτούς που στο μέλλον θα είναι φίλοι των Αθηναίων και όχι παντοτινοί εχθροί.

9^ο επιχείρημα:

Πρέπει να τιμωρηθούν ακόμα και αν είναι άδικο, για το συμφέρον της πολιτείας.

Προκείμενες:

1. Γιατί αν δεν τους τιμωρήσετε θα φανείτε λιγότερο άπονοι από αυτούς που σας δημιούργησαν τον πόνο και σκεφτείτε πως θα σας μεταχειρίζονταν οι αποστάτες αν είχαν νικήσει.
2. Γιατί αυτοί (οι αποστάτες) πρώτοι φέρθηκαν βίαια.
3. Γιατί αυτοί που χωρίς αιτία ξεκινούν τις εχθροπραξίες προσπαθούν να καταστρέψουν ολότελα τον αντίπαλο, επειδή φοβούνται ότι αυτός που δέχεται αναίτια επίθεση γίνεται χειρότερος εχθρός από τον πρότερο εχθρό.
4. Γιατί η τιμωρία τους πρέπει να γίνει παράδειγμα για τους άλλους και να ξέρουν ότι η ποινή της αποστασίας είναι ο θάνατος

Συμπέρασμα:

Αν αυτό το καταλάβουν, θα παραμελείτε σπανιότερα τον πόλεμο εναντίον των εχθρών για τους συμμάχους.

4.4.2. Διόδοτος

Η δημηγορία του Διοδότου στο εισαγωγικό της μέρος (3.42-43) πραγματεύεται το θέμα του επαναπροσδιορισμού της τιμωρίας των Μυτιληναίων, ενώ στο κυρίως μέρος 3.44-48) παρουσιάζεται η συμβουλή του στην Εκκλησία του Δήμου σχετικά με την αποστασία των Μυτιληναίων που αποβλέπει στο συμφέρον της Αθήνας. Εξετάζοντας τον λόγο του εντοπίζουμε την εξής κεντρική-κυρίαρχη θέση, η οποία υποστηρίζεται από ανάλογα επιχειρήματα.

Κεντρική θέση:

Να ανακαλέσετε την απόφασή σας περί θανάτου όλων των Μυτιληναίων και να σκοτώσετε μόνο τους πρωταίτιους (όχι και τους δημοκρατικούς).

Επιχειρήματα υποστήριξης της θέσης:

1^ο επιχείρημα:

Η βιασύνη και ο θυμός είναι βλαβερά στοιχεία για τη λήψη μιας ορθής απόφασης.

Προκείμενη:

Γιατί η βιασύνη πορεύεται μαζί με την ανοησία και ο θυμός με την αμορφωσιά και τη στενοκεφαλιά.

2^ο επιχείρημα:

Όποιος υποστηρίζει ότι οι αγορεύσεις δεν πρέπει να καθοδηγούν τις πράξεις είναι ανόητος ή ιδιοτελής.

Προκείμενη:

ανόητος γιατί νομίζει πως υπάρχει άλλος τρόπος να φωτιστούν τα αφανέρωτα του μέλλοντος και ιδιοτελής γιατί θέλει να παρασύρει τον δήμο σε κακή απόφαση και καθώς δεν μπορεί να μιλήσει ωραία προσπαθεί με διαβολές να φοβίσει τους αντιφρονούντες αλλά και το ακροατήριο.

Συμπέρασμα:

χειρότεροι όλων είναι αυτοί που κατηγορούν τους αντιπάλους ότι έχουν πληρωθεί για να μιλήσουν, γιατί αν τους κατηγορούσαν μόνο για ανοησία, αν δεν τους έπειθαν θα θεωρούνταν ανόητοι αλλά όχι ανέντιμοι, ενώ αν κατηγορηθούν για ιδιοτέλεια, ακόμα και αν πείσουν τη συνέλευση είναι ύποπτοι και αν δεν την πείσουν είναι και ανόητοι και ανέντιμοι.

3^ο επιχείρημα:

Η πολιτεία βλάπτεται όταν στερείται αγορεύσεων.

Προκείμενες:

1. Γιατί στερείται τις συμβουλές όσων δεν ανεβαίνουν στο βήμα από φόβο και θα ήταν μεγάλο το όφελος αν οι ρήτορες αυτού του είδους δεν είχαν το χάρισμα του λόγου και έτσι δεν θα μπορούσαν να συμπαρασύρουν τον δήμο στα σφάλματά τους.
2. Γιατί ο καλός πολίτης αντικρούει τους αντιπάλους με επιχειρήματα και όχι με εκφοβισμούς.

4^ο επιχείρημα:

Η καλή πολιτεία δεν πρέπει να απονέμει τιμές ή να μειώνει αυτούς που τη συμβουλεύουν σωστά, ούτε να τιμωρεί αυτούς που δεν μπορούν να επιβάλλουν τη γνώμη τους αφαιρώντας την εκτίμησή της.

Προκείμενες:

1. Γιατί όποιος έχει επιτυχίες δεν θα μπαίνει στον πειρασμό να μιλήσει, παρά την πεποίθησή του να κολακέψει τον λαό, ελπίζοντας να του δοθούν περισσότερες τιμές.
2. Γιατί όποιος δεν έχει επιτυχίες δεν θα προσπαθεί για τον ίδιο λόγο να χαρίζεται στο πλήθος για να γίνει λαοφιλής.

Συμπέρασμα:

Θεωρούμε ύποπτο για δωροδοκία αυτόν που δίνει σωστές συμβουλές και στερούμε την πολιτεία από την ωφέλεια που θα είχε αν τον άκουγε και εκείνος που θέλει να παρασύρει τον λαό σε καταστροφικές αποφάσεις πρέπει να τον εξαπατήσει, ενώ εκείνος που θέλει να δώσει την καλύτερη συμβουλή πρέπει να χρησιμοποιήσει το ψέμα για να πείσει.

5^ο επιχείρημα:

Είναι αναγκαίο σε εξαιρετικές καταστάσεις οι ρήτορες να δείχνουν περισσότερη οξυδέρκεια από τον λαό, ο οποίος δεν έχει χρόνο να μελετήσει τα ζητήματα.

Προκείμενες:

1. Γιατί οι ρήτορες που μιλούν έχουν την ευθύνη, ενώ ο λαός ακούει χωρίς να αναλαμβάνει ευθύνη και αν ήταν υπόλογοι τόσο αυτοί που μιλούν όσο και αυτοί που ακούν, οι τελευταίοι θα έκριναν με περισσότερη σφροσύνη.
2. Γιατί αν παρθεί μια λανθασμένη απόφαση τους παρασύρει ο θυμός και τιμωρούν αυτούς που έδωσαν τη συμβουλή, ενώ δεν κατακρίνουν τον εαυτό τους που έσφαλαν αν και ήταν πολλοί.

6^ο επιχείρημα:

Δεν πρέπει να ασχοληθούμε με τον αν μας αδίκησαν ή όχι αλλά να πάρουμε τη συμφερότερη για την πολιτεία απόφαση.

Προκείμενη:

Γιατί ακόμα και αν αποδείξω ότι έκαναν αδικία δεν θα συμβούλευα να τους θανατώσουμε εκτός αν αυτό ήταν το συμφέρον μας και αν είχατε κάποια δικαιολογία επ' αυτού δεν θα σας συμβούλευα να μην τους συγχωρέσετε αν δεν ήταν το συμφέρον μας.

7^ο επιχείρημα:

Πρέπει να σκεφτούμε το μέλλον παρά το παρόν (και επομένως να μην τους θανατώσουμε).

Προκείμενες:

1. Γιατί στις περισσότερες πολιτείες πολλά εγκλήματα ελαφρότερα από αυτό που εξετάζεται τιμωρούνται με την ποινή του θανάτου αλλά οι άνθρωποι αγηγούν τον κίνδυνο της τιμωρίας, επειδή ελπίζουν ότι θα την αποφύγουν και όσες πολιτείες επαναστάτησαν είχαν την πεποίθηση ότι οι δικές τους και οι συμμαχικές τους δυνάμεις επαρκούσαν.
2. Γιατί όλοι οι άνθρωποι και οι πολιτείες έχουν έμφυτη την αδικία και δεν υπάρχει νόμος να τους συγκρατήσει αφού τους εφάρμοσαν όλους και ίσως παλαιότερα οι ποινές ήταν ελαφρύτερες αλλά με τον καιρό και τις συνεχιζόμενες παρανομίες κατέληξαν στον θάνατο.

Συμπέρασμα:

Τα εγκλήματα εξακολουθούν να υπάρχουν.

8^ο επιχείρημα:

Πρέπει να βρούμε ποινή αυστηρότερη του θανάτου ή να παραδεχτούμε ότι τίποτα δεν προλαμβάνει το έγκλημα.

Προκείμενες:

1. Γιατί τότε η απελπισία του του φτωχού, τότε η υπεροψία και πλεονεξία του εξουσιαστή, τότε οι άλλες δυστυχίες της ζωής που ανάβουν τα πάθη, κυριαρχούν τους ανθρώπους και οδηγούν στην παρανομία.
2. Γιατί ο πόθος που προσχεδιάζει την κακή πράξη και η ελπίδα που υποβάλει τη σκέψη ότι θα βοηθήσει η τύχη προκαλούν το μεγαλύτερο κακό, καθώς είναι και αόρατα και άρα πιο ισχυρά από τον φανερό κίνδυνο.
3. Γιατί σε αλόγιστες πράξεις μπορεί να οδηγήσει και η τύχη, επειδή ευνοώντας απροσδόκητα οδηγεί τους ανθρώπους στο να κάνουν κάτι ανώτερο από τα μέσα που διαθέτουν και το ίδιο συμβαίνει και με τις πολιτείες, καθώς εκεί πρόκειται και για σπουδαιότερα αγαθά, την ελευθερία ή την κατάκτηση της εξουσίας οδηγώντας όλους τους πολίτες σε υπερτίμηση των δυνάμεών τους.

Συμπέρασμα:

Είναι ανόητος αυτός που νομίζει ότι όταν η φύση σπρώχνει με πάθος έναν άνθρωπο σε μια πράξη μπορεί να το συγκρατήσει ο νόμος ή άλλος φόβος.

9^ο επιχείρημα:

Η ποινή του θανάτου δεν είναι εγγύηση και η εφαρμογή της δεν δίνει την ευκαιρία για εξάλειψη του λάθους.

Προκείμενη:

Γιατί αν κάποια πολιτεία επαναστατήσει και καταλάβει ότι δεν μπορεί να πετύχει τον σκοπό της μπορεί να συνθηκολογήσει και να πληρώσει πολεμική αποζημίωση μαζί με τον φόρο υποτέλειας, ενώ αν αλλάξετε πολιτική κάθε πολιτεία θα ετοιμάζεται καλύτερα για να υποστεί μια πολιορκία μέχρι τέλους, αφού θα γνωρίζει ότι αργά ή γρήγορα θα έχει την τύχη του θανάτου.

10^ο επιχείρημα:

Μια τέτοια ποινή (θάνατος) είναι ζημία και για την αθηναϊκή πολιτεία.

Προκείμενη:

Γιατί η πολιτεία θα κάνει έξοδα για μια πολιορκία και την παραλαβή μιας κατεστραμμένης πόλης χωρίς έσοδα, τα οποία είναι και η υπεροχή της Αθήνας πάνω στους εχθρούς της, καθώς δεν θα προβλέπεται συνθηκολόγηση. Ενώ με επιεικείς τιμωρίες θα κρατάμε τις πολιτείες με άθικτα τα οικονομικά τους, φροντίζοντας τα συμφέροντά μας με επιτήδεια πολιτική.

Συμπέρασμα:

Δεν πρέπει να εφαρμόζουμε βαριές τιμωρίες σε όσους επαναστατούν αλλά να τους επιτηρούμε και να τους προλαμβάνουμε. Αν όμως επαναστατήσουν πρέπει όταν τους υποτάξουμε να τιμωρούμε όσο γίνεται λιγότερους.

11^ο επιχείρημα:

Οι δημοκρατικοί είναι με το μέρος μας και δεν πρέπει να τους σκοτώσουμε.

Προκείμενες:

1. Γιατί σε μια επαναστατημένη πόλη θα έχουμε το μεγαλύτερο μέρος της μαζί μας, αφού οι δημοκρατικοί είναι σύμμαχοί μας.
2. Γιατί οι δημοκρατικοί της Μυτιλήνης δεν πήραν μέρος στην επανάσταση και σας την παρέδωσαν την πόλη εκούσια και αν τους σκοτώσετε θα κάνετε έγκλημα εναντίων αυτών που σας ευεργέτησαν.
3. Γιατί με αυτή τη στάση θα δώσουμε στους ολιγαρχικούς αυτό που επιδιώκουν, αφού οι δημοκρατικοί θα τους βοηθήσουν αν γνωρίζουν ότι θα έχουν την ίδια τύχη με όλους και έτσι αν είναι ένοχοι πρέπει να προσποιηθείτε άγνοια για να μη γίνει εχθρικό και το μόνο φιλικό μέρος του πληθυσμού.

Συμπεράσματα:

1. Είναι πιο συμφέρον για την πολιτεία να ανέχεται μερικές αδικίες παρά να επιβάλλει μια δίκαιη ποινή σκοτώνοντας αυτούς που δεν έχει συμφέρον να το κάνει.
2. Η ποινή δεν μπορεί να είναι και δίκαιη και συμφέρουσα ταυτόχρονα όπως υποστηρίζει ο Κλέων.

4.5. Αντιστοιχία επιχειρημάτων

Η δημηγορία του Διοδότου παρουσιάζει παρόμοια δομή με αυτήν του Κλέωνα και λειτουργεί ως απάντηση σε όσα υποστηρίχθηκαν από τον αντίπαλό του. Ο Διόδotos ακολουθεί κατά γράμμα την πορεία των επιχειρημάτων του αντιπάλου του και προσπαθεί να τα ανασκευάσει. Μέσα στον λόγο του υπάρχουν εμφανείς αναφορές στα επιχειρήματα του ρητορικού του αντιπάλου, τα οποία ο Διόδotos προσπαθεί να καταρρίψει και αφού τα υπενθυμίζει στοχεύει στην αποδυνάμωσή τους και τελικώς στην κατάρριψή τους.

Πιο συγκεκριμένα, τα κεφάλαια (3.42-43) και (3.44-47) του Διοδότου παρουσιάζουν αντιστοιχία με τα κεφάλαια (3.37-38) και (3.39-40) του Κλέωνα. Στα δύο πρώτα κεφάλαια κάθε δημηγορίας οι ομιλητές τοποθετούνται αναφορικά με την επανεξέταση του θέματος των Μυτιληναίων και της συμβολής των αγορεύσεων και των ρητόρων στην εξέταση και επιλογή της σωστότερης πρότασης για το θέμα.

Η θέση του Κλέωνα σχετικά με την επανεξέταση του θέματος είναι αρνητική και θεωρεί πως η χρονοτριβή ωφελεί μόνο τους φταίχτες «Με την χρονοτριβή...αυστηρότερη τιμωρία», καθώς ο θυμός και η αυστηρότερη τιμωρία επέρχονται μόνο τη στιγμή της αδικίας. Η επανεξέταση, επομένως, του θέματος θα οδηγήσει σε μια ηπιότερη τιμωρία, η οποία σύμφωνα με τον Κλέωνα δεν θα είναι η επιθυμητή. Η θέση του Διοδότου, ωστόσο, είναι εντελώς διαφορετική. Ο ίδιος υποστηρίζει πως δεν θα κρίνει ούτε την άποψη της επανεξέτασης ούτε της μη επανεξέτασης του θέματος προσθέτοντας, όμως, την παράμετρο της σπουδαιότητας που μπορεί να χαρακτηρίζει ένα θέμα όπως αυτό «Δεν θα κατηγορήσω εκείνους...όταν πρόκειται για σπουδαιότατα πράγματα». Κατά τον Διόδoto, το θέμα των Μυτιληναίων εμπίπτει στα σπουδαία ζητήματα, ενώ υπογραμμίζεται πως η βιασύνη και ο θυμός αποτελούν δύο από τα βλαβερότερα στοιχεία για τη λήψη μιας ορθής απόφασης «δύο στοιχεία...η βιασύνη και ο θυμός». Η αντιστοιχία στα παραπάνω επιχειρήματα, λοιπόν, πέρα από την κοινή θεματική που πραγματεύονται, επιτυγχάνεται με τη χρήση της κοινής λέξης «θυμός», και με τη χρήση αντιθέσεων «χρονοτριβή ≠ βιασύνη», που αναδεικνύουν καθαρά την αντίθετη άποψη που υποστηρίζεται από τον κάθε ομιλητή.

Όσον αφορά, τη θέση των ρητόρων και τη στάση της πολιτείας απέναντι στις αγορεύσεις, οι ομιλητές παρουσιάζουν και πάλι μια αντίθετη άποψη. Σύμφωνα με τον Κλέωνα οι αγορητές που θα αναλάβουν να μιλήσουν για την επανεξέταση του θέματος και θα προσπαθήσουν να υποστηρίξουν τη μη οριστικότητα της απόφασης, πέρα από

το γεγονός ότι διαθέτουν πεποίθηση, στοχεύουν και σε κάποιο υλικό συμφέρον και μέσα από την επιτηδειότητα του λόγου τους θέλουν να παραπλανήσουν και άρα δεν καθίστανται χρήσιμοι για την πολιτεία «Φανερό είναι ότι όποιος μιλήσει...να σας παραπλανήσει»». Ο Διόδωτος από την άλλη μεριά, τονίζει τη σημασία των ρητόρων για το καλό της πολιτείας και στοχεύει στο να καταδείξει πως όποιος δεν θεωρεί σημαντικές τις αγορεύσεις είναι ανόητος ή ιδιοτελής «Χειρότεροι απ' όλους είναι εκείνοι οι οποίοι, μαζί μ' αυτά, κατηγορούν τους αντιπάλους τους ότι είναι πληρωμένοι για να μιλήσουν... Θα ήταν μεγάλο το όφελος για την πολιτεία αν οι ρήτορες του είδους αυτού δεν είχαν το χάρισμα του λόγου, γιατί τότε θα τους ήταν πολύ πιο δύσκολο να σας συμπαρασύρουν στα σφάλματά τους». Η ύπαρξη, επομένως, των αγορεύσεων κατά τον Διόδωτο είναι ζωτικής σημασίας, καθώς με τον τρόπο αυτόν η πολιτεία ωφελείται, ενώ αντίθετα βλάπτεται εφόσον στερείται συμβουλών «Η πολιτεία βλάπτεται από αυτό...να σας συμπαρασύρουν στα σφάλματά τους». Η αντιστοιχία σε αυτά τα επιχειρήματα επιτυγχάνεται με τις φράσεις «τότε θα έχει κάποιο υλικό συμφέρον», «κατηγορούν τους αντιπάλους τους ότι είναι πληρωμένοι». Επίσης, και οι δύο ρήτορες υποστηρίζουν την άποψή τους με μια επίκληση στο ήθος του αντιπάλου «όποιος μιλήσει θα έχει μεγάλη πεποίθηση στην ρητορική του ικανότητα» ≠ «χειρότεροι απ' όλους είναι εκείνοι οι οποίοι,...κατηγορούν τους αντιπάλους τους ότι είναι πληρωμένοι», ενώ ο Διόδωτος προσπαθεί να καταρρίψει το επιχείρημα του Κλέωνα και έπειτα εκθέτει τα δικά του επιχειρήματα για το θέμα.

Αιτία του κακού αυτού, να γοητεύεται, δηλαδή, το κοινό από σχήματα λόγου και δοκιμασμένα επιχειρήματα, σύμφωνα με τον Κλέωνα, είναι οι κακοί κανόνες που η πολιτεία έχει θεσπίσει για τους ρητορικούς αγώνες, αφού είναι θεατές των ωραίων λόγων και όχι υποστηρικτές των πράξεων «Αλλά μετά τους ρητορικούς αυτούς αγώνες, αν η πολιτεία απονέμει τα έπαθλα σε πρόσωπα, υφίσταται, όμως, η ίδια τους κινδύνους. Εσείς είστε η αιτία του κακού, γιατί θεσπίσατε κακούς για το αγώνισμα κανόνες...περιφρονείτε καθετί το συνηθισμένο.». Αντίστοιχα, ο Διόδωτος τονίζει πως η καλή πολιτεία δεν πρέπει να αποδίδει τιμές ούτε να μειώνει όσους τη συμβουλεύουν και με αυτόν τον τρόπο θα επικρατούν οι σωστότερες απόψεις που θα είναι απαλλαγμένες από κολακείες «Η καλή πολιτεία δεν πρέπει ούτε ν' απονέμει ιδιαίτερες τιμές σε όσους την συμβουλεύουν σωστά ούτε να τους μειώνει. Κι εκείνους που δεν κατορθώνουν να επιβάλουν την γνώμη τους...να χαρίζεται στο πλήθος για να γίνει λαοφιλής». Η αντιστοιχία, λοιπόν, επιτυγχάνεται με την κοινή χρήση των λέξεων «πολιτεία», «απονέμει», με τη χρήση του επιθέτου «καλή» που δημιουργεί μια μορφή

αντίθεσης «καλή πολιτεία», εφόσον από τα λεγόμενα του Κλέωνα προκύπτει ότι η πολιτεία είναι κακιά «είστε η αιτία του κακού», ενώ πάνω στα επιχειρήματα του Κλέωνα που τονίζουν γιατί η πολιτεία είναι η αιτία του κακού ο Διόδωτος αντιπαραθέτει τα δικά του επιχειρήματα για το ποια είναι η καλή πολιτεία (επιτρέπει σε όλους να μιλήσουν χωρίς να απονέμει έπαθλα αποτρέποντας έτσι τους ρήτορες από το να μιλήσουν με κολακείες σε αντίθεση με όσα ανέφερε ο αντίπαλός του κατά τον οποίο η πολιτεία είναι έρμαιο των ωραίων λόγων χωρίς να δίνει βάση στις πράξεις).

Στα επόμενα κεφάλαια (3.39-40) και (3.44-47) παρατηρείται και πάλι αντιστοιχία επιχειρημάτων, η οποία ενισχύεται και από εμφανείς αναφορές στο πρόσωπο του Κλέωνα.

Στα κεφάλαια αυτά ο Κλέων παρουσιάζει την επιχειρηματολογία του σχετικά με τη θέση του «καμία άλλη πολιτεία δεν σας έβλαψε όσο οι Μυτιληναίοι.», η οποία δεν είναι άλλη από την τιμωρία των Μυτιληναίων με την ποινή του θανάτου. Η άποψη αυτή ενισχύεται με επιχειρήματα που αφορούν τη γενικότερη στάση των Μυτιληναίων, η οποία χαρακτηρίζεται ως υπεροπτική «Συχνά συμβαίνει, ... να γίνονται υπεροπτικές», ενώ η αυστηρότητά της ποινής στηρίζεται στο γεγονός ότι στην αποστασία έλαβαν μέρος και οι δημοκρατικοί του νησιού «Και μη περιοριστείτε μόνο στους ολιγαρχικούς, ... και να επαναστατήσουν μαζί τους». Στη συνέχεια, ο Κλέων προβάλλει περισσότερο πρακτικά επιχειρήματα, τα οποία αφορούν την οικονομία και τη γενικότερη ωφέλεια της Αθήνας «Αν επιβάλετε την ίδια τιμωρία στους συμμάχους σας που επαναστάτησαν κάτω από την πίεση των εχθρών μας και σ' εκείνους που επαναστάτησαν μόνοι τους, τότε νομίζετε ότι θα βρεθεί ποτέ κανείς σύμμαχός μας ο οποίος, με την παραμικρή πρόφαση, δεν θα επαναστατήσει, αφού, μάλιστα θα ξέρει ότι αν επιτύχει, θ' αποκτήσει την ελευθερία του και αν αποτύχει δεν θα πάθει τίποτε το ανεπανόρθωτο;». Η μη εφαρμογή του θανάτου, υποστηρίζει, θα οδηγήσει σε επαναστάσεις με μικρές προφάσεις με αποτέλεσμα η αθηναϊκή πολιτεία να συμμετέχει σε συνεχείς πολέμους και να αυξάνει τους εχθρούς της.

Ο λόγος του Διοδώτου, από την άλλη μεριά, ακολουθεί τη δομή του λόγου του Κλέωνα και επομένως, ο ομιλητής καλείται να ανασκευάσει τα επιχειρήματά του αντιπάλου του, αυτήν τη φορά και με ευθείες αναφορές στο πρόσωπό του, καθώς πρόκειται για το ουσιαστικότερο σημείο του λόγου. Το σημείο αυτό θα καθορίσει τη στάση των Αθηναίων απέναντι στους Μυτιληναίους, αν δηλαδή θα θανατωθούν όλοι ή μόνο κάποιοι βασικοί υπαίτιοι γι' αυτό και έχει ιδιαίτερη σημασία. Σχετικά, λοιπόν, με την επιβολή του θανάτου στους Μυτιληναίους ο Διόδωτος υποστηρίζει μια πιο

μετριοπαθής άποψη. Αυτό που πρέπει να λάβουν υπόψη τους είναι το συμφέρον της αθηναϊκής πολιτείας και γι' αυτόν τον λόγο έχει αντίθετη γνώμη από αυτήν του Κλέωνα «Το κύριο επιχείρημα στο οποίο επιμένει ο Κλέων...έχω την αντίθετη άποψη». Η επιχειρηματολογία του, επομένως, κινείται γύρω από την κατάρριψη των επιχειρημάτων για την εφαρμογή της θανατικής ποινής μέσα από τη δικαιολόγηση των άδικων συμπεριφορών αλλά και την απολυτότητα και μη αναστρεψιμότητά της «Μη νομίζετε, λοιπόν, ότι η ποινή του θανάτου...ότι μπορούν, μετανοώντας, να εξαλείψουν το λάθος τους...Αλλ' αν αλλάξετε πολιτική, νομίζετε ότι θα βρεθεί άλλη πολιτεία που να μην ετοιμαστεί καλύτερα για να επαναστατήσει και να μην προτιμήσει να υποστεί, ως τα έσχατα, μια πολιορκία όταν ξέρει ότι αργά ή γρήγορα θα υποστεί την ίδια τύχη;». Κατά τον Διόδωτο οι πολιτείες γνωρίζοντας πως η ποινή που τους περιμένει είναι ο θάνατος θα προετοιμαστούν καλύτερα, προκειμένου να μην παραδοθούν, αφού παρακινούμενες από την έμφυτη τάση στην αδικία δεν θα παραδειγματιστούν από την εφαρμογή του θανάτου όπως υποστήριξε ο Κλέων. Κοινά σημεία, επομένως, στην παραπάνω επιχειρηματολογία των αγορητών που εξυπηρετούν την αντιστοιχία είναι η χρήση υποθετικών λόγων «αν επιβάλλετε» ≠ «Αλλ' αν αλλάξετε», η χρήση της κοινής φράσης «νομίζετε ότι θα βρεθεί» και η χρήση ρητορικών ερωτήσεων «δεν θα πάθει τίποτε το ανεπανόρθωτο;» «όταν θα ξέρει ότι αργά ή γρήγορα θα υποστεί την ίδια τύχη;»

Απέναντι στα επιχειρήματα του Κλέωνα για την οικονομία της πολιτείας, η οποία θα πληγεί και θα χαθούν τα εισοδήματα που αποτελούν και τη βάση της δύναμης της Αθήνας «Εμείς, όμως, σε κάθε περίπτωση θα ρισκινδυνεύουμε και τις περιουσίες μας και τις ζωές μας. Και όταν θα πετυχαίνουμε, θ' ανακτούμε μια κατεστραμμένη πολιτεία και δεν θα έχουμε πια απ' αυτήν εισοδήματα που είναι και η βάση της δύναμής μας.», ο Διόδωτος αντιδιαστέλλει πως η απουσία συνθηκολόγησης θα είναι αυτή που θα πλήξει την οικονομία και όχι η πιθανή επανάσταση ορισμένων εχθρών, καθώς αν οι πολιτείες γνωρίζουν ότι τους περιμένει θάνατος θα εμπλέκονται σε μια μακρόχρονη πολιορκία με ολέθριες συνέπειες για τις δύο πλευρές «Αλλά και για μας δεν θα είναι ζημία;...και δεν θα έχουμε πια έσοδα από αυτήν. Η υπεροχή μας επάνω στους εχθρούς μας είναι ακριβώς τα έσοδα αυτά.». Η αντιστοιχία στα επιχειρήματα αυτά επιτυγχάνεται με τη χρήση της ρητορικής ερώτησης από την πλευρά του Διοδώτου, μέσω της οποίας γίνεται η αναφορά στο επιχείρημα του Κλέωνα που πρόκειται να καταρρίψει «Αλλά και για μας δεν θα είναι ζημία;», καθώς εκείνος ανέφερε τη λέξη «ζημία» στα δικά του επιχειρήματα. Έτσι, ο Διόδωτος πιάνεται από το επιχείρημα του

Κλέωνα και ξεκινά το δικό του επιχείρημα με τη θέση που υποστήριξε ο αντίπαλος, καθιστώντας την αντιστοιχία άμεσα ορατή στο ακροατήριο. Επίσης, κοινή είναι η θεματική, αφού αφορά την οικονομική ζημία της αθηναϊκής πολιτείας, η οποία, ωστόσο, προσεγγίζεται από διαφορετική οπτική. Ο Διόδωτος κλείνει το επιχείρημά του με το ίδιο συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε ο Κλέων δοσμένο, όμως, σε διαφορετικό συγκείμενο αφού η δική του θέση δεν αποβλέπει στην εφαρμογή της ποινής του θανάτου. Ακόμη, σχετικά με το ύφος του λόγου παρατηρούμε τη χρήση και από τους δύο ρήτορες, ρημάτων σε χρόνο εξακολουθητικό μέλλοντα «θα ρισκοκινδυνεύουμε, θα πετυχαίνουμε, θ' ανακτούμε, **δεν θα έχουμε**» ≠ «θα κάνουμε, θ' αποκλείεται, θα κυριεύουμε, **δεν θα έχουμε**», προκειμένου να δηλωθεί η μελλοντική κατάσταση που θα ισχύει, ενώ εξυπηρετεί και μια υφολογική μίμηση του λόγου του Κλέωνα από τον Διόδωτο που ενισχύει ακόμη περισσότερο την αντιστοιχία που υπάρχει.

Εν συνεχεία, ο Διόδωτος αναφέρεται στο όνομα του αντιπάλου του για δεύτερη φορά μέσα στον λόγο του «Πρέπει, λοιπόν, να σκεφθείτε...στα λόγια του Κλέωνος» προκειμένου να λειτουργήσει ως σημείο αναφοράς για το επιχείρημα που πρόκειται να ανασκευάσει. Πριν, λοιπόν, ο Διόδωτος συνοψίσει τον λόγο του και κλείσει με τη συμβουλή του απαντά στο επιχείρημα του Κλέωνα «Αν οι δημοκρατικοί είχαν πάρει το μέρος μας, όπως μπορούσαν, τώρα θα κυβερνούσαν την πολιτεία τους. Θεώρησαν, όμως, ασφαλέστερο να συμμεριστούν τον κίνδυνο με τους ολιγαρχικούς και να επαναστατήσουν μαζί τους.» αναφορικά με την τύχη των δημοκρατικών και τη μη εξαίρεσή τους από τη θανατική ποινή. Υποστηρίζει έτσι, πως οι δημοκρατικοί δεν βοήθησαν τους ολιγαρχικούς αλλά ακόμη και αν το έκαναν, η αθηναϊκή πολιτεία θα έπρεπε να προσποιηθεί άγνοια έχοντας με αυτόν τον τρόπο το μεγαλύτερο μέρος του νησιού φιλικά προσκείμενο σ' αυτήν «οι δημοκρατικοί είναι με το μέρος μας και ή δεν συμμετέχουν στις επαναστάσεις των ολιγαρχικών, ή, αν αναγκαστούν, είναι απ' την αρχή εχθρικοί προς τους υποκινητές.» Η αντιστοιχία φανερώνεται με την κοινή χρήση της λέξης «δημοκρατικοί», ενώ το επιχείρημα του Διοδώτου βασίζεται στη θέση του Κλέωνα και αποδίδεται ως δεδομένο αυτό που εκείνος υποστήριξε πως δεν ισχύει «αν οι δημοκρατικοί είχαν πάρει το μέρος μας» ≠ «οι δημοκρατικοί είναι με το μέρος μας». Πρόκειται, δηλαδή για μια αντίστροφη χρήση του επιχειρήματος.

Ο λόγος του Διοδώτου κλείνει συνοψίζοντας τα κυριότερα σημεία και ενσωματώνοντας προτροπές για την επιλογή της δικής του συμβουλής μέσα από επιχειρήματα που στηρίζονται κατά βάση στην παθοποιία «Μην παρασυρθείτε ούτε από τον οίκτο, ούτε από την επιείκεια-ούτε εγώ θα ήθελα να παρασυρθείτε από τα

αισθήματα αυτά-αλλά ακούστε τις συμβουλές μου.» ενώ παραθέτει για άλλη μια φορά την υποστηριζόμενη άποψη «Τους Μυτιληναίους που έστειλε ο Πάχης επειδή τους θεώρησε ενόχους, δικάστε τους με ηρεμία, αλλά τους υπόλοιπους αφήστε τους να ζουν στην πατρίδα τους. Μια τέτοια απόφαση θα μας ωφελήσει στο μέλλον και θα φοβίσει τους εχθρούς μας από τώρα.» Η δομή αυτή ακολουθεί τον λόγο του Κλέωνα, ο οποίος χρησιμοποίησε την παθοποιία στο σημείο αυτό «Μη γίνετε, λοιπόν, προδότες...τον κίνδυνο που σας απείλησε τότε.», ενώ κατέληξε στην υποστηριζόμενη άποψη επιθυμώντας να προκαλέσει αρνητικά συναισθήματα που θα οδηγούσαν το ακροατήριο στην επιλογή της γνώμης του «Πρέπει, όχι μόνο να τους τιμωρήσετε σκληρά, αλλά να γίνουν παράδειγμα για τους άλλους συμμάχους, ώστε να ξέρουν ότι η ποινή της αποστασίας θα είναι ο θάνατος.» Η αντιστοιχία, επομένως, και σε αυτό το σημείο γίνεται φανερή με τη χρήση της παθοποιίας με τον ίδιο τρόπο που χρησιμοποιήθηκε από τον Κλέωνα και με τη χρήση προτροπών «Μη γίνετε» ≠ «Μην παρασυρθείτε».

Όπως φάνηκε και από τα παραπάνω, η αντιστοιχία (Για την αντιπαραβολή των επιχειρημάτων βλ. [Πίνακας αντιστοιχίας επιχειρημάτων](#)) ανάμεσα στα επιχειρήματα του Κλέωνα και του Διοδότου είναι ξεκάθαρη. Στόχος του δεύτερου ομιλητή, όπως υποστήριξε και ο Λάσκαρης (2014) είναι η κατάρριψη των επιχειρημάτων του πρώτου, προκειμένου να γίνει αποδεκτή η δική του θέση-συμβουλή. Είναι εύλογο, επομένως, η αντιστοιχία ανάμεσα στα επιχειρήματα να είναι υπαρκτή αλλά και επιθυμητή και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό. Ο τρόπος, τέλος, με τον οποίο δομείται ο λόγος του Διοδότου βοηθά τους ακροατές να παρακολουθήσουν τους συλλογισμούς του και να αντιστοιχίσουν τα επιχειρήματά του με αυτά του Κλέωνα οδηγώντας τους έτσι στο να πάρουν τη σωστότερη κατά την κρίση τους απόφαση.

4.6. Αξιοποίηση της λογικής, του ήθους και του πάθους

4.6.1. Αξιοποίηση της λογικής

Στη *Ρητορική* του Αριστοτέλη πληροφορούμαστε, πως ο ρητορικός λόγος χρησιμοποιεί έντεχνες και άτεχνες πίστεις, αποδείξεις δηλαδή, προκειμένου να πείσει το ακροατήριο. Τις άτεχνες πίστεις δεν τις κατασκευάζει ο ρήτορας αλλά υπάρχουν από πριν (πχ. μάρτυρες, ομολογίες, συμβόλαια κτλ.), ενώ οι έντεχνες κατασκευάζονται από τους ρήτορες. Στις έντεχνες πίστεις περιλαμβάνονται το ήθος, το πάθος και η λογική (ενθυμήματα, γνώμες, παραδείγματα). Ο ρήτορας προσπαθεί να πείσει μέσω

της παράθεσης επιχειρημάτων, μέσα από τη διάπλαση χαρακτήρων (ήθος ομιλητή, αντιπάλου, δέκτη-ακροατηρίου) αλλά και μέσω της δημιουργίας συγκεκριμένων διαθέσεων και συναισθημάτων (Λυπουρλής, 2002).

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ο ρήτορας μπορεί να πείσει το ακροατήριο με τον χαρακτήρα του, προσδίδοντας έτσι στον λόγο του αξιοπιστία. Αυτό συμβαίνει γιατί στους έντιμους ανθρώπους η εμπιστοσύνη εκδηλώνεται με μεγαλύτερη ευκολία και ο χαρακτήρας μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικότερο μέσο πειθούς. Ο ρήτορας, επίσης, μπορεί να πείσει το ακροατήριο κυριεύοντάς το με κάποιο πάθος, καθώς είναι πρόδηλο πως η λήψη αποφάσεων μπορεί να επηρεαστεί από τη συναισθηματική κατάσταση. Τέλος, ισχυρό εργαλείο στα χέρια του ρήτορα καθίσταται η χρήση του ίδιου του λόγου μέσα από την παρουσίαση της καθαρής αλήθειας ή της αληθοφάνειας μέσω των καταλληλότερων επιχειρημάτων (Λυπουρλής, 2002).

Για την παραγωγή μιας επιτυχημένης πειθούς ο Αριστοτέλης τόνισε πως δεν μπορεί κανείς να εφαρμόσει μία εκ των πίστων και να αποκλείσει τις άλλες δύο. Η πειθώ, υπογραμμίζει, είναι αποτελεσματική μόνο όταν το ήθος και το πάθος συνοδεύονται από τη λογική (Tripathy, 2022).

Ένας επιχειρηματολογικός παρουσιάζει την εξής δομή. Στην αρχή γίνεται η διαπίστωση ότι υπάρχει ή θα υπάρξει διαφορά απόψεων (στάδιο αντιπαράθεσης). Στη συνέχεια οι ομιλητές καθιστούν σαφές ότι πρόκειται να επιλύσουν τη διαφορά τους, ακολουθώντας κανόνες σύμφωνες με τις επιχειρηματολογικές συζητήσεις (στάδιο έναρξης). Έπειτα, παρουσιάζουν την επιχειρηματολογία τους, αναφερόμενοι στις θέσεις του αντιπάλου (στάδιο επιχειρηματολογίας), ενώ στο τέλος, αξιολογούν σε ποιο βαθμό η διαφορά έχει επιλυθεί (τελικό στάδιο) (van Eemeren κ.α., 2002).

Μια απλή επιχειρηματολογία αποτελείται μόνο από μία προκείμενη, ωστόσο, η δομή μπορεί να είναι ακόμα πιο σύνθετη. Τα επιχειρήματα των ρητόρων δεν ακολουθούν την απλή δομή αλλά παρουσιάζουν μια πιο σύνθετη μορφή. Αυτό σημαίνει ότι για την υπεράσπιση μιας άποψης επιλέγονται πολλά επιχειρήματα. Έτσι, η σύνθετη επιχειρηματολογία διαιρείται σε τρεις τύπους. Ο πρώτος αφορά την πολλαπλή επιχειρηματολογία που αποτελείται από εναλλακτικές άμυνες της ίδιας άποψης και παρουσιάζονται η μία μετά την άλλη, έχοντας εξίσου την ίδια βαρύτητα. Ο δεύτερος τύπος αφορά τη συνυποστηρικτική, συμπληρωματική επιχειρηματολογία. Σ' αυτήν η άποψη υπερασπίζεται από ένα συνδυασμό επιχειρημάτων, τα οποία πρέπει να ληφθούν υπόψη όλα μαζί, ώστε να οδηγήσουν σε μια πλήρη άμυνα. Τα επιχειρήματα σ' αυτήν την περίπτωση εξαρτώνται το ένα από το άλλο με διάφορους τρόπους. Τέλος,

στον τρίτο τύπο σύνθετης επιχειρηματολογίας δίνονται επιχειρήματα για τα επιχειρήματα. Με λίγα λόγια αν το αρχικό επιχείρημα δεν μπορεί να σταθεί από μόνο του τότε υποστηρίζεται από ένα άλλο και ούτω καθ' εξής, μέχρι η επιχειρηματολογία να φαίνεται και να είναι πειστική (van Eemeren κ.α., 2002).

Ως ακολούθως, τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν οι ρήτορες στο πλαίσιο της λογικής έχουν παρουσιαστεί και σύμφωνα με τους τρεις τύπους της σύνθετης επιχειρηματολογίας.

Η λογική, το ήθος και το πάθος αξιοποιούνται και στις δημηγορίες του Κλέωνα και του Διοδότου, καθώς πρόκειται για ρητορικούς λόγους που στόχος τους είναι να πείσουν το ακροατήριο χρησιμοποιώντας όσο το δυνατόν περισσότερα μέσα.

Η λογική στηρίζεται στη χρήση παραδειγμάτων και ενθυμημάτων, σύντομων δηλαδή συλλογισμών, γνωμών και αποφθεγμάτων, για ζητήματα γενικού χαρακτήρα και χρησιμοποιείται για την περιγραφή γεγονότων που είναι χρήσιμα για την υποστήριξη του θέματος του ομιλητή (Haider, 2014). Τόσο ο Κλέων όσο και ο Διόδωτος μεταχειρίζονται τη λογική και προκειμένου να πείσουν συνθέτουν διαφόρων ειδών επιχειρήματα.

Στην αρχή του λόγου του ο Κλέων (3.37) αξιοποιεί τη λογική παρουσιάζοντας παραδείγματα από την πραγματική ζωή των Αθηναίων, προκειμένου να υποστηρίξει, ότι η δημοκρατία είναι ανίκανη να εξουσιάζει άλλους λαούς «Πολλές φορές στο παρελθόν,...και η πίστη τους σας εξασφαλίζουν την εξουσία». Φέρνει, έτσι, παραδείγματα από την καθημερινότητα των Αθηναίων και ενισχύει τη θέση του με ένα οπισθοβαρές επιχείρημα, μιας πρόσφατα καιρίας παρατηρούμενης συμπεριφοράς, η οποία τον οδηγεί ακόμα περισσότερο στο να αποδεχθεί αυτήν την πεποίθηση. Η δημοκρατία είναι ανίκανη να εξουσιάζει άλλους λαούς και αυτό γίνεται ορατό, αφού οι Αθηναίοι μετάνιωσαν για την απόφασή τους. Επίσης, στην καθημερινή τους ζωή έχουν συνηθίσει να μην φέρονται με φόβο και να μην επιβουλεύονται τους άλλους και έτσι φέρονται και στους συμμάχους τους. Η υποχώρηση, ακόμη, λόγω κάποιου λάθους από οίκτο ή επειδή πείσθηκαν τους κάνει αδύναμους, πράγμα, δηλαδή, επικίνδυνο, καθώς οι σύμμαχοι δεν δείχνουν ευγνωμοσύνη, ενώ η εξουσία που ασκούν είναι τυραννίδα και οι άνθρωποι που εξουσιάζονται υπακούν λόγω της εξουσίας των ισχυρών και όχι λόγω φιλίας και πίστης προς το πρόσωπό τους. Ο Κλέων υποστηρίζει την παραπάνω θέση με μια σύνθετη κλιμακωτή επιχειρηματολογία, η οποία βασίζεται σε μια αιτιατή σχέση (επειδή ζείτε με τις αρετές της δημοκρατίας, δεν μπορείτε να εξουσιάσετε άλλους λαούς).

Συνεχίζοντας, ο Κλέων αναφέρεται στη σημασία της σταθερότητας των αποφάσεων για μια πολιτεία και υποστηρίζει τη θέση του με τη βοήθεια γνώμων, η αποδεικτική αξία των οποίων εξαρτάται από τον βαθμό που αυτές αναγνωρίζονται ως γενικώς ορθές «Αλλά το χειρότερο απ' όλα θα ήταν να μην έχουμε...διοικούν καλύτερα τις πολιτείες από τους μορφωμένους.». Πρόκειται για μια ανεπαρκή υπεράσπιση της άποψης αφού όσα έχουν λεχθεί δεν μπορούν να έχουν απόλυτη ισχύ και πιθανά να μην είναι κοινώς αποδεκτά από το ευρύτερο κοινό. Παρουσιάζονται, ωστόσο, με τέτοιον τρόπο, ώστε να φαίνονται σαν κοινώς αποδεκτά και ως γενικές αλήθειες. Έτσι, λοιπόν, δεν μπορεί να αποδειχθεί με ακρίβεια ότι μια πολιτεία είναι ισχυρότερη αν έχει κακούς νόμους και τους εφαρμόζει, ότι η αμάθεια συνδυασμένη με τη σωφροσύνη είναι πιο ωφέλιμη από την επιτηδειότητα συνδυασμένη με την αστάθεια και ότι οι ταπεινότεροι άνθρωποι διοικούν καλύτερα σε σχέση με τους μορφωμένους, οι οποίοι θέλουν να φαίνονται σοφότεροι των νόμων και να επιβάλλουν την άποψή τους. Αντίθετα, οι ταπεινότεροι δεν έχουν κρίση και άρα δεν επικρίνουν τους άλλους, εφόσον δεν βλέπουν τη διαδικασία ανταγωνιστικά. Όλα τα παραπάνω, λοιπόν, θα λέγαμε πως είναι γενικευμένες κρίσεις ή έτσι παρουσιάζονται από τον Κλέωνα, προκειμένου να υποστηρίξει τη θέση του.

Στο κεφάλαιο 3.38 ο Κλέων αναφέρεται στο γεγονός ότι το θέμα των Μυτιληναίων τέθηκε και πάλι προς συζήτηση στην Εκκλησία του Δήμου «Με την χρονοτριβή περνάει ο καιρός...αυστηρότερη τιμωρία.». Το επιχείρημα που προβάλλεται και εδώ απηχεί μια γνώμη, μια γενική αλήθεια, η οποία για να έχει βαρύτητα πρέπει να θεωρείται δεδομένη στο ακροατήριο. Η επιχειρηματολογία αυτή βασίζεται σε μια αιτιατή σχέση. Η υπόθεση των Μυτιληναίων, λοιπόν, κατά τον Κλέωνα δεν έπρεπε να ξανασυζητηθεί γιατί με το να χρονοτριβούν ωφελούνται μόνο οι φταίχτες, αφού ο θυμός αυτού που έπαθε περνάει και δεν επιβάλλεται η αυστηρότερη τιμωρία όπως θα έπρεπε. Υπεύθυνη για την προαναφερόμενη κατάσταση, υποστηρίζει ο Κλέων, είναι η πολιτεία και στηρίζει το επιχείρημά του στη παρουσίαση μιας κατάστασης ως γενικής και απόλυτα δεδομένης. Η πολιτεία πείθεται από τα ωραία λόγια αγνοώντας ακόμα και όσα διαδραματίζονται μπροστά στα μάτια της. Ο Κλέων μέσω μιας συντονιστικής επιχειρηματολογίας προσπαθεί να γενικεύσει τη στάση της πολιτείας και να την παρουσιάσει ως δεδομένη, απόλυτη και κοινά αποδεκτή άποψη χωρίς να διαφαίνεται αν τα παραδείγματα που δίνονται είναι αντιπροσωπευτικά και δικαιολογούν τη γενίκευση.

Στο κεφάλαιο 3.39 ο Κλέων προσπαθώντας να υποστηρίξει την άποψή του ότι οι Μυτιληναίοι τους έβλαψαν όσο κανείς άλλος στηρίζει την επιχειρηματολογία του σε πραγματικές καταστάσεις, όπως τη φυσική οχύρωση του νησιού και τη ναυτική του δύναμη «Αλλά για ανθρώπους που, οχυρωμένοι στο νησί τους, ...συνωμότησαν και αποστάτησαν». Η πολλαπλή αυτή επιχειρηματολογία εκφράζει μια αιτιατή λογική σχέση, η οποία στηρίζεται σε πραγματικά στοιχεία (οι Μυτιληναίοι απειλούνται μόνο από θάλασσα λόγω της γεωγραφικής θέσης του νησιού, έχουν μεγάλο ναυτικό στόλο και συνωμότησαν με τους χειροτέρους εχθρούς των Αθηναίων). Το τρίτο επιχείρημα που προβάλλεται «που ήσαν ανεξάρτητοι και τιμημένοι από μας όπως κανείς άλλος» γίνεται αποδεκτό ως δεδομένο, καθώς το κοινό στο οποίο απευθύνεται ο Κλέων είναι Αθηναίοι πολίτες και δεν μπορούν παρά να δεχτούν ένα τέτοιο επιχείρημα. Ακολουθώς, ο Κλέων παρουσιάζει ένα αναλογικό επιχείρημα στο οποίο τονίζει τη σημασία του παραδειγματισμού για την αποτροπή παρόμοιων συμπεριφορών που όμως οι Μυτιληναίοι δεν έλαβαν υπόψη «Ούτε τα όσα έπαθαν όσοι επαναστάτησαν...σ' επικίνδυνη περιπέτεια...». Την άποψη ότι οι Μυτιληναίοι τους έβλαψαν όσο κανείς την ενισχύει και με τη βοήθεια ενός αποφθέγματος «Συχνά συμβαίνει, οι πολιτείες...παρά να προστατεύουν την ευτυχία τους».

Τη χρήση αποφθέγματος επιλέγει ο Κλέων και για να υποστηρίξει την άποψη ότι δεν έπρεπε οι Μυτιληναίοι να τιμηθούν «Οι άνθρωποι έχουν και άλλο φυσικό...και να εκτιμούν όσους δεν υποχωρούν».

Η επίκληση στη λογική, επιπρόσθετα, κυριαρχεί κατά την υποστήριξη της θέσης για τιμωρία όλων των Μυτιληναίων συμπεριλαμβανομένου και των δημοκρατικών. Ο Κλέων σε αυτό το σημείο συντάσσει μια συνυποστηρικτική επιχειρηματολογία βασισμένη σε λογικούς φαινομενικά συλλογισμούς και στηριγμένους σε αληθείς και πραγματικές προκειμένες που καταλήγουν σε λογικά συμπεράσματα. Η αδυναμία, ωστόσο των συλλογισμών, θα λέγαμε, πως έγκειται στο γεγονός ότι ο Κλέων παρουσιάζει με διάθεση απολυτότητας τα επιχειρήματά του χωρίς να εξετάζει τα περιθώρια μιας διαφορετικής στάσης από αυτήν που θεωρεί και αναδεικνύει ως μοναδική και δεδομένη.

Τέλος, στο κεφάλαιο 3.40 ο Κλέων προτρέπει τους Αθηναίους να ακολουθήσουν τη συμβουλή του, καθώς έτσι η απόφασή τους θα είναι δίκαιη και σωστή για τα συμφέροντά τους συντάσσοντας ένα σύντομο λογικό επιχείρημα που στηρίζεται στην αναλογία «Διαφορετικά, και τη δική τους ευγνωμοσύνη...χωρίς να διατρέχετε κινδύνους...». Έτσι, η αποφυγή τιμωρίας, αναφέρει, δεν θα προκαλέσει την

ευγνωμοσύνη τους και οι Αθηναίοι θα καταδικάσουν την πολιτεία τους γιατί αν οι Μυτιληναίοι επαναστάτησαν δικαίως αυτό σημαίνει πως η Αθήνα ασκεί την εξουσία της με τρόπο άδικο. Το παραπάνω επιχείρημα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι για να διατηρηθεί η ηγεμονία πρέπει να ακολουθηθούν ανάρμοστες μέθοδοι ακόμα και αν είναι άδικες. Το επιχείρημα αυτό συνδυάζει τη λογική με το συναίσθημα, καθώς καταλήγει σε ένα λογικό συμπέρασμα με βάσιμες προκείμενες, που στόχο έχουν να προκαλέσουν στο κοινό πάθη, κυρίως θυμό και αισθήματα ανωτερότητας, οδηγώντας τους στην επιλογή της δικής του συμβουλής.

Ο Διόδωτος από την άλλη μεριά, συνθέτει τα επιχειρήματά του με τρόπο που να απαντούν και να καταρρίπτουν αυτά του Κλέωνα και για τον λόγο αυτόν αξιοποιεί και αυτός τη λογική.

Στο κεφάλαιο 3.42 ο Διόδωτος απέναντι στο επιχείρημα του Κλέωνα ότι η χρονοτριβή απαλύνει τον θυμό αυτού που έπαθε και επομένως, η αντίδρασή τους θα πρέπει να είναι άμεση, αντιπαραβάλλει το δικό του επιχείρημα, το οποίο στηρίζεται σε μια αιτιατή, επεξηγηματική σχέση. Το επιχείρημα δομείται πάνω σε υποθετικές προτάσεις με ανέκφραστες προϋποθέσεις (ο Κλέων και όσοι δεν θεωρούν τις αγορεύσεις σημαντικές είναι ανόητος/οι ή ιδιοτελής/εις) «Εκείνος που δεν παραδέχεται ότι οι αγορεύσεις...τότε δεν φαίνονται μόνο ανόητοι, αλλά και ανέντιμοι». Το παραπάνω επιχείρημα, επομένως, στηρίζεται στην παρουσίαση μιας γνώμης με τη βοήθεια υποθετικών προτάσεων.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου, ο Διόδωτος τονίζει τη στάση μια καλής κατά τη γνώμη του πολιτείας, η οποία δεν πρέπει να απονέμει ούτε τιμές ούτε να τιμωρεί όσους τη συμβουλεύουν. Έτσι, με αυτόν τον τρόπο όποιος έχει επιτυχίες δεν θα μιλήσει παρά τη πεποίθησή του και όποιος δεν έχει επιτυχίες δεν θα χαριστεί στο πλήθος για να γίνει λαοφιλής «Με τον τρόπο αυτόν, όποιος έχει επιτυχίες...να χαρίζεται στο πλήθος για να γίνει λαοφιλής». Το επιχείρημα αυτό αιτιολογικού τύπου και απηχεί μια άποψη του Διοδώτου, η οποία προβάλλεται ως δεδομένη και αποδεκτή από το γενικότερο σύνολο.

Επιπρόσθετα, στο κεφάλαιο 3.43 επιδιώκεται η κατάρριψη του επιχειρήματος σχετικά με τη χρήση τεχνασμάτων από τη πλευρά των ρητόρων με τον Διόδωτο να υποστηρίζει πως η χρήση τεχνασμάτων φαίνεται πως είναι επιβεβλημένη λόγω της αυξημένης ευφυίας της πολιτείας που δεν πείθεται διαφορετικά. Ο ρήτορας στηρίζει το επιχείρημά του στη λογική και στο γεγονός ότι βαρύνεται με τον φόβο των ευθυνών και της τιμωρίας σε αντίθεση με τους πολίτες που απλά παρακολουθούν και επομένως, πρέπει να δείξει μεγαλύτερη οξυδέρκεια. Το επιχείρημα αυτό «Αν όσοι δίνουν

συμβουλές και όσοι τις ακολουθούν...παρόλον ότι είσαστε πολλοί και σφάλατε το ίδιο» περιγράφει μια δεδομένη κατάσταση της εποχής, που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, καθώς είναι κάτι που όλοι γνωρίζουν, ενώ η χρήση υποθετικών προτάσεων επιλέγεται για άλλη μια φορά προκειμένου να επιτευχθεί η επιθυμητή από τον ρήτορα αντίθεση που θα αναδείξει την άποψή του σε κυρίαρχη και αποδεκτή.

Στο κεφάλαιο 3.45 ο Διόδωτος καλείται να υποστηρίξει τη δική του θέση, σύμφωνα με την οποία η απόφαση για τους Μυτιληναίους πρέπει να είναι αυτή που θα είναι συμφερότερη για την Αθήνα, και αυτή η απόφαση δεν μπορεί να είναι η ποινή του θανάτου. Έτσι, μέσα από την παράθεση απόψεων με τρόπο που να εκπροσωπούν τη γενικότερη άποψη του συνόλου (κοινοί τόποι) «Στις περισσότερες πολιτείες πολλά εγκλήματα...χωρίς να πιστεύει ότι θα αποφύγει την τιμωρία», «Όλοι οι άνθρωποι και όλες οι πολιτείες έχουν έμφυτη...όλες οι ποινές κατέληξαν να είναι ο θάνατος» αλλά και τη χρήση ρητορικών ερωτήσεων «Και από τις πολιτείες, ποια απ' όλες επιχείρησε...είναι αρκετές για το εγχείρημα;» ο ρήτορας προσπαθεί να πείσει και να παρουσιάσει ως γενικά παραδεκτές τις απόψεις που εκθέτει ενισχύοντας τη βαρύτητα του επιχειρήματός του με τη χρήση της ρητορικής ερώτησης, η οποία παρουσιάζει την άποψη ως δεδομένη, καθώς δεν επιδέχεται άλλη απάντηση πέραν αυτής που υπονοείται. Ο Διόδωτος παρουσιάζει τον συλλογισμό του με τρόπο που να μην επιδέχεται διαφορετική άποψη και η λογική των επιχειρημάτων για το κοινό έγκειται στη χρήση τεχνασμάτων όπως η ρητορική ερώτηση ή λέξεων με απόλυτη σημασία (πχ. έμφυτη «έχουν έμφυτη την τάση», οι οποίες δίνουν στο κοινό την αίσθηση ότι πρόκειται για γενικά αποδεκτές απόψεις.

Ο Διόδωτος, λοιπόν, καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως πρέπει να βρεθεί τρομερότερη ποινή από το θάνατο ή να αποδεχτούν ότι τίποτα δεν προλαμβάνει το έγκλημα στηρίζει για άλλη μια φορά την επιχειρηματολογία του πάνω σε γενικά παραδεκτές απόψεις και σε παραδείγματα «Τούτο συμβαίνει ακόμα πιο πολύ με τις πολιτείες...υπερτιμάει τις δυνάμεις του». Τα επιχειρήματα που εκθέτει απηχούν κοινώς παραδεκτές απόψεις και βιωμένες συμπεριφορές που αποδίδονται στη φύση του ανθρώπου «γιατί τότε η τόλμη της απελπισίας του φτωχού...τους οδηγούν στην παρανομία» και ο καθένας μπορεί να αναγνωρίσει, να αντιληφθεί και να κατανοήσει.

Ο ρήτορας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ποινή του θανάτου δεν είναι εγγύηση και παράλληλα αφαιρεί τη δυνατότητα της μετάνοιας. Τα επιχειρήματα που εκθέτει για να στηρίξει αυτή του θέση είναι λογικοί συλλογισμοί (με αιτιατή σχέση) και σκιαγραφούν τις πιθανές συνέπειες από την επιλογή της εφαρμογής της ποινής

του θανάτου «Πως αν καμιά πολιτεία επαναστατήσει...δεν θα έχομε πια έσοδα απ' αυτήν». Στόχος του είναι να προβλέψει κατά μια έννοια τις συνέπειες από την εφαρμογή του θανάτου, μεταχειριζόμενος τη λογική, προκειμένου έτσι να πείσει το ακροατήριο, το οποίο ακούγοντας τις ολέθριες μελλοντικές συνέπειες, όπως προκύπτουν από τα λεγόμενα του ρήτορα να λάβει σοβαρά υπόψη τις συμβουλές του. Το σχήμα που ακολουθείται εδώ είναι αυτό της αντίθεσης με τον Διόδοτο να παρουσιάζει από τη μια πλευρά τη δική του “συμφέρουσα” πρόταση και από την άλλη μεριά τη μη συμφέρουσα επίπτωση από την εφαρμογή του θανάτου «Πως αν καμιά πολιτεία επαναστατήσει...να πληρώνει τον φόρο υποτελείας» ≠ «Αλλά αν αλλάξετε πολιτική,...όταν ξέρει ότι αργά ή γρήγορα θα υποστεί την ίδια τύχη;». Η επιχειρηματολογία για τη στήριξη της παραπάνω θέσης κλείνει με ένα επιχείρημα που αναφέρεται άμεσα στις επιπτώσεις και στην ίδια την Αθηναϊκή πολιτεία (τα αρχικά αφορούσαν τις έμμεσες επιπτώσεις) κάνοντας έτσι το ακροατήριο να αισθανθεί ότι έχει βασικό ρόλο και η απόφασή του είναι καίριας σημασίας.

Τέλος, στο κεφάλαιο 3.48 ο Διόδοτος αντικρούει άλλη μια άποψη του Κλέωνα σχετικά με τη θανάτωση και των δημοκρατικών, με τον Διόδοτο αρχικά, να παρουσιάζει τη θέση του ως δεδομένη και ισχύουσα «Σήμερα, σ' όλες τις πολιτείες,...το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της» και στη συνέχεια να παραθέτει τα επιχειρήματά του με τη μορφή υποθετικών προτάσεων και τα επεξηγεί με τις αντίστοιχες αποδόσεις αυτών «Αν, λοιπόν, εξολοθρεύσετε τους δημοκρατικούς...και τους ένοχους και τους αθώους», «Πρέπει, λοιπόν, και αν ακόμα είναι ένοχοι...που δεν έχετε συμφέρον να εξολοθρεύσετε». Τα επιχειρήματα αυτά βασίζονται και πάλι στη λογική παρουσιάζοντας δύο εναλλακτικές, ενώ είναι κοινώς αποδεκτά, καθώς αναφέρονται σε γεγονότα υπαρκτά και γνωστά στο ακροατήριο «...όχι μόνο δεν πήραν μέρος στην επανάσταση, αλλά και, όταν οπλίστηκαν, σας παρέδωσαν εκούσια την πόλη τους» (το επιχείρημα αυτό ενισχύεται από τη γνώση του ιστορικού πλαισίου).

Στηριζόμενοι, λοιπόν, σε όσα παρουσιάστηκαν παραπάνω, θα λέγαμε, πως οι ρήτορες έκαναν χρήση της λογικής με τρόπο αδιαμφισβήτητο ή με τρόπο αληθοφανή με στόχο να κατευθύνουν το ακροατήριο στην επιλογή της δικής τους άποψης. Ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιείται η λογική προδίδει τη ρητορική δεινότητα και των δύο ομιλητών, οι οποίοι μεταχειρίζονται με εξαιρετική μαεστρία σχήματα λόγου, γνώμες, παραδείγματα και συλλογισμούς, καταφέροντας να διχάσουν το ακροατήριο. Η λογική αποτελεί το βασικότερο μέσο της πειθούς για έναν ρήτορα και ρήτορες αυτού

του βεληνεκούς δεν θα μπορούσαν να σχεδιάσουν έναν λόγο που θα επεδίωκε να πείσει μόνο με τη χρήση του ήθους ή του πάθους.

4.6.2. Αξιοποίηση ήθους

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω ο ρήτορας μπορεί να πείσει το ακροατήριο μέσω της προσωπικότητάς του και της εντύπωσης που θα σχηματιστεί γι' αυτήν. Ένας ρήτορας έντιμος και ενάρετος φαίνεται στα μάτια του κοινού πειστικότερος και για τον λόγο αυτόν ο ίδιος προσπαθεί να αυτοπαρουσιαστεί ως υπόδειγμα συμπεριφοράς. Αντίθετα, ο ρήτορας προσπαθεί να μειώσει ηθικά τον αντίπαλο και έτσι να αποδυναμώσει τα επιχειρήματά του. Η ηθοποιία είναι μια τεχνική που επιλέγεται από τους ρήτορες και συμβάλλει στην πειστικότητα του λόγου. Η χρήση του ήθους στον λόγο αφορά την προσωπικότητα του ρήτορα, του αντιπάλου αλλά και του ακροατηρίου (Haider, 2014· Stucki & Sager, 2018· Isai κ,α., 2020).

Εξετάζοντας τον λόγο του Κλέωνα και του Διοδότου παρατηρούμε πως το ήθος χρησιμοποιείται και από τους δύο και αποτελεί μια ακόμη τεχνική, η οποία στοχεύει στην πειστικότητα του λόγου τους και στην κατάρριψη του λόγου του αντιπάλου.

Πιο συγκεκριμένα, ο Κλέων (κεφάλαιο 3.37.5), προσπαθώντας να ενισχύσει το επιχειρήματά του σχετικά με τη στάση των ρητόρων απέναντι στο ζήτημα που συζητείται χρησιμοποιεί την ηθική και προτρέπει το ακροατήριο να μην παρασυρθεί από τη ρητορική δεινότητα και τον συναγωνισμό εξυπνάδας «Αυτό πρέπει κι εμείς να κάνουμε τώρα... αντίθετες προς τις πεποιθήσεις μας». Με αυτόν τον τρόπο επιτίθεται στην ηθική των ρητόρων που προσπαθούν να πείσουν χρησιμοποιώντας ρητορικά τεχνάσματα όχι μέσω της χρήσης επιχειρημάτων και μέσα σε αυτούς εντάσσεται και ο Διόδοτος όπως υπονοείται. Στο σημείο αυτό υπάρχει μια επίθεση στο ήθος του αντιπάλου και μια προσπάθεια να πειστεί το κοινό, ώστε οι “σωστοί” ρήτορες να μην εξαναγκαστούν στο να δώσουν συμβουλές πέρα από τις πεποιθήσεις τους για να πείσουν το κοινό να πράξει το σωστό. Μέσα στα λόγια αυτά, λοιπόν, η χρήση της ηθικής αφορά όχι μόνο την προσωπικότητα του αντιπάλου αλλά εμμέσως και του ρήτορα, οποίος αν δώσει αντίθετες συμβουλές θα είναι επειδή εξαναγκάστηκε για το καλό του αθηναϊκού λαού.

Συνεχίζοντας ο Κλέων (κεφάλαιο 3.38.1) χρησιμοποιεί το ήθος προς όφελος του (ήθος ρήτορα), ώστε να αυτοαναδειχθεί σε μια προσωπικότητα με κύρος, αφού, όπως φαίνεται, διατηρεί τις απόψεις του σταθερές και τις στηρίζει σε λογικά επιχειρήματα (το θέμα δεν έπρεπε να συζητηθεί ξανά) «Όσο για μένα, έχω πάντα την

ίδια γνώμη...ωφελεί μόνο τους φταίχτες.»). Ακόμη, λέγοντας πως είναι περίεργος να δει ποιος μπορεί να τον αντικρούσει φαίνεται σίγουρος για τον εαυτό του, γεμάτος αυτοπεποίθηση για την ικανότητά του και όσα θα υποστηρίξει «Είμαι περίεργος να δω ποιος θα σηκωθεί να μ' αντικρούσει...βλάπτουν τους συμμάχους μας»).

Ακολουθως, ο Κλέων κάνει χρήση του ήθους μέσω της επίθεσης στον αντίπαλο ισχυριζόμενος πως όποιος προσπαθήσει να τον αντικρούσει έχει κάποιο υλικό συμφέρον, εφόσον η απόφαση που πάρθηκε ήταν οριστική και έτσι ο λόγος του αντιπάλου θα είναι επιτήδειος και παραπλανητικός «Φανερό είναι ότι όποιος μιλήσει...μ' έναν επιτήδειο λόγο να σας παραπλανήσει.»). Με τα λόγια αυτά ο ρήτορας επιτίθεται στον αντίπαλο καθιστώντας τον ανήθικο «ή τότε θα έχει κάποιο υλικό συμφέρον» και προσωπικότητα που υπερεκτιμά τις ρητορικές του ικανότητες «όποιος μιλήσει θα έχει μεγάλη πεποίθηση στη ρητορική του ικανότητα» εφόσον θα μιλήσει για ένα προτετελεσμένο θέμα.

Στην πορεία του λόγου ο ρήτορας θεωρεί υπεύθυνη για την κατάσταση που επικρατεί την πολιτεία και προβαίνει σε μια επίθεση στο ήθος του ακροατηρίου. Για τον Κλέωνα η πολιτεία δεν έχει θεσπίσει σωστούς κανόνες και παίρνει τις αποφάσεις της στηριζόμενη στα λόγια και όχι στα έργα «Εσείς είστε η αιτία του κακού,...παρά με πολίτες που συσκέπτονται για τα ζητήματα της πολιτείας.»). Χαρακτηρίζει τους πολίτες δούλους κάθε παραδοξολογίας «Είστε δούλοι κάθε παραδοξολογίας», ανίκανους στη χρήση κατάλληλων επιχειρημάτων «γιατί δεν θέλετε να φανεί ότι υστερείτε...ένα εύστοχο επιχείρημα», έρμαια των ωραίων λόγων «Σας παρασύρει η ευχαρίστηση που προκαλούν τα ωραία λόγια», «Θα έλεγε κανείς ότι είστε σε αναζήτηση ενός άλλου κόσμου...σύμφωνα με την πραγματικότητα». Η επίθεση αυτή στο ήθος του ακροατηρίου έχει ως στόχο να ψέξει τη στάση της πολιτείας και να την αναδείξει σε μη επιτρεπτή. Με αυτόν τον τρόπο το ακροατήριο θα θέσει υπό έλεγχο και αμφιβολία τη στάση του, ενώ ο ρήτορας στηρίζει σε αυτή την επίθεση τη βάση της επιχειρηματολογίας του για την επόμενη θέση που θα υποστηρίξει, καθώς τονίζει πως με τη δική του πρόταση θα αποτρέψει το ακροατήριο από τέτοιες παρόμοιες λανθασμένες συμπεριφορές. Στο σημείο αυτό ο ρήτορας κάνοντας επίθεση στο ήθος του ακροατηρίου δημιουργεί μια πεποίθηση στο κοινό πως λειτουργεί κατ' αυτόν τον τρόπο και μάλιστα ο τρόπος αυτός είναι και κατακριτέος, στοιχείο που δεν αφήνει περιθώρια στο κοινό για να αμφισβητήσει τα όσα ειπώθηκαν από τον ομιλούντα.

Στο κεφάλαιο 3.40.2 ο Κλέων για άλλη μια φορά επικαλείται το ήθος του ρήτορα «Εγώ εξακολουθώ τον αγώνα που άρχισα...για να μην ανακαλέσετε την

απόφασή σας» ενισχύοντας το χαρακτηριστικό της σταθερότητας του χαρακτήρα του «εξακολουθώ τον αγώνα που άρχισα στην πρώτη συζήτηση» αλλά και της αγωνιστικότητάς «αγωνίζομαι» του για την υποστήριξη των αρχικών του θέσεων, τις οποίες διατηρεί αδιάβλητες χωρίς να άγουν και φέρονται.

Τέλος, ο ρήτορας (3.40.3) επικαλείται το ήθος του αντιπάλου για να μειώσει για ακόμη μια φορά την αξία της συμβολής των γοητευτικών λόγων ειδικότερα σε τόσο σοβαρά ζητήματα όπως αυτό που εξετάζεται «Όσο για τους ρήτορες που σας γοητεύουν...για την οποία θα δεχτούν συγχαρητήρια.». Η θέση των λόγων, ρητόρων που γοητεύουν με την ευφράδεια και τα σχήματα λόγου τους είναι αχρείαστη σε αυτή τη συνέλευση που η πολιτεία είναι σε κίνδυνο, καθώς η θέση τους είναι μόνο σε ζητήματα μικρότερης σημασίας. Με τα λόγια αυτά ο Κλέων μειώνει τη θέση του αντιπάλου του και στοχεύει στη δημιουργία μιας εντύπωσης αναφορικά με τη συμβολή των άλλων ρητόρων πάνω στο θέμα.

Το ήθος χρησιμοποιείται και από τον Διόδωτο για τους ίδιους λόγους με αυτούς που χρησιμοποιείται από τον Κλέωνα.

Ο Διόδωτος στο κεφάλαιο 3.42.2 χαρακτηρίζει εμμέσως τον αντίπαλο του ανόητο ή ιδιοτελή, εφόσον αυτοί οι χαρακτηρισμοί αποδίδονται σε αυτούς που δεν παραδέχονται ότι οι αγορεύσεις είναι σημαντικές και καθοδηγούν τις πράξεις «Εκείνος που δεν παραδέχεται...είναι ανόητος ή ιδιοτελής.». Ο Κλέων στον λόγο του υποστήριξε τη ματαιότητα της εκ νέου σύγκλησης της συνέλευσης, καθώς η απόφαση είχε ήδη παρθεί και μέσω της επίκλησης στο ήθος του, προσέδωσε στον εαυτό του τα χαρακτηριστικά της σταθερότητας των απόψεων και της υποστήριξης αυτών με πάθος. Πάνω σε αυτά, λοιπόν, στηρίζεται ο Διόδωτος και κάνει τη δική του επίκληση στο ήθος του αντιπάλου χαρακτηρίζοντάς τον ανόητο ή ιδιοτελή, ανάλογα με τις πεποιθήσεις του, καθώς, όπως υποστηρίζει οι αγορεύσεις είναι βασικό συστατικό, αφού προωθούν την πολυφωνία και βοηθούν με αυτόν τον τρόπο την πολιτεία.

Εν συνεχεία, στο κεφάλαιο 3.43.5 ο ρήτορας προχωρεί σε μια επίκληση στο ήθος του ακροατηρίου «Αν όσοι δίνουν συμβουλές και όσοι τις ακολουθούν...ότι είσαστε πολλοί και σφάλετε το ίδιο.». Ο ίδιος τονίζει πως αν όσοι δίνουν τις συμβουλές και όσοι τις ακολουθούν τιμωρούνταν το ίδιο οι δεύτεροι θα έκριναν με μεγαλύτερη σωφροσύνη. Ωστόσο, αυτό δεν συμβαίνει και στην περίπτωση μιας λανθασμένης απόφασης το ακροατήριο δεν κατακρίνει τον εαυτό του αλλά αυτόν που τους συμβούλεψε αν και αυτοί είναι περισσότεροι αριθμητικά και υπέπεσαν στο ίδιο σφάλμα. Με τα λόγια αυτά ο Διόδωτος κρίνει τη συμπεριφορά του ακροατηρίου

μεταφέροντας το βάρος της απόφασης και σε αυτό πέρα από τον ρήτορα όπως θα έπρεπε να είναι φυσικό, αφού όπως υπογραμμίζει είναι αριθμητικά περισσότεροι. Σκοπός του ρήτορα είναι να αποδώσει και στο ακροατήριο τις ευθύνες που του αναλογούν, να τους καταστήσει συνυπεύθυνους και να βελτιώσει τη θέση των ρητόρων και κατ' επέκταση τη δική του.

Τέλος, ο Διόδωτος στο κεφάλαιο 3.44.3 κάνει χρήση του ήθους με στόχο να αναδειχθεί σε ένα συνετό πολίτη που τον ενδιαφέρει μόνο το καλό της πολιτείας και η μελλοντική της ασφάλεια και γι' αυτό η δική του γνώμη παρόλο που είναι αντίθετη έχει μεγαλύτερη αξία από αυτήν του Κλέωνα, από την επιχειρηματολογία του οποίου δεν πρέπει να παρασυρθούν «Αλλά επειδή κι εγώ σκέπτομαι ακριβώς τη μελλοντική μας ασφάλεια,... περιφρονώντας την απλότητα της δικής μου.». Χαρακτηρίζει, ακόμη, τον δικό του λόγο απλό, δίνοντας έτσι, ένα ακόμα χαρακτηριστικό στον εαυτό του, αυτό της απλότητας στον λόγο χωρίς περιττά σχήματα και πομπώδεις επιχειρηματολογίες, στοιχείο που επιδιώκει να γνωστοποιήσει πως δεν επιθυμεί να παρασύρει το κοινό με μια ελκυστική επιχειρηματολογία όπως αυτή του αντιπάλου (επίθεση στο ήθος του αντιπάλου)

Η ηθοποιία, επομένως, φαίνεται πως χρησιμοποιείται και από τους δύο ρήτορες, με τον Διόδωτο, ωστόσο, να τη χρησιμοποιεί σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τον Κλέωνα και να επιλέγει κυρίως τη χρήση της λογικής. Στόχος του Διοδώτου είναι να αντικρούσει τα επιχειρήματα του Κλέωνα και η χρήση της ηθοποιίας σε μεγάλο βαθμό είναι μια τακτική που δεν θα βοηθούσε προς αυτόν τον στόχο.

4.6.3. Αξιοποίηση πάθους

Οι ρήτορες μεταχειρίζονται στους λόγους τους και το πάθος, καθώς γνωρίζουν πως οι άνθρωποι λειτουργούν κατά βάση συναισθηματικά. Με τον τρόπο αυτόν προσπαθούν να διεγείρουν στο ακροατήριο τα επιθυμητά συναισθήματα ή να παρουσιάσουν αυτά που κυριαρχούν στη δική τους ψυχή και έτσι να πείσουν για τα λεγόμενά τους (Haider, 2014· Stucki & Sager, 2018· Hobbs & Arellano, 2017). Ο Αριστοτέλης σχετικά με τη διέγερση ή την καταπράυνση των συναισθημάτων έχει δώσει ορισμένους κανόνες. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει ότι κάθε συνδυασμός συναισθημάτων πρέπει να εξετάζεται από τρεις πλευρές. Η πρώτη αφορά την κατάσταση των ατόμων που είναι δέκτες του συναισθήματος, η δεύτερη αφορά τα

άτομα για τα οποία αισθάνεται κανείς το συναίσθημα, ενώ η τρίτη αφορά το κίνητρο (Braet, 1992). Σύμφωνα με αυτούς τους κανόνες οι ρήτορες σχεδιάζουν την τέχνη της παθοποιίας, με αποκλειστικό στόχο να πείσουν το κοινό.

Στους λόγους που εξετάζονται οι ρήτορες χρησιμοποιούν το πάθος, κυρίως, για τη διέγερση των επιθυμητών συναισθημάτων που θα συμβάλλουν σε μια ευνοϊκότερη στάση απέναντι στην εκάστοτε άποψη σχετικά με τον τρόπο τιμωρίας των Μυτιληναίων.

Ο Κλέων χρησιμοποιεί το πάθος στο τέλος του λόγου του με σκοπό να ξυπνήσει στο ακροατήριο τα συναισθήματα που θεωρεί καταλληλότερα, ώστε να επιλέξουν τη δική του απόφαση. Έτσι, μέσα από τα λόγια του ζητά από το κοινό να μη φανεί λιγότερο άπονο, να μην προδώσει τον εαυτό του και να θυμηθεί τον κίνδυνο που τον απείλησε, προκειμένου να καταλάβει πως η σωστότερη απόφαση είναι να εφαρμοστεί η ποινή του θανάτου «Μην γίνετε, λοιπόν, προδότες του εαυτού σας και θυμηθείτε, ... και χωρίς να λησμονείτε τον κίνδυνο που σας απείλησε τότε.». Ο Κλέων προσπαθεί να διεγείρει το πάθος και να θυμώσει κατ' αυτόν τον τρόπο το ακροατήριο, προκειμένου να λάβει μια απόφαση εν θερμώ, αναλογιζόμενο τα αρνητικά συναισθήματα που βίωσε από την αποστασία της Μιλήτου και ειδικότερα του θυμού και του φόβου για το μεγαλύτερο κακό που θα μπορούσε να προκληθεί. Η χρήση του πάθους συναντάται στο κεφάλαιο 3.40.7, στον επίλογο δηλαδή του λόγου και δεν επιλέγεται τυχαία αλλά επιδιώκει να προκαλέσει αρνητικά συναισθήματα για τους αποστάτες, ώστε έτσι να οδηγηθούν και στην συμφερότερη απόφαση κατά τον ρήτορα. Τα τελευταία αυτά λόγια θα λέγαμε πως είναι τόσο έντονα που κάνουν το κοινό να ξεχνά κάθε επιχειρηματολογία που χρησιμοποιήθηκε και να βασίζει την απόφασή του στα αρνητικά αυτά συναισθήματα που τυφλώνουν το ακροατήριο και το οδηγούν σε αποφάσεις που δεν στηρίζονται στη λογική αλλά στο πάθος της στιγμής.

Τέλος, και ο Διόδοτος χρησιμοποιεί το πάθος στον επίλογο του λόγου του και με τα λόγια του δεν επιθυμεί να διεγείρει κάποιο συναίσθημα αλλά να προτρέψει το κοινό να μην ακολουθήσει κάποια συναισθήματα (οίκτος, επιείκεια), τα οποία δεν είναι τα επιθυμητά «Πεισθείτε, λοιπόν, ότι η πρότασή μου είναι η πιο σωστή. Μην παρασυρθείτε ούτε από τον οίκτο, ούτε από την επιείκεια —ούτε εγώ θα ήθελα να παρασυρθείτε από τα αισθήματα αυτά— αλλά ακούστε τις συμβουλές μου.». Ο ρήτορας, λοιπόν, αφού αναγνωρίζει τα συναισθήματα του ακροατηρίου τους ζητά να μην υπακούσουν σ' αυτά και να πειστούν στη δική του απόφαση.

Όπως φαίνεται, λοιπόν, από τα παραπάνω οι ρήτορες χρησιμοποιούν το πάθος μόνο στον επίλογο του λόγου τους, ωστόσο, ο Κλέων το χρησιμοποιεί με εντονότερο τρόπο και στοχεύει να εξάψει τα αρνητικά συναισθήματα του ακροατηρίου, προκειμένου να τους παρασύρει στη δική του απόφαση. Αντίθετα, ο Διόδωτος δεν στοχεύει στην πρόκληση συγκεκριμένων συναισθημάτων αλλά αφού προχωρεί στην αναγνώρισή τους ζητά από το κοινό να μην παρασυρθεί από αυτά και να πράξει το συμφερότερο για την πολιτεία.

4.7. Οι πλάνες στους λόγους

4.7.1. Κλέων

Αναλυτικότερα, ο Κλέων στην αρχή του λόγου του, προκειμένου να στηρίξει την άποψή του για τη μη επανεξέταση του θέματος, υποστηρίζει πως στο παρελθόν του δόθηκε πολλές φορές η ευκαιρία να σκεφτεί πως η δημοκρατία είναι ανίκανη να εξουσιάζει άλλους λαούς *«Πολλές φορές, στο παρελθόν, ... να εξουσιάζει άλλους λαούς»*. Η άποψη αυτή του Κλέωνα, θα λέγαμε, πως παρουσιάζεται ως κάτι που δεν χρειάζεται περαιτέρω απόδειξη και ο ρήτορας δεν αναφέρει τα γεγονότα αυτά του παρελθόντος που τον οδήγησαν στην γνώμη αυτήν. Η στάση του αυτή εγείρει υποψίες και ο σκοπός της πλάνης είναι η στήριξη της ακολουθούμενης επιχειρηματολογίας του, ότι η επανεξέταση του θέματος εμπίπτει στην ανικανότητα αυτή της δημοκρατίας. Ο ρήτορας, λοιπόν, παρουσιάζει την άποψη αυτή ως προϋπάρχουσα και γενικώς αποδεκτή χωρίς να αναλύει τους τους προηγούμενους λόγους, οι οποίοι μπορεί στα μάτια του κοινού να μην φαίνονταν σχετικοί. Ο ρήτορας, έτσι, αποσιωπά εκουσίως τους λόγους της τοποθέτησης του και δεν υπερασπίζεται σε βάθος την άποψή του. Η πλάνη αυτή εντάσσεται στον κανόνα 2, ο οποίος αναφέρει πως το μέρος που προβάλλει την άποψη πρέπει να μπορεί να την υπερασπιστεί και παρουσιάζεται σαν να μην χρειάζεται να αποδειχθεί-εξηγηθεί.

Εν συνεχεία, ο ρήτορας υποστηρίζει την παραπάνω θέση του με το επιχείρημα τονίζοντας πως λόγω του δημοκρατικού πολιτεύματος ο αθηναϊκός λαός φέρεται στους συμμάχους του χωρίς φόβο και επιβουλές, έτσι όπως συνηθίσει, δηλαδή, να φέρεται στην καθημερινή του ζωή *«Επειδή έχετε συνηθίσει στην καθημερινή σας ζωή... φέρεστε με το ίδιο πνεύμα προς τους συμμάχους σας.»*. Για τον Κλέωνα η συμπεριφορά αυτή

των Αθηναίων είναι μη επιτρεπτή, ενώ την αποδίδει στο σύνολο του Αθηναϊκού λαού. Σκοπός αυτής της πλάνης, επομένως, είναι η απόδοση αρνητικών χαρακτηριστικών στο σύνολο των Αθηναίων, καθώς έτσι μπορεί να τους κατηγορήσει και να μπορέσει να υποστηρίξει πως πρόκειται για χαρακτηριστικά που πρέπει να αποβληθούν. Ωστόσο, φαίνεται πως τα χαρακτηριστικά που προσδόθηκαν στους Αθηναίους ίσως να μην έχουν ισχύ σε όλους, ενώ η άποψη αυτή δεν ενισχύεται με επιπλέον στοιχεία και δεν μπορεί να διασταυρωθεί. Η πλάνη αυτή, λοιπόν, βασίζεται στον κανόνα 8, ότι ο συλλογισμός πρέπει να είναι λογικός και συγκεκριμένα ο ρήτορας αποδίδει μια ιδιότητα που μπορεί να αφορά ένα μέρος στο σύνολο (ίσως κάποιοι Αθηναίοι να φέρονται έτσι, δύσκολο όμως, να ισχύει για όλους).

Ο Κλέων, ακόμη, αναφορικά και πάλι με την ανικανότητα της δημοκρατίας την οποία υποστήριξε, τόνισε πως είναι πιο ισχυρή μια πολιτεία, η οποία έχει και εφαρμόζει κακούς κανόνες *«και να μην καταλάβουμε ότι ισχυρότερη είναι η πολιτεία που έχει κακούς κανόνες»*. Η πλάνη που παρατηρείται στα λόγια αυτά του ρήτορα οφείλεται στο γεγονός ότι η άποψη του αυτή παρουσιάζεται ως κάτι το δεδομένο. Ο Κλέων με αφετηρία την άποψη αυτή ακυρώνει, θα λέγαμε, τις υπόλοιπες πολιτείες που δεν ακολουθούν “κακούς” και δίνει έτσι εμμέσως το παράδειγμα για τη στάση της σωστής πολιτείας. Η γνώμη αυτή, ωστόσο, δίνεται με τέτοιον τρόπο που δεν επιτρέπει αμφιβολίες αλλά ο ρήτορας τη χρησιμοποιεί ως δεδομένη και με αυτήν υποστηρίζει και τη γενικότερη επιχειρηματολογία του αναφορικά με το ότι το δημοκρατικό πολίτευμα δεν μπορεί να εξουσιάζει άλλους λαούς. Η πλάνη αυτή εντάσσεται στον κανόνα 6, ότι μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία (αποδεκτή αφετηρία ότι οι πολιτείες είναι ισχυρότερες όταν έχουν κακούς κανόνες) και η άποψη θεωρείται ως κάτι δεδομένο (πρέπει όντως μια πολιτεία για να είναι ισχυρή να έχει κακούς κανόνες;).

Στην ίδια λογική πλάνη στηρίζεται και το επόμενο επιχείρημα με τον Κλέωνα να υπογραμμίζει πως η αμάθεια είναι πιο ωφέλιμη όταν συνδυάζεται με σωφροσύνη σε σχέση με την επιτηδειότητα όταν συνδυάζεται με την αστάθεια *«Ότι η αμάθεια, συνδυασμένη με σωφροσύνη, είναι πιο ωφέλιμη από την επιτηδειότητα συνδυασμένη με την αστάθεια.»*. Και σε αυτό το σημείο ο Κλέων παρουσιάζει την άποψη του ως δεδομένη προκειμένου και πάλι να στηρίξει την επιχειρηματολογία του σε κάτι που φαινομενικά ισχύει, ωστόσο, η απουσία περαιτέρω δικαιολόγησης και η έλλειψη παραδειγμάτων που θα μπορούσαν να ενισχύσουν την άποψη την καθιστούν μετέωρη

(κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία. Η άποψη θεωρείται ως κάτι δεδομένο.).

Ακολουθως, ο ρήτορας καλεί το ακροατήριο να μην πειστεί από τα ωραία λόγια, να κρίνει σαν ταπεινός κριτής και να μην παρασυρθεί από τους ρήτορες που θα προσπαθήσουν να το πείσουν με τη ρητορική τους ικανότητα και την εξυπνάδα τους *«και να μην αφήσουμε να μας παρασύρει η ρητορική δεινότητα και ο συναγωνισμός εξυπνάδας»*. Στο σημείο αυτό, όμως, ο ρήτορας χρησιμοποιεί ένα επιχειρήμα που δεν εμπλουτίζει τη γενικότερη επιχειρηματολογία του λογικά αλλά στρέφεται εναντίον των άλλων ρητόρων και φυσικά του ρητορικού του αντιπάλου. Προβαίνει, δηλαδή σε μια κριτική στον άνθρωπο και όχι σε κάποιο επιχειρήμα. Στόχος του ρήτορα με αυτήν του την επιλογή είναι να καταστήσει τον αντίπαλο “άνικανο” στα μάτια του κοινού και να υποβαθμίσει έτσι την αξία και την ισχύ των λόγων του. Η πλάνη που ακολουθείται είναι ο κανόνας 4 που αναφέρει, πως το κάθε μέρος μπορεί να υπερασπιστεί τη δική του θέση με επιχειρηματολογία που σχετίζεται με αυτήν (η επιχειρηματολογία ξεφεύγει και προσανατολίζεται στην κριτική ενός χαρακτήρα και όχι στη θέση που παρουσιάστηκε) και συγκεκριμένα, πρόκειται για μια ηθική πλάνη (ethical fallacy [ad hominem]).

Ο Κλέων, επίσης, επιλέγει να ενισχύσει τα επιχειρήματά του με μια τοποθέτηση σχετικά με την ποιότητα του χαρακτήρα του ρήτορα που θα μιλήσει μετά από αυτόν. Υποστηρίζει, λοιπόν, πως όποιος πάρει τον λόγο στη συνέχεια, θα πιστεύει στη ρητορική του ικανότητα, αφού θα προσπαθήσει να αποδείξει ότι δεν πάρθηκε οριστική απόφαση για το θέμα των Μυτιληναίων, ενώ σύμφωνα με τον Κλέωνα πάρθηκε. Με αυτήν του την τοποθέτηση ο Κλέων αποτρέπει κατά μία έννοια των αντίπαλό του από το να εκφράσει και να υποστηρίξει τη δική του άποψη, καθώς εκτός του ότι τον έχει θίξει ηθικά, τονίζει πως ο λόγος του θα είναι ανούσιος, εφόσον θα μιλήσει για ένα θέμα που έχει ήδη κριθεί *«όποιος μιλήσει θα έχει μεγάλη πεποίθηση στην ρητορική του ικανότητα για να προσπαθήσει ν' αποδείξει ότι δεν πήραμε οριστική απόφαση ενώ την πήραμε»*. Σκοπός αυτής της πλάνης είναι να υποβαθμιστεί ο ρόλος του αντιπάλου και να δημιουργηθεί η πεποίθηση ότι τα λόγια που θα ακολουθήσουν δεν θα πρέπει να ληφθούν υπόψη. Τα λόγια αυτά, θα λέγαμε, πως κρύβουν και μια υπόγεια απειλή κατά του αντιπάλου, προκειμένου να μην μπει καν στη διαδικασία να μιλήσει, που ενισχύεται και με την επιτακτική αναφορά στην αρχική απόφαση της Εκκλησίας του Δήμου *«ενώ την πήραμε»*. Η πλάνη βασίζεται στον κανόνα 1, που αναφέρει πως οι

ομιλητές δεν πρέπει να εμποδίζουν ο ένας τον άλλον να εκφραστεί και πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για την πλάνη του ραβδιού (ad baculum).

Για τον ρήτορα η πολιτεία είναι η μοναδική υπεύθυνη, για το γεγονός ότι οι πολίτες της παρασύρονται από τα ωραία λόγια και όχι από τις πράξεις. Με μια ευθεία αναφορά στην πολιτεία ο Κλέων την καθιστά ως μοναδική αιτία του κακού, αφού οι κανόνες που έχει θεσπίσει για το αγώνισμα είναι κακοί *«Εσείς είστε η αιτία του κακού, γιατί θεσπίσατε κακούς για το αγώνισμα κανόνες»*. Η ευθεία αυτή επίθεση στην πολιτεία και ο χαρακτηρισμός των κανόνων ως κακών παρουσιάζονται ως στοιχεία με απόλυτη ισχύ που οι ακροατές πρέπει να δεχτούν. Στα λόγια αυτά δεν χωρά η αμφιβολία και το επίθετο «κακούς (κανόνες)», έχει καθολικό χαρακτήρα και δεν εξετάζει άλλες παραμέτρους που ίσως να μην δικαιολογούν αυτόν τον χαρακτηρισμό. Η υποκειμενική άποψη του Κλέωνα παρουσιάζεται ως αντικειμενική και γενικώς αποδεκτή. Σκοπός, επομένως, του ρήτορα είναι να μεταφέρει το βάρος της ευθύνης στην πολιτεία αλλά και να προκαλέσει έτσι αρνητικά συναισθήματα, προκειμένου οι πολίτες τώρα που ακούν τον Κλέωνα να φερθούν ανάλογα και να ακολουθήσουν τα λεγόμενά του αλλιώς θα εξακολουθήσουν να είναι εφαρμοστές κακών κανόνων άρα και βασική υπαίτιοι για τις κακές αποφάσεις που λαμβάνονται. Η πλάνη αυτή αναφέρεται στον κανόνα 6, ότι μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία (ότι δηλαδή όλοι οι κανόνες είναι κακοί και μάλιστα αυτοί που αναφέρει στη συνέχεια) και η άποψη δίνεται ως κάτι το δεδομένο.

Συνεχίζοντας, ο ρήτορας επιδιώκει να αποδώσει ένα χαρακτηριστικό που μπορεί να αφορά ένα μέρος του κοινού στο σύνολό του. Έτσι, δηλώνει πως το ακροατήριο όταν εξετάζει μια υπόθεση στηρίζεται κυρίως στα ωραία λόγια και παρασύρεται από αυτά *«Όταν εξετάζετε τα όσα πρέπει να γίνουν, ... να γίνονται μπροστά στα μάτια σας.»* Μέσω αυτής της πλάνης ο Κλέων στοχεύει στο να εντάξει στο σύνολο αυτών που παρασύρονται από τα ωραία λόγια όλους τους Αθηναίους μηδενός εξαιρουμένου. Αποδίδοντας, έτσι το χαρακτηριστικό αυτό σε όλους μπορεί να στηρίξει την επιχειρηματολογία του, η οποία αποβλέπει στο να τους αποτρέψει από τέτοιες συμπεριφορές που κατά τον ίδιο είναι λανθασμένες και επιζήμιες για την ηγεμονία τους. Καθιστώντας, λοιπόν, κάθε Αθηναίο “ανίκανο” να διαχωρίσει τα ωραία λόγια από τις πράξεις ο Κλέων παρουσιάζεται στα μάτια του κοινού ως ο ιδανικός να δώσει συμβουλές και να συνετίσει κατά μία έννοια τους πολίτες. Η πλάνη που εντοπίζεται στο σημείο αυτό εντάσσεται στον κανόνα 8, ότι ο συλλογισμός πρέπει να είναι λογικός και ειδικότερα μια ιδιότητα του μέρους αποδίδεται στο σύνολο.

Για τον Κλέωνα καμία άλλη πολιτεία δεν έβλαψε την Αθήνα όσο οι Μυτιληναίοι *«θα προσπαθήσω να σας αποτρέψω, για να υποστηρίξω ότι καμία άλλη πολιτεία δεν σας έβλαψε όσο οι Μυτιληναίοι.»*. Με τα λόγια αυτά ο ρήτορας κλείνει το πρώτο μέρος της επιχειρηματολογίας του και με τη χρήση της αόριστης αντωνυμίας «καμία» δημιουργεί μια αόριστη πιθανότητα να υπάρχει κάποια άλλη πολιτεία που να προξένησε τόσο κακό στους Αθηναίους. Με τον τρόπο αυτόν ο Κλέων είναι σαν να θέτει όρια στις απόψεις του αντιπάλου του, εφόσον τονίζει με τον τρόπο του πως δεν πρέπει να υποστηριχθεί μια άποψη διαφορετική από τη δική του. Ακόμη, ο ρήτορας επιδιώκει να δημιουργήσει εξ αρχής ένα αρνητικό κλίμα έναντι των Μυτιληναίων και να αποτρέψει τον αντίπαλο να τοποθετηθεί. Η πλάνη αυτή, λοιπόν, εντάσσεται στον κανόνα 1, στον οποίο αναφέρεται ότι οι ομιλητές δεν πρέπει να εμποδίζουν ο ένας τον άλλον να εκφραστεί και πιο συγκεκριμένα τίθενται όρια στις απόψεις ή αμφιβολίες που μπορεί να εκφραστούν ή περιορίζεται η ελευθερία δράσης του άλλου μέρους.

Ακόμη, ο Κλέων, προκειμένου να πείσει ότι οι Μυτιληναίοι αποστάτησαν χωρίς ουσιαστικό λόγο αλλά με μοναδικό κίνητρο τη δική τους ευημερία, συμάχησαν με τους χειρότερους εχθρούς των Αθηναίων, υποστηρίζει πως η χρήση του ρήματος «επαναστάτησαν» δεν ταιριάζει στην περίπτωση τους, καθώς μόνο όσοι δέχονται καταπίεση δικαιούνται να επαναστατήσουν και αυτό δεν συνέβη με τους Μυτιληναίους *«δεν λέω επαναστάτησαν, γιατί μόνο όσοι καταπιέζονται επαναστατούν»*. Ωστόσο, τα λόγια αυτά του ρήτορα δημιουργούν μια αμφισημία, εφόσον η καταπίεση των Αθηναίων προς τους συμμάχους τους ήταν γνωστή αλλά και δεν γίνεται ξεκάθαρο πως η καταπίεση ορίζεται για τον Κλέωνα. Ο Κλέων ανήκει στη μεριά των Αθηναίων και όπως είναι εύλογο δεν θεωρεί τη στάση της Αθήνας καταπιεστική. Προφανώς, για τους συμμάχους η στάση αυτή όχι μόνο μπορεί να θεωρούνταν καταπιεστική αλλά και να ήταν. Ο ρήτορας έτσι, λέγοντας πως μόνο όσοι καταπιέζονται επαναστατούν δημιουργεί μια ασάφεια ως προς το τι εννοεί με το ρήμα «καταπιέζονται», η πλάνη αυτή, επομένως ανήκει στον κανόνα 10, ότι δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται διαπιστώσεις που είναι ανεπαρκώς σαφείς ή ασαφείς και πρόκειται για την πλάνη της ασάφειας (αμφισημία).

Επίσης, ο ρήτορας χρησιμοποιεί την ηθική πλάνη (ethical fallacy) για να υποβαθμίσει τη στάση των αποστατών τονίζοντας πως δεν παραδειγματίστηκαν από ανάλογα περιστατικά του παρελθόντος και δεν αρκέστηκαν στην ευτυχία που ήδη είχαν *«ούτε τα όσα έπαθαν όσοι επαναστάτησαν εναντίον μας και στερήθηκαν την ελευθερία τους τούς χρησίμεψαν...σ' επικίνδυνη περιπέτεια.»*. Μέσω αυτού του επιχειρήματος ο

Κλέων στοχεύει στο να παρουσιάσει την αποστασία των Μυτιληναίων ανούσια και αδικαιολόγητη και έτσι να αποτρέψει το ακροατήριο από μια άλλη απόφαση πέραν αυτής του θανάτου. Η πλάνη αυτή αφορά τον κανόνα 4, ότι το κάθε μέρος μπορεί να υπερασπιστεί τη δική του θέση με επιχειρηματολογία που σχετίζεται με αυτήν (η επιχειρηματολογία δεν βασίζεται στη λογική αλλά προσπαθεί να πείσει μέσα από μια ηθική επίθεση) και ειδικότερα πρόκειται για παραβίαση της επιχειρηματολογίας μέσω της ηθικής πλάνης.

Στην πορεία του λόγου του Κλέωνα εντοπίζουμε και άλλη μια ηθική πλάνη, καθώς ο ρήτορας προσπαθεί να υπονομεύσει ακόμα περισσότερο τη θέση των αποστατών τονίζοντας πως οι πράξεις τους δεν ήταν τυχαίες ούτε προϊόν αφέλειας και εξαναγκασμού αλλά γνώριζαν πολύ καλά τι κάνουν *«Μας επιβουλεύτηκαν ξέροντας πολύ καλά τι κάνουν.»*. Η πλάνη αφορά τον κανόνα 4, το κάθε μέρος μπορεί να υπερασπιστεί τη δική του θέση με επιχειρηματολογία που σχετίζεται με αυτήν και συγκεκριμένα πρόκειται για ηθική πλάνη (ethical fallacy). Στόχος του ρήτορα μέσω αυτής της πλάνης είναι να παρουσιάσει την πράξη των Μυτιληναίων ως εκούσια και όχι ακούσια και έτσι να δημιουργήσει αρνητικά συναισθήματα στο κοινό, ώστε να επιλέξει την εφαρμογή μιας αυστηρής ποινής όπως είναι αυτή που ο ίδιος προτείνει.

Επιπρόσθετα, ο ρήτορας προκειμένου να πείσει το ακροατήριο παρουσιάζει ως δεδομένες ορισμένες απόψεις. Αρχικά, υποστηρίζει πως οι πολιτείες όταν ευημερούν γίνονται υπεροπτικές, η ευτυχία που έρχεται με μέτρο είναι ασφαλέστερη από την απροσδόκητη και είναι ευκολότερο για τους ανθρώπους να αντιστέκονται στις δυστυχίες παρά να προστατεύουν την ευτυχία τους *«Συχνά συμβαίνει, οι πολιτείες...Είναι πάντα ασφαλέστερη η ευτυχία που έρχεται με μέτρο στους ανθρώπους...να προστατεύουν την ευτυχία τους.»*. Η παρουσίαση αυτών των απόψεων ως δεδομένων γίνεται εσκεμμένα από τον ρήτορα με μοναδικό στόχο να πείσει το ακροατήριο ότι για τους Μυτιληναίους δεν υπάρχει κανένα ελαφρυντικό και πως αυτό αποδεικνύεται, εφόσον, είναι μια στάση που παρατηρείται να συμβαίνει όταν ισχύουν τα ανάλογα δεδομένα (η ευημερία οδηγεί στην υπεροψία, η ευτυχία είναι καλή μόνο όταν έρχεται με μέτρο, οι άνθρωποι μπορούν να αντισταθούν στις δυστυχίες αλλά δεν μπορούν να προστατεύσουν την ευτυχία τους). Ακολούθως, ο Κλέων τονίζει πως είναι στη φύση του ανθρώπου να περιφρονεί όσους τον περιποιούνται και να εκτιμά όσους δεν υποχωρούν *«Οι άνθρωποι έχουν και άλλο φυσικό. Να περιφρονούν, γενικά, όσους τους περιποιούνται και να εκτιμούν όσους δεν υποχωρούν.»*. Με τα λόγια αυτά ο ρήτορας περιγράφει τη στάση των Μυτιληναίων και με τη χρήση της λέξης «φυσικό»

καθιστά τη στάση αυτή των αποστατών δεδομένη και προβλέψιμη δίνοντας έτσι περιθώρια γενίκευσης.

Ως δεδομένη παρουσιάζεται και συμπεριφορά των μελλοντικών αποστατών, οι οποίοι θα επαναστατούν με την παραμικρή πρόφαση, εφόσον αν επιτύχουν θα κερδίσουν την ελευθερία τους ενώ αν αποτύχουν δεν θα πάθουν κάτι ανεπανόρθωτο (αν δηλαδή δεν θανατωθούν) *«νομίζετε ότι θα βρεθεί ποτέ κανείς σύμμαχος μας ο οποίος, με την παραμικρή πρόφαση, δεν θα επαναστατήσει...το ανεπανόρθωτο;»*. Επίσης, ο Κλέων αναφέρει πως οι Μυτιληναίοι ήταν πάντα εχθροί τους και δεν θα δείξουν έλεος απέναντί τους, ενώ με τη λέξη «πάντα» επιθυμεί να παρουσιάσει την άποψή του ως απόλυτη *«δεν θα δείξουν ποτέ έλεος για μας επειδή είναι, απ' την αρχή των πραγμάτων, πάντα εχθροί μας.»* Οι παραπάνω απόψεις απηχούν τον κανόνα 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία και συγκεκριμένα ότι κάτι θεωρείται δεδομένο.

Ακόμη, ο ρήτορας προσπαθεί να παρεμποδίσει την ελεύθερη απόφαση του ακροατηρίου και για να το πετύχει αυτό συντάσσει έναν υποθετικό λόγο (αν δεν θέλετε να ενδώσετε στους τρεις κυριότερους εχθρούς κάθε εξουσίας → μην ανακαλέσετε την απόφασή σας) στην υπόθεση του οποίου παρουσιάζει τους λόγους για τους οποίους δεν πρέπει να ανακαλέσουν την απόφασή τους *«μην ανακαλέσετε την απόφασή σας, αν δεν θέλετε να ενδώσετε στους τρεις κυριότερους εχθρούς κάθε εξουσίας:»*. Με τον τρόπο αυτόν, επομένως, ο ρήτορας φαίνεται σαν να απαγορεύει στο ακροατήριο να πάρει μια διαφορετική απόφαση και να τον κατευθύνει αποκλειστικά στην διατήρηση της αρχικής απόφασης του θανάτου. Η πλάνη αυτή εντάσσεται στον κανόνα 1, οι ομιλητές να μην εμποδίζουν ο ένας τον άλλον και πρόκειται για την πλάνη του ραβδιού (ad baculum).

Τέλος, ο Κλέων προσπαθεί να πείσει το ακροατήριο για την επιλογή και διατήρηση της δικής του πρότασης, ωστόσο, δεν χρησιμοποιεί τη λογική αλλά επιλέγει να υπερασπιστεί τη θέση του προκαλώντας στο κοινό αρνητικά συναισθήματα που θα το βοηθήσουν να βιώσει και πάλι τα συναισθήματα που το οδήγησαν στην αρχική του απόφαση (θάνατος) *«Σκεφθείτε ότι τότε θα είχατε δώσει το παν για να μπορέσετε να τους συντρίψετε κι ανταποδώστε τώρα τα ίδια»*. Σκοπός του είναι να δημιουργήσει ένα κλίμα μειονεξίας των Αθηναίων έναντι των αντιπάλων και να τους οδηγήσει έτσι στην αναθάρρηση και την επικράτηση απέναντί τους. Ο Κλέων, λοιπόν, επιδιώκει να πείσει μέσα από τη δημιουργία μιας αξιοθρήνητης πλάνης (Pathetic fallacies) που εντάσσεται

στον κανόνα 4, το κάθε μέρος μπορεί να υπερασπιστεί τη δική του θέση με επιχειρηματολογία που σχετίζεται με αυτήν.

Φαίνεται, επομένως, πως ο Κλέων μεταχειρίζεται τις πλάνες (συγκεντρωτικά για τις πλάνες βλ. [Συγκεντρωτικός πίνακας πλανών](#)) στον λόγο του με στόχο να πείσει το κοινό με κάθε τρόπο. Εκεί που η λογική δεν είναι αρκετή ή δεν μπορεί να υποστηρίξει μια θέση, ο ρήτορας επιδιώκει να επικρατήσει έμμεσα με τη χρήση επιχειρημάτων που παραβιάζουν τους κανόνες και δεν είναι άμεσα ορατή η μη παραγωγικότητά τους. Η μη παραγωγικότητα των επιχειρημάτων αυτών μπορεί να διαπιστωθεί σε δεύτερο επίπεδο από τους ακροατές, ενώ είναι πιο εύκολο οι πλάνες να εντοπιστούν σε έναν γραπτό λόγο. Ο λόγος, όμως, του Κλέωνα ήταν προφορικός και εκφωνήθηκε μόνο μια φορά και μάλιστα σε ένα κοινό που το κατέκλυζαν ποικίλα συναισθήματα. Αυτό σημαίνει πως για το ακροατήριο ήταν δύσκολη η διάκριση των λογικών επιχειρημάτων από τις πλάνες, ειδικότερα σε ένα κλίμα θυμού, οίκτου και αγωνίας.

Αν μπορούσαμε, εν κατακλείδι, να σχολιάσουμε την επιλογή και τη χρήση των πλανών από τον Κλέωνα με βάση τα χαρακτηριστικά που του απέδωσε ο Θουκυδίδης, θα λέγαμε, πως οι πλάνες ταιριάζουν στον λόγο ενός δημαγωγού που προσπαθεί να πείσει μέσω του ρωμαλέου και φωνασκόντος ρητορικού ύφους του στηριζόμενος στην ευσυγκινησία και τις προκαταλήψεις του κοινού (Howatson, 1996: 420).

4.7.2. Διόδοτος

Εξετάζοντας από την άλλη μεριά τον λόγο του Διοδότου παρατηρούμε πως οι πλάνες χρησιμοποιούνται σε μικρότερο αριθμό σε σχέση με τον λόγο του Κλέωνα. Ο Κλέων έχοντας και τον ρόλο του δημαγωγού, σύμφωνα πάντα με τα λόγια του Θουκυδίδη, επιδιώκει τη μεταχείριση πλανών στον λόγο του, προκειμένου να δημιουργήσει το καταλληλότερο κλίμα το οποίο θα αναδείξει ως συμφερότερη τη δική του άποψη. Ο Διόδοτος με βάση όσα γίνονται γνωστά στην *Ιστορία* του Θουκυδίδη, φαίνεται πως δεν ανήκει στα επιφανή πρόσωπα της εποχής και δεν καταπιάνεται με την πολιτική εν αντιθέσει με τον Κλέωνα. Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό πως ο Διόδοτος δεν θα στήριζε την επιχειρηματολογία του τόσο στη χρήση πλανών αλλά θα στόχευε σε λογικά επιχειρήματα, αφού ως δεύτερος ομιλητής επεδίωκε να καταρρίψει τα επιχειρήματα του αντιπάλου του και να πείσει το κοινό για τα δικά του λεγόμενα. Σε

ορισμένα, ωστόσο, σημεία του λόγου του εντοπίζουμε τη χρήση πλανών, οι οποίες στοχεύουν στην ενίσχυση της πιστότητας των επιχειρημάτων του Διοδότου.

Ο Διόδωτος, λοιπόν, στην προσπάθειά του να ανασκευάσει το επιχείρημα του Κλέωνα αναφορικά με τη συμβολή των ρητόρων στην ωφέλεια της πολιτείας τονίζει πως το ακροατήριο διατηρεί μια επικριτική στάση απέναντι στους ρήτορες και όποιον συμβουλεύει σωστά τον θεωρεί ύποπτο για δωροδοκία αποκρούοντάς έτσι τη γνώμη του και στερώντας την πολιτεία από τη βέβαιη ωφέλεια που θα είχε αν του έδινε βήμα *«Εμείς, όμως, όχι μόνο δεν κάνουμε ακριβώς τα αντίθετα, αλλά και αν κανείς μάς δίνει σωστές συμβουλές, ...από τη βέβαιη ωφέλεια που θα είχε αν τον άκουγε.»*. Με τη λέξη «εμείς» ο ρήτορας αποδίδει στο σύνολο μια ιδιότητα που δεν μπορεί να εξακριβωθεί ότι ισχύει για όλους. Με τον τρόπο αυτόν, όμως, και εντάσσοντας και τον εαυτό του σε όσους εμποδίζουν το καλό της πολιτείας αναδεικνύει αυτήν την προβληματική (αφού κατηγορούν τους ρήτορες για δωροδοκία επιλέγουν να μην εκφράσουν τη γνώμη τους στην πολιτεία) και εξαίρει τη σημαντικότητα του να εισακούονται όλες οι απόψεις, καθώς η πρακτική αυτή οδηγεί σε «βέβαιη» ωφέλεια. Η πλάνη αυτή αφορά στον κανόνα 8, ότι ο συλλογισμός πρέπει να είναι λογικός και ειδικότερα μια ιδιότητα του μέρους αποδίδεται στο σύνολο. Ο ρήτορας, λοιπόν, αποδίδοντας μια ιδιότητα του μέρους στο σύνολο προσδίδει στο επιχείρημά του μεγαλύτερη βαρύτητα, αφού ισχύει για όλους, ενώ ταυτόχρονα με τον τρόπο αυτόν καθιστά το ακροατήριο συνυπεύθυνο, εφόσον με τη στάση του παρεμποδίζει μια βέβαιη ωφέλεια.

Με τη χρήση της λέξης «βέβαιη», επίσης, ο Διόδωτος παρουσιάζει την άποψή του ως δεδομένη και δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολιών. Η πολιτεία στερείται λόγω της στάσης της να θεωρεί όσους τη συμβουλεύουν ύποπτους για δωροδοκία και αυτό είναι βέβαιο *«στερούμε την πολιτεία από την βέβαιη ωφέλεια που θα είχε αν τον άκουγε.»*. Με τα λόγια αυτά ο ρήτορας ενδυναμώνει την ισχύ του επιχειρήματός του παράλληλα υπονομεύει την άποψη του αντιπάλου, ο οποίος υποστήριξε την αντίθετη άποψη. Η πλάνη αυτή εντάσσεται στον κανόνα 6, ότι μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία και συγκεκριμένα θεωρείται ως κάτι δεδομένο.

Ακολούθως, ο Διόδωτος χρησιμοποιεί την πλάνη του ραβδιού (*argumentum ad baculum*) μέσω της οποίας παρεμποδίζει το ακροατήριο να σκεφτεί μια διαφορετική εναλλακτική. Χρησιμοποιώντας τη φράση «αν είμαστε σώφρονες» ο ρήτορας είναι σαν να τοποθετεί ένα εμπόδιο στη σκέψη του κοινού και να του απαγορεύει κατά μία έννοια να θέσει υπό έλεγχο την άποψη που παρουσιάστηκε. Σαν σώφρονες πολίτες, λοιπόν, δεν πρέπει να τους ενδιαφέρει αν αδικήθηκαν ή όχι από τους Μυτιληναίους αλλά να

πάρουν τη συμφερότερη απόφαση *«Και τούτο επειδή, αν είμαστε σώφρονες, δεν πρέπει να ασχοληθούμε με το αν μας αδίκησαν ή όχι, αλλά να πάρουμε τη συμφερότερη για μας απόφαση.»*, η οποία δεν είναι άλλη από αυτήν που προτείνει ο Διόδωτος, να μη θανατώσουν δηλαδή όλους τους αποστάτες παρά μόνο τους πρωταίτιους. Η πλάνη αυτή εντάσσεται στον κανόνα 1, ο οποίος αναφέρει ότι οι ομιλητές δεν πρέπει να εμποδίζουν ο ένας τον άλλον να επιχειρηματολογήσει. Με τη χρήση αυτής της πλάνης ο ρήτορας επιδιώκει να παρουσιάσει τη δική του άποψη όχι μόνο ως συμφερότερη αλλά και σωφρονέστερη, καθώς όπως δηλώνεται η επιλογή μιας άλλης γνώμης καθιστά αυτομάτως τους πολίτες μη σώφρονες, στοιχείο που δεν αποτελεί κολακεία και αποτρέπει το κοινό από μια τέτοια επιλογή.

Επιπλέον, ο ρήτορας θέλοντας να αποτρέψει τους πολίτες από το να παρασυρθούν από την αγόρευση του Κλέωνα, ο οποίος υποστήριξε την εφαρμογή του δικαίου υπό το πρίσμα του θυμού που προξένησε η αποστασία στους Αθηναίους, περνά σε μια ιδιότυπη μορφή επιχειρηματολογίας, κατά την οποία δείχνει να κατανοεί τον θυμό που διακατέχει το ακροατήριο και κατ' επέκταση την πιθανή κατεύθυνσή του προς τα λόγια του αντιπάλου. Στο σημείο αυτό, ωστόσο, ο Διόδωτος μεταφέρει το βάρος της απόδειξης των λόγων του, ότι πρέπει, δηλαδή, να παρθεί η συμφερότερη απόφαση έναντι του δίκαιου, και υπογραμμίζει πως την άποψη του δικαίου δεν μπορούν να την εξετάσουν, εφόσον, δεν είναι δικαστές και αυτό εμπίπτει στη δική τους δικαιοδοσία *«ίσως σας παρασύρει η αγόρευση του Κλέωνος που σας προτρέπει να πάρτε το δίκιο σας, αλλά εμείς δεν είμαστε δικαστές για να εξετάσουμε την άποψη του δικαίου.»*. Με τα λόγια αυτά ο ρήτορας αποποιείται των ευθυνών της περαιτέρω απόδειξης της άποψής του σχετικά με την επικράτηση του συμφέροντος έναντι του δικαίου και μεταφέρει το βάρος της απόδειξης στους δικαστές. Έτσι, με την μετατόπιση του βάρους της απόδειξης καταφέρνει να αποφύγει μια μη επαρκώς υποστήριξη της άποψης που θα είχε αρνητικά αποτελέσματα στην επιτυχία του λόγου του. Η πλάνη αυτή αφορά τον κανόνα 2, ότι το μέρος που προβάλλει την άποψη πρέπει να μπορεί να την υπερασπιστεί και πρόκειται για την πλάνη της μετατόπισης του βάρους της απόδειξης (shifting the burden of proof).

Εν συνεχεία, ο Διόδωτος παρουσιάζει ένα επιχείρημα σαν να μην χρειάζεται να αποδειχθεί-εξηγηθεί περαιτέρω. Μέσα από ένα ρητορικό ερώτημα, λοιπόν, διερωτάται ποια από τις πολιτείες προσπάθησε να επαναστατήσει χωρίς να έχει την πεποίθηση ότι οι ιδίες της δυνάμεις ή οι συμμαχικές είναι αρκετές για το εγχείρημα της αποστασίας *«Και από τις πολιτείες, ποια απ' όλες επιχείρησε ποτέ να επαναστατήσει χωρίς να έχει*

την πεποίθηση ότι οι δυνάμεις που διαθέτει, είτε δικές της είτε συμμαχικές, είναι αρκετές για το εγχείρημα;». Με τη χρήση του ρητορικού ερωτήματος παρουσιάζεται ως αυταπόδεικτο το γεγονός και δεν δίνεται κάποιο παράδειγμα που να μπορεί να υποστηρίξει αυτό το επιχείρημα. Ο ρήτορας, έτσι, υποστηρίζει πως η πρόθεση για μια πράξη παραμένει ως έχει ακόμα και αν η ποινή είναι ο θάνατος, καθώς αυτό που οδηγεί τις πολιτείες σε ανάλογες πράξεις είναι η έμφυτη τάση στην αδικία. Μέσω αυτής της πλάνης ο ρήτορας επιδιώκει να δημιουργήσει μια εντύπωση για τη γενική στάση των πολιτειών, οι οποίες σύμφωνα με τα λεγόμενά του, υποκινούνται έμφυτα από την αδικία, στοιχείο, ωστόσο, που δεν αποδεικνύεται ότι ισχύει απόλυτα όπως επιλέγεται να παρουσιαστεί. Δημιουργώντας, λοιπόν, μια λανθασμένη εντύπωση στο ακροατήριο, η οποία στηρίζεται και αποδίδεται αυθαίρετα σε εγγενή χαρακτηριστικά ο Διόδοτος πετυχαίνει να υποστηρίξει πως η θανατική ποινή δεν βοηθά, αφού οι πολιτείες πιστεύουν στη δική τους δύναμη ή αυτή των αντιπάλων και επαναστατούν αγνοώντας κάθε είδους τιμωρία. Η πλάνη αυτή εντάσσεται στο κανόνα 2, ότι το μέρος που προβάλλει την άποψη πρέπει να μπορεί να την υπερασπιστεί και πρόκειται για την πλάνη της αποφυγής της απόδειξης (presenting the standpoint as self-evident).

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω ο Διόδοτος, προκειμένου να ενισχύσει την άποψή του περί της μη εφαρμογής του θανάτου παρουσιάζει ως δεδομένο ότι οι άνθρωποι αλλά και οι πολιτείες επιδίδονται σε άδικες πράξεις, καθώς η τάση στην αδικία είναι έμφυτη «Όλοι οι άνθρωποι και όλες οι πολιτείες έχουν έμφυτη την τάση προς την αδικία». Με τα λόγια αυτά ο ρήτορας παρουσιάζει ως δεδομένη αυτή την άποψη, η οποία προϋποθέτει (προϋπόθεση η αδικία να είναι έμφυτη) ότι η τάση αυτή στην αδικία είναι πράγματι ένα εγγενές χαρακτηριστικό αρχικά των ανθρώπων και κατ' επέκταση των πολιτειών. Στόχος του Διοδότου είναι μέσω αυτής της πλάνης να προσδώσει στο σύνολο των ανθρώπων ένα έμφυτο χαρακτηριστικό, το οποίο αφού ισχύει καθιστά την ποινή του θανάτου μη αποτελεσματική και ανούσια. Έτσι, μέσα από την απόδοση ενός χαρακτηριστικού στο σύνολο των ανθρώπων-πολιτειών «όλοι-όλες» αυτό αποκτά γενική ισχύ και γίνεται αντιληπτό ως δεδομένο από το ακροατήριο που ακούει εκείνη τη δεδομένη χρονική στιγμή τον λόγο. Η πλάνη αυτή εντοπίζεται στον κανόνα 6, ότι μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία και η άποψη θεωρείται ως κάτι το δεδομένο (fallacy of making unfair use of presuppositions in making assertions).

Ο Διόδοτος, ακολούθως, προβαίνει σε μια βεβιασμένη γενίκευση αναφορικά με την ποινή του θανάτου, η οποία κατέληξε να είναι η βασική ποινή για κάθε παρανομία

αφού αυτές εξακολουθούσαν να υπάρχουν «αλλ' επειδή εξακολουθούσαν οι παρανομίες, με τον καιρό όλες οι ποινές κατάληξαν να είναι ο θάνατος.». Τα λόγια αυτά, όμως, δεν μπορούν να θεωρηθούν αξιόπιστα από τη στιγμή που δεν υπάρχουν δεδομένα που να υποστηρίζουν πως η σειρά των γεγονότων είναι αυτή που αναφέρθηκε. Ο ρήτορας, δηλαδή, οδηγείται σε ένα συμπέρασμα έπειτα από πιθανές ενδείξεις που μπορεί να έχει και όχι μέσω υπαρκτών δεδομένων που να αποτελούν ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα. Στόχος του, ωστόσο, είναι να παραπλανήσει το κοινό και να παρουσιάσει τον θάνατο ως την τελική μορφή ποινής στην οποία οδήγησαν οι συνεχείς παρανομίες, αποδεικνύοντας έτσι πως ακόμα και αυτή η μορφή ποινής δεν κατάφερε να εξαλείψει τα εγκλήματα. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η άποψη αυτή του Διοδότου, μετατρέπει την υπόθεση του ρήτορα σε ισχύουσα άποψη και μέσω της γενίκευσης αυτής το ακροατήριο πείθεται για την ισχύ της. Η πλάνη αυτή, λοιπόν, ανήκει στον κανόνα 7, ότι μια άποψη δεν μπορεί να θεωρηθεί ως τελική υπεράσπιση εάν αυτή δεν πραγματοποιηθεί με τη χρήση κατάλληλου σχεδίου επιχειρημάτων που εφαρμόζεται σωστά και ειδικότερα πρόκειται για την πλάνη της βεβιασμένης γενίκευσης (fallacy of hasty generalization [secundum quid]).

Ακόμη, ο ρήτορας χρησιμοποιεί την ηθική πλάνη, ώστε να ενισχύσει την άποψή του σχετικά με τη μη αποτελεσματικότητα της θανατικής ποινής αποκαλώντας ανόητους όσους θεωρούν πως ο νόμος και ο φόβος μπορούν να εμποδίσουν την πραγματοποίηση μιας παράνομης πράξης όταν η φύση του ανθρώπου τον σπρώχνει σε αυτήν «Με λίγα λόγια είναι πολύ ανόητος εκείνος που νομίζει ότι είναι δυνατόν, όταν η φύση του ανθρώπου τον σπρώχνει με πάθος σε μια πράξη, να τον συγκρατήσει είτε ο νόμος είτε άλλος κανείς φόβος.». Με το επιχειρήμα αυτό ο Διόδωτος προσπαθεί να πείσει όχι μέσω της λογικής αλλά προσδίδοντας αρνητικά χαρακτηριστικά σε όσους δεν υποστηρίζουν την άποψή του και αποτρέποντάς τους από την υποστήριξη μιας διαφορετικής άποψης. Η χρήση επίσης, του επιθέτου «ανόητος» οδηγεί στην υιοθέτηση της παρούσας άποψης, καθώς κανείς από το κοινό δεν θα επιθυμούσε να αποδεχτεί αυτόν τον χαρακτηρισμό. Η παραπάνω πλάνη εντάσσεται στον κανόνα 4, ότι το κάθε μέρος μπορεί να υπερασπιστεί τη δική του θέση με επιχειρηματολογία που σχετίζεται με αυτήν και συγκεκριμένα πρόκειται για ηθική πλάνη (ethical fallacy [argumentum ad hominem]).

Ο Διόδωτος, επιπρόσθετα, υπογραμμίζει πως η υπεροχή της Αθήνας έναντι των άλλων πολιτειών στηρίζεται στα έσοδα που αυτή κερδίζει εξουσιάζοντάς τους «Η υπεροχή μας επάνω στους εχθρούς μας είναι ακριβώς τα έσοδα αυτά.». Με το επιχειρήμα

αυτό ο ρήτορας τονίζει πως μια μακρόχρονη πολιορκία θα είχε ολέθριες συνέπειες στην οικονομία της ηγεμονίας και στόχος του είναι να παρουσιάσει ως δεδομένο ότι τα έσοδα αυτά αποτελούν το μοναδικό μέσο υπεροχής τους. Ωστόσο, σε δεύτερο επίπεδο γίνεται αντιληπτό πως ο ρήτορας αποκλείει κάθε άλλο μέσο υπεροχής μιας πολιτείας σε μια άλλη σκοπίμως και αναδεικνύει ως σημαντικότερο στοιχείο αυτό το οποίο εξυπηρετεί τη δική του επιχειρηματολογία και τον βοηθά να κατευθύνει το κοινό στην μη υιοθέτηση της θανατικής ποινής. Εκουσίως, λοιπόν, ο Διόδωτος αποσιωπά κάθε άλλο μέσο υπεροχής και τονίζει αυτό που καθίσταται ελκυστικότερο και για τον αθηναϊκό λαό, πόσο μάλλον για μια ηγεμονία. Η πλάνη αυτή εντάσσεται στον κανόνα 6, ότι μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία και συγκεκριμένα η άποψη θεωρείται ως κάτι το δεδομένο.

Επιπλέον, σχετικά με την τύχη των δημοκρατικών ο ρήτορας αναφέρει πως δεν πρέπει να τιμωρηθούν με θάνατο, αφού είναι με το μέρος της Αθήνας, δεν συμμετέχουν στις επαναστάσεις και αν συμμετέχουν είναι επειδή αναγκάζονται, είναι όμως εχθρικοί εξ αρχής απέναντι στους υποκινητές *«είναι απ' την αρχή εχθρικοί προς τους υποκινητές.»* Η άποψη αυτή παρουσιάζεται σαν να μη χρειάζεται επιπλέον εξήγηση, ενώ δεν είναι άμεσα αντιληπτό και κατανοητό τι ακριβώς εννοεί ο Διόδωτος λέγοντας πως είναι εχθρικοί με τους υποκινητές ακόμα και αν επαναστατήσουν μαζί με τους ολιγαρχικούς. Τα λόγια αυτά δεν αποδεικνύουν επαρκώς την άποψη του ρήτορα αλλά ο απόλυτος τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται, δημιουργεί στο κοινό το αίσθημα ότι έχει μια βαρύτητα και στηρίζεται σε κάποια δεδομένα. Ο Διόδωτος, ωστόσο, προβάλλει την άποψη αυτή ως ισχύουσα, χωρίς να δίνει περαιτέρω εξηγήσεις αποβλέποντας στην παραπλάνηση του ακροατηρίου. Η πλάνη αυτή, λοιπόν, εντάσσεται στον κανόνα 2, ότι το μέρος που προβάλλει την άποψη πρέπει να την υπερασπιστεί και η άποψη παρουσιάζεται σαν να μην χρειάζεται να αποδειχθεί-εξηγηθεί.

Κλείνοντας, ο Διόδωτος προσπαθεί μέσα από τη μεταχείριση ενός κοινού τύπου να ωθήσει το κοινό στην επιλογή της δικής του πρότασης. Έτσι, υποστηρίζει πως η επιτήδεια πολιτική καθιστά όποιον την ακολουθεί ισχυρότερο έναντι του εχθρού, σε σχέση με εκείνον που επιλέγει να μεταχειριστεί άστοχα τη βία *«Όποιος ακολουθεί μιαν επιτήδεια πολιτική απέναντι του εχθρού του είναι ισχυρότερος από εκείνον που μεταχειρίζεται, άστοχα, την βία για να δράσει εναντίον του.»* Ο τρόπος που αποδίδεται η άποψη αυτή μοιάζει με τα αποφθέγματα δίνοντας έτσι την εντύπωση πως τα λόγια αυτά απηχούν την κοινή γνώμη και θεωρούνται δεδομένα. Ο ρήτορας, λοιπόν, επιδιώκει να επικρατήσει κλείνοντας τον λόγο του με λόγια που φαίνεται πως έχουν

καθολική ισχύ και αναδεικνύουν τη σημασία της επιτήδειας πολιτικής έναντι της βίας που πρότεινε ο Κλέων. Η πλάνη που χρησιμοποιείται στο σημείο αυτό είναι ο κοινός τόπος, ότι κάτι παρουσιάζεται ως δεδομένο και εντάσσεται στον κανόνα 6, ότι μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία.

Οι πλάνες, επομένως, εντοπίζονται και στον λόγο του Διοδότου, και όπως και στην περίπτωση του Κλέωνα έτσι και εδώ δεν είναι εύκολα και άμεσα αντιληπτές. Στόχος του ρήτορα είναι φυσικά να πείσει με κάθε τρόπο, αποσιωπώντας στοιχεία, παρουσιάζοντας ως δεδομένες ορισμένες απόψεις ή αποτρέποντας την υιοθέτηση μιας γνώμης μέσα από τη δημιουργία ηθικών προκλήσεων. Συγκριτικά με τον λόγο του Κλέωνα παρατηρούμε πως οι πλάνες είναι αριθμητικά λιγότερες και αυτό οφείλεται στο ότι ο Διόδotos ως δεύτερος ομιλητής έπρεπε πέρα από την παρουσίαση της δικής του πρότασης να φροντίσει να ανασκευάσει και τα επιχειρήματα του αντιπάλου του. Η κατάρριψη των επιχειρημάτων του αντιπάλου, λοιπόν, όπως είναι φυσικό έπρεπε να στηριχθεί σε ισχυρά επιχειρήματα που βασίζονται στη λογική και δεν αφήνουν αναπάντητα ερωτήματα και αμφιβολίες. Αν και η χρήση της λογικής είναι αυτή που επιδιώκεται, η μεταχείριση των πλανών είναι συχνό φαινόμενο ειδικά σε μια λεκτική αντιπαράθεση.

Η χρήση των πλανών από τον Διόδoto επιλέγεται σε σημεία κατά τα οποία τα δεδομένα δεν επαρκούν ή όταν αποτελούν τη μοναδική λύση πειθούς, αφού και ο Κλέων τις μεταχειρίστηκε πρώτος για να πείσει το ακροατήριο. Αυτό σημαίνει πως όταν ο Κλέων έχει προσπαθήσει να πείσει το κοινό μεταχειριζόμενος την ηθική πλάνη για παράδειγμα, ο Διόδotos θα πρέπει να κινηθεί με την ίδια λογική και να προσπαθήσει και αυτός να πείσει με έναν τρόπο οικείο το ακροατήριο αλλά και ταυτόχρονα να υποβιβάσει έτσι τον αντίπαλο. Η διαφορά στη χρήση των πλανών από τους δύο ρήτορες έγκειται στο γεγονός ότι ο Κλέων τις μεταχειρίζεται με τρόπο περισσότερο επιτήδειο σε αντίθεση με τον Διόδoto. Η άποψη αυτή στηρίζεται στο ότι ο Κλέων ως δημαγωγός, επιδιώκει να προκαλέσει μέσω των πλανών πάθη, να μεταχειριστεί την ηθική προς όφελος του και να εμποδίσει την ελεύθερη τοποθέτηση του αντιπάλου του. Ο Διόδotos, αντίθετα, χρησιμοποιεί τις πλάνες για να καλύψει τυχόν αδυναμίες των επιχειρημάτων του ή για να παρακινήσει το κοινό να επιλέξει την δική του πρόταση και με έναν άλλον τρόπο πέραν αυτού της λογικής.

Εν κατακλείδι, θα λέγαμε, πως μέσω των πλανών οι ρήτορες πετυχαίνουν να παρουσιάσουν ένα αδύναμο επιχείρημα ως ισχυρό και σε αυτό συμβάλλει το γεγονός ότι οι λόγοι ήταν προφορικοί κάνοντάς τες έτσι λιγότερο ή καθόλου ορατές. Οι πλάνες,

λοιπόν, εντοπίζονται και στους δύο λόγους, ωστόσο, η πρόθεση και η χρήση από τους δύο ρήτορες είναι αυτή που διαφοροποιεί τον ρόλο και τη θέση τους. Στην πρώτη περίπτωση, έτσι, στον λόγο του Κλέωνα οι πλάνες χρησιμοποιούνται στοχευμένα, με πρόθεση παραπλάνησης του κοινού και υποβάθμισης του αντιπάλου, ενώ στη δεύτερη περίπτωση, στον λόγο του Διοδότου οι πλάνες χρησιμοποιούνται με στόχο την υπεράσπιση του ίδιου του ρήτορα και των απόψεων του και για την ανάδειξη της διαφορετικής και περισσότερο συμφέρουσας πρότασης. Ο Διόδωτος, όμως, δεν αποβλέπει κυρίως στην κακόβουλη παραπλάνηση του κοινού αλλά μεταχειρίζεται τις πλάνες, για να πείσει όταν αυτό δεν μπορεί να συμβεί με τη χρήση μόνο της λογικής.

Στους ρητορικούς αυτούς λόγους, λοιπόν, παρατηρούμε πως στη μία περίπτωση οι πλάνες χρησιμοποιούνται κακόβουλα και πιο συχνά, ενώ στη δεύτερη περίπτωση λιγότερο συχνά και ως μέσο ενδυνάμωσης των απόψεων που υποστηρίζουν τη βασική θέση του ομιλητή.

4.8. Οι τόποι στους δισσοούς λόγους Κλέωνα και Διοδότου

4.8.1. Κλέων

Τόπος από προηγούμενη κρίση (Ρητορική Β23):

- *«Πολλές φορές, στο παρελθόν, μου δόθηκε η ευκαιρία να σκεφτώ ότι μία δημοκρατία είναι ανίκανη...για την απόφαση που πήρατε για τους Μυτιληναίους.» (3.37.1)*

Ο Κλέων ξεκινά τον λόγο του από την βασική αιτία που κατά τη γνώμη του οδήγησε τον λαό της Αθήνας στη μετάνοια της αρχικής του απόφασης. Η φράση «Πολλές φορές» απηχεί μια γενίκευση της θέσης του και την κάνει να φαίνεται απόλυτη, αποδεκτή από όλους χωρίς να δέχεται αμφισβήτηση. Η θέση του στηρίζεται σε προηγούμενη κρίση, η οποία επιβεβαιώνεται εκ νέου από τη στάση των Αθηναίων. Έτσι, στο σημείο αυτό εντοπίζεται ο *τόπος από προηγούμενη κρίση (Ρητορική Β23)* και επιλέγεται με σκοπό να καταστήσει τη δημοκρατία ανίκανη. Με τον τρόπο αυτόν εκφράζονται έμμεσες αιχμές για την αποτελεσματικότητα της δημοκρατίας αν σκεφτούμε ότι ο Κλέων αποδίδεται από τις ιστορικές πηγές ως ένας βίαιος δημαγωγός που προσέβλεπε στη δόξα και τη φήμη του αθηναϊκού λαού με κάθε τρόπο (Howatson,

1996: 420). Η προσήλωση, επομένως, στη δημοκρατία και τις αρχές της πιθανά να μην εξυπηρετούν τις απόψεις και τις επιλογές του Κλέωνα, οι οποίες όπως θα φανεί και στη συνέχεια του λόγου είναι απόλυτες και χαρακτηρίζονται από σκληρότητα και αδιαλλαξία. Για τον Κλέωνα η δημοκρατία αφήνει περιθώρια ανάπτυξης παθών «δείχνετε αδυναμία που είναι επικίνδυνη για σας» κάτι που δεν μπορεί να συνάδει με μια ηγεμονία που σέβεται τον εαυτό της και τους πολίτες της.

Τόπος της απειλής-κινδύνου (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009):

- *«Και όταν κάνετε κανένα λάθος και υποχωρήσετε...ότι δείχνετε αδυναμία που είναι επικίνδυνη για σας χωρίς να προκαλεί την ευγνωμοσύνη των συμμάχων σας.» (3.37.2)*

Ο ρήτορας επεκτείνει τη σκέψη του για τον ρόλο της δημοκρατίας και τονίζει για άλλη μια φορά τα αρνητικά της χαρακτηριστικά, τα οποία οδηγούν σε επικίνδυνες καταστάσεις. Η συνήθεια που έχει γεννήσει η δημοκρατία για μια φιλειρηνική διάθεση ακόμα και για τους συμμάχους των Αθηναίων, οδηγεί σε αισθήματα μη επιτρεπτά «αδυναμία, οίκτος», τα οποία τους καθιστούν όχι μόνο χειραγωγήσιμους από τους αντιπάλους αλλά λογίζονται και ως επικίνδυνα. Στοιχεία όπως η αδυναμία και ο οίκτος δεν μπορούν να συνυπάρχουν με μια πολιτεία που θέλει να λέγεται ηγεμονία και πέρα από απαγορευτικά πρέπει να θεωρούνται και άκρως επικίνδυνα. Ο Κλέων προσπαθεί να αναδείξει τα αισθήματα που προκαλεί η δημοκρατία σε απειλές, οι οποίες πρέπει να αποτραπούν. Επομένως, ο τόπος της απειλής-κινδύνου φαίνεται να επιλέγεται για να ενισχύσει ακόμη περισσότερο τη θέση του ρήτορα αλλά και να δημιουργήσει το αίσθημα του κινδύνου, προκειμένου να θορυβήσει τους πολίτες για την επερχόμενη απειλή. Με τα λόγια αυτά ο Κλέων προσπαθεί να εγείρει αισθήματα που η συνήθεια δεν έχει κάνει ορατά και τα οποία δεν είναι καθόλου αθώα. Η τήρηση μιας φιλικής στάσης απέναντι στους αντιπάλους μπορεί να αποβεί μοιραία και με τον τρόπο αυτόν ο ρήτορας επιδιώκει να αποτρέψει αυτό που για τον ίδιο αποτελεί κίνδυνο και απειλή.

- *«Αλλά μετά τους ρητορικούς αυτούς αγώνες,...υφίσταται, όμως η ίδια τους κινδύνους.» (3.38.3)*

Η πολιτεία κινδυνεύει από τις δικές της επιλογές.

- *«Όταν αποτυχαίνομε, θα προσθέτομε και άλλους εχθρούς...πολεμώντας εναντίον των εχθρών μας.»(3.39.8)*

Η μη τήρηση της αρχικής απόφασης και η αποφυγή της τιμωρίας θα οδηγήσουν όχι μόνο σε οικονομικά προβλήματα αλλά θα δημιουργήσουν το έδαφος για νέους εχθρούς και θα διατηρήσουν τους ήδη υπάρχοντες. Με τα λόγια αυτά ο Κλέων εκφράζει τον κίνδυνο που ελλοχεύει αν δεν ακολουθήσουν την απόφαση που πάρθηκε στην πρώτη Εκκλησία.

Τόπος της εξέτασης των αντιφάσεων (Ρητορική Β23):

- *«Δεν συλλογίζεστε ότι η εξουσία που ασκείται...σε ανθρώπους που σας υπακούνε, όχι επειδή τους κάνετε χάρες, βλάπτοντας τα συμφέροντά σας αλλά επειδή η δύναμή σας και όχι η φιλία και η πίστη τους σας εξασφαλίζουν την εξουσία.» (3.37.2)*

Ο Κλέων συνεχίζει το επιχείρημά του επιδιώκοντας να κάνει γνωστό στους ακροατές πως η εξουσία τελικά που ασκούν στους συμμάχους τους δεν είναι άλλη από την τυραννία. Έτσι, προχωρά σε μια σειρά αντιφάσεων, μέσω των οποίων αποδεικνύει ότι οι σύμμαχοι τους υπακούν, γιατί φοβούνται τη δύναμη και την εξουσία τους και όχι γιατί τους θεωρούν φίλους και τους εμπιστεύονται. Οι αντιφάσεις (όχι επειδή τους κάνετε χάρες, είστε φίλοι ή σας εμπιστεύονται αλλά λόγω της δύναμής σας) κάνουν ακόμα πιο έντονο το στοιχείο της υποταγής των αντιπάλων και τονίζουν ποια πρέπει να είναι η στάση μιας πολιτείας αν επιθυμεί να μην κινδυνεύει. Μέσω αυτού του τρόπου ο Κλέων ενισχύει την άποψή του ότι ο οίκτος και η αδυναμία δεν είναι καλοί σύμβουλοι και αυτό φαίνεται και από τη μέχρι τότε στάση των Αθηναίων έναντι των αντιπάλων που στηριζόταν στην εξουσία και τη δύναμη.

Τόπος του φαίνεσθαι και του είναι (Sakellariou & Goutsos, 2021):

- *«Οι τελευταίοι αυτοί θέλουν να φαίνονται σοφότεροι από τους νόμους...κρίνουν σαν αμερόληπτοι τρίτοι και όχι σαν συναγωνιστές, κρίνουν ορθά τις περισσότερες φορές.» (3.37.4)*

Στο σημείο αυτό εντοπίζεται ο *τόπος του φαίνεσθαι και του είναι*, αφού ο ρήτορας στοχεύει σ' έναν διαχωρισμό ανάμεσα σε ένα επιφανειακό επίπεδο «οι μορφωμένοι φαίνονται σοφότεροι από τους νόμους» και σ' αυτό μιας βαθύτερης πραγματικότητας «οι ταπεινοί διοικούν καλύτερα τις πολιτείες». Η γενικότερη αντίληψη σχετικά με το

αν η πολιτεία διοικείται καλύτερα από τους ταπεινούς ή τους μορφωμένους θα έλεγε κανείς πως αφορά τους μορφωμένους. Ωστόσο, κατά τα λεγόμενα του ρήτορα οι μορφωμένοι φαίνονται σοφότεροι ενώ δεν είναι και οι ταπεινοί λόγω αυτού του χαρακτηριστικού τους κρίνουν ορθότερα, αφού είναι αμερόληπτοι και δεν έχουν συναγωνισμό.

Τόπος της συνέπειας (Ρητορική B23):

- *«Όσο για μένα, έχω πάντα την ίδια γνώμη...αργοπορία που ωφελεί μόνο τους πταίχτες. Με την χρονοτριβή περνάει ο θυμός...επιβάλλει όσο μπορεί αυστηρότερη τιμωρία.» (3.38.1)*

Στο σημείο αυτό ο Κλέων αυτοπροβάλλεται ως ένα άτομο ακέραιου χαρακτήρος που δεν αλλάζει τις απόψεις του κατά το δοκούν. Σκοπός αυτής της νύξης είναι η αντιδιαστολή του με τον αντίπαλό του αλλά και τους πολίτες που επέτρεψαν την εκ νέου συζήτηση του θέματος, αφήνοντας παράλληλα περιθώρια αποφυγής μιας αυστηρής τιμωρίας. Η χρονοτριβή σύμφωνα με τον ρήτορα απαλύνει τον θυμό και οδηγεί σε μετριοπαθείς τιμωρίες που δεν νουθετούν τους αντιπάλους. Ο τόπος που εντοπίζεται στο απόσπασμα είναι αυτός της συνέπειας (Ρητορική B23) ή του μειονεκτήματος (σύμφωνα με τη Wodak, 2006). Ο τόπος της συνέπειας, όπως έχει παρουσιαστεί από τον Αριστοτέλη είναι ορατός στο απόσπασμα, αφού συνέπεια της χρονοτριβής είναι μη επιβολή μιας αυστηρής τιμωρίας που δεν θα έχει θετικά αποτελέσματα για την Αθήνα. Αν από την άλλη πλευρά, στηριχθούμε στη λίστα της Wodak (2006) μπορούμε να κάνουμε λόγο για τόπο του μειονεκτήματος μιας και η χρονοτριβή θα καταστεί μειονέκτημα, αφού οι αντίπαλοι θα αποφύγουν την αυστηρή τιμωρία, η μη εφαρμογή της οποίας θα φανεί ως μειονέκτημα και αδυναμία της πολιτείας.

- *«...αν ακολουθήσετε την συμβουλή μου, θα πάρετε απόφαση δίκαιη...Διαφορετικά, και τη δική τους ευγνωμοσύνη δεν θα κερδίσετε...με τρόπο άδικο την εξουσία σας»(3.40.4)*

Ο Κλέων στο σημείο αυτό επιδιώκει να καταστήσει τη συμβουλή του τη μοναδική δίκαιη απόφαση, η οποία αν δεν ισχύσει θα έχει αρνητικές συνέπειες. Η μη διατήρηση της δικής του πρότασης θα έχει ως συνέπεια να φανεί η εξουσία των Αθηναίων άδικη από τη στιγμή που η αποστασία θα παρουσιαστεί ως δίκαιη λόγω της ατιμωρησίας.

Τόπος υπευθυνότητας (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006):

- *«Εσείς είστε η αιτία του κακού, γιατί θεσπίσατε κακούς για το αγώνισμα κανόνες... ακροατές των πράξεων.» (3.38.4)*

Ο Κλέων ρίχνει το βάρος της ευθύνης στην πολιτεία σχετικά με το γεγονός, ότι στο βήμα ανεβαίνουν ρήτορες που επιδιώκουν να πείσουν τους πολίτες πως δεν πάρθηκε οριστική απόφαση για το θέμα στηριζόμενοι στη ρητορική τους δεινότητα. Συνεπώς, το ζήτημα μπορεί να αντιμετωπιστεί κυρίως από την πολιτεία, η οποία πρέπει να δώσει τη λύση. Με τα λόγια αυτά ο ρήτορας στρέφει την ευθύνη στην αθηναϊκή πολιτεία, υπονομεύοντας με τον τρόπο αυτόν ακόμα περισσότερο τη θέση του αντιπάλου του, αφού υπαινίσσεται ότι οι ρητορικοί του αντίπαλοι δεν θα είχαν καμία επιρροή στους πολίτες αν πριν δεν τους είχε δοθεί η δυνατότητα από την πολιτεία μέσα από τη θέσπιση κακών κανόνων. Ο ίδιος εξάλλου λίγο πριν είχε εξαιρέσει τον εαυτό του από την κατηγορία των ρητόρων που με τεχνάσματα προσπαθούν να αλλάξουν τις αποφάσεις που είχαν παρθεί και επομένως η ευθύνη δεν τον βαρύνει ούτε πρόκειται να τον βαρύνει σχετικά με το θέμα.

Τόπος κατάχρησης (Wodak, 2006):

- *«Αλλά για ανθρώπους που, οχυρωμένοι στο νησί τους, δεν είχαν τίποτε να φοβηθούν...να ενωθούν με τους χειρότερους εχθρούς μας για να μας καταστρέψουν;» (3.39.2)*

Στόχος του Κλέωνα στο σημείο αυτό είναι να αποδείξει ότι οι Μυτιληναίοι έβλαψαν όσοι κανείς άλλος την αθηναϊκή πολιτεία. Για τον λόγο αυτόν υπογραμμίζει τα οφέλη που είχαν οι σύμμαχοί τους θέλοντας να τονίσει πως δεν είχαν κανέναν λόγο να αποστατήσουν. Οι Μυτιληναίοι, λοιπόν, καταχράστηκαν τις ελευθερίες που τους προσέφεραν οι Αθηναίοι και ως ανεξάρτητοι και τιμημένοι που ήταν δεν υπήρχε αμφιβολία ότι συνωμότησαν και αποστάτησαν. Οι σύμμαχοι έκαναν κατάχρηση των δικαιωμάτων που τους δόθηκαν και φέρθηκαν εγωιστικά και συνωμοτικά, συνεπώς οι Μυτιληναίοι έβλαψαν τους Αθηναίους.

Τόπος ιστορίας (Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009):

- *«Ούτε τα όσα έπαθαν όσοι επαναστάτησαν εναντίον μας και στερήθηκαν την ελευθερία τους χρησίμευσαν για παράδειγμα... να ριχτούν πρόθυμα σ' επικίνδυνη περιπέτεια.» (3.39.3)*

Η ιστορία διδάσκει ότι συγκεκριμένες ενέργειες έχουν συγκεκριμένες συνέπειες. Έτσι, και στο σημείο αυτό, ο Κλέων θέλοντας να ενισχύσει κι άλλο τη θέση του, επικαλείται τις συνέπειες σε ανάλογα γεγονότα του παρελθόντος, τα οποία θα έπρεπε να αποτελέσουν παράδειγμα για τους συμμάχους. Αυτό όμως που γίνεται αντιληπτό από αυτή τους τη στάση, είναι ότι η επιθυμία τους να αποστατήσουν ήταν τόσο μεγάλη που δεν έλαβαν υπόψη τους τα διδάγματα που προσφέρει η ιστορία.

Τόπος δικαιοσύνης (Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009):

- *«Ας τιμωρηθούν, λοιπόν, τώρα ανάλογα με το έγκλημά τους...ενωμένοι επαναστάτησαν εναντίον μας.» (3.39.6)*

Ο Κλέων επιμένει στην αρχική του θέση για τιμωρία των Μυτιληναίων. Μάλιστα ζητά την παραδειγματική τιμωρία και ίση αντιμετώπιση όλων των αποστατών χωρίς να εξαιρεθούν οι δημοκρατικοί. Βλέποντας ότι το θέμα συζητείται εκ νέου και οι πολίτες δεν επιθυμούν πια μια αμείλικτη τιμωρία, ο Κλέων γνωρίζει ότι ο αντίπαλος θα εισηγηθεί τουλάχιστον για την απαλλαγή των δημοκρατικών. Θέλοντας, έτσι, να προλάβει μια τέτοια πρόταση προσπαθεί να προβάλει την τιμωρία των Μυτιληναίων ανεξαιρέτως, ως κάτι το δίκαιο που πρέπει να εφαρμοστεί ανάλογα με τα εγκλήματά τους. Για τον ρήτορα η τιμωρία όλων των αποστατών εντάσσεται στο πλαίσιο της δικαιοσύνης και του ορθού.

Τόπος των οικονομικών (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006):

- *«Και όταν θα πετυχαίνομε, θ' ανακτούμε μια κατεστραμμένη πολιτεία και δεν θα έχουμε πια απ' αυτήν εισοδήματα που είναι η βάση της δύναμής μας.» (3.39.8)*

Στο απόσπασμα αυτό ο Κλέων αναφέρεται στις συνέπειες που θα έχει η μη τήρηση της αρχικής απόφασης για την τιμωρία των Μυτιληναίων. Αν δεν εφαρμοστεί η τιμωρία θα υπάρξουν δυσβάσταχτες οικονομικές συνέπειες, τόσο για το παρόν όσο και για το μέλλον της πολιτείας. Η οικονομία μιας πολιτείας και δει μιας πολιτείας όπως αυτή της Αθήνας που η δύναμη της στηριζόταν στα εισοδήματά της είναι ιδιαίτερος σημαντική και κρίνει την ύπαρξη της. Επομένως, η αναφορά σε μια επικείμενη οικονομική

καταστροφή αποτελεί ένα ισχυρό επιχείρημα και κίνητρο για τη διατήρηση της αρχικής επιλογής.

4.8.2. Διόδοτος

Τόπος διαίρεσης ή από τα μέρη (Ρητορική Β23):

- ο «...και νομίζω ότι δύο στοιχεία είναι βλαβερά όταν πρέπει να λάβει κανείς μια ορθή απόφαση: η βιασύνη κι ο θυμός.» (3.42.1)

«Εκείνος που δεν παραδέχεται ότι οι αγορεύσεις...είναι ή ανόητος ή ιδιοτελής.» (3.42.2)

Ο Διόδοτος στο σημείο αυτό επιδιώκει να υποστηρίξει μια εκ των δύο απόψεων ή καμία και με τη διαίρεση αυτή στοχεύει στην ανάδειξη της λιγότερο ή των λιγότερων ορθών επιλογών. Φαίνεται, έτσι, ότι στο πρώτο απόσπασμα προχωρά σε μια δυαδική διαίρεση των δύο βασικών στοιχείων που είναι βλαβερά αν θέλει κανείς να λάβει μια σωστή απόφαση. Μέσα από τη διαίρεση τα δύο αυτά στοιχεία αναδεικνύονται και εντυπώνονται στο μυαλό των ακροατών.

Η ίδια τακτική ακολουθείται και στο επόμενο απόσπασμα στο οποίο ο ρήτορας προχωρά σε μια διαίρεση αναφορικά με τα χαρακτηριστικά των ανθρώπων που δεν παραδέχονται ότι οι αγορεύσεις πρέπει να καθοδηγούν τις πράξεις τους. Η διάκριση αυτή εξυπηρετεί για άλλη μια φορά την πρόθεση του ρήτορα να υπογραμμίσει εκείνα τα στοιχεία που θεωρεί ότι επιφέρουν τα εμπόδια για την ορθή λήψη της απόφασης.

Όπως έχει σημειωθεί παραπάνω για τους τόπους στα αποσπάσματα αυτά, η διάκριση ανάμεσα στον τόπο της διαίρεσης ή του τόπου από τα μέρη καθίσταται δύσκολη και δυσδιάκριτη. Ο Core (1877) αναφέρει πως ο Αριστοτέλης από απροσεξία εισήγαγε στη *Ρητορική Β23* του δύο διαφορετικούς τόπους που στην πραγματικότητα είναι ίδιοι. Στηριζόμενοι, λοιπόν, σε αυτόν τον σχολιασμό και στο γεγονός ότι η διάκριση των δύο τόπων είναι δύσκολη και τους δύο όρους που αποτελούν εκφράσεις του ίδιου σχήματος επιχειρημάτων (Rubinelli, 2009: 88).

- ο «Πάντοτε, άλλωστε, ο πόθος κι η ελπίδα (ο πρώτος προηγείται, η δεύτερη ακολουθεί,...πιο ισχυρά από τον φανερό κίνδυνο.» (3.45.5)

Ο Διόδοτος χρησιμοποιεί για άλλη μια φορά τον τόπο της διαίρεσης, προκειμένου να αναφερθεί στα δύο βασικά στοιχεία που προκαλούν μεγάλο κακό και οδηγούν σε πράξεις αξιόποινες.

Τόπος ορισμού (Ρητορική B23· Kienpointer, 1996· Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009):

- ο «Ανόητος αν νομίζει ότι υπάρχει άλλος τρόπος να προσπαθήσει κανείς...Ιδιοτελής, αν θέλοντας να παρασύρει τον δήμο σε μια κακή απόφαση,...να φοβίσει και όσους αντιφρονούν και το ακροατήριο.» (3.42.2)

Στην αρχή ακόμα του λόγου του, ο Διόδοτος θέλοντας να ενισχύσει την άποψη του ότι ένα τόσο σημαντικό θέμα πρέπει να ξανασυζητηθεί, ορίζει κάποιες λέξεις «βιασύνη, θυμός», «ανόητος, ιδιοτελής», οι οποίες καθίστανται προβληματικές για τη λήψη μιας σωστής απόφασης. Προκειμένου, να μην υπάρχουν παρανοήσεις ορίζει τι ακριβώς εννοεί με τη χρήση και την επιλογή των παραπάνω λέξεων μέσα από την απόδοση συγκεκριμένων συμπεριφορών. Οι ορισμοί δεν δίνουν περιθώρια για προσωπικές εκτιμήσεις και εξηγήσεις σκιαγραφώντας επακριβώς αυτό που ο ρήτορας έχει κατά νου όταν αναφέρει τις συγκεκριμένες λέξεις.

Τόπος μη χρησιμότητας-μειονεκτήματος (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006):

- ο «Η πολιτεία βλέπεται από αυτό. Στερείται από τις συμβουλές εκείνων...δεν ανεβαίνουν στο βήμα.» (3.42.4)

Στο απόσπασμα αυτό ο ρήτορας αναφέρεται στη βλάβη που υφίσταται η πολιτεία, καθώς στερείται τις συμβουλές λόγω του φόβου των πολιτών να μην κατηγορηθούν αν ανεβούν στο βήμα. Ο φόβος, έτσι, των πολιτών αποτελεί μειονέκτημα για την πολιτεία, η οποία θα είχε όφελος από μια τέτοια διαδικασία. Με τη χρήση αυτού του τόπου ο Διόδοτος επιδιώκει να τονίσει πως μια τέτοια πράξη πρέπει να γίνεται και όχι να αποθαρρύνεται.

- ο «στερούμε την πολιτεία από την βέβαιη ωφέλεια που θα είχε αν τον άκουγε.» (3.43.1)

Με τη χρήση του ουσιαστικού «ωφέλεια» ο Διόδοτος ενισχύει την άποψη του και τονίζει πως αν τα χαρακτηριστικά που ανέφερε δεν συνοδεύουν μια πολιτεία τότε στερείται της ωφέλειας.

Τόπος χρησιμότητας-πλεονεκτήματος (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006):

- ο «Η καλή πολιτεία δεν πρέπει ούτε ν' απονέμει,...να τους αφαιρεί την εκτίμησή της.» (3.42.5)

Σε αντίθεση με το παραπάνω απόσπασμα ο Διόδωτος σε αυτό υπογραμμίζει τι πρέπει να κάνει μια καλή πολιτεία, ώστε να παρακινεί τους πολίτες της να συμμετέχουν στις συζητήσεις. Εκτιμώντας το αποτέλεσμα μιας τέτοιας στάσης κατατάσσουμε το επιχειρηματολογικό αυτό σχήμα στα πλεονεκτήματα της πολιτείας, τα οποία πρέπει να εκτιμώνται από τους πολίτες.

- «...αν είμαστε σώφρονες, δεν πρέπει ν' ασχοληθούμε...τη συμφερότερη για μας απόφαση.» (3.44.1)
- «Κι αν ακόμα σας αποδείξω ότι μας έκαναν αδικία μεγάλη, ...παρά μόνο αν τούτο είναι το συμφέρον μας.» (3.44.2)
- «...πάλι δεν θα σας συμβούλευα να τους συγχωρήσετε αν δεν ήταν το συμφέρον μας.» (3.44.2)
- «Νομίζω ότι πρέπει να σκεφτούμε πολύ περισσότερο το μέλλον παρά το παρόν.» (3.44.3)

Στα αποσπάσματα αυτά ο ρήτορας γνωστοποιεί τη θέση του, η οποία αφορά τη μεταχείριση του θέματος έχοντας ως στόχο μόνο το συμφέρον και της πολιτείας τόσο σε παροντικό όσο και σε μελλοντικό επίπεδο. Η απόφαση πρέπει να παρθεί με μόνο κριτήριο το συμφέρον σε όλους τους τομείς ακόμα και αν ο θυμός και η αδικία είναι κυρίαρχα συναισθήματα. Η λέξη «συμφέρον, συμφερότερη», συναντάται τρεις φορές μέσα σε λίγες γραμμές, στοιχείο που υπερτονίζει τη θέση αλλά και κυρίως την επιθυμία του Διόδωτου να σκεφτούν διπλωματικά και όχι κάτω από την πίεση των αρνητικών συναισθημάτων. Η πολιτεία θα έχει μόνο όφελος και ο ρήτορας το τονίζει με κάθε ευκαιρία.

- «Πρέπει, λοιπόν, και αν ακόμα είναι ένοχοι, ...το μόνο μέρος του πληθυσμού που είναι φιλικό.» (3.47.4)

Ο Διόδωτος προτείνει στους πολίτες να προσποιηθούν ότι οι δημοκρατικοί δεν είναι ένοχοι ακόμα και αν πιστεύουν ή γνωρίζουν πως είναι, έχοντας πάντα κατά νου το όφελος και τη χρησιμότητα για την πολιτεία.

- «Και νομίζω ότι είναι πολύ πιο συμφέρον...που δεν έχετε συμφέρον να εξολοθρέψετε.» (3.47.5)

Το συμφέρον της πολιτείας συζητείται για άλλη μια φορά, θέτοντας σε δεύτερη μοίρα την επιβολή μιας δίκαιης ποινής.

- ο «*Τους Μυτιληναίους που έστειλε ο Πάχης...Μια τέτοια απόφαση θα μας ωφελήσει στο μέλλον και θα φοβίσει τους εχθρούς μας από τώρα.*» (3.48.1-3.48.2)

«...ν' απαιτείται από εμάς τους ρήτορες να δείχνουμε μεγαλύτερη οξυδέρκεια από σας που δεν έχετε καιρό να μελετάται τα ζητήματα.» (3.43.4)

Τόπος αυτός και ο άλλος

Τόπος επιστροφής των λεγομένων (Ρητορική Β23):

- ο «*Το κύριο επιχείρημα στο οποίο επιμένει ο Κλέων...αλλά εμείς δεν είμαστε δικαστές για να εξετάσουμε την άποψη του δικαίου.*» (3.44.3-3.44.4)

Ο Διόδωτος αναφέρεται στον ρητορικό του αντίπαλο ονομαστικά, κάτι που ο Κλέων απέφυγε να κάνει. Ο ίδιος επιστρέφει τα λεγόμενα στον αντίπαλό του ισχυριζόμενος πως έχει την αντίθετη άποψη, αφού σε αντίθεση με τον Κλέωνα προσβλέπει στην μελλοντική ασφάλεια της πολιτείας. Ο Κλέων στον λόγο του υπαινίχθηκε ότι ο Διόδωτος θα χρησιμοποιούσε ωραία λόγια και τεχνάσματα για να πείσει το ακροατήριο. Έτσι, επιλέγει το επίθετο «ελκυστική» για να χαρακτηρίσει την επιχειρηματολογία του Κλέωνα και το ουσιαστικό «απλότητα» για τη δική του. Με τον τρόπο αυτόν ο ρήτορας καταφέρνει να επιστρέψει τα αρνητικά λεγόμενα του Κλέωνα πίσω σε αυτόν και να τον επικρίνει σημειώνοντας πως ρόλο για την εξέταση του δικαίου έχουν μόνο οι δικαστές. Ο Διόδωτος, λοιπόν, καταφέρνει να θέσει σε άλλο πλαίσιο, παρόμοιες λέξεις που είχαν χρησιμοποιηθεί από τον Κλέωνα «Σας παρασύρει η ευχαρίστηση που προκαλούν τα ωραία λόγια» έχοντας τότε ως αποδέκτη τον πρώτο. Μέσω της σύνδεσης με τα λόγια του αντιπάλου ο ρήτορας καταφέρνει να του επιστρέψει τους χαρακτηρισμούς και να αντιδιαστείλει την απλότητα της δικής του επιχειρηματολογίας.

Τόπος πραγματικότητας (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009):

- ο «*Αλλά οι άνθρωποι αψηφούν τον κίνδυνο της τιμωρίας, γιατί ελπίζουν να την αποφύγουν...θα προστατευτούν καλύτερα από τα εγκλήματα των κακούργων.*» (3.45.1-3.45.3)

Ο τόπος αυτός αναφέρεται σε καταστάσεις της πραγματικότητας, οι οποίες επειδή παρουσιάζονται κάθε φορά με έναν συγκεκριμένο τρόπο πρέπει να ληφθούν αποφάσεις

ή να γίνουν ενέργειες για να αντιμετωπιστούν. Έτσι, και στο απόσπασμα αυτό ο Διόδωτος υπογραμμίζει την «έμφυτη» (η λέξη αποτελεί στοιχείο αναγνώρισης του τόπου) τάση τόσο των ανθρώπων, όσο και των πολιτειών προς την αδικία, την οποία δεν μπορεί να μετριάσει κανένας νόμος. Με τη χρήση αυτού του επιχειρηματολογικού σχήματος ο ρήτορας θέλει να αποδείξει ότι η φύση των ανθρώπων είναι τέτοια που αψηφούν τον κίνδυνο. Η επιλογή, επομένως, της πιο αυστηρής ποινής, δηλαδή του θανάτου, φαίνεται να μην έχει τελικά ουσιαστικά αποτελέσματα.

- ο *«Με λίγα λόγια είναι πολύ ανόητος εκείνος...η φύση του ανθρώπου τον σπρώχνει με πάθος σε μια πράξη, ...» (3.45.7)*

Ο ρήτορας μεταφέρει το βάρος των αξιόποινων πράξεων στη φύση των ανθρώπων χωρίς να δίνει κατ' αυτόν τον τρόπο περιθώρια απόρριψης της θέσης του. Η χρήση της λέξης «φύση» αυξάνει την εγκυρότητα των λεγομένων του, τα οποία παρουσιάζονται ως κάτι το πραγματικό και μη αμφισβητήσιμο.

Τόπος της ιστορίας (Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009):

- ο *«Ίσως, μάλιστα, τον παλιό καιρό οι ποινές...παρ' όλα αυτά, τα εγκλήματα εξακολουθούν.» (3.45.3)*

Ο Διόδωτος ενισχύει το επιχειρήματά του για μη εφαρμογή της ποινή του θανάτου επικαλούμενος τον παλιό καιρό που όπως σημειώνει οι ποινές ήταν βαρύτερες, αυτό ωστόσο, δεν βοήθησε στο να εξαλειφθούν τα εγκλήματα αλλά αντιθέτως συνεχίζονταν. Με τη χρήση του τόπου της ιστορίας ο Διόδωτος επιβεβαιώνει τη θέση του, η οποία αφού επαληθεύεται από τα ιστορικά γεγονότα δεν μπορεί να αμφισβητηθεί.

Τόπος των οικονομικών (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006):

- ο *«Θα κάνουμε έξοδα για μια μακρόχρονη πολιορκία, ...είναι ακριβώς τα έσοδα αυτά.» (3.46.3)*

Ο Διόδωτος στο σημείο αυτό επιλέγει να αναφερθεί στην οικονομική επιβάρυνση και καταστροφή της πολιτείας λόγω των πολέμων με τους συμμάχους, οι οποίοι φοβούμενοι τον θάνατο θα προετοιμάζονταν αρκετά καλά, ώστε να αποφύγουν μια τέτοια τιμωρία. Στην οικονομική επιβάρυνση είχε αναφερθεί και ο Κλέων παρουσιάζοντας, όμως, το επιχειρήμα από τη δική του οπτική. Η οικονομία της πόλης είναι σημαντική και οι ρήτορες γνωρίζουν καλά ότι ένα τέτοιο επιχειρήμα θα είχε μεγάλο αντίκρυσμα.

Τόπος του ανθρωπισμού (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006):

- ο «Γιατί παρακινώντας τις πολιτείες σ' επανάσταση... περιμένει και τους ενόχους και τους αθώους» (3.47.3)

Η επιλογή της τιμωρίας του θανάτου για όλους ανεξαιρέτως τους Μυτιληναίους αντιβαίνει στις αρχές και τις αξίες του ανθρωπισμού. Όπως δηλώνει ο Διόδωτος η ίδια τιμωρία δεν πρέπει να αφορά ενόχους αλλά και αθώους. Η διάκριση αυτή του ρήτορα δημιουργεί μια έντονη εικόνα που στόχο έχει να προκαλέσει τα ανθρωπιστικά αισθήματα των πολιτών.

Τόπος της εξουσίας (Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009):

- ο «Όποιος ακολουθεί μια επιτήδεια πολιτική...είναι ισχυρότερος...για να δράσει εναντίον του» (3.48.2)

Ο Διόδωτος ολοκληρώνει τον λόγο του επιδιώκοντας να δημιουργήσει στους πολίτες το αίσθημα της εξουσίας έναντι του εχθρού, το οποίο, όμως, δεν κατακτάται με τη χρήση της άστοχης βίας αλλά μέσα από μια επιτήδεια πολιτική. Χαρακτηρίζοντας ο ρήτορας τους πολίτες ισχυρότερους, τους ωθεί και τους παρακινεί να επιλέξουν μια ανάλογη συμπεριφορά, πετυχαίνοντας, έτσι, και ο ίδιος τον στόχο του που είναι η εφαρμογή της δική του πρότασης.

Έχοντας εξετάσει τη χρήση των τόπων από τους ρήτορες, οδηγούμαστε στα εξής συμπεράσματα. Ο Κλέων επιλέγει τόπους που σχετίζονται με την απειλή-κίνδυνο και τη συνέπεια. Ο ρήτορας στηρίζει όλο του τον λόγο στην τρομοκρατία και τις συνέπειες που θα έχει η πολιτεία αν δεν διατηρήσει την απόφασή της να θανατώσει τους Μυτιληναίους. Φαίνεται, λοιπόν, πως οι τόποι διατηρούν το ύφος του ρήτορα και συμβάλλουν στην εδραίωση της βασικής του θέσης. Με λιγότερη συχνότητα εντοπίζονται οι τόποι της ιστορίας, της κατάχρησης και των οικονομικών που και πάλι αποβλέπουν στην παρουσίαση του αντιπάλου ως απόλυτου εχθρού που πρέπει αμέσως να θανατωθεί. Η θέση του ρήτορα ενισχύεται ακόμα περισσότερο με την παρουσίαση ιστορικών παραδειγμάτων, με παραδείγματα κατάχρησης της εξουσίας και οικονομικής καταστροφής στα οποία θα οδηγήσει η απόφαση των Αθηναίων να μην τιμωρήσουν τους αποστάτες.

Στον λόγο του Διοδώτου, απεναντίας, παρατηρείται η συχνή χρήση των τόπων της χρησιμότητας/πλεονεκτήματος και της μη χρησιμότητας/μειονεκτήματος. Ο

Διόδοτος δεν επιζητά την τιμωρία των αποστατών αλλά ζητά από το κοινό να πράξει σύμφωνα με την ωφέλειά του. Η θέση του, έτσι, υποστηρίζεται από τον τόπο του πλεονεκτήματος, ενώ προκειμένου να ισχυροποιήσει τις πεποιθήσεις του και να τις αναδείξει σε ιδανικότερες έναντι του Κλέωνα, επιλέγει και τόπους του μειονεκτήματος, εξηγώντας τα αποτελέσματα που θα επέλθουν αν δεν ακολουθήσουν την πρότασή του. Αναφορικά με την επιλογή άλλων τόπων εντοπίστηκε η χρήση του τόπου της διαίρεσης, που βοηθά τον ρήτορα να εκθέσει δύο όψεις μιας ιδέας/επιχειρήματος, ώστε να καταλήξει στην προτιμότερη αλλά και οι τόποι της ιστορίας, της πραγματικότητας και των οικονομικών που αποτελούν μια μορφή πιο χειροπιαστής, θα λέγαμε, απόδειξης των αρνητικών συνεπειών που θα επιφέρει η διατήρηση της απόφασης για την εκτέλεση της θανατικής ποινής.

Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι οι τόποι εξυπηρετούν την επιχειρηματολογία που σχεδιάζουν οι ρήτορες, προκειμένου να υποστηρίξουν τη θέση τους. Η αντιλογία των λόγων γίνεται φανερή και μόνο από τη μελέτη των τόπων, στοιχείο που αναδεικνύει τη σημασία τους και τη μελέτη τους κατά την ανάλυση. Ο Θουκυδίδης μεταχειρίζεται διάφορους τρόπους για τη σύνθεση των δημηγοριών και κάθε γλωσσικό ή επιχειρηματολογικό μέσο συμφωνεί με τη θέση του κάθε ομιλητή, ενισχύοντας την πεποίθηση ότι ο λόγος δεν είναι ανεξάρτητος από τις ιδεολογίες και τους στόχους των ομιλητών (Βλ. Παράρτημα, [Συγκεντρωτικός πίνακας τόπων](#)).

4.9. Η χρήση της αντίθεσης και των αντιθετικών ζευγών ως χαρακτηριστικό των θουκυδίδειων δημηγοριών

Η αντίθεση περιλαμβάνεται στα σχήματα λόγου της ρητορικής θεωρίας και έχει εξεταστεί και από τον Αριστοτέλη, ο οποίος θεωρούσε το σχήμα ευχάριστο από τη στιγμή που οι αντίθετες έννοιες μπορούν εύκολα να εντοπιστούν. Σύμφωνα με τον ίδιο η αντίθεση υπάρχει ή υπονοείται σε όλα τα είδη των ρητορικών λόγων (Finley, 1942 όπως αναφέρεται στο Κυθρεώτου, 2017: 20). Ο φιλόσοφος μάλιστα, διέκρινε τέσσερα είδη αντιθέσεων: τα ενάντια (πρόκειται για όρους της ίδιας κατηγορίας πχ. καλός ≠ κακός που η ορθότητά του ενός προϋποθέτει την άρνηση του άλλου), τα αντιφατικά (σε αυτά δεν υπάρχει η ενδιάμεση κατάσταση όπως στα ενάντια, η μία έννοια αποτελεί άρνηση της άλλης πχ. ζωντανός ≠ νεκρός, αθώς ≠ ένοχος), τα σχετικά (πρόκειται για έννοιες που συνδέονται στενά πχ. αφέντης ≠ δούλος, δάσκαλος ≠ μαθητής, λειτουργούν

ως αντίθετοι πόλοι ως αφορμή για τον σχηματισμό μιας άλλης αντίθεσης) και τα στερητικά (ανήκουν έννοιες που φανερώνουν η μία στέρηση και η άλλη κτήση ή υπερβολή σχετικά με το ίδιο θέμα πχ. θερμό ≠ ψυχρό).

Η χρήση του σχήματος της αντίθεσης στους ρητορικούς λόγους είναι διαδεδομένη (Finley, 2013), καθώς προσδίδει ρυθμό και συμμετρία, δημιουργεί σαφήνεια και συνοχή, τονίζει τα σημαντικά σημεία, προσελκύει τους ακροατές, τονίζει την επιθυμητή άποψη, βοηθά στην απομνημόνευση των λόγων τόσο από τον ρήτορα όσο και από το κοινό και προβάλλει τη σωστότερη επιλογή (Wilkins, 1873· Κυθρεώτου, 2017).

Δεδομένου ότι η αντίθεση αποτελεί ένα από τα κυριότερα σχήματα λόγου του αρχαιοελληνικού ύφους, καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική η μελέτη της στους δισσούς λόγους του Κλέωνα και του Διοδώτου και δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί. Εξάλλου, οι δημηγορίες διατρέχονται από το πνεύμα της αντίθεσης και η προσπάθεια της επικράτησης ενός από τους λόγους δεν μπορεί παρά να προσανατολιστεί και στη χρήση του αντιθετικού σχήματος, το οποίο βοηθά το κοινό να δει τα αντιθετικά σημεία και να επιλέξει ανάμεσα τους. Η μεταχείριση της αντίθεσης είναι πρόδηλη στα περισσότερα έργα της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας ακόμα και από την εποχή του Ομήρου.

Η ανάπτυξη της ρητορικής τέχνης και το επιτηδευμένο ύφος του Γοργία (ρήτορας που επέκτεινε τη χρήση του αντιθετικού σχήματος), επηρέασαν και τον Θουκυδίδη, ο οποίος χρησιμοποιεί κατά κόρον την αντίθεση στην *Ιστορία* του, στοιχείο που θα γίνει φανερό και στους παρόντες λόγους. Η συστηματική χρήση των αντιθέσεων από τον Θουκυδίδη ήταν γνωστή ήδη από την αρχαιότητα και ιδιαίτερα η εφαρμογή τους στις δημηγορίες του (Scanlon, 1978).

Ειδικότερα, όσον αφορά τον λόγο του Κλέωνα παρατηρείται κάτι το αξιολεπίεργο, καθώς ο λόγος του βρίθεται από αντιθέσεις. Το σχήμα των αντιθέσεων, όπως υπογραμμίστηκε, διακρίνεται γενικότερα στις δημηγορίες του Θουκυδίδη, ωστόσο, στον λόγο του Κλέωνα αποτελεί το κατ' εξοχήν μέσο πειθούς του ρήτορα. Η θεώρηση αυτή ενισχύεται ήδη από το προοίμιο του λόγου του ρήτορα που μπορεί κανείς να διακρίνει αρκετές αντιθέσεις σε ένα μικρό μόνο απόσπασμα.

Παρακάτω παρουσιάζονται οι αντιθέσεις που εντοπίζονται στον λόγο του Κλέωνα:

- ❖ «Πολλές φορές στο *παρελθόν*, μου δόθηκε η ευκαιρία να σκεφτώ ότι μια *δημοκρατία* είναι *ανίκανη* να εξουσιάζει άλλους λαούς, αλλά το σκέπτομαι

*περισσότερο **σήμερα**, βλέποντάς **σας** να μετανοείτε για την απόφαση που πήρατε για τους Μυτιληναίους.» (3.37.1)*

Στο προοίμιο του λόγου του ο Κλέων αναφέρεται στο πολίτευμα της δημοκρατίας που σύμφωνα με τον ίδιο η ανικανότητά του οδήγησε στην επαναξιολόγηση του ζητήματος των Μυτιληναίων. Στο απόσπασμα αυτό ο ρήτορας αντιδιαστέλλει το παρελθόν με το παρόν «σήμερα» δημιουργώντας έτσι μια χρονική αντίθεση. Μέσω αυτής της αντίθεσης πετυχαίνει να προσδώσει στο επιχείρημά του μια εμπειρική προσέγγιση και μια αξιοπιστία που στηρίζεται στην παρατήρηση χρόνων. Ακολούθως, η χρήση της αντωνυμίας «σας», διαμορφώνει μια δυαδική αντίθεση ανάμεσα στον ρήτορα και τους άλλους Αθηναίους, εξαιρώντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον εαυτό του από μια καταστρεπτική συμπεριφορά όπως αυτή που περιγράφει. Ακόμη, η χρήση της λέξης «δημοκρατία» και το κατηγορούμενό της «ανίκανη» δημιουργούν μια υπόρρητη αντίθεση που στόχο έχει να διαρρήξει την καθολική πεποίθηση περί ικανότητας της δημοκρατίας όσον αφορά την άσκηση εξουσίας.

❖ *«Επειδή έχετε συνηθίσει στην καθημερινή σας ζωή ούτε να φοβάστε ούτε να επιβουλεύετε **ο ένας τον άλλον**, φέρεστε με το ίδιο πνεύμα **προς τους συμμάχους σας**. Και όταν κάνετε κανένα λάθος και υποχωρήσετε είτε επειδή σας έπεισαν εκείνοι είτε από οίκτο, δεν καταλαβαίνετε ότι δείχνετε **αδυναμία** που είναι επικίνδυνη για σας χωρίς να προκαλεί την ευγνωμοσύνη των συμμάχων σας. Δεν συλλογίζεστε ότι η εξουσία που ασκείτε είναι **τυραννίδα** που την επιβάλλετε σε ανθρώπους οι οποίοι σας επιβουλεύονται και δεν την θέλουν, σε ανθρώπους που σας υπακούνε, όχι επειδή τους κάνετε χάρες, βλέποντας τα συμφέροντά σας, αλλά επειδή **η δύναμή** σας και όχι η φιλία και η πίστη τους σας εξασφαλίζουν την εξουσία.» (3.37.2)*

Στο απόσπασμα ο ρήτορας επιδιώκει μια διπολική αντίθεση ανάμεσα στους Αθηναίους και τους συμμάχους τους (Μυτιληναίους) που αναδύεται από τη χρήση των φράσεων «ο ένας τον άλλον» ≠ «προς τους συμμάχους σας». Το αντιθετικό ζεύγος που δημιουργείται εξυπηρετεί τον Κλέωνα, καθώς στόχος του είναι να καταστήσει τους Μυτιληναίους μια εχθρική πολιτεία. Εν συνεχεία, εντοπίζεται μια λεξική αντίθεση ανάμεσα στις λέξεις «αδυναμία» ≠ «δύναμη», μέσω της οποίας ο Κλέων προσπαθεί να παρουσιάσει στο κοινό τη σωστή κατά τον ίδιο στάση που πρέπει να κρατά μια πολιτεία αν θέλει να λέγεται ηγεμονία. Επίσης, όσον αφορά τη λέξη «τυραννία» η χρήση της σχηματίζει μια αντίθεση με τη λέξη «δημοκρατία» που αναφέρεται στην προηγούμενη παράγραφο. Πέρα, επομένως, από την αντίθεση που ο Κλέων θέλει να δημιουργήσει

ανάμεσα στα δύο πολιτεύματα αυτή λειτουργεί και ως σύνδεση με όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως.

- ❖ *«Αλλά το χειρότερο απ' όλα θα ήταν να μην έχουμε πια καμιά σταθερότητα στις αποφάσεις μας και να μην καταλάβουμε ότι ισχυρότερη είναι η πολιτεία που έχει **κακούς νόμους**, αλλά τους **εφαρμόζει**, παρά η πολιτεία που έχει **νόμους καλούς** και **δεν τους εφαρμόζει**. Ότι η αμάθεια, συνδυασμένη με σωφροσύνη, είναι πιο ωφέλιμη από την επιτηδειότητα συνδυασμένη με την αστάθεια. Ότι, τέλος, **οι ταπεινότεροι άνθρωποι διοικούν καλύτερα τις πολιτείες από τους μορφωμένους.**» (3.37.3)*

Στη συνέχεια του λόγου του ο Κλέων παραθέτει τα επιχειρήματά του σχετικά με την άποψη που έθεσε στην αρχή. Μια πολιτεία είναι σωστή όταν εφαρμόζει τους νόμους της ακόμα και αν αυτοί είναι κακοί. Έτσι, ακολουθεί μια αντίθεση ανάμεσα σε «κακούς» ≠ «καλούς» νόμους, προκειμένου να γίνει κατανοητή η θέση του ρήτορα, η οποία υποστηρίζεται και από ένα ακόμα επιχείρημα που βασίζεται και πάλι στο σχήμα της αντίθεσης «ταπεινότεροι» ≠ «μορφωμένοι». Η υποστήριξη μιας θέσης μέσα από την παρουσίαση αντιθετικών ζευγών από τα οποία προκύπτει ένα από τα δύο φαίνεται ότι καθιστά τα όσα αναφέρονται πιο κατανοητά στο κοινό, το οποίο δεν καλείται να εκμιαεύσει τα ζεύγη που μπορεί να υπονοούνται αλλά γνωρίζοντάς τα εξαρχής είναι σε θέση να επιλέξει την ‘ορθή’ επιλογή όπως αυτή συνεπάγεται από το αντιθετικό σχήμα.

- ❖ *«Οι τελευταίοι **αυτοί** θέλουν να φαίνονται σοφότεροι από τους νόμους και να επιβάλλουν την γνώμη τους σε κάθε συζήτηση στην Εκκλησία, γιατί ξέρουν πως δεν θα βρίσκαν άλλη καλύτερη ευκαιρία να επιδείξουν τις γνώσεις τους για τόσο σπουδαία ζητήματα κι έτσι συχνά οδηγούν τις πολιτείες στην καταστροφή. Ενώ **οι άλλοι** δεν έχουν εμπιστοσύνη στην δική τους κρίση και δεν ισχυρίζονται ότι ξέρουν καλύτερα από τους νόμους. Επειδή δεν έχουν την ικανότητα να **επικρίνουν** τον λόγο ενός καλού ρήτορα και τον κρίνουν σαν αμερόληπτοι τρίτοι και όχι σαν συναγωνιστές, **κρίνουν** ορθά τις περισσότερες φορές. (3.37.4)*

Σε συνέχεια της προηγούμενης παραγράφου ο ρήτορας επεξηγεί το επιχείρημα που έθεσε. Έτσι, διακρίνει τους αυτούς που θέλουν να φαίνονται σοφοί από εκείνους που επειδή δεν έχουν εμπιστοσύνη στην κρίση τους κρατούν μια ουδέτερη στάση «αυτοί» ≠ «οι άλλοι». Η αντίθεση ενισχύεται και από τη χρήση των αντιθετικών ρημάτων «επικρίνουν» ≠ «κρίνουν».

- ❖ *«Όσο για μένα, έχω πάντα την ίδια γνώμη και απορώ μ' εκείνους που άφησαν να ξαναρχίσει η συζήτηση για τους Μυτιληναίους, προκαλώντας έτσι μιαν αργοπορία που ωφελεί μόνο τους φταίχτες. Με την χρονοτριβή περνάει ο θυμός εκείνου που έπαθε, ενώ αν η αντίδραση έρθει ευθύς μετά την άδικη πράξη, τότε εκείνος που έπαθε, επιβάλλει όσο μπορεί αυστηρότερη τιμωρία. Είμαι περίεργος να δω ποιός θα σηκωθεί να μ' αντικρούσει και να προσπαθήσει ν' αποδείξει ότι οι κακές πράξεις των Μυτιληναίων μας ωφελούν και ότι οι δικές μας συμφορές βλάπτουν τους συμμάχους μας.» (3.38.1)*

Στο απόσπασμα αυτό ο Κλέων επικρίνει την απόφαση να συζητηθεί εκ νέου η τιμωρία των επαναστατών. Η θέση του, επομένως, πρέπει να γίνει διακριτή από όλους και να διαχωριστεί από αυτούς που επέτρεψαν να τεθεί το θέμα και πάλι προς συζήτηση. Το αντιθετικό σχήμα «για μένα» ≠ «μ' εκείνους» κατέχει κεντρικό ρόλο στην εξέταση της παρούσας θέσης και θα διατηρηθεί στο σύνολο του λόγου. Για τον ρήτορα δεν έπρεπε το θέμα να συζητηθεί ξανά γιατί η χρονοτριβή δεν επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Η άποψη αυτή παρουσιάζεται πάλι με ένα αντιθετικό σχήμα «χρονοτριβή» ≠ «ευθύς», ώστε να προκαλέσει στο ακροατήριο και το ανάλογο πάθος.

- ❖ *«Φανερό είναι ότι όποιος μιλήσει θα έχει μεγάλη πεποίθηση στην ρητορική του ικανότητα για να προσπαθήσει ν' αποδείξει ότι δεν πήραμε οριστική απόφαση ενώ την πήραμε ή τότε θα έχει κάποιο υλικό συμφέρον και θα προσπαθήσει μ' έναν επιτήδειο λόγο να σας παραπλανήσει.» (3.38.2)*

Ο Κλέων επιμένει ότι είχε παρθεί απόφαση για το θέμα και αδυνατεί να κατανοήσει τον λόγο για τον οποίον συζητείται πάλι. Η απορία και ένστασή του δηλώνεται με μια αντίθεση «ότι δεν πήραμε οριστική απόφαση» ≠ «ενώ την πήραμε» που θα λέγαμε ότι έχει και θέση κριτικής για όσους δεν πράττουν τα αποφασισμένα, γιατί έχουν κάποιο άλλο υλικό συμφέρον.

- ❖ *«Εσείς είστε η αιτία του κακού, γιατί θεσπίσατε κακούς για το αγώνισμα κανόνες και συνηθίζετε να είστε θεατές των λόγων και ακροατές των πράξεων. Όταν εξετάζετε τα όσα πρέπει να γίνουν, νομίζετε πως μπορούν να γίνουν μόνο και μόνο επειδή σας το αναπτύξαν με ωραία λόγια κι όταν εξετάζετε τα όσα έχουν συμβεί, τα κρίνετε περισσότερο με βάση τα όσα ακούτε από επιτήδειους ρήτορες, παρά με τα όσα είδατε να γίνονται μπροστά στα μάτια σας.» (3.38.4)*

Στο απόσπασμα αυτό οι αντιθέσεις αφορούν ενέργειες που δεν εκδηλώνονται με τον τρόπο που ο ρήτορας τις παρουσιάζει. Μοιάζει με ένα οξύμωρο σχήμα, αφού οι ακροατές ακούν τις πράξεις και βλέπουν τα λόγια. Με αυτήν την αντίθεση ο Κλέων

ασκεί έντονη κριτική στην πολιτεία, ενώ θέλει να δείξει ότι δεν μπορεί να θεωρείται ως φυσικό κάτι που φαίνεται εκ των διαμέτρων παράδοξο.

- ❖ «Είστε οι πρώτοι και καλύτεροι στο να γοητεύεστε με **καινούργια σχήματα λόγου** και στο ν' αντιδράτε σε **δοκιμασμένα επιχειρήματα**. Είστε δούλοι κάθε παραδοξολογίας και περιφρονείτε καθετί το συνηθισμένο.» (3.38.5)

Η αντίθεση στο απόσπασμα αυτό ενισχύει την προηγούμενη θέση του ρήτορα. Η αντίδραση του κοινού αφορά σε πράγματα δοκιμασμένα, ενώ θα έπρεπε να σχετίζεται με το νέο και το καινούργιο.

- ❖ «Από αυτά, λοιπόν, θα προσπαθήσω να σας αποτρέψω, για να υποστηρίξω **ότι καμιά άλλη πολιτεία δεν σας έβλαψε όσο οι Μυτιληναίοι**.» (3.39.1)

Η αντίθεση αυτή διαχωρίζει τις άλλες πολιτείες από τους Μυτιληναίους και τους καθιστά την μεγαλύτερη απειλή.

- ❖ «Ούτε τα όσα έπαθαν όσοι επαναστάτησαν εναντίον μας και στερήθηκαν την ελευθερία τους τούς χρησίμεψαν για παράδειγμα ούτε η δική τους ευτυχία τους συγκράτησε απ' το να ριχτούν πρόθυμα σ' επικίνδυνη περιπέτεια. Γεμάτοι από θάρρος για το μέλλον, έχοντας μεγαλύτερες ελπίδες απ' ό,τι τους επιτρέπουν οι δυνάμεις τους, αλλά όχι οι ορέξεις τους, άρχισαν τον πόλεμο τοποθετώντας την **βία** επάνω από το **δίκαιο**. Μόλις νόμισαν ότι θα μπορούσαν να νικήσουν, μας χτύπησαν χωρίς να τους έχομε αδικήσει.» (3.39.3)

Στο απόσπασμα είναι ορατή μια λεξική αντίθεση μεταξύ των λέξεων «βία» ≠ «δίκαιο».

- ❖ «Συχνά συμβαίνει, οι πολιτείες που άξαφνα ευημερούν, να γίνονται υπεροπτικές. Είναι πάντα ασφαλέστερη η ευτυχία που έρχεται με **μέτρο** στους ανθρώπους, παρά η **απροσδόκητη** ευημερία, και μπορεί κανείς να πει ότι είναι ευκολότερο στους ανθρώπους ν' αντιστέκονται στις **δυστυχίες** παρά να προστατεύουν την **ευτυχία** τους.» (3.39.4)

Ο Κλέων ενισχύει τα επιχειρήματά του με δύο ζευγάρια αντιθέσεων, τα οποία έχουν έναν γνωμικό χαρακτήρα και μια καθολικότητα.

- ❖ «Έπρεπε απ' την αρχή να μην είχαμε τιμήσει τους Μυτιληναίους και να μην είχαμε κάνει καμιά διάκριση ανάμεσα σ' αυτούς και τους άλλους συμμάχους και τότε δεν θα είχαν φτάσει σε τέτοιο σημείο αλαζονείας. Οι άνθρωποι έχουν και άλλο φυσικό. **Να περιφρονούν**, γενικά, όσους τους περιποιούνται και **να εκτιμούν** όσους δεν υποχωρούν.» (3.39.5)

Η αντίθεση ανάμεσα σε αυτούς και τους άλλους είναι ορατή για ακόμη μια φορά, ενώ το αντιθετικό ρηματικό ζεύγος «να περιφρονούν» ≠ «εκτιμούν» τονίζει τη λανθασμένη

συμπεριφορά των ανθρώπων, η οποία θα έπρεπε για να είναι ορθή να ακολουθεί την αντίθετη στάση από αυτήν που περιγράφεται.

- ❖ «*Ας τιμωρηθούν, λοιπόν, τώρα ανάλογα με το έγκλημά τους. Και μην περιοριστείτε μόνο στους ολιγαρχικούς, αφήνοντας τον λαό ατιμώρητο. Όλοι μαζί, ενωμένοι, επαναστάτησαν εναντίον μας. Αν οι δημοκρατικοί είχαν πάρει το μέρος μας, όπως μπορούσαν, τώρα θα κυβερνούσαν την πολιτεία τους. Θεώρησαν, όμως, ασφαλέστερο να συμμαχιστούν τον κίνδυνο με τους ολιγαρχικούς και να επαναστατήσουν μαζί τους.*» (3.39.6)

Στο σημείο αυτό ο Κλέων δηλώνει ξεκάθαρα τη θέση σχετικά με το ποιοι τελικά πρέπει να τιμωρηθούν. Η θέση του γίνεται ολοφάνερη με τη χρήση των αντιθέσεων, οι οποίες στόχο έχουν να οδηγήσουν τους πολίτες στην απόφαση να τιμωρηθούν όλοι οι πολίτες ανεξαιρέτως των πολιτικών τους πεποιθήσεων. Το γεγονός ότι στην Μυτιλήνη υπάρχουν και πολίτες δημοκρατικοί είναι γνωστό φυσικά στον Κλέωνα, ο οποίος έχει αντιληφθεί ότι η μεταστροφή στην αρχική απόφαση αποβλέπει στην αποφυγή να τιμωρηθούν κυρίως αυτοί. Έτσι, με τη χρήση των αντιθέσεων «μόνο» ≠ «όλοι» και «δημοκρατικοί» ≠ «ολιγαρχικοί» επιζητά να αποδείξει ότι πρέπει να αντιμετωπιστούν με τον ίδιο τρόπο και να μην οδηγηθούν σε εξαιρέσεις.

- ❖ «*Δεν πρέπει, λοιπόν, να τους αφήσουμε να ελπίζουν ότι, με ρητορικά σχήματα ή με χρήματα, και με την αιτιολογία ότι τα σφάλματα είναι ανθρώπινα, θα μπορέσουν ν' αποφύγουν την τιμωρία. Δεν μας έβλαψαν χωρίς να το θέλουν! Μας επιβουλεύτηκαν ξέροντας πολύ καλά τί κάνουν. Μόνο το ακούσιο μπορεί να συγχωρηθεί.*» (3.40.1)

Η δικαιολογία ότι οι Μυτιληναίοι δεν γνώριζαν τι κάνουν δεν αποτελεί επιχείρημα όπως φαίνεται από τα λόγια του Κλέωνα. Για τον ρήτορα οι σύμμαχοι ήξεραν τι έκαναν και δεν μπορεί η πράξη τους να θεωρηθεί ακούσια. Επομένως, υπάρχει μια αντίθεση ανάμεσα στο ξέρω τι κάνω και στο ακούσιο που σε καμία περίπτωση δεν ισχύει για τους αποστάτες.

- ❖ «*Σωστό είναι να αισθανόμαστε έλεος για εκείνους που έχουν τα ίδια αισθήματα για μας, και όχι για εκείνους που δεν θα δείξουν ποτέ έλεος για μας επειδή είναι, απ' την ανάγκη των πραγμάτων, πάντα εχθροί μας. Όσο για τους ρήτορες που σας γοητεύουν με την ευφράδειά τους, θα τους δοθούν πολλές άλλες ευκαιρίες σε άλλα, μικρότερης σημασίας ζητήματα, και όχι σε περίπτωση σαν τη σημερινή που κινδυνεύει η πολιτεία να πληρώσει ακριβά την σύντομη τέρψη την οποία θα μας έχουν προσφέρει και για την οποία θα δεχτούν συγχαρητήρια. Όσο για την*

επιείκεια, πρέπει να την δείχνουμε σ' εκείνους που στο μέλλον θα είναι φίλοι μας και όχι σ' εκείνους που δεν θ' αλλάξουν απέναντί μας και θα μείνουν πάντα εχθροί μας.» (3.40.3)

Στο απόσπασμα αυτό ο Κλέων διακρίνει δύο κατηγορίες ανθρώπων σχεδιάζοντας ένα αντιθετικό σχήμα, το οποίο συμβάλλει στο να γίνει κατανοητή η στάση που πρέπει να κρατηθεί για εκείνους που φέρονται με τα ίδια συναισθήματα και εκείνους που δεν δείχνουν έλεος. Η αντίθεση αυτή διατηρείται μέχρι το τέλος της παραγράφου στοιχείο που αναδεικνύει τη σημασία που δίνει ο ρήτορας στη διάκριση ανάμεσα σε φίλους και εχθρούς, όπως θα καταλήξει στο τέλος. Οι αντιθέσεις αυτές έχουν τον χαρακτήρα παραινήσεων από την πλευρά του ρήτορα, ο οποίος επιδιώκει διακαώς να αποδείξει με κάθε τρόπο ότι οι Μυτιληναίοι είναι σε κάθε περίπτωση εχθρικοί και επικίνδυνοι. Επιπλέον, μιας και ο λόγος αρχίζει να φτάνει στο τέλος του, ο Κλέων κάμει και μια αναφορά στον ρόλο των επιτήδειων (όπως τους έχει αποκαλέσει) ρητόρων ορίζοντας μέσα από άλλη μια αντίθεση τα όρια των παρεμβάσεων τους, τα οποία είναι τα μικρής σημασίας ζητήματα που αντιδιαστέλλονται με αυτά κατά τα οποία η πολιτεία κινδυνεύει. Η περίπτωση της υπόθεσης των Μυτιληναίων ανήκει στην δεύτερη κατηγορία και συνεπώς δεν πρέπει να έχουν κανένα λόγο συμμετοχής στη συζήτηση.

Από την άλλη πλευρά, το αντιθετικό σχήμα εντοπίζεται και στον λόγο του Διοδότου ο οποίος αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος στην προσπάθειά του να καταρρίψει τα επιχειρήματα του αντιπάλου του. Οι αντιθέσεις που επιλέγει ο ρήτορας λειτουργούν περισσότερο ως στοιχεία σύνδεσης με τα λεγόμενα του Κλέωνα και όχι τόσο ως βασικά μέσα πειθούς. Αυτό όμως, δεν σημαίνει ότι ο Διόδotos δεν χρησιμοποιεί αντιθέσεις και προς όφελός του. Οι αντιθέσεις που εντοπίστηκαν στον λόγο του είναι οι εξής:

- *«Δεν θα κατηγορήσω εκείνους που θέλησαν να συζητηθεί και πάλι το ζήτημα των Μυτιληναίων και δεν θα επαινέσω εκείνους που νομίζουν ότι είναι κακό να επαναλαμβάνεται η συζήτηση, όταν πρόκειται για σπουδαιότατα πράγματα, και νομίζω ότι δύο στοιχεία είναι βλαβερά όταν πρέπει να λάβει κανείς μια ορθή απόφαση: η βιασύνη κι ο θυμός. Η πρώτη έχει, συνήθως, σύντροφο την ανοησία, ο δεύτερος την αμορφωσιά και την στενοκεφαλιά.» (3.42.1)*

Ο Διόδotos ξεκινά τον λόγο του με μια ρηματική αντίθεση «δεν θα κατηγορήσω» ≠ «δεν θα επαινέσω», επιδιώκοντας να κρατήσει μια ουδέτερη στάση απέναντι στο ζήτημα. Αναφέρει πως δεν θα κατηγορήσει όποιους ήθελαν να συζητηθεί ξανά το θέμα ούτε θα επαινέσει αυτούς που δεν το ήθελαν. Με την αντίθεση αυτή ο ρήτορας ενισχύει

το επιχείρημά του ότι πρόκειται για ένα σπουδαίο θέμα και παράλληλα ασκεί κριτική στον Κλέων αναφορικά με τη δική του θέση.

- *«Η πολιτεία βλάπτεται απ' αυτό. Στερείται από τις συμβουλές εκείνων που από φόβο δεν ανεβαίνουν στο βήμα. Θα ήταν μεγάλο το όφελος για την πολιτεία αν οι ρήτορες του είδους αυτού δεν είχαν το χάρισμα του λόγου, γιατί τότε θα τους ήταν πολύ πιο δύσκολο να σας συμπαρασύρουν στα σφάλματά τους.» (3.42.4)*

Το αντιθετικό σχήμα «βλάπτεται» ≠ «όφελος» βοηθά τον Διόδοτο να σχεδιάσει το επιχείρημά του σχετικά με την αποφυγή των πολιτών να ανεβούν στο βήμα λόγω φόβου ότι θα κατηγορηθούν. Ο ρήτορας θεωρεί σημαντικό οι πολίτες να συμβουλευούν και καταδικάζει όσους εμποδίζουν αυτή τη διαδικασία. Η πολιτεία, λοιπόν, βλάπτεται, ενώ θα μπορούσε να ωφελείται.

- *«Ο καλός πολίτης πρέπει ν' αντικρούει και να νικά τους αντιπάλους του με επιχειρήματα και όχι με εκφοβισμούς. Η καλή πολιτεία δεν πρέπει ούτε ν' απονέμει ιδιαίτερες τιμές σε όσους την συμβουλεύουν σωστά ούτε να τους μειώνει. Κι εκείνους που δεν κατορθώνουν να επιβάλουν την γνώμη τους δεν πρέπει ούτε να τους τιμωρεί ούτε να τους αφαιρεί την εκτίμησή της.» (3.42.5)*

Η αντίθεση στο απόσπασμα αυτό αποτελεί έμμεση κριτική του Διοδότου προς τον ρητορικό του αντίπαλο. Ο καλός πολίτης όπως υπογραμμίζει πρέπει να πείθει με επιχειρήματα και όχι με εκφοβισμούς. Ο Διόδοτος υπαινίσσεται ότι ο Κλέων στηρίχθηκε σε μια πολιτική εκφοβισμού προκειμένου να πείσει το ακροατήριο, πράγμα που όπως γίνεται αντιληπτό μέσω της αντίθεσης δεν θα κάνει σε καμία περίπτωση ο Διόδοτος.

- *«Με τον τρόπο αυτόν, όποιος έχει επιτυχίες δεν θα βρίσκεται στον πειρασμό να μιλήσει παρά την πεποίθησή του για να κολακέψει τον λαό, με την ελπίδα ότι θα του δοθούν περισσότερες τιμές, κι όποιος δεν έχει επιτυχίες δεν θα προσπαθεί, για τον ίδιο λόγο, να χαρίζεται στο πλήθος για να γίνει λαοφιλής.» (3.42.6)*

Στο σημείο αυτό ο Διόδοτος σχηματίζει μια αντίθεση η οποία στόχο έχει να αντιδιαστείλει δύο κατηγορίες ανθρώπων που ανεβαίνουν στο βήμα.

- *«Καταντήσαμε στο σημείο οι σωστές συμβουλές, που δίνονται χωρίς περιστροφές, να είναι το ίδιο ύποπτες με τις κακές. Το αποτέλεσμα είναι ότι, όπως εκείνος που θέλει να παρασύρει τον λαό σε καταστροφικές αποφάσεις, πρέπει να τον εξαπατήσει, έτσι κι εκείνος που προσπαθεί να δώσει την καλύτερη συμβουλή πρέπει να μεταχειριστεί το ψέμα για να πείσει τον λαό.» (3.43.2)*

Ο Διόδωτος αντιπαραβάλλει τις «σωστές» με τις «κακές» συμβουλές και με τον τρόπο αυτόν ασκεί την κριτική του στην πολιτεία και τις επιλογές της. Για να κάνει τη θέση του σαφέστερη σχηματίζει ένα αντιθετικό σχήμα ανάμεσα σε εκείνους που θέλουν να παρασύρουν το κοινό και σε εκείνους που δεν το επιθυμούν, ωστόσο, αναγκάζονται.

- *«Από την πολλή μας ευφυΐα η πολιτεία μας είναι η μόνη που δεν μπορεί κανείς να την εξυπηρετήσει **μιλώντας απλά**, αλλά χρειάζεται να **μεταχειριστεί τεχνάσματα**. Αν κανείς προσπαθεί, χωρίς τεχνάσματα, να ωφελήσει την πολιτεία, τον υποπτεύετε ότι επιδιώκει κάποιο κρυφό κέρδος.» (3.43.3)*

Ο Διόδωτος στο σημείο αυτό κατακρίνει τη θέση της πολιτείας, η οποία με τη στάση της οδηγεί τους ρήτορες στη χρήση ρητορικών τεχνασμάτων, αφού μόνο έτσι πείθεται. Με τον τρόπο αυτόν ο ρήτορας δικαιολογεί δικές του πιθανές χρήσεις τεχνασμάτων για τα οποία των κατηγορήσε ο Κλέων. Ο Διόδωτος σε καμία περίπτωση δεν αποδέχεται ότι κάνει χρήση τεχνασμάτων αλλά αφήνει ανοιχτά τα περιθώρια για τη χρήση τους και χρεώνει στην πολιτεία την ύπαρξή τους.

- *«Είναι όμως ανάγκη, σ' εξαιρετικές περιστάσεις, όπως στην σημερινή, ν' απαιτείτε **από εμάς τους ρήτορες** να δείχνουμε μεγαλύτερη οξυδέρκεια **από σας** που δεν έχετε καιρό να μελετάτε τα ζητήματα. **Εμείς**, άλλωστε, που **σας** μιλούμε έχουμε ευθύνη, ενώ **εσείς μας** ακούτε χωρίς ν' αναλαμβάνετε ευθύνη.» (3.43.4)*

Στο απόσπασμα είναι έντονο το σχήμα της αντίθεσης μεταξύ του «εμείς» και του «εσείς». Ο ρήτορας θέλει να διαχωρίσει τη θέση του από αυτήν της πολιτείας και να δώσει την απαραίτητη βαρύτητα στον ρόλο και τη θέση του.

- *«**Εγώ** όμως δεν ανέβηκα στο βήμα για να αναιρέσω τα όσα **άλλοι** είπαν εναντίον των Μυτιληναίων, ούτε για να τους κατηγορήσω. Και τούτο επειδή, αν είμαστε σώφρονες, δεν πρέπει ν' ασχοληθούμε με το αν μας αδίκησαν ή όχι, αλλά να πάρουμε την συμφερότερη για μας απόφαση.» (3.44.1)*

Ο Διόδωτος στην παράγραφο αυτή δημιουργεί μια αντίθεση μεταξύ του «εγώ» και οι «άλλοι» και αυτό γιατί στο σημείο αυτό δηλώνει και αυτός ξεκάθαρα τη θέση του. Η διάκριση με τη θέση του Κλέωνα πρέπει να είναι πασιφανής και να μην υπάρξει καμία αμφιβολία ότι ο Διόδωτος υποστηρίζει μια αντίθετη άποψη, η οποία πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη.

- *«**Νομίζω** ότι πρέπει να σκεφτούμε πολύ περισσότερο το **μέλλον** παρά το **παρόν**. Το κύριο επιχείρημα στο οποίο επιμένει ο Κλέων είναι ότι πρέπει να επιβάλετε την ποινή του θανάτου για ν' αποθαρρύνετε στο μέλλον τις αποστασίες. **Αλλά***

επειδή κι εγώ σκέπτομαι ακριβώς την μελλοντική μας ασφάλεια, έχω την αντίθετη γνώμη.» (3.44.3)

Η βασική θέση του Διοδότου για την αποφυγή της τιμωρίας του θανάτου των Μυτιληναίων βασίζεται όχι στη πρόσκαιρη ωφέλεια αλλά στη μελλοντική. Η ποινή που προτείνει ο Κλέων αποβλέπει σε ένα παροντικό όφελος, ενώ για τον Διόδοτο σημασία έχει η μελλοντική ωφέλεια.

- *«Και ζητώ από σας να μην παρασυρθείτε απ' την **ελκυστική** επιχειρηματολογία του περιφρονώντας την **απλότητα** της δικής μου. Σας κατέχει αυτή τη στιγμή ο θυμός εναντίον των Μυτιληναίων και ίσως σας παρασύρει η αγόρευση του Κλέωνος που σας προτρέπει να πάрте το δίκιο σας, αλλά εμείς δεν είμαστε δικαστές για να εξετάσουμε την άποψη του δικαίου. Συσκεπτόμαστε για να πάρουμε για τους Μυτιληναίους μια απόφαση που εξυπηρετεί το συμφέρον μας.» (3.44.4)*

Σε συνέχεια των όσων ανέφερε ο ρήτορας για τη χρήση των τεχνασμάτων καταλήγει στη θέση ότι η επιχειρηματολογία του είναι απλή, σε σύγκριση με αυτήν του Κλέωνα που χαρακτηρίζεται ελκυστική. Ο Διόδοτος αναγνωρίζει τη ρητορική δεινότητα του αντιπάλου και μέσα από την αντίθεση αυτή επιδιώκει να δώσει στον λόγο του την ανάλογη προσοχή. Παράλληλα αντικρούει το επιχείρημα του Κλέωνα για χρήση τεχνασμάτων και επιστρέφει στον ίδιο τον χαρακτηρισμό.

- *«Μη νομίζετε, λοιπόν, ότι η ποινή του **θανάτου** είναι εγγύηση και μην πάρετε μια κακή απόφαση που θ' αφαιρέσει από όσους επαναστατούν κάθε **ελπίδα** ότι μπορούν, μετανοώντας, να εξαλείψουν το λάθος τους.» (3.46.1)*

Με το αντιθετικό ζεύγος «θάνατος» ≠ «ελπίδα» ο Διόδοτος προσπαθεί να ευαισθητοποιήσει το κοινό του. Η εφαρμογή του θανάτου, μιας ποινής που συν τοις άλλοις δεν αποτελεί και εγγύηση δεν μπορεί να συνδυαστεί με την ελπίδα, η οποία πάντα υπάρχει και μπορεί να αναδυθεί σε κάθε περίπτωση. Η ελπίδα ακολουθεί τη μετάνοια, η οποία δεν μπορεί να υπάρξει αν επιλεγεί ο θάνατος.

- *«Αλλά και για μας μήπως δεν θα είναι ζημία; Θα κάνουμε **έξοδα** για μια μακρόχρονη πολιορκία, αφού θ' αποκλείεται η συνθηκολόγηση, θα κυριεύουμε μια πόλη καταστραμμένη και δεν θα έχουμε πια **έσοδα** απ' αυτήν. Η υπεροχή μας επάνω στους εχθρούς μας είναι ακριβώς τα έσοδα αυτά. Αλλά έχουμε αρχίσει να κάνουμε το αντίθετο κι αν καμιά πολιτεία που ήταν **ελεύθερη**, και την υποχρεώσαμε με την βία να **δεχτεί την κυριαρχία μας**, επαναστατήσει —όπως θα έπρεπε να το περιμένει κανείς— νομίζουμε τότε ότι πρέπει να της επιβάλουμε βαριά τιμωρία.» (3.46.3)*

Ο Διόδωτος εκθέτει ένα επιχείρημα το οποίο χρησιμοποίησε και ο αντίπαλός του. Μια μακρόχρονη πολιορκία με τους αποστάτες δεν θα είχε κανένα άλλο αποτέλεσμα παρά έξοδα σε αντίθεση με τα επιθυμητά έσοδα, τα οποία επιζητά κάθε ηγεμονία από τους συμμάχους της. Επίσης, εντοπίζεται και η αντίθεση των όρων «ελεύθερη» ≠ «κυριαρχία» με την οποία ο ρήτορας δικαιολογεί τη στάση των αποστατών.

- «Αν, λοιπόν, εξολοθρέψτε τους **δημοκρατικούς** της Μυτιλήνης, που όχι μόνο δεν πήραν μέρος στην επανάσταση, αλλά και, όταν οπλίστηκαν, σας παραδώσαν εκούσια την πόλη τους, πρώτ' απ' όλα θα κάνετε έγκλημα εναντίον εκείνων που σας ευεργέτησαν και ύστερα θα χαρίστε στους **ολιγαρχικούς** εκείνο που επιδιώκουν πάνω απ' όλα. Γιατί παρακινώντας τις πολιτείες σ' επανάσταση, θα έχουν αμέσως συμμάχους τους δημοκρατικούς, αφού σεις θα έχετε φανερώσει σ' όλους ότι η ίδια τιμωρία περιμένει και τους **ενόχους** και τους **αθώους**.» (3.47.3)

Η αντίθεση «δημοκρατικοί» ≠ «ολιγαρχικοί» επιλέγεται και από τον Διόδωτο και ο λόγος είναι αντιληπτός. Το επιχείρημα του Κλέωνα καταρρίπτεται στο σημείο αυτό. Η θέση του Διοδώτου επεκτείνεται με μια ακόμη αντίθεση ανάμεσα στις λέξεις «ένοχους» ≠ «αθώους», προκειμένου να γίνει αισθητή η προβληματική της πρότασης του Κλέωνα από τη στιγμή που δεν διαχωρίζει ένοχους και αθώους.

- «Και νομίζω ότι είναι πολύ πιο συμφέρον για την διατήρηση της ηγεμονίας σας ν' ανέχεστε μερικές **αδικίες**, παρά να επιβάλλετε μια **δίκαιη** ποινή σκοτώνοντας εκείνους που δεν έχετε συμφέρον να εξολοθρέψτε. Έτσι, δεν είναι δυνατόν, όπως υποστηρίζει ο Κλέων, η θανατική ποινή για τους Μυτιληναίους να είναι ταυτόχρονα και **δίκαιη** και **συμφέρουσα**.» (3.47.5)

Για τον Διόδωτο είναι πιο δίκαιο να ανεχτεί η πολιτεία μερικές αδικίες παρά να εφαρμόσει μια δίκαιη κατά άλλους θανατική ποινή. Το αντιθετικό ζεύγος «αδικίες» ≠ «δίκαιη» παρουσιάζει με τον καλύτερο τρόπο την πρόταση του ρήτορα, ενώ ταυτόχρονα επικρίνει τα λόγια του αντιπάλου του.

- «Μια τέτοια απόφαση θα μας ωφελήσει στο **μέλλον** και θα φοβίσει τους εχθρούς μας από **τώρα**. Όποιος ακολουθεί μιαν επιτήδεια πολιτική απέναντι του εχθρού του είναι ισχυρότερος από εκείνον που μεταχειρίζεται, άστοχα, την βία για να δράσει εναντίον του».» (3.48.2)

Ο Διόδωτος επιστρέφει μέσω αυτής της αντίθεσης στην υποστήριξη της θέσης του, η οποία όπως αναφέρθηκε, αποβλέπει στην επιβολή μιας ποινής που θα έχει μελλοντικό όφελος και όχι μόνο παροντικό και μη αναστρέψιμο λόγω πάθους.

Έχοντας εξετάσει τις αντιθέσεις που υπάρχουν στις δημηγορίες του Κλέωνα και του Διοδότου, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το αντιθετικό σχήμα αποτελεί εργαλείο στα χέρια του Θουκυδίδη, ενώ σύμφωνα και με άλλες έρευνες (Scanlon, 1978· Κυθρεώτου, 2017) το σχήμα χρησιμοποιείται κατά κόρον στην *Ιστορία* του και ειδικότερα στις δημηγορίες.

Ο λόγος του Κλέωνα βρίθκει από αντιθέσεις, οι οποίες είναι άμεσα ορατές ή υπονοούνται ή συνάγονται. Δεν απαιτείται ένα έμπειρο μάτι για να αντιληφθεί κανείς ότι ο Κλέων σχεδιάζει σχεδόν ολοκληρωτικά την επιχειρηματολογία του πάνω στη χρήση των αντιθέσεων αλλά και άλλων ρητορικών τεχνασμάτων. Η επιλογή αυτή από τον Θουκυδίδη δεν είναι τυχαία, καθώς ο ιστορικός θέλησε να προσδώσει στον Κλέωνα την λεγόμενη ρητορική του ικανότητα για την οποία ήταν ιδιαίτερα γνωστός. Εξάλλου όπως έχει αναφερθεί, ο Θουκυδίδης τον χαρακτηρίζει ως δημαγωγό άρα ως ικανό να παρασύρει τα πλήθη και ο καλύτερος τρόπος για να το πετύχει αυτό είναι η εφαρμογή από πλευράς του ρητορικών σχημάτων.

Το αντιθετικό σχήμα επιλέγεται από τον Κλέωνα για να διαχωρίσει τον εαυτό του από το σύνολο, για να εκθέσει τα αποτελέσματα από την επιλογή μιας άποψης ενάντια σε μια άλλη, για να προκαλέσει το πάθος του κοινού, για να πλάσει διλήμματα και για να αναδείξει την ορθότερη κατά τον ίδιο επιλογή. Η συχνή χρήση αντιθέσεων από τον Κλέωνα δίνει στο ακροατήριο αλλά και στο αναγνωστικό κοινό το αίσθημα ότι ο ρήτορας προωθεί ένα κλίμα διχόνοιας και έντασης που ταιριάζει κάλλιστα στον σκοπό που επιδιώκει. Ο Κλέων θέλει να δημιουργήσει ένα εχθρικό κλίμα, ώστε στη συνέχεια να δικαιολογήσει τη βίαη, απόλυτη και ανέλπιδη πρότασή του. Το διπολικό, άλλωστε, σχήμα αποτελεί εξαιρετική μνημονική τεχνική την οποία επιδιώκουν και οι δύο ρήτορες, προκειμένου το κοινό να μπορέσει να κάνει τις συγκρίσεις του και να ανακαλέσει εύκολα στη μνήμη του βασικά στοιχεία των λόγων.

Ο Διόδοτος, αντίθετα, αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του λόγου του στην προσπάθειά του να καταρρίψει τα επιχειρήματα του αντιπάλου του. Οι αντιθέσεις στον λόγο του είναι συγκριτικά λιγότερες και ακολουθούν το μοτίβο του Κλέωνα. Για τον Διόδοτο οι αντιθέσεις λειτουργούν ως συνεκτικός μηχανισμός και ένας τρόπος άμεσης απάντησης στις επιθέσεις του αντιπάλου του. Το γεγονός ότι ο Διόδοτος επιλέγει να κάνει χρήση λιγότερων αντιθέσεων οφείλεται στο ότι επιζητά τη δημιουργία ενός κλίματος ενότητας και στην επιλογή της συμφερότερης λύσης, η οποία δεν μπορεί να είναι η θανατική ποινή.

Στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι οι αντιθέσεις που έχουν παρουσιαστεί μπορεί να είναι περισσότερες ή να μη συνάδουν με το πρωτότυπο κείμενο του Θουκυδίδη. Οι δημηγορίες μελετήθηκαν από μετάφραση, πράγμα που σημαίνει ότι στο αρχαίο κείμενο θα υπάρχουν αντιθέσεις που δεν μπόρεσαν άμεσα να αποδοθούν. Η σύνδεση για παράδειγμα των προτάσεων με τα μόρια «μεν» και «δε», τα οποία αποτελούν βασικό χαρακτηριστικό όλης της αρχαίας ελληνικής γραμματείας χάνεται κατά την μεταφορά του λόγου στα νέα ελληνικά. Ωστόσο, αντιθέσεις εντοπίζονται και στο νεοελληνικό κείμενο στοιχείο που αναδεικνύει τον ρόλο που κατείχαν οι αντιθέσεις στο έργο του Θουκυδίδη και ειδικότερα στις δημηγορίες του.

4.10. Η χρήση των ρημάτων και των επιθέτων

4.10.1.Επιλογή ρημάτων (χρόνοι, εγκλίσεις, πρόσωπα)

Τα ρήματα αποτελούν τον βασικό σκελετό μιας πρότασης και κατ' επέκταση μιας ιδέας και ενός λόγου. Η επιλογή, συνεπώς, των ρημάτων, ειδικότερα σ' ένα συμβουλευτικό λόγο και έναν ρητορικό αγώνα σαν αυτόν, δεν είναι και δεν μπορεί να είναι τυχαία. Η δείξη προσώπου αποτελεί έναν γλωσσικό μηχανισμό, μέσω του οποίου επιδιώκεται η σύνδεση του κειμένου με τον χώρο, τους συμμετέχοντες και τον χρόνο. Προκειμένου, να επιτευχθεί ο στόχος αξιοποιείται μια ποικιλία ρηματικών προσώπων. Τα πρόσωπα αυτά επιλέγονται κάθε φορά σύμφωνα με το ύφος και τον σκοπό που επιδιώκει ο πομπός. Έτσι, για παράδειγμα, η χρήση του α' ενικού και πληθυντικού προσώπου επιλέγεται για τη δημιουργία ενός προσωπικού ύφους και του γ' ενικού και πληθυντικού για ένα απρόσωπο, ουδέτερο ύφος (Χατζοπούλου, 2008· Στάμου, 2011).

Το ρηματικό πρόσωπο μπορεί να δηλώνεται με τη χρήση αντωνυμιών αλλά και μέσω των μορφολογικών ρηματικών καταλήξεων. Τοιουτοτρόπως, το 1^ο γραμματικό πρόσωπο επιλέγεται από τον ομιλητή, όταν απευθύνεται στον εαυτό του ως υποκείμενο της συνομιλίας. Το 2^ο πρόσωπο αναφέρεται στον συνομιλητή ή στο πρόσωπο που απευθύνεται το μήνυμα, ενώ η χρήση του 3^{ου} προσώπου παρουσιάζει συγκριτικά με τα άλλα πρόσωπα, διαφορές. Πιο συγκεκριμένα, το δεδομένο ότι ομιλητής και συνομιλητής είναι παρόντες στην επικοινωνιακή κατάσταση δεν ισχύει πάντα. Το 3^ο

πρόσωπο μπορεί να μην αναφέρεται σε πραγματικούς συμμετέχοντες, δεδομένο που έχει υποστηριχθεί και από τον Lyons (1968) (Μπέλλα, 2001).

Οι μορφολογικές ρηματικές καταλήξεις τροποποιούνται ανάλογα με το τι επιδιώκει κάθε φορά ο ομιλητής. Επομένως, η χρήση α' ενικού προσώπου προσδίδει στον λόγο/κείμενο αμεσότητα, προσωπικό και εξομολογητικό τόνο ή όπως συμβαίνει και στην περίπτωση του Κλέωνα εγωισμό και αλαζονεία (κυρίως στον πολιτικό λόγο). Το α' πληθυντικό πρόσωπο, αντίθετα, δημιουργεί το αίσθημα της οικειότητας και της συλλογικότητας (στην περίπτωση των παρόντων λόγων της συλλογικής ευθύνης). Επίσης, το β' ενικό και πληθυντικό πρόσωπο προσδίδουν αμεσότητα, οικειότητα, διαλογικότητα και χαρίζουν έναν φιλικό τόνο. Στην περίπτωση, όμως, των προς μελέτη λόγων ο ρήτορας επιδιώκει να διαχωρίσει τον εαυτό του από τους άλλους και να εκτοξεύσει κατηγορίες και ευθύνες, που σε καμία περίπτωση δεν βαραίνουν τον ίδιο. Τέλος, το γ' ενικό και πληθυντικό πρόσωπο προσδίδουν αντικειμενικότητα, ουδετερότητα και μια αποστασιοποίηση από όσα αναφέρονται.

Σημαντικό ρόλο, ακόμη, στην ανάλυση των ρημάτων κατέχει και η τροπικότητα, η σημασιολογική λειτουργία που κάθε γλώσσα εκφράζει με τις βασικές εγκλίσεις (Βηλαρά, χ.χ.). Η Οριστική έγκλιση, έτσι, αναφέρεται στο πραγματικό, το βέβαιο και το σίγουρο. Η Υποτακτική έγκλιση αναφέρεται στο μη πραγματικό, το επιθυμητό και το προσδοκώμενο και η Προστακτική εκφράζει την εντολή, τη διαταγή και την απαγόρευση (Holton κ.α., 1999 όπως αναφέρεται στο Καραγγέλου, 2022: 39).

Ακολουθώς, τα επίθετα είναι καθοριστικής σημασίας, καθώς μπορούν να προσδώσουν σε μια κατάσταση ή ένα ουσιαστικό μια συγκεκριμένη ιδιότητα, καθιστώντας τα μοναδικά σε σχέση με κάτι άλλο. Οι ρήτορες χρησιμοποιούν επίθετα ανάλογα με τον σκοπό τους και με την πρώτη κιόλας ματιά μπορεί κανείς να εντοπίσει θετικά επίθετα στον λόγο του Διοδότου και αρνητικά ή περισσότερο αυστηρά και απόλυτα στον λόγο του Κλέωνα. Η χρήση της Οριστικής και Προστακτικής έγκλισης αλλά και επικριτικών ρημάτων είναι χαρακτηριστικό του Κλέωνα, ενώ στον λόγο του Διοδότου παρατηρείται, κυρίως η Υποτακτική έγκλιση και ρήματα που παρακινούν τους ακροατές να σκεφτούν ή να θέσουν σε κριτική μια άποψη, μια κατάσταση ή μια πράξη.

Αναλυτικότερα, στον λόγο του Κλέωνα η χρήση ρημάτων σε α' ενικό πρόσωπο δεν είναι συχνή και η επιλογή του α' ενικού εντοπίζεται σε καίρια σημεία, στα οποία ο Κλέων θέλει να γνωστοποιήσει ή να διαφοροποιήσει τη θέση του. Το ρήμα «σκέπτομαι» είναι το πρώτο ρήμα σε α' ενικό και χρησιμοποιείται δύο φορές. Ο Κλέων

με τον τρόπο αυτόν εκφράζει την άποψή του αναφορικά με τη δημοκρατία και τον τρόπο που αυτή εφαρμόζεται από τους Αθηναίους. Πρόκειται, δηλαδή, για μια σκέψη που όμως, έχει βαρύτητα, μιας και ανάλογα γεγονότα τον οδήγησαν σε αυτήν του την πεποίθηση.

Όπως παρατηρούμε τα υπόλοιπα ρήματα δηλώνουν την πρόθεση και τη στάση του ρήτορα απέναντι στο θέμα «να αποτρέψω, να υποστηρίξω, να συγχωρήσω», γι' αυτό και επιλέγεται η Υποτακτική έγκλιση, η οποία εκφράζει την επιθυμία να συμβεί κάτι. Επιπλέον, η χρήση Στιγμαϊού Μέλλοντα «θα προσπαθήσω» δεν είναι τυχαία αλλά επιλέγεται στο σημείο κατά το οποίο ο Κλέων δηλώνει ρητά τη θέση του και τι θα προσπαθήσει να κάνει. Το ρήμα «προσπαθώ» υποδηλώνει τον αγώνα που θα ακολουθήσει και πιθανά την ανησυχία του ρήτορα για τη διατήρηση της αρχικής άποψης περί τιμωρίας. Στο σημείο αυτό, λοιπόν, ο Κλέων δεν επιλέγει ένα ρήμα που να δείχνει μια βεβαιότητα σχετικά με την επικράτηση του λόγου του και αυτό γιατί ίσως να φοβάται τις ικανότητες του αντιπάλου του ή τον έχει οδηγήσει στη σκέψη αυτή το γεγονός ότι το θέμα συζητιέται ξανά, ενώ είχε ήδη παρθεί μια απόφαση.

Όπως έχει αναφερθεί, ο Κλέων μέσα από τη χρήση της ηθοποιίας επιδιώκει να φανεί ως ένας άνδρας ακέραιου χαρακτήρα που δεν αλλάζει συνεχώς γνώμη αλλά αγωνίζεται για τα πιστεύω του και συνεχίζει να τα υποστηρίζει. Έτσι, δικαιολογείται και η χρήση των ρημάτων «εξακολουθώ, αγωνίζομαι», που αποβλέπουν στη διατήρηση αλλά και διασφάλιση της εμπιστοσύνης προς το πρόσωπό του. Τα ρήματα αυτά είναι σε α' ενικό πρόσωπο ακριβώς γιατί ο ρήτορας επιδιώκει έναν προσωπικό τόνο, στρέφοντας το κοινό στο πρόσωπό του και αναδεικνύοντας κατά μία έννοια τις αρετές του.

Εξετάζοντας περαιτέρω την επιλογή των ρημάτων και την έγκλιση στην οποία αυτά τοποθετούνται κάθε φορά, διαπιστώνουμε, ότι στη συνέχεια του λόγου επιλέγεται το β' πληθυντικό πρόσωπο. Ο ρήτορας απευθύνει ευθύνες στην πολιτεία και την καταδικάζει για τις επιλογές της «επιβουλεύεστε, συλλογίζεστε, ασκείτε, επιβάλλετε». Τα ρήματα βρίσκονται σε Οριστική έγκλιση, καθώς εκφράζεται κάτι με βεβαιότητα. Τα ρήματα, δηλαδή με τη χρήση της οριστικής εκφράζουν μια επιστημονική τροπικότητα (δέσμευση του ομιλητή για την αληθοέπεια του εκφωνήματός του). Όσα υποστηρίζει ο Κλέων είναι αποτέλεσμα κρίσεων, που προήλθαν μέσα από την παράθεση παραδειγμάτων για συγκεκριμένα γεγονότα και καταστάσεις που λάμβαναν ή λαμβάνουν χώρα (χρήση ιστορικών παραδειγμάτων, τόπος ιστορίας).

Το πρόσωπο των ρημάτων αλλάζει όταν ο ρήτορας αναφέρεται στους αποστάτες και τη στάση τους απέναντι στην αθηναϊκή πολιτεία. Σ' αυτό το σημείο γίνεται χρήση γ' πληθυντικού προσώπου «έβλαψαν, επιβουλεύτηκαν, επαναστάτησαν, χτύπησαν», σε έγκλιση Οριστική και ενίοτε Υποτακτική «ας τιμωρηθούν, να μην είχαμε τιμήσει» στις περιπτώσεις που ο ρήτορας εκφράζει μια επιθυμία σχετικά με την εφαρμογή της ποινής ή την πρότερη στάση που έπρεπε να είχαν κρατήσει οι Αθηναίοι απέναντι στους συμμάχους τους. Το γ' πληθυντικό πρόσωπο εκφράζει την αποστασιοποίηση του ρήτορα από θέμα. Αναφέρεται στους αντιπάλους και δεν θα μπορούσε να το κάνει αλλιώς πέρα από την επιλογή ρημάτων που δηλώνουν αποστασιοποίηση και επιδιώκουν μια αντικειμενικότητα. Τα ρήματα τοποθετούνται και πάλι σε οριστική, η οποία εξυπηρετεί τον στόχο του ρήτορα για έκφραση βεβαιότητας, ενώ η υποτακτική στοχεύει στην έκφραση μιας δεοντικής τροπικότητας από τη στιγμή που ο Κλέων δηλώνει την επιθυμία του να εκτελεστεί η αρχική απόφαση και τονίζεται η αναγκαιότητα μη επιτέλεσης μιας συμπεριφοράς, η οποία εφαρμόστηκε στο παρελθόν (τους τίμησαν ενώ δεν έπρεπε).

Τέλος, στο κλείσιμο του λόγου ο Κλέων καλεί τους πολίτες να ψηφίσουν τη δική του πρόταση, γι' αυτό και παρατηρείται αλλαγή τόσο στη χρήση ρηματικού προσώπου, όσο και στην έγκλιση. Ο ρήτορας επιλέγει α' πληθυντικό και με τον τρόπο αυτόν παρουσιάζει τον εαυτό του ως μέλος της πολιτείας που ενδιαφέρεται αλλά και επηρεάζεται από τις λανθασμένες επιλογές. Το α' πληθυντικό δίνει το αίσθημα ενός ομαδικού πνεύματος που όλοι πρέπει να ακολουθήσουν για το κοινό καλό. Για τον λόγο αυτόν επιλέγεται και η Προστακτική έγκλιση «μην ανακαλέσετε, παραιτηθείτε, μην γίνετε», η οποία σε συνδυασμό με το ρηματικό πρόσωπο προτρέπει στη διατήρηση της αρχικής άποψης. Με την προστακτική ο ρήτορας δηλώνει τη δυναμική τροπικότητα εκφράζοντας την θέλησή του για την επιτέλεση της ποινής.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε, πως ο Κλέων επιλέγει την Οριστική έγκλιση για την παρουσίαση των επιχειρημάτων του, καθώς δεν πρέπει να χωρά αμφιβολία για τα όσα εκτίθενται και Υποτακτική όταν εξετάζει την πρότερη και μελλοντική σχέση με τους Μυτιληναίους. Η Προστακτική, από την άλλη μεριά, επιλέγεται στον επίλογο του λόγου, ώστε να παρακινήσει ή ακόμα καλύτερα να προστάξει τους πολίτες να πάρουν τη σωστή απόφαση δημιουργώντας παράλληλα και το συναίσθημα του φόβου.

Τα ρηματικά πρόσωπα, επίσης, εξυπηρετούν κάθε φορά έναν άλλο σκοπό εντάσσοντας ή εξαιρώντας τον ρήτορα από τα γεγονότα ή τα θέματα που τίθενται. Τα ρήματα που χρησιμοποιούνται δηλώνουν κυρίως την εξουσία από πλευράς των

Αθηναίων και ζημίας προς την αθηναϊκή πολιτεία από την πλευρά των αποστατών. Παρακάτω θα ταξινομηθούν τα πιο βασικά ρήματα, τα οποία συνοδεύουν τον ρήτορα ως άτομο και ως μέλος της πολιτείας, την αθηναϊκή πολιτεία και τους αποστάτες.

Στον πίνακα αυτόν φαίνεται καθαρά η προσπάθεια του ρήτορα να κατασκευάσει το ήθος του, οι λανθασμένες επιλογές της αθηναϊκής πολιτείας και η παραπλάνησή της από τα ωραία λόγια και τα ρητορικά σχήματα, οι αδικίες και οι επιβουλές των Μυτιληναίων αλλά και η μετάνοια των Αθηναίων για την αρχική τους στάση προς τους αποστάτες, όπως παρουσιάζεται από τον Κλέωνα.

Κλέων					
Επιλογή ρημάτων					
Ρήματα σε α' ενικό πρόσωπο που συνοδεύουν τον Κλέωνα	<i>Να σκεφτώ</i> 3.37.1	<i>Σκέπτομαι</i> 3.37.1	<i>Απορώ</i> 3.38.1	<i>Θα προσπαθήσω</i> 3.39.1	<i>Να αποτρέψω</i> 3.39.1
	<i>Να υποστηρίζω</i> 3.39.1	<i>Να συγχωρήσω</i> 3.39.2	<i>Εξακολουθώ</i> 3.40.2	<i>Αγωνίζομαι</i> 3.40.2	
Ρήματα σε β' πληθυντικό που αφορούν τη στάση της αθηναϊκής πολιτείας έναντι των αποστατών και των ωραίων λόγων	<i>Επιβάλλετε</i> 3.37.2	<i>Μην περιοριστείτε</i> 3.39.6	<i>Μην ανακαλέσετε</i> 3.40.2	<i>Παραιτηθείτε</i> 3.40.4	<i>Τιμωρήστε (τους)(2 φορές)</i> 3.40.4
	<i>Γοητεύεστε</i> 3.38.4	<i>Επιδοκιμάζετε</i> 3.38.6	<i>Μαντεύετε</i> 3.38.6	<i>Σκεφτείτε</i> 3.40.7	
Ρήματα σε γ' πληθυντικό που αφορούν τους Μυτιληναίους	<i>Συνωμότησαν</i> 3.39.2	<i>Αποστάτησαν</i> 3.39.2	<i>Να καταστρέψουν</i> 3.39.2	<i>Επαναστάτησαν (8 φορές)</i> 3.39.3	<i>Ας τιμωρηθούν</i> 3.39.6
	<i>Μας επιβουλεύτηκαν</i> 3.40.1	<i>Μας έβλαψαν</i> 3.40.1	<i>Προσπαθούν να καταστρέψουν</i> 3.40.6	<i>Μας χτύπησαν</i> 3.40.7	
Ρήματα σε α' πληθυντικό σχετικά με τη	<i>Να μην είχαμε τιμήσει</i>	<i>Να μην είχαμε κάνει</i> 3.39.5	<i>Ριψοκινδυνεύουμε</i> 3.39.8	<i>Να αισθανόμαστε (έλεος για</i>	

διασφάλιση του καλού της πολιτείας και συνάμα του ρήτορα				εκείνους που έχουν τα ίδια αισθήματα) 3.40.3	

Ακολουθώντας, θα μπορούσε κανείς να αντιπαρατηρήσει τα ρηματικά πρόσωπα και τις εγκλίσεις που χρησιμοποιεί ο Διόδωτος. Με μια πρώτη ματιά ο Διόδωτος φαίνεται να κρατά μια πιο ουδέτερη στάση και να αποφεύγει να οξύνει τα πάθη. Αυτό το πετυχαίνει μέσω της χρήσης του γ' ενικού προσώπου «επαναλαμβάνεται, παραδέχεται, προσπαθεί, βλάπτεται, αντικρούει» χωρίς να απευθύνεται κατευθείαν στην πολιτεία και τους πολίτες επιρρίπτοντάς τους ευθύνες. Με το γ' ενικό απευθύνεται γενικά με τη μορφή συμβουλών και όχι απαιτήσεων, προσδίδοντας μια αντικειμενικότητα στα όσα λέγονται. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ότι στον λόγο του Διοδώτου εντοπίζεται και η χρήση παθητικής φωνής με την οποία δίνεται έμφαση στο αποτέλεσμα της ενέργειας «παραδέχεται, βλάπτεται, επαναλαμβάνεται». Σημασία για τον Διόδωτο έχουν οι πράξεις που γίνονται και όχι ποιος τις κάνει, ώστε να επιρρίψει ευθύνες, όπως έκανε ο Κλέων.

Το α' ενικό «αναιρέσω, κατηγορήσω, ζητώ» χρησιμοποιείται και από τον Διόδωτο, καθώς και αυτός θέλει να γνωστοποιήσει τη θέση του αλλά και να διαφοροποιηθεί από αυτήν του Κλέωνα. Ο Διόδωτος, ωστόσο, δεν χρησιμοποιεί το α' ενικό για να πλάσει το ήθος του αλλά για να κάνει διακριτή τη θέση του, η οποία πρέπει να δηλωθεί με ακρίβεια στο κοινό.

Στη συνέχεια του λόγου γίνεται κυρίως χρήση του α' πληθυντικού προσώπου «σκεφτούμε, παραδεχτούμε, συγκρατούμε». Ο Διόδωτος εκθέτει τα επιχειρήματά του και προτείνει λύσεις εμπλεκόμενος σε κάθε πρόταση και τον εαυτό του. Ο ίδιος νιώθει μέρος της πολιτείας και αυτό εκφράζεται με την επιλογή του α' πληθυντικού προσώπου, αφού δεν μεταθέτει τις ευθύνες μόνο στην πολιτεία αλλά τοποθετεί τον εαυτό του στο σύνολο για το καλό του οποίου προτείνει την αποφυγή μιας τόσο αυστηρής τιμωρίας. Η χρήση αυτού του ρηματικού προσώπου δίνει στον ρήτορα την ευκαιρία να δημιουργήσει στο κοινό το αίσθημα ότι οι προτάσεις του αποβλέπουν στο καλό της πολιτείας, από τη στιγμή που μέσα σε αυτήν τοποθετείται και ο ίδιος. Οι ακροατές ακούγοντας τον Διόδωτο να μιλά με ζέση εμπλέκοντας τον εαυτό του, αποφεύγουν να οδηγηθούν σε σκέψεις ότι υπάρχει κάποια δόλια, προσωπική σκέψη-όφελος πίσω από την πρότασή του. Με βάση όσα αναφέρθηκαν παραπάνω για τη

χρήση του α' ενικού προσώπου από τον Κλέωνα καταλαβαίνουμε ότι δεν επιλέγεται με την ίδια συχνότητα όπως το κάνει ο Διόδωτος. Αυτό αποτελεί ένα βασικό στοιχείο για τον τρόπο με τον οποίο οι ρήτορες αντιλαμβάνονται και επεξεργάζονται τα γεγονότα. Ο Διόδωτος νιώθει και επιδιώκει να νιώθει μέρος της πολιτείας και του προβλήματος, ενώ ο Κλέων επιλέγει κυρίως το β' πληθυντικό, κρατώντας έτσι μια αποστασιοποίηση. Διαλέγει το α' πληθυντικό πρόσωπο μόνο στον επίλογο της δημηγορίας του, έχοντας ως στόχο τη δημιουργία ενός ομαδικού πνεύματος, το οποίο για να σταθεί πρέπει οι πολίτες να ακολουθήσουν την πρότασή του. Μόνο στο σημείο αυτό ο Κλέων επιδιώκει τη συλλογικότητα, στοιχείο που προκαλεί μια δικαιολογημένη αμφισβήτηση σχετικά με τον τρόπο που ο ρήτορας αντιλαμβάνεται τη συλλογική ευθύνη και κατ' επέκταση τον ρόλο του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Το β' πληθυντικό πρόσωπο «να σκεφθείτε, πειστείτε, εξολοθρέψτε» χρησιμοποιείται, όταν ο Διόδωτος απευθύνεται άμεσα στο ακροατήριο, προσδίδοντας, έτσι, περισσότερη ζωντάνια στον λόγο του. Η επιλογή του γίνεται προς το τέλος του λόγου, καθώς στόχος του ρήτορα είναι να πείσει το κοινό για την ψήφιση της δικής του πρότασης. Στο σημείο αυτό παρατηρείται και η χρήση Προστακτικής έγκλισης, προκειμένου να εγείρει το ενδιαφέρον των ακροατών και να τους καθοδηγήσει να επιλέξουν την πρότασή του.

Στον υπόλοιπο λόγο ο Διόδωτος επιλέγει την Οριστική έγκλιση «παραδέχεται, νομίζει» και κυρίως την Υποτακτική «να εξετάσομε, να παραδεχτούμε, να βλάψομε». Όπως έχει σημειωθεί ο ρήτορας κρατά μια μετριοπαθή στάση και εκφράζει τα επιχειρήματά του αλλά και τα επακόλουθα των επιλεχθεισών ενεργειών ως επιθυμία να εκτελεστούν ή να μην εκτελεστούν αντίστοιχα. Κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει με τον Κλέωνα, ο οποίος τηρεί μια περισσότερο απόλυτη και άτεγκτη στάση, θεωρώντας όσα προτείνει και αναφέρει ως βεβαιότητες.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα πιο σημαντικά ρήματα που αφορούν τον ρήτορα ως άτομο και ως μέλος της πολιτείας, την πολιτεία και τους αποστάτες.

Διόδωτος

Επιλογή ρημάτων

Ρήματα σε α΄ ενικό πρόσωπο που συνοδεύουν τον Διόδοτο	<i>Δεν θα κατηγορήσω</i> 3.42.1	<i>Δεν θα επαινέσω</i> 3.42.1	<i>Αναιρέσω (όσα άλλοι είπαν)</i> 3.44.1	<i>(Ούτε να τους) Κατηγορήσω</i> 3.44.1	<i>Ζητώ(να μην παρασυρθείτε)</i> 3.44.4
Ρήματα σε α΄ πληθυντικό που αφορούν τις ενέργειες των Αθηναίων	<i>Δεν πρέπει να βλάψουμε</i> 3.46.4	<i>Να συγκρατούμε</i> 3.46.4	<i>Όχι να τιμωρούμε</i> 3.46.6	<i>Επιτηρούμε</i> 3.46.6	<i>Προλαμβάνουμε</i> 3.46.6
Ρήματα σε γ΄ ενικό πρόσωπο που αφορούν την πολιτεία	<i>Βλάπτεται</i> 3.42.4	<i>Στερείται</i> 3.42.4	<i>Να ωφελήσει</i> 3.43.3	<i>Μεταχειριστεί</i> 3.43.3	
Ρήματα σε γ΄ πληθυντικό που αφορούν τους αποστάτες	<i>Πριν επαναστατήσουν (να τους επιτηρούμε)</i> 3.46.6	<i>Παράδωσαν (οι δημοκρατικοί εκούσια την πόλη)</i> 3.47.3	<i>Σας ευεργέτησαν (οι δημοκρατικοί)</i> 3.47.3		
Ρήματα σε β΄ πληθυντικό που αφορούν τη στάση των Αθηναίων απέναντι στους αποστάτες	<i>Να προσποιηθείτε</i> 3.47.4	<i>Να ανέχεστε</i> 3.47.5	<i>Δικάστε (τους)</i> 3.48.1		

Σε μια προσπάθεια να δούμε συγκριτικά τις επιλογές των ρημάτων των δύο ρητόρων παρατηρούμε ότι ο Διόδωτος είναι περισσότερο μετριοπαθής και ψυχραιμος. Τα ρήματά του δεν είναι φορτισμένα αρνητικά και δεν οξύνουν τα πάθη. Θα λέγαμε, ότι είναι περισσότερο λόγια λογικής και ψυχικής ηρεμίας, που αποβλέπουν στο μελλοντικό συμφέρον και όχι απλά στην ικανοποίηση παροντικών ψυχικών παθών. Από τις πρώτες κιόλας επιλογές ρημάτων σε α' ενικό πρόσωπο παρατηρούμε την προσπάθεια του Κλέωνα να αντιταχθεί στην απόφαση επανασυζήτησης του θέματος και να αποδείξει ότι ο ίδιος είναι ένα υπόδειγμα πολιτικού που κρατά σταθερές τις αποφάσεις του, για τις οποίες αγωνίζεται μέχρι το τέρμα. Ο Διόδωτος, αντίθετα, προτιμά να μην προβεί σε κατηγορίες και να θέσει το θέμα σε επανέλεγχο, λόγω της σημαντικότητάς του.

Όσον αφορά, την πολιτεία των Αθηναίων αλλά και των συμμάχων, ο Διόδωτος επιλέγει ρήματα κυρίως σε παθητική φωνή και αυτό γιατί επιδιώκει να αναδείξει τα αποτελέσματα των ενεργειών που κατά τον ίδιο είναι οι στερήσεις και οι βλάβες που αυτή υφίσταται εξαιτίας της μη συμμετοχής των πολιτών στις συζητήσεις του Δήμου. Αυτό, όμως, δεν συμβαίνει στον λόγο του Κλέωνα, ο οποίος επιλέγει να αναφερθεί στην πολιτεία και τη γενικότερη στάση της με τη χρήση του β' πληθυντικού προσώπου και με ύφος προστακτικό (Προστακτική) ή απόλυτο (Οριστική). Στα σημεία που ο Κλέων επιλέγει να "επιτεθεί" στις επιλογές της πολιτείας κάνει χρήση του β' πληθυντικού, ώστε με τον τρόπο αυτόν να προσάπτει εξ ολοκλήρου σε αυτήν τις ευθύνες.

Για τη χρήση της παθητικής φωνής έχει να παρατηρηθεί ότι λίγα ρήματα βρίσκονται σε αυτήν και εντοπίζονται κατά βάση στον λόγο του Διοδώτου. Η χρήση της, όμως, στοχεύει όχι στην απόκρυψη του υποκειμένου/δράση, αφού δηλώνεται ρητά αλλά στο να δοθεί έμφαση στο αποτέλεσμα της ενέργειας το οποίο κατακρίνεται και όχι στην ενέργεια (πχ. η πολιτεία βλάπτεται απ' αυτό, κρίνεται δηλαδή το γεγονός ότι οι πολίτες φοβούνται να αγορεύσουν και αυτό συμβάλλει στη βλάβη της πολιτείας).

Ακολουθώντας, ο Κλέων στις περιπτώσεις που αναφέρεται στα αποτελέσματα που θα έχουν οι επιλογές της πολιτείας (αρνητικά αποτελέσματα αν δεν επιλέξουν την απόφασή του) επιλέγει το α' πληθυντικό, εισάγοντας και τον εαυτό του σ' αυτά. Ο Κλέων, δηλαδή, παρουσιάζει τον εαυτό του ως μέρος της πολιτείας μόνο κατά την ανακοίνωση των επακόλουθων, ενώ φαίνεται ότι δεν ακολουθεί την ίδια τακτική όταν επιρρίπτει τις ευθύνες. Απεναντίας, ο Διόδωτος επιλέγει στον λόγο του κατά βάση το α' πληθυντικό πρόσωπο, θέλοντας εξαρχής να δείξει ότι δεν διαχωρίζει τον εαυτό του

από το σύνολο. Οι επιλογές δεν είναι μόνο της πολιτείας αλλά όλων των πολιτών και η στάση που πρέπει να τηρηθεί δεν ομοιάζει σε τίποτα με ότι προτείνεται από τον Κλέωνα. Τα ρήματα στον λόγο του Διοδότου δεν αφορούν τη δράση επί του αποτελέσματος αλλά την εκ των προτέρων μέριμνα και πρόληψη για την αποφυγή παρόμοιων καταστάσεων.

Τέλος, το γ' πληθυντικό πρόσωπο επιλέγεται και από τους δύο ρήτορες, όταν αναφέρονται συγκεκριμένα στο Μυτιληναίους. Το αξιοσημείωτο, βέβαια, στο σημείο αυτό είναι η επιλογή των ρημάτων από τους ρήτορες. Με μια απλή ματιά μπορεί κανείς να αντιληφθεί την πρόθεση και τη στάση του καθενός. Ο λόγος, έτσι, του Κλέωνα βρίθει από ρήματα που δηλώνουν την βλάβη που προκάλεσαν οι αποστάτες στην αθηναϊκή πολιτεία, τα οποία προκαλούν τη δημιουργία πάθους και εκδίκησης. Από την άλλη μεριά, αν παρατηρήσει κανείς τα ρήματα που χρησιμοποιούνται από τον Διόδοτο αντιλαμβάνεται ότι δεν υπάρχει καμία σχέση ανάμεσα στους δύο και ο ρήτορας μεταχειρίζεται θετικά ρήματα, τουλάχιστον για τους δημοκρατικούς του νησιού.

Από τα παραπάνω, προκύπτει για άλλη μια φορά η διαφορετική τοποθέτηση και ιδεολογία των ομιλητών (για την αντιπαραβολή των ρημάτων που επιλέγουν οι ρήτορες βλ. Παράρτημα, [Πίνακας αντιπαραβολής ρημάτων Κλέωνα-Διοδότου](#)). Η δημαγωγική στάση και η εξασφάλιση της δύναμης μέσα από την εφαρμογή της ποινής του θανάτου πρεσβεύεται από τον Κλέωνα, ενώ ο Διόδοτος υιοθετεί μια μετριοπαθή στάση, αποβλέποντας στο καλό της πολιτείας με κάθε τρόπο και μέσα σ' αυτόν δεν μπορεί να ανήκει μια απάνθρωπη τιμωρία που λήφθηκε εν θερμώ. Το θέμα είναι βαθύτερο από την εφαρμογή απλώς μιας τιμωρίας και αυτό επιζητά να αποδείξει ο Διόδοτος. Οι βλέψεις του καθενός απηγούν στους λόγους τους, εξηγώντας παράλληλα τη στάση που κρατούν και την επιλογή που προτείνουν.

4.10.2.Επιλογή επιθέτων

Προχωρώντας περαιτέρω την ανάλυσή μας, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε στα επίθετα που συνοδεύουν σημαντικές, για την εξέλιξη των λόγων, λέξεις-κλειδιά ή συναντώνται και στους δύο λόγους.

Αναλυτικότερα, ο λόγος του Κλέωνα ξεκινά με μια αναφορά στη συμβολή της δημοκρατίας στην όλη στάση των Αθηναίων. Το επίθετο που συνοδεύει τη λέξη είναι «ανίκανη» και επομένως, μπορεί κανείς να καταλήξει σε ανάλογα συμπεράσματα. Στη

συνέχεια του λόγου επικρίνεται η πολιτεία και ο τρόπος που αυτή εφαρμόζει τους νόμους που έχει θεσπίσει. Αιτία των συμφορών για τον ρήτορα είναι οι «κακοί νόμοι» που έχει καθιερώσει η πολιτεία που κατ' επέκταση την ανάγουν σε μια κακή πολιτεία.

Αναφορικά με την πολιτεία και τη δράση της ο Διόδωτος επιλέγει να αναφερθεί μόνο σε εκείνα τα στοιχεία που καθιστούν μια πολιτεία «καλή». Για άλλη μια φορά η πρόθεση των ομιλητών είναι πρόδηλη. Σε μια απλή αναζήτηση επιθέτων και λέξεων που αυτά προσδιορίζουν είναι ορατή η αντίθεσή τους και η διάθεσή τους.

Μια άλλη λέξη που συναντάται και στους δύο λόγους είναι αυτή των ζητημάτων/πραγμάτων που πρέπει να αποτελούν αντικείμενα συζήτησης. Στο σημείο αυτό εντοπίζουμε μια συμφωνία, αφού οι ρήτορες αποκαλούν «σπουδαία, σπουδαιότατα» ζητήματα ανάλογης φύσεως, γι' αυτό και η συζήτησή τους κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική.

Σχετικά τώρα με την παροχή συμβουλών από τους ρήτορες, οι ομιλητές έχουν διαφορετική άποψη. Για τον Κλέωνα οι «επιτήδειοι ρήτορες», όπως τους αποκαλεί προχωρούν σε «αντίθετες συμβουλές», αφού οι λόγοι τους στηρίζονται στα ωραία λόγια και τα ρητορικά σχήματα. Αντίθετα, ο Διόδωτος κάνει λόγο για «σωστές συμβουλές», οι οποίες έχουν κατανήσει να θεωρούνται ύποπτες, επειδή κάποιιοι πολίτες πιστεύουν ότι στόχος όσων ανεβαίνουν στο βήμα είναι να παρασύρουν το κοινό με τα ωραία λόγια τους. Για τον Διόδωτο είναι σημαντικό οι άνθρωποι να ανεβαίνουν στο βήμα και να συμβουλευούν και σίγουρα η κίνηση αυτή μπορεί να χαρίσει μόνο όφελος στην πολιτεία.

Μεγάλο ενδιαφέρον, επιπλέον, παρουσιάζει το ουσιαστικό «απόφαση» και τα επίθετα που επιλέγει ο κάθε ρήτορας για να το προσδιορίσει. Για τον Κλέωνα η απόφαση είναι «οριστική» και «δίκαιη». Με την επιλογή αυτών των επιθέτων ο ρήτορας θεωρεί ότι δεν έπρεπε να υπάρχουν περιθώρια επανασυζήτησης του θέματος. Το θέμα για τον Κλέωνα είχε ήδη αποφασιστεί και μάλιστα οριστικά. Η θέση του είναι απόλυτη και αυτό δηλώνεται ξεκάθαρα. Στη συνέχεια του λόγου του η απόφαση προσδιορίζεται ως δίκαιη, στοιχείο που ήδη από πολύ νωρίς γνωστοποιεί τη θέση του Κλέωνα, αφού όπως προκύπτει μια δίκαιη και οριστική απόφαση σίγουρα δεν χρειαζόταν να συζητηθεί εκ νέου. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι ο Κλέων τηρεί μια απόλυτη στάση και ο λόγος του μοιάζει να αποτελεί μια αναγκαστική επανατοποθέτηση για το θέμα.

Απεναντίας, ο Διόδωτος επιλέγει να προσδιορίσει το ουσιαστικό «απόφαση» με τα εξής επίθετα: «ορθή, καταστροφικές, σφαλερή, συμφερότερη, κακή». Γίνεται, έτσι,

αμέσως αντιληπτό ότι για τον Διόδοτο η απόφαση που είχε παρθεί ήταν «καταστροφική» και «σφαλερή», ενώ «ορθή» θεωρεί την απόφαση που θα ψηφιστεί από τη δεύτερη συνέλευση του Δήμου για το θέμα. Μέλημα της πολιτείας κατά τον ρήτορα πρέπει να είναι η εφαρμογή μιας απόφασης που θα είναι συμφέρουσα «συμπερότερη» και όχι μίας που θα αποβλέπει στην εκδίκηση και την τιμωρία. Η ποινή του θανάτου, επομένως, θα είναι «κακή», καθώς δεν αποβλέπει στο συμφέρον της πολιτείας αλλά στην ικανοποίηση του μίσους και την εδραίωση της εξουσίας.

Αξίζει, τέλος, να σχολιαστεί το επίθετο «χειρότερους» που επιλέγει ο Κλέων για να προσδιορίσει το ουσιαστικό «εχθρούς» αλλά και το επίθετο «επιτήδεια» που διαλέγει ο Διόδοτος για να προσδιορίσει το ουσιαστικό «πολιτική». Ο Κλέων στον λόγο του μεταχειρίζεται διάφορα μέσα, προκειμένου να πείσει τους πολίτες ότι οι Μυτιληναίοι αξίζουν τη θανατική τιμωρία όχι μόνο γιατί αποδείχθηκαν εχθροί της αθηναϊκής πολιτείας αλλά γιατί από τους εχθρούς αυτοί ήταν οι χειρότεροι. Ο ρήτορας, λοιπόν, δημιουργεί ένα σχήμα υπερβολής για να προκαλέσει ακόμα περισσότερο την οργή των πολιτών και να πετύχει κατ' αυτόν τον τρόπο τον σκοπό του. Ο Διόδοτος από την άλλη πλευρά, χρησιμοποιεί ένα επίθετο, για να προσδιορίσει την «πολιτική», που ο Κλέων είχε επιλέξει στον λόγο του, για να προσδιορίσει τους «ρήτορες». Στον αντίποδα, επομένως, της επιλογής που έκανε ο Κλέων, ο Διόδοτος απαντά με τη χρήση του ίδιου επιθέτου σε διαφορετικά συμφραζόμενα. Με τον τρόπο αυτόν ο Διόδοτος απαντά στις κατηγορίες του αντιπάλου του, ο οποίος μετατοπίζει την ευθύνη στους ρήτορες, υπογραμμίζοντας πως η λύση στην ουσία βρίσκεται σε μια επιτήδεια πολιτική που δεν κρίνει εκ των υστέρων αλλά προλαμβάνει.

Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι καθοριστικό ρόλο στην κατανόηση των προθέσεων των ρητόρων μπορούν να έχουν τόσο οι ρηματικές επιλογές, όσο και η επιλογή των επιθετικών προσδιορισμών. Ο διαφορετικός προσανατολισμός των δύο ομιλητών αναφορικά με την τιμωρία των Μυτιληναίων είναι κατάδηλος σε κάθε σημείο του λόγου και οι ρήτορες αναδεικνύουν αυτήν τη διαφοροποίηση με κάθε τρόπο (Βλ. [Παράρτημα, Πίνακας Επιθέτων](#)).

4.11. Η στρατηγική του αρνητικού άλλου

Έχει καταδειχθεί ότι οι ρήτορες των δισσών λόγων μεταχειρίζονται κάθε δυνατό τρόπο, ώστε να επιτύχουν την επικράτηση της δικής τους θέσης. Στην

προσπάθειά τους αυτή, πέρα από διάφορους άλλους τρόπους που παρουσιάστηκαν παραπάνω, χρησιμοποιούν και τη στρατηγική της αρνητικής προβολής του άλλου. Στην περίπτωση των δισσών λόγων η χρήση των έντεχνων πίστewων (λόγος, ήθος, πάθος) είναι δεδομένη και αναμενόμενη, γι' αυτό και εξετάστηκαν στην παρούσα εργασία. Η στρατηγική του αρνητικού άλλου, λοιπόν, ίσως να συγχέεται με τις έντεχνες πίστεις και συγκεκριμένα με το ήθος, καθώς στρέφεται κατά βάση στον αντίπαλο και επιδιώκει μέσω των γλωσσικών επιλογών να τον καταστήσει σε κάθε επίπεδο “αρνητικό”.

Ωστόσο, αποφασίστηκε να παρουσιαστεί ξεχωριστά, καθώς σύμφωνα με τη λογοϊστορική προσέγγιση που έχει επιλεγεί για την έρευνα αυτή, η στρατηγική αυτή κατέχει μια σημαντική θέση και αποτελεί εργαλείο στα χέρια των σύγχρονων πολιτικών, προκειμένου να εδραιώσουν τη θέση τους. Από την άλλη μεριά, οι έντεχνες πίστεις αποτελούσαν μέσο πειθούς στους ρητορικούς αγώνες και η παρουσία τους σε αυτούς ήταν σχεδόν επιβεβλημένη. Ερευνώντας, λοιπόν, τη χρήση μιας στρατηγικής που αποτελεί εργαλείο μιας σύγχρονης μεθόδου σε ρητορικούς λόγους του παρελθόντος, καθίσταται σαφές ότι οι δημηγορίες αποτελούν ένα εξαιρετικό δείγμα επιχειρηματολογικού λόγου ακόμα και σήμερα, ενώ η συγκεκριμένη στρατηγική είναι άμεσα επηρεασμένη από τη ρητορική τέχνη. Έτσι, οι έντεχνες πίστεις και η στρατηγική του αρνητικού άλλου εξετάστηκαν χωριστά, προκειμένου να προβληθεί η σχέση και η συνάρτηση της ρητορικής τέχνης με τη σύγχρονη επιχειρηματολογική επιστήμη (Zainab, 2012).

Με τον όρο *στρατηγική* εννοούμε ένα περισσότερο ή λιγότερο ακριβές ή σκόπιμο σχέδιο πρακτικών που υιοθετούνται για την επιδίωξη ενός κοινωνικού, ψυχολογικού, πολιτικού ή γλωσσικού στόχου (Fairclough, 2019· Wodak & Meyer, 2001· Hyland & Paltridge, 2011). Η στρατηγική, δηλαδή, επιτυγχάνεται μέσα από μια σειρά πρακτικών, όπως η διάκριση που γίνεται αντιληπτή στο σύνολο του λόγου ανάμεσα στις αντωνυμίες «εμείς» ≠ «αυτοί» και «εγώ» ≠ «αυτός-αυτοί».

Η στρατηγική του αρνητικού άλλου αποτελεί έναν ακόμη τρόπο για τη μελέτη των ιδεολογικά προκατειλημμένων λόγων. Η γνωστική δομή των ιδεολογιών αποκαλύπτει ότι οι στάσεις των ατόμων οδηγούν σε μια θετική παρουσίαση του εαυτού και μια αρνητική παρουσίαση του άλλου, ώστε με τον τρόπο αυτόν να ενεργούν έτσι, που να διατηρούν τη θέση τους (van Dijk, 2005 όπως αναφέρεται στο Chilwua, 2012: 222). Προκύπτει, λοιπόν, ότι τίποτα αρνητικό δεν αφορά το «εμείς» και τίποτα θετικό δεν σχετίζεται με το «αυτοί» (Ramanathan & Hoon, 2015).

Ο Chilton (2004) κάνει λόγο για νομιμοποίηση του εαυτού και απονομιμοποίηση του άλλου. Η απονομιμοποίηση εκδηλώνεται με πράξεις αρνητικής παρουσίασης και η νομιμοποίηση με πράξεις θετικής αυτο-αναπαράστασης (Bello, 2013).

Μελετώντας κανείς τους δισσούς λόγους του Κλέωνα και του Διοδότου, θα μπορούσε να προβεί σε μια παρουσίαση της ταυτότητας και του χαρακτήρα του αντιπάλου, διαβάζοντας απλά τον λόγο του ανταγωνιστή του. Έχει ήδη αναφερθεί ότι ο Κλέων δεν κάνει άμεση αναφορά στον αντίπαλό του αλλά, κατηγορώντας γενικότερα τους ρήτορες της εποχής του, υπαινίσσεται τα ίδια για τον Διόδοτο. Εντούτοις, ο Διόδοτος αντιλαμβανόμενος ότι οι κατηγορίες που εκτοξεύονται εμπερικλείουν και τον ίδιο επιλέγει να προχωρήσει σε άμεσες αναφορές στο πρόσωπο του Κλέωνα και να απαντήσει από τη δική του πλευρά.

Αναλυτικότερα, από το απόσπασμα 3.38.2 του λόγου του Κλέωνα προκύπτει ότι ο ρητορικός αντίπαλος πρέπει να είναι αρκετά ικανός, για να μπορέσει να πείσει το κοινό να τροποποιήσει μια απόφαση που ήδη είχε παρθεί: *«Φανερό είναι ότι όποιος μιλήσει θα έχει μεγάλη πεποίθηση στην ρητορική του ικανότητα»*. Με τα λόγια αυτά ο Κλέων προκαταβάλλει την κρίση του κοινού για την ρητορική ικανότητα του αντιπάλου του, έχοντας κιόλας εκτιμήσει τη δυσκολία ύπαρξης μιας τέτοιας πιθανότητας. Παράλληλα, ο ρήτορας επεκτείνει το επιχειρήματά του και θεωρεί πως ο αντίπαλος, από τη στιγμή που θα πάρει τον λόγο, έχει υλικό συμφέρον και στοχεύει στην παραπλάνηση *«...τότε θα έχει κάποιο υλικό συμφέρον...να σας παραπλανήσει»*.

Στη συνέχεια του λόγου, ο Κλέων χρεώνει στους ρητορικούς του αντιπάλους τη χρήση ωραίων λόγων που στηρίζονται σε σχήματα λόγου και δοκιμασμένα επιχειρήματα (*«...στο να γοητεύετε με καινούργια σχήματα λόγου και στο ν' αντιδράτε σε δοκιμασμένα επιχειρήματα»*), επιδιώκοντας να πείσουν μέσω αυτών και όχι μέσω των λογικών ορθών επιχειρημάτων τους.

Εν κατακλείδι, στον επίλογο του λόγου του, ο Κλέων κάνει μια ακόμη αναφορά στους ρήτορες, επικρίνοντας εκ νέου την επιλογή τους να προσπαθούν να πείσουν το ακροατήριο για τόσο σοβαρά θέματα με μόνο προσόν την ευγλωττία και τους ωραίους λόγους (*«Όσο για τους ρήτορες που σας γοητεύουν με την ευφράδειά τους...για την οποία θα δεχτούν συγχαρητήρια»*).

Κατά συνέπεια, ο Κλέων σκιαγραφεί τον αντίπαλό του (και γενικότερα τους επιτηδέιους ρήτορες) ως έναν ρήτορα που χαρακτηρίζεται από επιτηδειότητα και ωφελμιστική διάθεση, αφού αποβλέπει στο υλικό συμφέρον και ως κάποιον που

μεταχειρίζεται τον λόγο όχι ως δημιουργήμα λογικών επιχειρημάτων αλλά ως ένα συνονθύλευμα ρητορικών σχημάτων και προκατασκευασμένων/δοκιμασμένων επιχειρημάτων. Κρίνοντας, συνεπώς, κανείς τον Διόδοτο μέσα από τα λόγια του Κλέωνα θεωρεί πως πρόκειται για έναν ατομιστή που επιδιώκει να παραπλανήσει το κοινό και να το οδηγήσει στην επιλογή μιας απόφασης, που δεν θα έχει κανένα συμφέρον για την πόλη παρά μόνο για τον ίδιο, από τη στιγμή που βασικός του στόχος είναι να ωφεληθεί υλιστικά από την όλη κατάσταση. Ο Διόδοτος παρουσιάζεται ως δημαγωγός και επιτήδειος ρήτορας, χαρακτηριστικά που και ο ίδιος ο Θουκυδίδης έχει προσδώσει στον Κλέωνα. Ίσως, δηλαδή, ο Κλέων να γνωρίζει τη φημολογία που υπάρχει στην Αθήνα προς το πρόσωπό του και με τον τρόπο αυτόν να προσπαθεί να την αποδιώξει από πάνω του.

Ο λόγος διατρέχεται από ένα βασικό αντιθετικό σχήμα ανάμεσα στο «εγώ» και το «αυτοί», το οποίο σχολιάστηκε και στην ενότητα των αντιθέσεων. Η στρατηγική, έτσι, γίνεται αντιληπτή και άμεσα (με συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές), αλλά και έμμεσα, αφού μέσα από την θετική αυτοπροβολή ή την αρνητική παρουσίαση του άλλου ο ρήτορας στοχεύει κάθε φορά στο να αντιδιαστείλει τη θέση και τις ιδεολογίες του με αυτές του αντιπάλου του.

Ό,τι αναφέρεται ως αρνητικό χαρακτηριστικό των αντιπάλων θεωρείται από το κοινό θετικό για τον ρήτορα και ό,τι εκλαμβάνεται ως θετικό για τον ρήτορα δεν μπορεί να αποτελεί προσόν και των άλλων ρητόρων. Συνεπώς, με τη χρήση και μόνο αυτής της στρατηγικής ο Κλέων έχει καταφέρει να καταστήσει τον Διόδοτο αφερέγγυο, λαοπλάνο και επιτήδειο, έχοντας μεταρσιώσει παράλληλα και τον εαυτό του σε πρότυπο συμπεριφοράς.

Απεναντίας, ο Διόδοτος προχωρά σε άμεση αναφορά προς τον αντίπαλό του (αναφέροντας το όνομά του), σχολιάζοντας όσα ειπώθηκαν από τον Κλέωνα με τη σκέψη ότι σ' αυτά συμπεριλαμβάνεται και ο ίδιος.

Πιο αναλυτικά, ο Διόδοτος χαρακτηρίζει ανόητο ή ιδιοτελή όποιον δεν μπορεί να δεχτεί ότι οι αγορεύσεις αποτελούν ένα απαραίτητο εργαλείο που καθοδηγούν τις πράξεις των ανθρώπων. Υπαινισσόμενος, επομένως, ο Διόδοτος τα όσα ο Κλέων είχε τονίσει στον λόγο του σχετικά με τις αγορεύσεις, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα επίθετα «ανόητος και ιδιοτελής» αποδίδονται έμμεσα σ' αυτόν, ενώ η αντωνυμία «εκείνος» ενισχύει την υπόθεσή μας (*«Εκείνος που δεν παραδέχεται ότι οι αγορεύσεις...είναι ανόητος ή ιδιοτελής»*).

Εν συνεχεία, ο Διόδωτος αναφέρεται ευθέως στον Κλέωνα και χαρακτηρίζει την επιχειρηματολογία του ελκυστική, αντιδιαστέλλοντάς τη με την απλότητα της δικής του: «...να μην παρασυρθείτε από την ελκυστική επιχειρηματολογία του περιφρονώντας την απλότητα της δικής μου». Στο σημείο αυτό ο Διόδωτος επιστρέφει στον Κλέωνα το δικό του επιχείρημα περί ωραίων λόγων, χρησιμοποιώντας έννοιες που ο αντίπαλός του είχε χρησιμοποιήσει, για να αναφερθεί στην ρητορική δεινότητα του ίδιου.

Επιπλέον, ο λόγος του Διοδώτου ολοκληρώνεται με τη φράση «...από εκείνον που μεταχειρίζεται άσκοπα τη βία...» με την οποία ο ρήτορας προχωρά σε μια κριτική της στάσης και της πρότασης του Κλέωνα, η οποία στηρίζεται σε μια άσκοπη βία, αποκλείοντας έτσι την επιτήδεια πολιτική που κατά την γνώμη του είναι η προτιμητέα.

Συμπερασματικά, ο Κλέων μέσα από τα λόγια του Διοδώτου παρουσιάζεται ως ένας ρήτορας που φέρεται ανόητα και με ιδιοτέλεια παρακινούμενος από παρορμητικά αισθήματα χωρίς να αποβλέπει στο συμφέρον της πολιτείας «Σας κατέχει αυτή τη στιγμή ο θυμός...και ίσως σας παρασύρει η αγόρευση του Κλέωνος...». Η επιχειρηματολογία του, επίσης, κρίνεται ως ελκυστική, μιας και επιδιώκει να πείσει το κοινό με τη χρήση λεκτικής βίας και εκφοβιστικού λόγου. Ο Διόδωτος εν ολίγοις, ασκεί κριτική στον Κλέωνα μόνο στα σημεία που εκείνος πρώτος τον είχε θίξει, κατηγορώντας τον κυρίως για την άσκηση μιας βίαιης πολιτικής που, θολωμένη από το μίσος και την εκδίκηση, στερεί από τους πολίτες την επιλογή μιας συμφέρουσας πολιτικής.

Η στρατηγική, συνεπώς, στα χέρια του Διοδώτου λειτουργεί ως εργαλείο κατάρριψης των κατηγοριών του Κλέωνα. Ο Διόδωτος τη χρησιμοποιεί εξαναγκασμένος, θα λέγαμε, από την πρότερη στάση του αντιπάλου του και όχι ως επιλεγμένη από βούληση στρατηγική. Η αρνητική παρουσίαση του Κλέωνα γίνεται στα σημεία που εκείνος πρώτα είχε επιδιώξει να επιτεθεί στον Διόδωτο. Οδηγούμαστε, λοιπόν, με επιφύλαξη, στο συμπέρασμα ότι ο Διόδωτος δεν θα μεταχειριζόταν τη στρατηγική του αρνητικού άλλου αν ο Κλέων δεν υπαινισσόταν την ‘ανικανότητά’ του. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι ο Διόδωτος όταν εκθέτει τα επιχειρήματά του αναφορικά με την τιμωρία των αποστατών δεν θέλει να πείσει μέσω της αντίθεσης αλλά στηρίζεται κυρίως στα επιχειρήματά του και στο γεγονός ότι η αξία τους έγκειται στην ωφέλεια που θα αποκομίσουν από την επιλογή της πρότασής του.

Στον λόγο του Κλέωνα, ακόμη, εντοπίζουμε τη στρατηγική του αρνητικού άλλου και προς τους αποστάτες Μυτιληναίους. Η διάκριση ανάμεσα στο «εμείς» και στο «αυτοί» είναι διάχυτη και γίνεται αντιληπτή από τη χρήση των ανάλογων αντωνυμιών αλλά και την επιλογή των ρηματικών προσώπων. Οι Μυτιληναίοι

παρουσιάζονται ως εχθροί, αφού η επανάστασή τους (και όχι η αποστασία τους, όπως τονίζει ο ρήτορας «δεν λέω επαναστάτησαν, γιατί μόνο όσοι καταπιέζονται επαναστατούν») ήταν αποτέλεσμα συνωμοσίας και όχι φόβου και απειλής. Ο ρήτορας προσπαθεί έντονα να πείσει το κοινό ότι οι επαναστάτες αποτελούν όχι μόνο πρόβλημα αλλά και απειλή, αφού ο τρόπος που αντιμετωπίζονταν από την αθηναϊκή ηγεμονία («ήσαν ανεξάρτητοι και τιμημένοι»), δεν δικαιολογεί σε καμία περίπτωση αυτήν τους την απόφαση. Ο βαθύτερος, επομένως, λόγος της αποστασίας τους δεν αφορά τη στάση των Αθηναίων αλλά σχετίζεται με τα δικά τους κίνητρα, τα οποία αποβλέπουν στην αύξηση της δύναμής τους μέσω της συμμαχίας με τους Σπαρτιάτες. Οι πρώην σύμμαχοι, συνεπώς, παρουσιάζονται ως αφερέγγυοι, συνωμότες, αγνώμονες, συμφεροντολόγοι και άπονοι, αφού «*συνωμότησαν και αποστάτησαν... επιχείρησαν να ενωθούν με τους χειρότερους εχθρούς μας για να μας καταστρέψουν*», «*Έπρεπε απ' την αρχή να μην είχαμε τιμήσει τους Μυτιληναίους...τότε δεν θα είχαν φτάσει σε τέτοιο σημείο αλαζονείας.*», «*Μόλις νόμισαν ότι θα μπορούσαν να μας νικήσουν, μας χτύπησαν χωρίς να τους έχουμε αδικήσει.*», «*μην φανείτε, σεις που διαφύγατε τον κίνδυνο, λιγότερο άπονοι από εκείνους που τον δημιούργησαν*».

Οι Μυτιληναίοι, λοιπόν, μέσα από το λόγο του Κλέωνα εμφανίζονται ως οι κύριοι και μοναδικοί υπεύθυνοι για την κατάσταση που προκλήθηκε, αφού η υπεροψία, η κομπορημοσύνη και η μεγαλομανία τους τους οδήγησαν σε επανάσταση ενάντια στην αθηναϊκή ηγεμονία και στη συνωμοσία με τους εχθρούς των Αθηναίων, τους Σπαρτιάτες. Για τον ρήτορα δεν υπάρχει καμία δικαιολογία για την πράξη τους και η τιμωρία τους είναι απαραίτητη.

Στον λόγο του Διοδότου, ωστόσο, η στρατηγική του αρνητικού άλλου δεν εντοπίζεται κατά την παρουσίαση των Μυτιληναίων. Ο ρήτορας δεν προσπαθεί να τους προβάλλει αρνητικά, ούτε να τους κατακρίνει. Στόχος του είναι να ληφθεί η σωστή απόφαση για το ζήτημα που έχει τεθεί και όχι να υποπέσει σε κατηγορίες και λεκτικές επιθέσεις.

Προχωρώντας σε μια συγκεφαλαίωση των όσων αναφέρθηκαν συνάγουμε ότι ο Κλέων παρουσιάζεται ως ένας θερμόαιμος άνθρωπος που επιδιώκει να προσανατολίσει το κοινό στη δική του άποψη μεταχειριζόμενος έναν λόγο βίας και εκφοβισμού. Από την άλλη μεριά, ο Διόδotos εμφανίζεται ως ένας ωφελμιστής και επιτήδειος ρήτορας που η επιρροή του στηρίζεται σε δοκιμασμένα επιχειρήματα και ρητορικά σχήματα και όχι σε μια λογική παράθεση επιχειρημάτων.

Η στρατηγική του αρνητικού άλλου επιλέγεται περισσότερο από τον Κλέωνα παρά από τον Διόδωτο. Με τη βοήθειά της οι ρήτορες χειραγωγούν τη γλώσσα και πετυχαίνουν να υποβαθμίσουν στα μάτια του κοινού τον αντίπαλό τους.

5. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

5.1. Διαπιστώσεις-Συζήτηση

Εξετάζοντας τα στοιχεία που προέκυψαν από την ανάλυση των λόγων, του Κλέωνα και του Διοδώτου, οδηγούμαστε στη διαπίστωση ότι οι ρήτορες μεταχειρίζονται κάθε δυνατό τρόπο για να πείσουν το ακροατήριό τους.

Αναλυτικότερα, σχετικά με τον λόγο του Κλέωνα, διαπιστώνεται ότι ο ρήτορας μεταχειρίζεται πέραν της λογικής και τις άλλες έντεχνες πίστεις (ήθος, πάθος) και μάλιστα με μεγάλη συχνότητα. Η έννοια των έντεχνων πίστεων είναι βασική για την ρητορική τέχνη και δεν θα μπορούσε να λείπει από τους ρητορικούς πολιτικούς λόγους που μελετήθηκαν. Η παθοποιία και η ηθοποιία εφαρμόζονται από τον ρήτορα και το στοιχείο αυτό δεν μπορεί να μην γίνει αντιληπτό.

Αντίστοιχα, η χρήση της λογικής, του ήθους και του πάθους εντοπίζεται και στον λόγο του Διοδώτου. Η διαφορά, ωστόσο, στη χρήση τους έγκειται στο γεγονός ότι ο Διόδωτος μεταχειρίζεται το ήθος σε καίρια σημεία, για να αντιστρέψει τις κατηγορίες που προηγουμένως ο Κλέων του είχε εκτοξεύσει και επιλέγει το πάθος κυρίως στον επίλογο του λόγου του, όχι για να προκαλέσει κάποιο συγκεκριμένο πάθος, όπως επιδιώκει ο αντίπαλός του αλλά για να παρακινήσει και να ωθήσει το κοινό στην επιλογή της δικής του πρότασης.

Το στοιχείο αυτό παρόλο που σχετίζονται με τη ρητορική (οι λόγοι είναι ρητορικοί αγώνες), φαίνεται ότι δεν έχουν ερευνηθεί σε βάθος στους δισσοφούς λόγους του Θουκυδίδη. Η βιβλιογραφική αναζήτηση δεν απέδωσε σχετικά δεδομένα, ενώ για τους λόγους που μελετήθηκαν βρέθηκε μόνο ένα δοκίμιο σε αγγλική ιστοσελίδα που παρουσιάζει τη χρήση των έντεχνων πίστεων από τον Κλέωνα και τον Διόδωτο. Τα στοιχεία που παρουσιάζονται σ' αυτό, ωστόσο, φαίνεται να συμφωνούν με τις διαπιστώσεις που έχουν γίνει και στην παρούσα εργασία (UKEssays, 2018).

Αναφορικά, πάντως με τη χρήση των έντεχνων πίστewων και αποβλέποντας στην ανάδειξη της σημασίας τους στους πολιτικούς λόγους γενικότερα, μπορούμε να εντοπίσουμε έρευνες που εξετάζουν την εφαρμογή τους σε σύγχρονους πολιτικούς λόγους ή σε άλλα έργα (Haider, 2014· Hobbs & Arellano, 2017· Tripathy, 2022)

Όσον αφορά την εξέταση του ιστορικού και κοινωνικοπολιτικού πλαισίου της εποχής που εκφωνήθηκαν οι λόγοι, προέκυψε ότι οι ρήτορες οφείλουν τη στάση τους στις πολιτικές τους ιδεολογίες, στο κοινωνικό τους υπόβαθρο αλλά και στις ιστορικές τους μνήμες από ανάλογα γεγονότα. Έτσι, ο Κλέων που, όπως έχει αναφέρει και ο ίδιος ο Θουκυδίδης, χαρακτηρίζεται ιστορικά ως δημαγωγός, εκπροσωπεί μια τιμωρητική πολιτική που τον διακρίνει από τον Περικλή. Ο ίδιος αποβλέπει στην κάλυψη της θέσης του προκατόχου του (Περικλή) και αυτός ο λόγος του είναι μια ακόμη ευκαιρία να αυτοπροβληθεί και να διαμορφώσει για το πρόσωπό του μια ιδανική εικόνα ενός αγέρωχου, φερέγγυου πολιτικού. Οι ιδεολογίες του φαίνεται να διαφέρουν από αυτές του Περικλή αλλά και του αντιπάλου του, αν κρίνουμε όχι μόνο την αυστηρή του στάση αλλά κυρίως τα λεγόμενά του σχετικά με τη συνεισφορά της δημοκρατίας. Εν συνεχεία, οι ιστορικές του γνώσεις για το παρελθόν τον οδηγούν στην πεποίθηση ότι οριστική λύση σε τέτοια γεγονότα μπορεί να δώσει μόνο η επιτέλεση της ποινής του θανάτου.

Για τον Δίοδοτο, από την άλλη μεριά, δεν υπάρχουν άλλες ιστορικές αναφορές και έτσι συνάγεται το συμπέρασμα ότι πρόκειται για ένα άσημο πρόσωπο που δεν φέρει κάποιο αξίωμα ή κάποια πολιτική επιρροή την εποχή εκείνη. Σχετικά με τις πολιτικές του πεποιθήσεις μπορούμε να πούμε ότι εκπροσωπεί μια διαλλακτική στάση και είναι ένθερμος υποστηρικτής του συμφέροντος της πόλης του, κρίνοντας πάντα με βάση τα λεγόμενά του. Οδηγούμαστε, επομένως, στο συμπέρασμα ότι το ιστορικό αλλά και το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο επηρεάζουν τη στάση των ομιλητών, εξηγούν πολλές από τις συμπεριφορές τους και ενισχύουν την άποψη ότι ο λόγος ενέχει πάντα εξουσία και ιδεολογίες (Wodak & Ludwig, 1999 όπως αναφέρεται στο Wodak, 2016). Όπως αποδεικνύεται και από άλλες έρευνες που έχουν επιλέξει τη λογοϊστορική ανάλυση, το ιστορικό και το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο κατέχουν κεντρικό ρόλο και προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες (Zainab, 2012· Sugiharti, 2019).

Σχετικά με τη χρήση πλανών, διαπιστώνεται ότι οι ρήτορες τις ενσωματώνουν στους λόγους τους, έχοντας όμως, ο καθένας διαφορετική στοχοθεσία. Ο Κλέων χρησιμοποιεί τις πλάνες για να παραπλανήσει το κοινό και επιλέγει κατά βάση την πλάνη που αναφέρει ότι μια άποψη, παρουσιάζεται ως κοινώς αποδεκτή και τον κανόνα

που αφορά τον σχεδιασμό ηθικών και αξιοθρήνητων πλανών (van Eemeren & Grootendorst, 1987). Ο ρήτορας μεταχειρίζεται “άνομα” μέσα, προκειμένου να σχεδιάσει έναν πειστικό λόγο που θα οδηγήσει το κοινό στην επιλογή της δικής του πρότασης με κάθε τρόπο.

Δεν συμβαίνει, ωστόσο, το ίδιο με τον Διόδοτο, αφού ο ρήτορας χρησιμοποιεί τις πλάνες υποστηρικτικά και υποχρεωτικά, θα λέγαμε, από τη στιγμή που προσπαθεί να αντικρούσει τις κατηγορίες του Κλέωνα. Ο ρήτορας επιλέγει κατά βάση πλάνες του κανόνα 6, επιδιώκοντας να παρουσιάσει μια άποψη ως κοινώς αποδεκτή και έτσι να πείσει το κοινό για τα λεγόμενά του. Ανάλογες έρευνες που να έχουν καταγράψει τις πλάνες στους δύο αυτούς λόγους ή γενικότερα στους δισσούς λόγους του Θουκυδίδη δεν εντοπίστηκαν, έτσι, τα δεδομένα θα συγκριθούν με έρευνες που εξέτασαν τη χρήση πλανών σε σύγχρονους πολιτικούς λόγους. Φαίνεται, λοιπόν πως πλάνες, όπως αυτές που επέλεξαν οι ρήτορες, εντοπίζονται και σε άλλους λόγους. Το στοιχείο αυτό μας οδηγεί στη διαπίστωση ότι οι πλάνες και ειδικότερα αυτές του κανόνα 6 και 4 είναι εργαλείο με το οποίο οι ομιλητές διανθίζουν τους λόγους τους, προκειμένου να παρασύρουν το κοινό (Warman & Hamzah, 2019· Hidayat κ.α., 2021· Hamad κ.α., 2022).

Η προσέγγιση της λογοϊστορικής ανάλυσης, ακόμη, είναι συνυφασμένη με τη χρήση των τόπων. Στους παρόντες λόγους οι ρήτορες τους χρησιμοποιούν για να οδηγήσουν το ακροατήριο στην επιθυμητή απόφαση. Στον λόγο του Κλέωνα παρατηρείται κυρίως η χρήση τόπων που σχετίζονται με την απειλή και τον κίνδυνο. Η επιλογή τέτοιων τόπων από έναν ρήτορα σαν τον Κλέωνα δεν ξενίζει αλλά με βάση τις ιστορικές μας γνώσεις (δημαγωγός, οπαδός της -τιμωρητικής πολιτικής) μπορεί να θεωρηθεί εύλογη και αναμενόμενη. Αντ’ αυτού, στον λόγο του Διοδότου εντοπίζουμε κατά βάση τόπους που αφορούν την ωφέλεια και το πλεονέκτημα, στοιχεία που διαπνέουν όλο τον λόγο του από την πρώτη στιγμή.

Παρατηρώντας, συνεπώς, απλώς τη χρήση των τόπων γίνεται αντιληπτή η επιδίωξη των ρητόρων και αναδεικνύεται η βασική τους θέση. Ανάλογες έρευνες δεν υπάρχουν ούτε για τη χρήση των τόπων στον Θουκυδίδη· έτσι οδηγούμαστε σε διαπιστώσεις αναφορικά με την πιο συχνή επιλογή τόπων που γίνεται από πολιτικούς σε άλλα πρόσφατα ιστορικά γεγονότα (Alemi κ.α., 2017). Πιο συγκεκριμένα, η χρήση του τόπου της απειλής που συναντάμε στον λόγο του Κλέωνα εντοπίζεται και σε άλλους πρόσφατους πολιτικούς λόγους. Συμπεραίνουμε, επομένως, πως ο τόπος της απειλής καθίσταται ένα σημαντικό εργαλείο στα χέρια των ομιλητών, αφού επιδιώκει

μέσω της πρόκλησης του φόβου να παραπλανήσει το κοινό και στρέψει την προσοχή του σε μια άλλη οπτική των γεγονότων. Στον λόγο του Διοδότου, από την άλλη μεριά, ο τόπος που κυριαρχεί είναι αυτός του πλεονεκτήματος και της ωφέλειας, ο οποίος μπορεί να εξηγηθεί αν αναλογιστεί κανείς την πρόθεση του ρήτορα.

Στην παρούσα εργασία αντικείμενο έρευνας αποτέλεσε και η χρήση των αντιθέσεων από τους ρήτορες. Αυτό που έγινε φανερό είναι ότι ο Κλέων χρησιμοποιεί το αντιθετικό σχήμα για να παρουσιάσει το εχθρικό, κατά τη γνώμη του, κλίμα που επιδίωξαν οι αποστάτες αλλά και για να καταδείξει την ανωτερότητά τους έναντι των συμμάχων. Ο Διόδωτος, ωστόσο, κάνει χρήση του αντιθετικού σχήματος μόνο με στόχο να δημιουργήσει την επιθυμητή σύνδεση με τον λόγο του Κλέωνα. Ο Κλέων χρησιμοποιεί τις αντιθέσεις προπαντός στο μέρος της επιχειρηματολογίας του, επιχειρώντας με αυτόν τον τρόπο να διαχωρίσει πρώτα τον εαυτό του από τους ρητορικούς αντιπάλους (τους επιτήδειους ρήτορες που αναφέρει στον λόγο του) και στη συνέχεια την αθηναϊκή πολιτεία από αυτήν των Μυτιληναίων. Το αντιθετικό σχήμα στις δημηγορίες Κλέωνα και Διοδότου έχει μελετηθεί επαρκώς από την Κυθρεώτου (2017) και τα ερευνητικά δεδομένα συμφωνούν. Πιθανές διαφοροποιήσεις οφείλονται στο ότι η ερευνήτρια εξέτασε τους λόγους από το πρωτότυπο, ενώ η παρούσα έρευνα τους μελέτησε από μετάφραση. Πάντως, τα βασικά αντιθετικά σχήματα είναι ευδιάκριτα και στο από μετάφραση κείμενο.

Στο πλαίσιο της μελέτης της χρήσης της γλώσσας από τους ρήτορες εξετάστηκε η επιλογή των ρημάτων, οι εγκλίσεις και τα πρόσωπα στα οποία αυτά τίθενται αλλά και τα επίθετα που συνοδεύουν βασικά ουσιαστικά όπως τα *απόφαση*, *ζητήματα*. Η εξέταση αυτή οδήγησε στη διαπίστωση ότι ο Κλέων χρησιμοποιεί ρήματα πολεμικής απόχρωσης και ισχύος σε οριστική και προστακτική έγκλιση, ενώ χρησιμοποιεί ιδίως το β' πληθυντικό πρόσωπο στην κυρίως επιχειρηματολογία του, για να αποστασιοποιηθεί από τις ευθύνες και να επικρίνει την πολιτεία. Ο Διόδωτος, από την άλλη πλευρά, επιλέγει ρήματα απαλλαγμένα από το ψυχικό πάθος, που αποβλέπουν στο κοινό καλό, σε υποτακτική κατά κύριο λόγο έγκλιση και σε α' πληθυντικό πρόσωπο, αφού θεωρεί τον εαυτό του μέρος της πολιτείας για την πορεία της οποίας έχει μόνο να δώσει συμβουλές. Η χρήση των ρηματικών προσώπων και εγκλίσεων με τρόπο που να συμφωνεί με τα δεδομένα της παρούσας εργασίας εντοπίζεται και σε άλλες έρευνες που εξέτασαν δημόσιους λόγους (Χατζή, 2021· Γιαννακόπουλος, 2022). Αναφορικά με τη χρήση επιθέτων, τα οποία συνοδεύουν συγκεκριμένα ουσιαστικά που συναντώνται και στους δύο λόγους ή δηλωτικές λέξεις για κάθε λόγο, συνάγεται ότι ο

Κλέων επιλέγει και πάλι επίθετα αρνητικής χροιάς σε αντίθεση με τον Διόδοτο, ο οποίος στοχεύει στο να δημιουργήσει ένα θετικό κλίμα, απαλλαγμένο από το αίσθημα του θυμού και της εκδίκησης.

Τέλος, φανερό είναι και η χρήση της στρατηγικής του αρνητικού άλλου, μέσω της οποίας οι ρήτορες επιχειρούν να αποστασιοποιηθούν από καταστάσεις που δεν προωθούν τον σκοπό τους και προωθούν αυτές που τους συμφέρουν. Έτσι, ο Κλέων διαχωρίζει τον εαυτό από τους αποστάτες και τους «επιτήδειους» ρήτορες, πλάθοντας γι' αυτούς μια αρνητική εικόνα που δεν θα είναι αρεστή και στο ακροατήριο. Συνάμα θέλει με τον τρόπο αυτόν να διατηρήσει τη θέση και την ιδεολογία του, που κατά τη γνώμη του είναι ανώτερη. Παράλληλα, ο Διόδοτος, προσπαθεί να ανασκευάσει τις κατηγορίες του αντιπάλου του, επιστρέφοντάς του πίσω τις κατηγορίες με άμεσες αναφορές και επικρίσεις προς το πρόσωπό του. Η στρατηγική, δηλαδή, στον Διόδοτο έχει υπερασπιστικό χαρακτήρα και αποβλέπει στην κατάρριψη του θετικού εαυτού του Κλέωνα και την ανασκευή της δικής του αρνητικής παρουσίας. Η στρατηγική αυτή είναι συχνή στους πολιτικούς λόγους και αποτελεί εργαλείο της κριτικής ανάλυσης λόγου. Η μελέτη της παρατηρείται συχνά και σε ανάλογες έρευνες, κυρίως πολιτικών λόγων, ειδικότερα αντιθετικών, όπου οι ομιλητές επιτίθενται στον αντίπαλο για να ισχυροποιήσουν τη θέση τους και να διατηρήσουν την ιδεολογία τους (Wodak, Meyer, 2001· Chiluba, 2012· Zainab, 2012).

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε, πως, από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, προκύπτει ότι οι ρήτορες ακολουθούν μια εκ διαμέτρου διαφορετική πολιτική και, προκειμένου να προσελκύσουν το κοινό στην επιλογή της δικής τους θέσης, μεταχειρίζονται κάθε δυνατό μέσο. Η λογοϊστορική ανάλυση, λόγω της διακειμενικότητας και της πολυμεθοδικότητάς της, συνέβαλε στο να αναδειχθούν όλα εκείνα τα στοιχεία που διαφοροποιούν τους ομιλητές. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι ομιλητές είναι μέλη μιας κοινωνίας και ως τέτοιοι φέρουν ιδεολογίες και πεποιθήσεις που χαρακτηρίζουν ένα ορισμένο μέρος μιας πολιτείας. Συνεπάγεται, λοιπόν, ότι οι λόγοι δεν είναι απαλλαγμένοι από ιδεολογίες και εξουσία αλλά αποτελούν προϊόν του ιστορικού και κοινωνικοπολιτικού κάθε φορά πλαισίου. Η μελέτη, έτσι, των δημηγοριών του Κλέωνα και του Διοδότου είναι κάτι παραπάνω από μια απλή εξέταση δύο ρητορικών λόγων, αφού αποτελεί πηγή πληροφοριών και για το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής.

5.2. Περιορισμοί-Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

Βασικό περιορισμό για την έρευνα αποτέλεσε το γεγονός ότι οι δημηγορίες του Κλέωνα και του Διοδότου δεν έχουν μελετηθεί σε βάθος. Οι έρευνες που έχουν ασχοληθεί με αυτούς του λόγους είναι λίγες και δεν έχουν κινηθεί στην κατεύθυνση που έχει επιλεγεί στην παρούσα εργασία. Η λογοϊστορική ανάλυση, δηλαδή, δεν έχει εφαρμοστεί από κάποιον μελετητή, τουλάχιστον σε αυτούς τους λόγους, και ανάλογα ευρήματα δεν έχουν καταγραφεί. Έτσι, τα στοιχεία που έχουν συλλεχθεί δεν μπορούν να συγκριθούν με άλλα αντίστοιχα δεδομένα και άρα δεν μπορούν να γενικευτούν.

Είναι σημαντικό, επίσης, να σημειωθεί ότι για αρκετά δεδομένα που έχουν παρουσιαστεί, όπως για παράδειγμα, οι αντιθέσεις ή οι πλάνες και οι τόποι, μπορεί να υπάρξει αμφισβήτηση σχετικά με την επιλογή τους, καθώς αφορούν την οπτική, με την οποία έχουν προσεγγιστεί από τον κάθε ερευνητή. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο ερευνητής επιλέγει αυθαίρετα τα εκάστοτε σημεία αλλά στηριζόμενος στη θεωρία μπορεί να ορίσει και να επεξηγήσει ένα σημείο με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που θα το προσέγγιζε-εξηγούσε κάποιος άλλος.

Δεν πρέπει, ακόμη, να λησμονηθεί ότι η μελέτη των λόγων έγινε από μετάφραση και δεν στηρίχθηκε στο αρχαίο ελληνικό κείμενο, το οποίο διατηρεί στοιχεία που στη μετάφραση δεν μπορούν να αποδοθούν, όπως παρουσιάζονται στο πρωτότυπο. Έτσι, μια μελέτη που έχει βασιστεί στο αρχαίο κείμενο, πιθανόν να παρουσιάζει διαφορές από μια άλλη, η οποία στηρίχθηκε σε μια νεοελληνική μετάφραση.

Όσον αφορά την μέθοδο ανάλυσης των λόγων που έχει επιλεγεί, να τονιστεί ότι έχει δεχτεί κριτική για τον τρόπο με τον οποίο έχει προσεγγίσει τους τόπους, καθώς δίνει την εντύπωση ότι δεν χρησιμοποιεί τους λεγόμενους αριστοτελικούς ή κικερώνειους τόπους αλλά τους αποκαλούμενους λογοτεχνικούς, οι οποίοι δεν έχουν καμία σχέση με τη σύνδεση πιθανών επιχειρημάτων και συμπερασμάτων που μελετώνται σε λόγους όπως τους παρόντες (Žagar, 2010). Επιπλέον, η θεώρηση ότι οι τόποι όπως και άλλα εργαλεία της μεθόδου δεν φτιάχνονται μία φορά και για κάθε περίπτωση αλλά πρέπει να επεξεργάζονται κάθε φορά σύμφωνα με το εξεταζόμενο θέμα, για κάποιους μπορεί να αποτελεί έναν ακόμη περιορισμό (βλ. Sakellariou & Goutsos, 2021).

Κλείνοντας, μια ενδιαφέρουσα ερευνητική πρόταση θα μπορούσε να αποτελέσει η συγκριτική μελέτη και άλλων δισσών λόγων του Θουκυδίδη. Μέσα από

τη σύγκριση των δεδομένων που θα προέκυπταν θα μπορούσαν να αναδειχθούν χαρακτηριστικά ή ρητορικά σχήματα, τα οποία σχετίζονται με τον τρόπο γραφής των δημηγοριών από τον Θουκυδίδη, προσφέροντάς μας έτσι και τη δυνατότητα γενίκευσής τους. Επιπρόσθετα, ενδιαφέρον θα παρουσίαζε η διερεύνηση των λόγων από ηθογραφική άποψη, προκειμένου να σκιαγραφηθούν οι χαρακτήρες και ο τρόπος που αυτοί επιλέγεται να παρουσιαστούν από τον Θουκυδίδη, σε συνάρτηση με το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο διαδραματίζονται κάθε φορά.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγλόφωνη βιβλιογραφία

- Alemi, M., Tajeddin, Z., & Rajabi Kondlaji, A. (2018). A discourse-historical analysis of two Iranian presidents' speeches at the UN General Assembly. *International Journal of Society, Culture & Language*, 6(1), 1-17.
- Al-Khazraji, N. H. F. (2017). Insights into CDA: Socio-cognitive Cultural Approach. *International Journal of English Linguistics*, 8(2), 115. <https://doi.org/10.5539/ijel.v8n2p115>
- Al-Jilihawi, H. R. W., & Al-Sieedy, G. J. (n.d.). *The Variation of Fallacies in Joe Biden's Political Speeches: A Pragmatic Study*. *Al-Bahith Journal*, 41.
- Al-Sieedy, G. J., & Al-Jilihawi, H. R. W. (2020). A pragmatic study of fallacy in george w. bush's political speeches. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(12), 1221-1235.
- Ali, S., Paramasivam, M., & Jabar, A. (2022). Argumentative Tactic of Rhetorical Fallacies in Political Discourse. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 18(2), 66–86. www.jlls.org
- Bello, U. (2013). " If I Could Make It, You Too Can Make It!" Personal pronouns in political discourse: A CDA of president Jonathan's presidential declaration speech. *International Journal of English Linguistics*, 3(6), 84.
- Bentahar, J., Moulin, B., & Bélanger, M. (2010). A taxonomy of argumentation models used for knowledge representation. *Artificial Intelligence Review*, 33(3), 211–259. <https://doi.org/10.1007/s10462-010-9154-1>
- Boukala, S. (2016). Rethinking topos in the discourse historical approach: Endoxon seeking and argumentation in Greek media discourses on 'Islamist terrorism.' *Discourse Studies*, 18(3), 249–268. <https://doi.org/10.1177/1461445616634550>
- Braet, A. C. (1992). Ethos, pathos and logos in Aristotle's Rhetoric: A re-examination. *Argumentation*, 6, 307-320.
- Breeze, R. (2011). Critical discourse analysis and its critics. *Pragmatics*, 21(4), 493–525. <https://doi.org/10.1075/prag.21.4.01bre>
- Cap, P. (2018). Critical discourse analysis. *Methods in Pragmatics*, 2013, 425–451. <https://doi.org/10.1515/9783110424928-017>

- Chilton, P. (2004). *Analysing political discourse. Theory and practice*. New York, Routledge.
- Chiluwa, I. (2012). Social media networks and the discourse of resistance: A sociolinguistic CDA of Biafra online discourses. *Discourse & Society*, 23(3), 217-244.
- Datondji, A. C., & Amousou, F. (2019). Discourse-Historical Approach to Critical Discourse Studies: Theoretical and Conceptual Analysis, Basic Characteristics and Analytical Tools. *Revue Internationale de Linguistique Appliquée, de Littérature et d'Éducation*, 2(1), 70-80.
- Debnar, P. (2000). Diodotus' paradox and the Mytilene debate. *Thucydides* 3.37-49.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Routledge.
- Fairclough, N. (2006). Semiosis, Ideology and Mediation: A Dialectical View. In I. Lassen, J. Strunck, & T. Vestergaard (Eds.), *Mediating Ideology in Text and Image: Ten Critical Studies* (pp. 19-35). Amsterdam: John Benjamins.
- Flowerdew, J., & Richardson, J. E. (Eds.). (2018). *The Routledge handbook of critical discourse studies* (pp. 2-62). London: Routledge.
- Garssen, B., Krabbe, E. C. W., Henkemans, A. F. S., Verheij, B., & Wagemans, J. H. M. (2014). *Van Eemer*.
- Goffredo, P., Haddadan, S., Vorakitphan, V., Cabrio, E., & Villata, S. (2022). Fallacious Argument Classification in Political Debates. *IJCAI International Joint Conference on Artificial Intelligence*, 4143–4149. <https://doi.org/10.24963/ijcai.2022/575>
- Gyollai, D. (2022). The sociocognitive approach in critical discourse studies and the phenomenological sociology of knowledge: intersections. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 21(3), 539–558. <https://doi.org/10.1007/s11097-020-09704-z>
- Haider, G. (2014). Analysis of Malala Yousaf Zai'S Speech: Application of Aristotle'S Ethos, Pathos, and Logos. *International Journal of English and Education*, III(1), 105–119. www.ijee.org
- Hamad, S. A. S., Mohamad Ali, A., Paramasivam, S., & Abdul Jabar, M. A. B. (2022). Argumentative tactic of rhetorical fallacies in political discourse. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 18(2), 66-86.
- Hamad, S. S., Ali, A. M., Paramasivam, S., & Jabar, M. A. A. (2022). Complex Speech Act as a Performance of Fallacies in Nouri al-Maliki's Political Speeches. *GEMA*

- Online Journal of Language Studies*, 22(4).
- Hasan, K. K., & Email, W. (2020). *Political Discourse Analysis Topoi in Haider Al-Abadi's Discourse during Basra Crisis in 2018*. 3(4), 131–144.
- Henderson, R. (2005). A Faircloughian approach to CDA: principled eclecticism or a method searching for a theory?. *Critical Studies in Education*, 46(2), 9-24.
- Herrick, J. A. (2021). *The history and theory of rhetoric: An introduction*. Routledge.
- Hidayat, D. N., Defianty, M., Kultsum, U., & Sufyan, A. (2020). Logical fallacies in social media: A discourse analysis in political debate. In *2020 8th International Conference on Cyber and IT Service Management (CITSM)* (pp. 1-5). IEEE.
- Hobbs, J., & Arellano, A. (2017). *The Use of Pathos in IPDA Debate : Justifications and Guidelines The Use of Pathos in IPDA Debate : 0–9*.
- Hornblower, S. (2021). *Οι Δημηγορίες*. Ανακτήθηκε Οκτώβριο 18, 2021, από <http://www.ekivolos.gr/Oi%20dhhmhgories.htm>.
- Horváth, J. (2009). Critical Discourse Analysis of Obama 's Political Discourse. *Institute of British and American Studies*, 45–56. http://www1.cs.columbia.edu/~sbenus/Teaching/APTD/Horvath_CDO_Obama.pdf
- Howatson, C. M. (1996). *Εγχειρίδιο Κλασικών Σπουδών* (Β. Φόρης, Μτφρ.). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Hyland, K., & Paltridge, B. (2011). *Continuum Companion to Discourse Analysis*. New York: London.
- Isai, K. I. A., Lin, T. M., Ching, H. S., Selvajothi, R., & Maruthai, E. (2020). Using Rhetorical Approach of Ethos, Pathos and Logos by Malaysian Engineering Students in Persuasive Email Writings. *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)*, 5(4), 19–33. <https://doi.org/10.47405/mjssh.v5i4.386>
- Janks, H. (1997). Critical discourse analysis as a research tool. *Discourse: studies in the cultural politics of education*, 18(3), 329-342.
- Kennedy, A. G. (2009). *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής* (Ν. Νικολούδης, Μτφρ.). Αθήνα: Παπαδήμας.
- Kress, G. (1989) 'History and language: towards a social account of linguistic change', *Journal of Pragmatics*, 13 (3): 445-66.
- Kostopoulos, Y., & Tsakmakis, A. (2020). Cleon's Imposition on his Audience. *ResearchGate*.
- Lauriello, C. L. (2009). *Diodotus and Thucydides. Interpretation: a Journal of Political*

- Philosophy*, 36(3), 305-325.
- Lesky, A. (2008). *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας* (Α. Τσομπανάκης, Μτφρ.). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Linderborg, O. (2022). Immanent Critique in Thucydides' Mytilenean Debate and Melian Dialogue. *Critical Horizons*, 23(1), 44–54. <https://doi.org/10.1080/14409917.2022.2054184>
- McDonagh, F. (2013). Thucydides' Mytilenean Debate: Fifth Century Rhetoric and its Representation. *Berkeley Undergraduate Journal of Classics*, 2(1), 1–7.
- Montanari, F. (2008). *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας. Από τον 8ο αι. π.Χ. έως τον 6ο αι. μ.Χ.* (Σ. Κουτράκης & Δ. Κουκουζίκα & Κ. Σιββά, Μτφρ.). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Moshinsky, M. (1959). No Title. In *Nucl. Phys.* (Vol. 13, Issue 1).
- Pernot, L. (2005). *Η ρητορική στην αρχαιότητα* (Ξ. Τσελέντη, Μτφρ.). Αθήνα: Δαίδαλος (Ζαχαρόπουλος Ι.).
- Piazza, R., & Wodak, R. (2014). DCA—Critical Discourse Analysis.
- Rahwan, I., & Simari, G. R. (2009). *Argumentation in artificial intelligence* (Vol. 47). Heidelberg: Springer.
- Ramanathan, R., & Hoon, T. B. (2015). Application of Critical Discourse Analysis in Media Discourse Studies. *3L: Southeast Asian Journal of English Language Studies*, 21(3).
- Reich, P. (2013). *Doublespeak in Televised Political Debates* (Doctoral dissertation, PhD dissertation, Masaryk University).
- Reisigl, M. & Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge.
- Reisigl, M. & Wodak, R. (2017). The discourse-historical approach. In *The Routledge handbook of critical discourse studies* (pp. 44-59). Routledge.
- Rieke, R. D., Sillars, M. O., & Peterson, T. R. (2012). *Argumentation and critical decision making. March*, 304.
- Romilly, J. (2021). *Οι αντιθετικές δημηγορίες*. Ανακτήθηκε Οκτώβριο 18, 2021, από <http://www.ekivolos.gr/Oi%20antithetikes%20dihmhgories.htm>.
- Rubinelli S (2009). *Ars Topica: The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Berlin: Springer.
- Rubinelli, S. (2018). Rhetoric as a civic art from antiquity to the beginning of modernity. Στο Wodak, R., & Forchtner, B. (Επιμ.), *The Routledge handbook of language and*

- politics* (σ. 17-27). London and New York: Routledge.
- Rubinelli, S., Ort, A., Zanini, C., Fiordelli, M., & Diviani, N. (2021). Strengthening critical health literacy for health information appraisal. An approach from argumentation theory. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(13). <https://doi.org/10.3390/ijerph18136764>
- Sakellariou, A., & Goutsos, D. (2021). Corruption in a Greek context: Analyzing a newspaper's discourse on a major political scandal. *Discourse and Society*, 32(6), 746–765. <https://doi.org/10.1177/09579265211023233>
- Scanlon, T. F. (1978). *The influence of Thucydides on Sallust*. The Ohio State University.
- Stadter, P. (1973). *The speeches in Tucidides: A collection of original studies with bibliography*. United States of America, The university of North Carolina.
- Steyn, L. (2007). *Models of demagogic rhetoric in Thucydides : by supervisor : Prof G J Mader*.
- Stucki, I., & Sager, F. (2018). Aristotelian framing: logos, ethos, pathos and the use of evidence in policy frames. *Policy Sciences*, 51(3), 373–385. <https://doi.org/10.1007/s11077-018-9322-8>
- Sugiharti, S. (2019). a Discourse Historical Analysis on Local Culture in the First Book Trilogy “Ronggeng Dukuh Paruk” of Ahmad Tohari. *Cahaya Pendidikan*, 4(2), 57–66. <https://doi.org/10.33373/chypend.v4i2.1588>
- Tambunan, R. W., Muchtar, H. M., Agustian, P., Salim, A., & Aisyah, L. (2018). Critical Discourse: Applying Norman Fairclough Theory in Recep Erdoğan's Balcony Speech. *Literacy and Competency in EFL Learning in the 21st Century*, 174–183.
- Toulmin, S. (1958), *The Uses of Argument*, Cambridge.
- Tripathy, M. (2022). *Celebrating Shakespeare's Portia: A Tribute to Aristotle's Ethos, Pathos and Logos, in The Merchant of Venice*. 13(1), 7–16.
- Van Dijk, A.T. (2015). Critical Discourse Analysis. In D. Tannen, H.E. Hamilton and D. Schiffrin (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis (Vol. 1, 2nd Edition)* (466-485). Oxford: Wiley.
- Van Dijk, T. A. (2017). Socio-cognitive discourse studies. *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*, 26–43. <https://doi.org/10.4324/9781315739342>
- Van Eemeren, F. H., & Grootendorst, R. (1987). Teaching argumentation analysis and critical thinking in the Netherlands. *Informal logic*, 9(2).
- Van Eemeren, F. H. (1995). A world of difference: The rich state of argumentation theory. *Informal logic*, 17(2).

- Van Eemeren, F. H., Grootendorst, R., & Henkemans, F. (2013). *Fundamentals of argumentation theory: A handbook of historical backgrounds and contemporary developments*. Routledge: New York and London.
- Van Eemeren, F. H., Grootendorst, R., & Henkemans, A. (2002). *Argumentation: Analysis, evaluation, presentation*. Lawrence Erlbaum Associates: Mahwah.
- Van Eemeren, F. H., & Grootendorst, R. (2004). *A systematic theory of argumentation: The pragma-dialectical approach*. Cambridge University Press.
- Van Eemeren, F. H. (2015). Reasonableness and Effectiveness in Argumentative Discourse. In *Dordrecht Springer* (Vol. 10).
- Van Eemeren, F. H., Garssen, B., Krabbe, E., Henkemans, A., Verheij, B., & Wagemans, J. (2014). *Handbook of argumentation theory*. Springer ReferenceQ New York.
- Van Eemeren, F. H., & Henkemans, A. F. S. (2016). *Argumentation: Analysis and evaluation*. Routledge: New York.
- Van Eemeren, F. H., & Verheij, B. (2017). Argumentation theory in formal and computational perspective. *Journal of Applied Logics—IfCoLog Journal of Logics and their Applications*, 4(8), 2099-2181.
- Van Eemeren, F. H. (2017). Argumentation theory and argumentative practices: A vital but complex relationship. *Informal Logic*, 37(4), 322–350. <https://doi.org/10.22329/il.v37i4.5002>
- Van Eemeren, F. H., Garssen, B., & Meuffels, B. (2009). *Fallacies and judgments of reasonableness: Empirical research concerning the pragma-dialectical discussion rules* (Vol. 16). Springer Science & Business Media.
- Van Eemeren, Frans H., & Grootendorst, R. (1987). Teaching Argumentation Analysis and Critical Thinking in the Netherlands. *Informal Logic*, 9(2). <https://doi.org/10.22329/il.v9i2.2662>
- Waller, L. G. (2006). Introducing Fairclough's critical discourse analysis methodology for analyzing Caribbean social problems: going beyond systems, resources, social action, social practices and forces of structure or lack thereof as units of analysis. *Social action, social practices and forces of structure or lack thereof as units of analysis. Journal of Diplomatic Language*, 3(1).
- Warman, J. S., & Hamzah, H. (2019). An Analysis of Logical Fallacy on Joko Widodo's Arguments During 2019 Indonesia Presidential Debate. *English Language and Literature*, 8(3). <https://doi.org/10.24036/ell.v8i3.105507>
- Weiss, G., & Wodak, R. (Eds.). (2007). *Critical discourse analysis*. New York: Palgrave

Macmillan.

- Wilkins, H. (1873). *Speeches from Thucydides*. London: Longmans, Green and Co.
- Wodak, R. (2009). The semiotics of racism: A critical discourse-historical analysis. *Discourse, of course: An overview of research in discourse studies*, 311-326.
- Wodak, R. (2012). Critical Discourse. *Encyclopedia of the Sciences of Learning, April 2014*, 846–846. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1428-6_2104
- Wodak, R. (2015). Critical discourse analysis, discourse-historical approach. *The international encyclopedia of language and social interaction*, 1-14.
- Wodak, R. (2015). Argumentation, political. *The international encyclopedia of political communication*, 1-9.
- Wodak, R., & Boukala, S. (2015). European identities and the revival of nationalism in the European Union: A discourse historical approach. *Journal of language and politics*, 14(1), 87-109.
- Wodak, R. (2016). Argumentation, Political. *The International Encyclopedia of Political Communication, August*, 1–9. <https://doi.org/10.1002/9781118541555.wbiepc080>
- Wodak, R. (2019). “We have the character of an island nation”. A discourse-historical analysis of David Cameron’s “Bloomberg speech” on the European Union’. Στο M. Kranert & G. Horan. Eds. *Doing Politics. Discursivity, performativity and mediation in political discourse. Amsterdam: Benjamins (DAPSAC Series)*. <https://doi.org/10.1075/dapsac.80>.
- Wodak, R., & Boukala, S. (2015). European identities and the revival of nationalism in the European Union. *Journal of Language and Politics*, 14(1), 87–109. <https://doi.org/10.1075/jlp.14.1.05wod>
- Wodak, R., & Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, SAGE Publications.
- Wodak, R., & Meyer, M. (2009). Critical discourse analysis: History, agenda, theory and methodology. *Methods of critical discourse analysis*, 2, 1-33.
- Žagar, I. (2010). Topoi in Critical Discourse Analysis. *Lodz Papers in Pragmatics*, 6(1), 3–27. <https://doi.org/10.2478/v10016-010-0002-1>
- Zainab, H. (2012). *A critical discourse analysis of the representation of Donald Trump in the Guardian/Zainab Hamzah*. Doctoral dissertation: University of Malaya.
- Zompetti, J. P. (2006). The value of topoi. *Argumentation*, 20(1), 15–28. <https://doi.org/10.1007/s10503-005-1458-y>

Ελληνόγλωσσα βιβλιογραφία

- Βηλαρά, Μ. (χ.χ.). *Οι μηχανισμοί και τα είδη της Τροπικότητας και της Δείξης στην Αρχαία και στην Νέα Ελληνική. Συγκριτική προσέγγιση.*
- Γιαννακόπουλος, Μ. (2022). Κριτική Ανάλυση Λόγου άρθρων που σχετίζονται με την απεργία των εργατών της Cosco και διδακτική τους αξιοποίηση για την ενίσχυση του κριτικού γραμματισμού μαθητών της Β' Λυκείου. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.
- Διαμαντής, Φ. (2022). Από το Λόγο στο Γραμματισμό: Η Κριτική Ανάλυση Λόγου ως μεθοδολογικό εργαλείο ανάδειξης των κοινωνικών πρακτικών του Λόγου. *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*, 9(1), 146–154.
<https://doi.org/10.12681/revmata.31170>
- Ευαγγέλου, Ε. (2015). *Η χρήση της μεθοδολογικής τριγωνοποίησης στην έρευνα της ποιότητας ζωής των ψυχικά πασχόντων που ζουν στην κοινότητα.*
- Καραγγέλου, Α. (2022). «Χτες για λίγο – χτες για πολύ»: Αντιλήψεις μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με τη ρηματική όψη. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.
- Κυθρεώτου, Μ. (2017). *Το σχήμα της αντίθεσης στις δημηγορίες της Ιστορίας του Θουκυδίδη* (Διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Κύπρου, Κύπρος.
- Κωστήρη, Ν. (2019). *Διερεύνηση της επίδρασης ενός προγράμματος Ρητορικής και του γενικού επιπέδου της ικανότητας των μαθητών της ΣΤ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου στον επιχειρηματολογικό λόγο* (Διπλωματική εργασία). Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Κόρινθος.
- Λάσκαρης, Ν. (2014). *Οι δημηγορίες στην ιστορία του Θουκυδίδη*. Ανακτήθηκε Οκτώβριο 18, 2021, από <https://ekivolosblog.wordpress.com/2014/12/22/%CE%BF%CE%B9-%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%B5%CF%83-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B8%CE%BF%CF%85%CE%BA%CF%85%CE%B4%CE%B9%CE%B4%CE%B7/>.
- Λυπουρλής, Δ. (2002). *Αριστοτέλης, Ρητορική Α'.* Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

- Μαργαρίτη, Κ. (2019). *Θεωρίες Επιχειρηματολογίας και Διδασκαλία στο Λύκειο* (Διπλωματική εργασία). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη.
- Μαρμούτα, Β. (2018). Τα συχνότερα λάθη στη χρήση της ελληνικής γλώσσας (Διπλωματική εργασία). Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Μπέλλα, Σ. (2001). *Η δείξη στη Νέα Ελληνική* (Διδακτορική διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Νιώτη, Ν. (2020). *Η κριτική ανάλυση του λόγου ως εργαλείο διερεύνησης της ψευδούς είδησης για τον Άλλο. Διδακτικές προτάσεις κριτικού γραμματισμού.* (Διπλωματική εργασία). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.
- Ξυδόπουλος, Γ. (2005). Η “διπλή” γλώσσα της επικοινωνίας. Στο *Ανακοινώσεις 5ου Συνεδρίου ΕΛΕΤΟ Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία*, Αθήνα (in greek) URL: http://www.eleto.gr/download/Conferences/5th%20Conference/5th_03-16-XydopoulosGiorgosPaper.pdf (20/9/2016).
- Παγκουρέλια, Ε., & Παπαδοπούλου, Μ. (2009). *Κριτική Ανάλυση Λόγου–Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου: μια πρόταση συνδυαστικής αξιοποίησης για την ανίχνευση της ιδεολογίας των σχολικών εγχειριδίων για τη γλώσσα.*
- Πτερνεάς, Ν. (2015). Αρχιδάμειος πόλεμος (431-421π.Χ.) (Διπλωματική εργασία). Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Καλαμάτα.
- Σερενίδη, Α. (2013). *Ο πολιτικός λόγος ως μέσο νομιμοποίησης στις διεθνείς σχέσεις: Η περίπτωση της Μ. Βρετανίας στον πόλεμο του Ιράκ το 2003* (Διπλωματική εργασία). Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς.
- Στάμου, Α. (2006). *Τα περιβαλλοντικά κείμενα από μια κοινωνιογλωσσολογική οπτική: κριτική επίγνωση της γλώσσας και περιβαλλοντική επίγνωση.* Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Στάμου, Α. (2011). *Η Κριτική Ανάλυση Λόγου των περιβαλλοντικών κειμένων: Προς μια κριτική γλωσσική επίγνωση.* Στο Γεώργιος Ι. Ξυδόπουλος, Μαίρη Μπαλτατζάνη, Τάσος Τσαγγαλίδης & Γεώργιος Κ. Γιαννάκης (επιμ.), 12 Κείμενα για τη Γλωσσολογία: Πρακτικά των Ετήσιων Συναντήσεων του Τομέα Γλωσσολογίας. Πινακάτες Πηλίου: Κοντύλι, 179-193.
- Σταμούλη, Σ. Α. (2021). *Η διπλωματική γλώσσα των δημηγοριών – εφαρμογή της realpolitik ή machtpolitik.* Ανακτήθηκε Οκτώβριο 18, 2021, από <http://www.ekivolos.gr/H%20diplwmatikh%20glwssa%20twn%20dnhmgoriwn.htm>.

Χατζή, Α. (2021). *Κοινωνικές και θεσμικές ταυτότητες στην περίοδο της υγειονομικής κρίσης του κορονοϊού: μια μελέτη δελτίων τύπου βασισμένη σε σώματα κειμένων*. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.

7. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

7.1. Πίνακας Αντιστοιχίας Επιχειρημάτων

Επιχειρηματολογία	Κλέων	Διόδωτος
Για την επανεξέταση του θέματος.	«Με την χρονοτριβή περνάει ο θυμός εκείνου που έπαθε, ενώ αν η αντίδραση έρθει ευθύς μετά την άδικη πράξη, τότε εκείνος που έπαθε, επιβάλλει όσο μπορεί αυστηρότερη τιμωρία»	«Δεν θα κατηγορήσω εκείνους που θέλησαν να συζητηθεί και πάλι το ζήτημα των Μυτιληναίων και δεν θα επαινέσω εκείνους που νομίζουν ότι είναι κακό να επαναλαμβάνεται η συζήτηση, όταν πρόκειται για σπουδαιότατα πράγματα, και νομίζω ότι δύο στοιχεία είναι βλαβερά όταν πρέπει να λάβει κανείς μια ορθή απόφαση: η βιασύνη κι ο θυμός»
Για τη θέση των ρητόρων και τη στάση της πολιτείας απέναντι στις αγορεύσεις. Σχετικά με τη θέση των ρητόρων στις αγορεύσεις.	«Φανερό είναι ότι όποιος μιλήσει θα έχει μεγάλη πεποίθηση στην ρητορική του ικανότητα για να προσπαθήσει ν' αποδείξει ότι δεν πήραμε οριστική απόφαση ενώ την πήραμε ή τότε θα έχει κάποιο υλικό συμφέρον και θα προσπαθήσει μ' έναν επιτήδειο λόγο να σας παραπλανήσει»	«Χειρότεροι απ' όλους είναι εκείνοι οι οποίοι, μαζί μ' αυτά, κατηγορούν τους αντιπάλους τους ότι είναι πληρωμένοι για να μιλήσουν. Αν τους κατηγορούσαν μόνο για ανοησία, τότε, αν δεν σας έπειθαν,...δεν φαίνονται μόνο ανόητοι, αλλά και ανέντιμοι. Η πολιτεία βλάπτεται από αυτό. Στερείτε από τις συμβουλές εκείνων που από φόβο δεν ανεβαίνουν στο βήμα. Θα ήταν μεγάλο το όφελος για την πολιτεία αν οι ρήτορες του είδους αυτού δεν είχαν το χάρισμα του λόγου, γιατί τότε θα τους ήταν πολύ πιο

Για τη στάση της πολιτείας απέναντι στις αγορεύσεις.	«Αλλά μετά τους ρητορικούς αυτούς αγώνες, αν η πολιτεία απονέμει τα έπαθλα σε πρόσωπα, υφίσταται, όμως, η ίδια τους κινδύνους. Εσείς είστε η αιτία του κακού, γιατί θεσπίσατε κακούς για το αγώνισμα κανόνες και συνηθίζετε να είστε θεατές των λόγων και ακροατές των πράξεων. Όταν εξετάζετε τα όσα πρέπει να γίνουν, νομίζετε πως μπορούν να γίνουν μόνο και μόνο επειδή σας το ανάπτυξαν με ωραία λόγια κι όταν εξετάζετε τα όσα έχουν συμβεί, τα κρίνετε περισσότερο με βάση τα όσα ακούτε από επιτήδειους ρήτορες, παρά με τα όσα είδατε να γίνονται μπροστά στα μάτια σας...Είστε δούλοι κάθε παραδοξολογίας και περιφρονείτε καθετί το συνηθισμένο»	δύσκολο να σας συμπαρασύρουν στα σφάλματά τους» «Η καλή πολιτεία δεν πρέπει ούτε ν' απονέμει ιδιαίτερες τιμές σε όσους την συμβουλεύουν σωστά ούτε να τους μειώνει. Κι εκείνους που δεν κατορθώνουν να επιβάλουν την γνώμη τους...να χαρίζεται στο πλήθος για να γίνει λαοφιλής»
Για τη βασική θέση, θανάτωσης ή μη των Μυτιληναίων.		«Το κύριο επιχείρημα στο οποίο επιμένει ο Κλέων είναι ότι πρέπει να επιβάλετε την ποινή του θανάτου για ν' αποθαρρύνετε στο μέλλον αποστασίες...έχω την αντίθετη γνώμη» «Μη νομίζετε, λοιπόν, ότι η ποινή του θανάτου είναι εγγύηση και μην πάρετε μια κακή απόφαση που θ' αφαιρέσει από όσους

	«Αν επιβάλετε την ίδια τιμωρία στους συμμάχους σας που επαναστάτησαν κάτω από την πίεση των εχθρών μας και σ' εκείνους που επαναστάτησαν μόνοι τους, τότε νομίζετε ότι θα βρεθεί ποτέ κανείς σύμμαχός μας ο οποίος, με την παραμικρή πρόφαση, δεν θα επαναστατήσει, αφού, μάλιστα θα ξέρει ότι αν επιτύχει, θ' αποκτήσει την ελευθερία του και αν αποτύχει δεν θα πάθει τίποτε το ανεπανόρθωτο;»	επαναστατούν ότι μπορούν, μετανιώνοντας, να εξαλείψουν το λάθος τους. Σκεφθείτε και κάτι άλλο. Πως αν καμιά πολιτεία επαναστατήσει και καταλάβει ότι δεν μπορεί να πετύχει τον σκοπό της, μπορεί να συνθηκολογήσει ...Αλλ' αν αλλάξετε πολιτική, νομίζετε ότι θα βρεθεί άλλη πολιτεία που να μην ετοιμαστεί καλύτερα για να επαναστατήσει και να μην προτιμήσει να υποστεί, ως τα έσχατα, μια πολιορκία όταν ξέρει ότι αργά ή γρήγορα θα υποστεί την ίδια τύχη;»
Για τη θανάτωση ή μη και των δημοκρατικών.	«Αν οι δημοκρατικοί είχαν πάρει το μέρος μας, όπως μπορούσαν, τώρα θα κυβερνούσαν την πολιτεία τους. Θεώρησαν, όμως, ασφαλέστερο να συμμαχιστούν τον κίνδυνο με τους ολιγαρχικούς και να επαναστατήσουν μαζί τους.»	«οι δημοκρατικοί είναι με το μέρος μας και ή δεν συμμετέχουν στις επαναστάσεις των ολιγαρχικών, ή, αν αναγκαστούν, είναι απ' την αρχή εχθρικοί προς τους υποκινητές.»
Για τη βασική θέση, θανάτωσης ή μη των Μυτιληναίων.	«Εμείς, όμως, σε κάθε περίπτωση θα ριψοκινδυνεύουμε και τις περιουσίες μας και τις ζωές μας. Και όταν θα πετυχαίνομε, θ' ανακτούμε μια κατεστραμμένη πολιτεία και δεν θα έχουμε πια απ' αυτήν εισοδήματα που είναι και η βάση της δύναμής μας.»	«Αλλά και για μας δεν θα είναι ζημία; Θα κάνομε έξοδα για μια μακρόχρονη πολιορκία, αφού θ' αποκλείεται η συνθηκολόγηση, θα κυριεύομε μια πόλη καταστραμμένη και δεν θα έχουμε πια έσοδα απ' αυτήν. Η υπεροχή μας επάνω στους εχθρούς μας είναι ακριβώς τα έσοδα αυτά.»
Για τη βασική θέση, θανάτωσης ή μη των Μυτιληναίων.	«Μη γίνετε, λοιπόν, προδότες του εαυτού σας και θυμηθείτε, όσο μπορείτε καλύτερα, την στιγμή που σας χτύπησαν. Σκεφθείτε ότι τότε θα είχατε δώσει το παν για να	«Μην παρασυρθείτε ούτε από τον οίκτο, ούτε από την επιείκεια-ούτε εγώ θα ήθελα να παρασυρθείτε από τα αισθήματα αυτά-αλλά ακούστε τις συμβουλές μου.

	μπορέσετε να τους συντρίψετε κι ανταποδώστε τώρα τα ίδια, χωρίς να σκεφθείτε την τωρινή τους δυστυχία και χωρίς να λησμονείτε τον κίνδυνο που σας απείλησε τότε.» «Πρέπει, όχι μόνο να τους τιμωρήσετε σκληρά, αλλά να γίνουν παράδειγμα για τους άλλους συμμάχους, ώστε να ξέρουν ότι η ποινή της αποστασίας θα είναι ο θάνατος.»	«Τους Μυτιληναίους που έστειλε ο Πάχης επειδή τους θεώρησε ενόχους, δικάστε τους με ηρεμία, αλλά τους υπόλοιπους αφήστε τους να ζουν στην πατρίδα τους. Μια τέτοια απόφαση θα μας ωφελήσει στο μέλλον και θα φοβίσει τους εχθρούς μας από τώρα.»

7.2. Συγκεντρωτικός Πίνακας Πλανών

Πλάνες	Κλέων	Πλάνες	Διόδοτος
κανόνας 2, το μέρος που προβάλλει την άποψη πρέπει να μπορεί να την υπερασπιστεί. Η άποψη παρουσιάζεται σαν να μην χρειάζεται να αποδειχθεί-εξηγηθεί.	«Πολλές φορές, στο παρελθόν, μου δόθηκε η ευκαιρία να σκεφτώ ότι μια δημοκρατία είναι ανίκανη να εξουσιάζει άλλους λαούς»	κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ως ψευδώς αποδεκτή αφετηρία. Θεωρείται ως δεδομένο.	«Ο καλός πολίτης πρέπει ν' αντικρούει και να νικά τους αντιπάλους του με επιχειρήματα και όχι με εκφοβισμούς.»
κανόνας 8, ο συλλογισμός πρέπει να είναι λογικός. Μια ιδιότητα του μέρους	«Επειδή έχετε συνηθίσει στην καθημερινή σας ζωή ούτε να φοβάστε ούτε να επιβουλεύεστε ο	κανόνας 8, ο συλλογισμός πρέπει να είναι λογικός. Μια ιδιότητα του μέρους	«Εμείς, όμως, όχι μόνο δεν κάνουμε ακριβώς τα αντίθετα, αλλά και αν κανείς μάς δίνει σωστές

αποδίδεται στο σύνολο.	έναν τον άλλον, φέρεστε με το ίδιο πνεύμα προς τους συμμάχους σας.»	αποδίδεται στο σύνολο.	συμβουλές,...που θα είχε αν τον άκουγε.»
κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία. Θεωρείται ως δεδομένο.	«και να μην καταλάβουμε ότι ισχυρότερη είναι η πολιτεία που έχει κακούς κανόνες»	κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία. Θεωρείται ως δεδομένο.	«στερούμε την πολιτεία από την βέβαιη ωφέλεια που θα είχε αν τον άκουγε.»
κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία. Θεωρείται ως δεδομένο.	«Ότι η αμάθεια, συνδυασμένη με σωφροσύνη, είναι πιο ωφέλιμη από την επιτηδειότητα συνδυασμένη με την αστάθεια.»	κανόνας 1, οι ομιλητές να μην εμποδίζουν ο ένας τον άλλον. Πλάνη του ραβδιού (argumentum ad baculum).	«Και τούτο επειδή, αν είμαστε σώφρονες, δεν πρέπει να ασχοληθούμε με το αν μας αδίκησαν ή όχι, αλλά να πάρουμε τη συμφερότερη για μας απόφαση.»
κανόνας 4, το κάθε μέρος μπορεί να υπερασπιστεί τη δική του θέση με επιχειρηματολογία που σχετίζεται με αυτήν. Ηθική	«και να μην αφήσομε να μας παρασύρει η ρητορική δεινότητα και ο συναγωνισμός εξυπνάδας»	κανόνας 4, το κάθε μέρος μπορεί να υπερασπιστεί τη δική του θέση με επιχειρηματολογία που σχετίζεται με αυτήν.	«αλλά εμείς δεν είμαστε δικαστές για να εξετάσομε την άποψη του δικαίου.»

πλάνη (ad hominem).		Αξιοθρήνητη πλάνη.	
κανόνας 1, οι ομιλητές να μην εμποδίζουν ο ένας τον άλλον. Πλάνη του ραβδιού (argumentum ad baculum).	«όποιος μιλήσει θα έχει μεγάλη πεποίθηση στην ρητορική του ικανότητα για να προσπαθήσει ν' αποδείξει ότι δεν πήραμε οριστική απόφαση ενώ την πήραμε»	κανόνας 2, το μέρος που προβάλλει την άποψη πρέπει να την υπερασπιστεί. Η άποψη παρουσιάζεται σαν να μην χρειάζεται να αποδειχθεί-εξηγηθεί.	«Και από τις πολιτείες, ποια απ' όλες επιχείρησε ποτέ να επαναστατήσει...είναι αρκετές για το εγχείρημα;»
κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία. Θεωρείται ως δεδομένο.	«Εσείς είστε η αιτία του κακού, γιατί θεσπίσατε κακούς για το αγώνισμα κανόνες»	κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία. Θεωρείται ως δεδομένο.	«Όλοι οι άνθρωποι και όλες οι πολιτείες έχουν έμφυτη την τάση προς την αδικία»
κανόνας 8, ο συλλογισμός πρέπει να είναι λογικός. Μια ιδιότητα του μέρους	«Όταν εξετάζετε τα όσα πρέπει να γίνουν,...να γίνονται μπροστά στα μάτια σας.»	κανόνας 3, η επίθεση μιας πλευράς σε μια θέση πρέπει να σχετίζεται με τη στάση που πραγματικά έχει	«αλλ' επειδή εξακολουθούσαν οι παρανομίες, με τον καιρό όλες οι ποινές κατάληξαν να είναι ο θάνατος.»

αποδίδεται στο σύνολο.		προωθηθεί από την άλλη πλευρά. Γενίκευση.	
κανόνας 1, οι ομιλητές να μην εμποδίζουν ο ένας τον άλλον. Τίθενται όρια στις απόψεις ή αμφιβολίες που μπορεί να εκφραστούν ή περιορίζεται η ελευθερία δράσης του άλλου μέρους.	«θα προσπαθήσω να σας αποτρέψω, για να υποστηρίξω ότι καμιά άλλη πολιτεία δεν σας έβλαψε όσο οι Μυτιληναίοι.»	κανόνας 4, το κάθε μέρος μπορεί να υπερασπιστεί τη δική του θέση με επιχειρηματολογία που σχετίζεται με αυτήν. Ηθική πλάνη (ad hominem).	«Με λίγα λόγια είναι πολύ ανόητος εκείνος που νομίζει...είτε άλλος κανείς φόβος.»
κανόνας 10, δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται διαπιστώσεις που είναι ανεπαρκώς σαφείς ή ασαφείς. Πλάνη της ασάφειας, αμφισημία	«δεν λέω επαναστάτησαν, γιατί μόνο όσοι καταπιέζονται επαναστατούν»	κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία. Θεωρείται ως δεδομένο.	«Η υπεροχή μας επάνω στους εχθρούς μας είναι ακριβώς τα έσοδα αυτά.»
κανόνας 4, το κάθε μέρος μπορεί να υπερασπιστεί τη	«ούτε τα όσα έπαθαν όσοι επαναστάτησαν εναντίον μας και	κανόνας 2, το μέρος που προβάλλει την άποψη πρέπει να	«είναι απ' την αρχή εχθρικοί προς τους υποκινητές.»

δική του θέση με επιχειρηματολογία που σχετίζεται με αυτήν. Ηθική πλάνη (ad hominem).	στερήθηκαν την ελευθερία τους τούς χρησίμεψαν...σ' επικίνδυνη περιπέτεια.»	την υπερασπιστεί. Η άποψη παρουσιάζεται σαν να μην χρειάζεται να αποδειχθεί-εξηγηθεί.	
κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία. Θεωρείται ως δεδομένο.	«Συχνά συμβαίνει, οι πολιτείες...Είναι πάντα ασφαλέστερη η ευτυχία που έρχεται με μέτρο στους ανθρώπους...να προστατεύσουν την ευτυχία τους.» Και «Οι άνθρωποι έχουν και άλλο φυσικό.»	κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία. Θεωρείται ως δεδομένο (κοινός τόπος).	«Όποιος ακολουθεί μια επιτήδεια πολιτική απέναντι του εχθρού του είναι ισχυρότερος...να δράσει εναντίον του.»
κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία. Θεωρείται ως δεδομένο.	«νομίζετε ότι θα βρεθεί ποτέ κανείς σύμμαχός μας...δεν θα επαναστατήσει...το ανεπανόρθωτο;»		

κανόνας 4, το κάθε μέρος μπορεί να υπερασπιστεί τη δική του θέση με επιχειρηματολογία που σχετίζεται με αυτήν. Ηθική πλάνη (ad hominem).	«Μας επιβουλεύτηκαν ξέροντας πολύ καλά τι κάνουν.»		
κανόνας 1, οι ομιλητές να μην εμποδίζουν ο ένας τον άλλον. Πλάνη του ραβδιού (argumentum ad baculum).	«μην ανακαλέσετε την απόφασή σας, αν δεν θέλετε να ενδώσετε στους τρεις κυριότερους εχθρούς κάθε εξουσίας:»		
κανόνας 6, μια υπόθεση δεν μπορεί να παρουσιαστεί ψευδώς ως αποδεκτή αφετηρία. Θεωρείται ως δεδομένο.	«δεν θα δείξουν ποτέ έλεος για μας...πάντα εχθροί μας.»		
κανόνας 4, το κάθε μέρος μπορεί να	«Σκεφθείτε ότι τότε θα είχατε δώσει το παν για		

υπερασπιστεί τη δική του θέση με επιχειρηματολογία που σχετίζεται με αυτήν. Αξιοθρήνητη πλάνη.	να μπορέσετε να τους συντρίψετε κι ανταποδώστε τώρα τα ίδια»		

7.3. Συγκεντρωτικός πίνακας τύπων

Τόποι			
Κλέων		Διόδοτος	
Τόπος από προηγούμενη κρίση (Ρητορική B23)	«Πολλές φορές, στο παρελθόν, μου δόθηκε η ευκαιρία να σκεφτώ ότι μία δημοκρατία είναι ανίκανη...για την απόφαση που πήρατε για τους Μυτιληναίους.» (3.37.1)	Τόπος διαίρεσης ή από τα μέρη (Ρητορική B23):	«...και νομίζω ότι δύο στοιχεία είναι βλαβερά όταν πρέπει να λάβει κανείς μια ορθή απόφαση: η βιασύνη κι ο θυμός.» (3.42.1)
Τόπος της απειλής-κινδύνου (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009)	«Και όταν κάνετε κανένα λάθος και υποχωρήσετε...ότι δείχνετε αδυναμία που είναι επικίνδυνη για σας χωρίς να προκαλεί την ευγνωμοσύνη των		«Πάντοτε, άλλωστε, ο πόθος κι η ελπίδα (ο πρώτος προηγείται, η δεύτερη ακολουθεί,...πιο ισχυρά από τον φανερό κίνδυνο.» (3.45.5)

	συμμάχων σας.» (3.37.2)		
	«Αλλά μετά τους ρητορικούς αυτούς αγώνες, ...υφίσταται, όμως η ίδια τους κινδύνους.» (3.38.3)	Τόπος ορισμού (Ρητορική B23· Kienpointer, 1996· Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009):	«Ανόητος αν νομίζει ότι υπάρχει άλλος τρόπος να προσπαθήσει κανείς...Ιδιοτελής, αν θέλοντας να παρασύρει τον δήμο σε μια κακή απόφαση,...να φοβίσει και όσους αντιφρονούν και το ακροατήριο.» (3.42.2)
	«Όταν αποτυχαίνουμε, θα προσθέτομε και άλλους εχθρούς...πολεμώντας εναντίον των εχθρών μας.»(3.39.8)	Τόπος μη χρησιμότητας-μειονεκτήματος (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006)	«Η πολιτεία βλέπεται από αυτό. Στερείται από τις συμβουλές εκείνων...δεν ανεβαίνουν στο βήμα.» (3.42.4)
Τόπος της εξέτασης των αντιφάσεων (Ρητορική B23)	«Δεν συλλογίζεστε ότι η εξουσία που ασκείται...σε ανθρώπους που σας υπακούνε, όχι επειδή τους κάνετε χάρες, βλέποντας τα συμφέροντά σας αλλά επειδή η δύναμή σας και όχι η φιλία και η πίστη τους σας εξασφαλίζουν την εξουσία.» (3.37.2)		«στερούμε την πολιτεία από την βέβαιη ωφέλεια που θα είχε αν τον άκουγε.» (3.43.1)
Τόπος του φαίνεσθαι και του είναι (Sakellariou	«Οι τελευταίοι αυτοί θέλουν να φαίνονται σοφότεροι από τους νόμους...κρίνουν σαν	Τόπος χρησιμότητας-πλεονεκτήματος (Reisigl &	«Η καλή πολιτεία δεν πρέπει ούτε ν' απονέμει, ...να τους

& Goutsos, 2021)	αμερόληπτοι τρίτοι και όχι σαν συναγωνιστές, κρίνουν ορθά τις περισσότερες φορές.» (3.37.4)	Wodak, 2001· Wodak, 2006):	αφαιρεί την εκτίμησή της.» (3.42.5)
Τόπος της συνέπειας (Ρητορική B23)	«Όσο για μένα, έχω πάντα την ίδια γνώμη...αργοπορία που ωφελεί μόνο τους φταίχτες. Με την χρονοτριβή περνάει ο θυμός...επιβάλλει όσο μπορεί αυστηρότερη τιμωρία.» (3.38.1)		«...αν είμαστε σώφρονες, δεν πρέπει ν' ασχοληθούμε...τη συμφερότερη για μας απόφαση.» (3.44.1)
	«...αν ακολουθήσετε την συμβουλή μου, θα πάρετε απόφαση δίκαιη...Διαφορετικά , και τη δική τους ευγνωμοσύνη δεν θα κερδίσετε...με τρόπο άδικο την εξουσία σας»(3.40.4)		«Κι αν ακόμα σας αποδείξω ότι μας έκαναν αδικία μεγάλη, ...παρά μόνο αν τούτο είναι το συμφέρον μας.» (3.44.2)
Τόπος υπευθυνότητας (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006)	«Εσείς είστε η αιτία του κακού, γιατί θεσπίσατε κακούς για το αγώνισμα κανόνες...ακροατές των πράξεων.» (3.38.4)		«...πάλι δεν θα σας συμβούλευα να τους συγχωρήσετε αν δεν ήταν το συμφέρον μας.» (3.44.2)

Τόπος κατάχρησης (Wodak, 2006)	«Αλλά για ανθρώπους που, οχυρωμένοι στο νησί τους, δεν είχαν τίποτε να φοβηθούν...να ενωθούν με τους χειρότερους εχθρούς μας για να μας καταστρέψουν;» (3.39.2)		«Νομίζω ότι πρέπει να σκεφτούμε πολύ περισσότερο το μέλλον παρά το παρόν.» (3.44.3)
Τόπος ιστορίας (Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009)	«Ούτε τα όσα έπαθαν όσοι επαναστάτησαν εναντίον μας και στερήθηκαν την ελευθερία τους χρησίμευσαν για παράδειγμα...να ριχτούν πρόθυμα σ' επικίνδυνη περιπέτεια.» (3.39.3)		«Πρέπει, λοιπόν, και αν ακόμα είναι ένοχοι,...το μόνο μέρος του πληθυσμού που είναι φιλικό.» (3.47.4)
Τόπος δικαιοσύνης (Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009)	«Ας τιμωρηθούν, λοιπόν, τώρα ανάλογα με το έγκλημά τους....ενωμένοι επαναστάτησαν εναντίον μας.» (3.39.6)		«Και νομίζω ότι είναι πολύ πιο συμφέρον...που δεν έχετε συμφέρον να εξολοθρέψετε.» (3.47.5)
Τόπος των οικονομικών (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006)	«Και όταν θα πετυχαίνομε, θ' ανακτούμε μια κατεστραμμένη πολιτεία και δεν θα		«Τους Μυτιληναίους που έστειλε ο Πάχης...Μια τέτοια απόφαση θα μας ωφελήσει στο μέλλον

	<i>έχομε πια απ' αυτήν εισοδήματα που είναι η βάση της δύναμής μας.» (3.39.8)</i>		<i>και θα φοβίσει τους εχθρούς μας από τώρα.» (3.48.1-3.48.2)</i>
		Τόπος επιστροφής των λεγομένων (Ρητορική B23)	<i>«Το κύριο επιχείρημα στο οποίο επιμένει ο Κλέων...αλλά εμείς δεν είμαστε δικαστές για να εξετάσουμε την άποψη του δικαίου.» (3.44.3-3.44.4)</i>
		Τόπος πραγματικότητας (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009)	<i>«Αλλά οι άνθρωποι αψηφούν τον κίνδυνο της τιμωρίας, γιατί ελπίζουν να την αποφύγουν...θα προστατευτούν καλύτερα από τα εγκλήματα των κακούργων.» (3.45.1-3.45.3)</i>
			<i>«Με λίγα λόγια είναι πολύ ανόητος εκείνος...η φύση του ανθρώπου τον σπρώχνει με πάθος σε μια πράξη,...» (3.45.7)</i>
		Τόπος της ιστορίας (Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009)	<i>«Ίσως, μάλιστα, τον παλιό καιρό οι ποινές...παρ' όλα αυτά, τα εγκλήματα εξακολουθούν.» (3.45.3)</i>

		Τόπος των οικονομικών (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006)	«Θα κάνουμε έξοδα για μια μακρόχρονη πολιορκία, ...είναι ακριβώς τα έσοδα αυτά.» (3.46.3)
		Τόπος του ανθρωπισμού (Reisigl & Wodak, 2001· Wodak, 2006)	«Γιατί παρακινώντας τις πολιτείες σ' επανάσταση, ...περιμένει και τους ενόχους και τους αθώους» (3.47.3)
		Τόπος της εξουσίας (Wodak, 2006· Wodak & Meyer, 2009)	«Όποιος ακολουθεί μια επιτήδεια πολιτική...είναι ισχυρότερος...για να δράσει εναντίον του» (3.48.2)

7.4. Πίνακας αντιπαραβολής ρημάτων Κλέωνα-Διοδότου

Αντιπαραβολή ρημάτων			
Κλέων		Διόδωτος	
Ρήματα σε α' ενικό πρόσωπο που συνοδεύουν τον Κλέωνα	• <i>Να σκεφτώ</i> 3.37.1	Ρήματα σε α' ενικό πρόσωπο που συνοδεύουν τον Διόδωτο	• <i>Δεν θα κατηγορήσω</i> 3.42.1
	• <i>Σκέπτομαι</i> 3.37.1		• <i>Δεν θα επαινέσω</i> 3.42.1
	• <i>Απορώ</i> 3.38.1		• <i>Αναιρέσω (όσα άλλοι είπαν)</i> 3.44.1
	• <i>Θα προσπαθήσω</i> 3.39.1		• <i>(Ούτε να τους)</i> 3.44.1
	• <i>Να αποτρέμω</i> 3.39.		• <i>Κατηγορήσω</i> 3.44.1
	• <i>Να υποστηρίζω</i> 3.39.1		• <i>Ζητώ(να μην παρασυρθείτε)</i>
	• <i>Να συγχωρήσω</i> 3.39.2		
	• <i>Εξακολουθώ</i>		

	3.40.2 <i>Αγωνίζομαι</i> 3.40.2		3.44.4
Ρήματα σε β' πληθυντικό που αφορούν τη στάση της αθηναϊκής πολιτείας έναντι των αποστατών και των ωραίων λόγων	• <i>Επιβάλλετε</i> 3.37.2 • <i>Μην περιοριστείτε</i> 3.39.6 • <i>Μην ανακαλέσετε</i> 3.40.2 • <i>Παραιτηθείτε</i> 3.40.4 • <i>Τιμωρήστε (τους)(2 φορές)</i> 3.40.4 • <i>Γοητεύεστε</i> 3.38.4 • <i>Επιδοκιμάζετε</i> 3.38.6 • <i>Μαντεύετε</i> 3.38.6 • <i>Σκεφτείτε</i> 3.40.7	Ρήματα σε α' πληθυντικό που αφορούν τις ενέργειες των Αθηναίων	• <i>Δεν πρέπει να βλάψουμε</i> 3.46.4 • <i>Να συγκρατούμε</i> 3.46.4 • <i>Όχι να τιμωρούμε</i> 3.46.6 • <i>Επιτηρούμε</i> 3.46.6 • <i>Προλαμβάνουμε</i> 3.46.6
Ρήματα σε γ' πληθυντικό που αφορούν τους Μυτιληναίους	• <i>Συνωμότησαν</i> 3.39.2 • <i>Αποστάτησαν</i> 3.39.2 • <i>Να καταστρέψουν</i> 3.39.2 • <i>Επαναστάτησαν (8 φορές)</i> 3.39.3 • <i>Ας τιμωρηθούν</i> 3.39.6 • <i>Μας επιβουλεύτηκαν</i> 3.40.1 • <i>Μας έβλαψαν</i>	Ρήματα σε γ' ενικό πρόσωπο που αφορούν την πολιτεία	• <i>Βλάπτεται</i> 3.42.4 • <i>Στερείται</i> 3.42.4 • <i>Να ωφελήσει</i> 3.43.3 • <i>Μεταχειριστεί</i> 3.43.3

	3.40.1 • Προσπαθούν να καταστρέψουν 3.40.6 • Μας χτύπησαν 3.40.7		
Ρήματα σε α' πληθυντικό σχετικά με τη διασφάλιση του καλού της πολιτείας και συνάμα του ρήτορα	• Να μην είχαμε τιμήσει • Να μην είχαμε κάνει 3.39.5 • Ριψοκινδυνεύουμε 3.39.8 • Να αισθανόμαστε (έλεος για εκείνους που έχουν τα ίδια αισθήματα) 3.40.3	Ρήματα σε γ' πληθυντικό που αφορούν τους αποστάτες	• Πριν επαναστατήσουν (να τους επιτηρούμε) 3.46.6 • Παράδωσαν (οι δημοκρατικοί εκούσια την πόλη) 3.47.3 • Σας ευεργέτησαν (οι δημοκρατικοί) 3.47.3
		Ρήματα σε β' πληθυντικό που αφορούν τη στάση των Αθηναίων απέναντι στους αποστάτες	• Να προσποιηθείτε 3.47.4 • Να ανέχεστε 3.47.5 • Δικάστε (τους) 3.48.1

7.5. Παράρτημα, Πίνακας Επιθέτων

Λέξεις-κλειδιά	Κλέων	Λέξεις-κλειδιά	Διόδοτος
Δημοκρατία	Ανίκανη	-	-
Νόμοι	Κακοί ≠ καλοί	Πολιτεία	Καλή

Ζητήματα	<i>Σπουδαία</i>	Πράγματα	<i>Σπουδαιότατα</i>
Ρήτορες	<i>Επιτήδειους</i>	-	-
Συμβουλές	<i>Αντίθετες</i>	Συμβουλές	<i>Σωστές</i>
Απόφαση	<i>Οριστική Δίκαιη</i>	Απόφαση	<i>Ορθή Καταστροφικές Σφαλερή Συμπεριότερη Κακή</i>
Εχθρούς	<i>Χειρότερους</i>	-	-
-	-	Πολιτική	<i>Επιτήδεια</i>